

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน
กรณีศึกษา: หมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MANAGEMENT OF CULTURAL LANDSCAPE IN THE CONTRIBUTION OF COMMUNITY
RESILIENCE:
A CASE OF MAE KAMPONG VILLAGE, CHIANG MAI PROVINCE

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Architecture
Department of Architecture
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2018
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน
	กรณีศึกษา: หมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่
โดย	น.ส.ธีรเนตร เทียนถาวร
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต

	คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
	(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์		
	ประธานกรรมการ
	(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร)	
	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
	(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)	
	กรรมการ
	(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ)	
	กรรมการ
	(ดร.ภัทร์ สีสัมพรโรจน์)	
	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
	(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นवलักษณ์ วิสสันตชาติ)	

ธีรเนตร เทียนถาวร : การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน กรณีศึกษา: หมู่บ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่.
(MANAGEMENT OF CULTURAL LANDSCAPE IN THE CONTRIBUTION OF COMMUNITY RESILIENCE: A CASE OF
MAE KAMPONG VILLAGE, CHIANG MAI PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

การศึกษา “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ร่วมกับ “ความยืดหยุ่นของชุมชน” สร้างความเข้าใจในเรื่องการใช้ทรัพยากรในการปรับตัวของพื้นที่ โดยแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะสร้างความเข้าใจในเรื่องคุณค่า ในขณะที่แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนจะใช้ในการพิจารณาความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยอาศัยกรอบความยืดหยุ่นของชุมชน พิจารณาผลกระทบและทุนที่ใช้เป็นฐานในการปรับตัว รวมทั้งวิเคราะห์การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นกับสถานที่ทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ และปัจจัยเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการพื้นที่

งานวิจัยฉบับนี้ได้เลือกศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นหนึ่งในภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก และนำมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการวิจัยพบว่า ชุมชนแม่กำปองมีความสามารถในการปรับตัวอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนมีความยืดหยุ่นทั้งในระดับกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ระดับปรับตัวไปสู่สภาพที่ดีขึ้น และระดับแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ ซึ่งชุมชนแม่กำปองได้มีการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อมและเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ในลักษณะ “ผู้ประกอบการกิจการภายใน” ในเรื่องการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม พบว่าองค์กรชุมชนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการจัดการหลักระหว่างกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย ภาครัฐและสถาบันการศึกษา ผู้ประกอบการกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ ผู้ประกอบการกิจการภายนอก และผู้ประกอบการภายใน โดยองค์กรชุมชนได้นำฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมมาเป็นกลไกในการจัดการพื้นที่ ได้แก่ กฎชุมชน โครงสร้างสังคม องค์กรความรู้และความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้ การวิจัยพบว่าการสร้างสรรค์และต่อยอดฐานทรัพยากรจากองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม ที่ผสมผสานไปกับความรู้และทักษะใหม่ สามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม และทำให้เกิดนวัตกรรมในการจัดการพื้นที่ ซึ่งนอกจากเป็นการรักษาฐานทรัพยากรเดิม การคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้นั้น ยังเป็นแก่นแท้ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากผลการศึกษาดังกล่าว งานวิจัยฉบับนี้จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ หากพื้นที่มีการเพิ่มความหนาแน่นและขยายตัวของกลุ่มบ้าน ชุมชนควรมีการวางแผนการจัดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่อย่างรอบคอบ หากชุมชนเสียโอกาสที่จะได้รับความรู้และทักษะใหม่จากการจำกัดกลุ่มคนภายนอก ชุมชนควรมีการเปิดรับการเรียนรู้จากแหล่งอื่นอย่างต่อเนื่อง และหากภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะสูญเสียคุณค่าและความแท้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรชุมชนควรสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน ซึ่งถือเป็นฐานทรัพยากรในการปรับตัวที่สำคัญ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ปีการศึกษา 2561

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5973806825 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: cultural landscape, community resilience, management of cultural landscape, Mae Kampong
 Teranetr Tienthavorn : MANAGEMENT OF CULTURAL LANDSCAPE IN THE CONTRIBUTION OF COMMUNITY
 RESILIENCE: A CASE OF MAE KAMPONG VILLAGE, CHIANG MAI PROVINCE. Advisor: Asst. Prof. Wimonrart
 Issarathumnoon

Studying “cultural landscape” through the “community resilience” lens provides an understanding of the management of resources. While cultural landscape focuses on the continuity of cultural practice and association, the resilience considers the ability of a community to cope with changes and maintain the same relationship with their environment. The purposes are to understand the changes of Mae Kampong cultural landscape in resilience lens, to understand cultural landscape management, including sources of capitals and to understand the adapted outcomes towards its value and authenticity. These will include threats to sustainability and suggestions.

The study was built on the case of Mae Kampong village as it is one of the villages facing modern impacts of tourism. This research was conducted through the documentary analysis, field observations, and in-depth interviews.

The findings found that there are spontaneous transformations in Mae Kampong community. The study illustrates three periods of resilience, adaptation, and transformation. In the last phase, the community members turned to be entrepreneurs, who have a new association to their environment. Many stakeholders engage in this period. The community organisation behaves as a main facilitator and manages between groups which are government and academics, the zipline international company, outsider entrepreneurs and insider entrepreneurs. The socio-cultural tools which are the village’s rules, social structure, and traditional knowledges and beliefs are utilized as the media and steering mechanism. Inherited traditional ecological knowledge passing down between generations consciously combined with external resources and skills can produce a new set of knowledge and can remain human’s association. The collective senses of belonging and connection are the heart of Mae Kampong resilience and landscape management.

The village’s expansion is on its way, so the village should have a collective village land use planning. Nevertheless, preventing outsiders operating a business in the village, the community might lose the opportunity to learn new knowledge and skills, consequently, the community should realize and continually learn from other platforms. The loss of meaning and authenticity is equally the loss of cultural resource, so raising awareness is important for the cultural sustainability.

Field of Study: Architecture

Student's Signature

Academic Year: 2018

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับความกรุณาอย่างสูงจากบุคคลหลายฝ่ายที่ให้การสนับสนุน ส่งเสริมและผลักดันผู้วิจัย ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้ หากปราศจากบุคคลเหล่านี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และครอบครัว ที่สนับสนุนและให้กำลังใจตลอดการทำงานวิจัยฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชนิธิ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. ภัทร์ สีสัมพรโรจน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นวลลักษณ์ วัสสันตชาติ ที่ได้มอบความรู้ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ ให้กำลังใจ รวมถึงให้ข้อคิดเห็นและแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการทำงานวิจัยนี้ ตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ จนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ทุกท่าน ได้แก่ อดีตพ่อหลวงธีรเมศน์ ขจรรัตนภิรมย์ ซึ่งปัจจุบันเป็นประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง พ่อหลวงประดิษฐ์ ถมมา และคุณแม่อารีย์ วงศ์ด้อย หรือ ปารี ที่ช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดการทำงานวิจัยในพื้นที่ และบุคคลสำคัญอื่นๆ ได้แก่ ชุมชนแม่กำปองและผู้ประกอบกิจการในพื้นที่ ที่กรุณาสละเวลามาให้สัมภาษณ์ ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ทั้งโครงสร้างและเนื้อหาเป็นอย่างดี

ขอบคุณนางสาวปิวิณะ ศิริวัฒน์ชัยพร และนางสาวมิ่งมาดา นยนะกวี ในการเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยทั้งการช่วยสัมภาษณ์ และบันทึกผังในพื้นที่ พ.ท.ดร. ทนงสรรค์ เทียนถาวร ดร.รัชไท กิรติพงศ์ไพบูลย์ และ อ.ดร.ธีร์รัช เจนวชิรรัชย์ ผู้เป็นพี่และเพื่อนต่างศาสตร์ ที่ได้ทำให้ผู้วิจัยได้มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นในการทำงานวิจัยครั้งนี้

ขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย และคณะฯ ที่ได้สนับสนุนทุนการศึกษาเฉพาะค่าเล่าเรียน ประเภท 60/40 ระยะเวลา 2 ปี และขอบคุณเจ้าหน้าที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการจัดการงานเอกสารต่างๆ ตลอดระยะเวลาในการศึกษาระดับวิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต

ท้ายสุดนี้ ขอขอบคุณทุกท่านที่ได้เข้ามามีส่วนสนับสนุนในงานวิจัยนี้ ที่ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้และประสบการณ์อันมีค่า และสามารถทำงานวิจัยลุล่วงไปได้ด้วยดี

ธีรเนตร เทียนถาวร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ต
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.3 กรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	5
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	7
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	9
1.7 ขอบเขตงานวิจัย.....	14
1.8 โครงสร้างงานวิจัยเบื้องต้น.....	18
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	21
2.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: ความหมายและความเปลี่ยนแปลง.....	22
2.2 ความยืดหยุ่นของชุมชนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	26
2.2.1 ระดับความยืดหยุ่นของชุมชนและการใช้ทุนเป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น.....	26
2.2.2 ความยืดหยุ่นของชุมชนและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	34
2.3 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	34

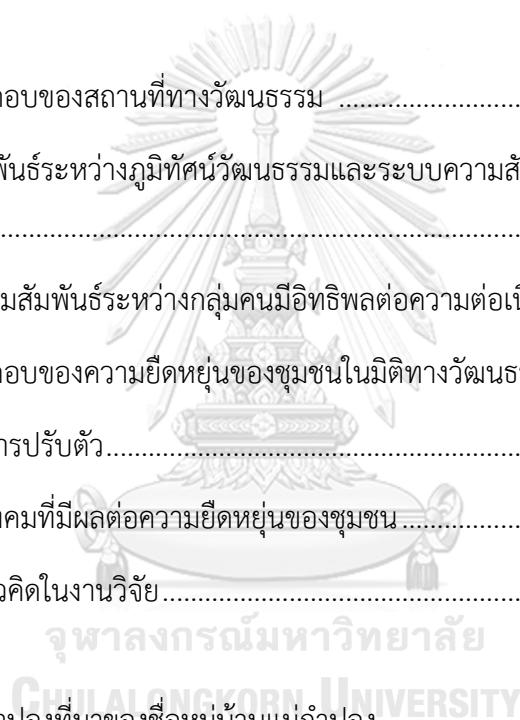
2.3.1 แนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	35
2.3.2 ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	39
2.4 สรุป: กรอบทฤษฎีและแนวคิด	42
บทที่ 3 ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองกับความยืดหยุ่นของชุมชน	43
3.1. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐาน “วัฒนธรรมเมือง”	44
3.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค	52
3.3 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว	59
3.3.1 ช่วงระยะเริ่มต้นหมู่บ้านโฮมสเตย์โดยองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา	60
3.3.2 ช่วงการเข้ามาของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ	63
3.3.3 ช่วงการเกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ “แม่กำปอง” จากกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว.....	65
3.3.4 ช่วงชาวบ้านแม่กำปองปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว	69
3.4 สรุป: การถอดรหัสความยืดหยุ่นของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	71
3.4.1 ความยืดหยุ่นของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา	71
3.4.2 การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม	82
บทที่ 4 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	87
4.1 การจัดการสถานที่โดยองค์กรชุมชนแม่กำปองร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา	89
4.1.1 วัตถุประสงค์.....	89
4.1.2 กระบวนการจัดการ	90
4.1.3 การบริหารจัดการ.....	92
4.1.4 ตัวอย่างพื้นที่	93
4.2 การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ	102
4.2.1 วัตถุประสงค์.....	102

4.2.2	กระบวนการจัดการ	104
4.2.3	การบริหารจัดการ.....	105
4.2.4	ตัวอย่างพื้นที่	106
4.3	การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบการภายนอก	110
4.3.1	วัตถุประสงค์.....	110
4.3.2	กระบวนการจัดการ	111
4.3.3	การบริหารจัดการ.....	112
4.3.4	ตัวอย่างพื้นที่	113
4.4	การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบการภายในชุมชน	119
4.4.1	วัตถุประสงค์.....	119
4.4.2	กระบวนการจัดการ.....	120
4.4.3	การบริหารจัดการ.....	121
4.4.4	ตัวอย่างพื้นที่	122
4.5	สรุป: การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง.....	127
บทที่ 5	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติของสถานที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อชุมชน.....	137
5.1	กรณีศึกษา: สถานที่ทางวัฒนธรรม.....	138
5.1.1	บ้านพักรายวัน.....	141
5.1.2	ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม	155
5.1.3	แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์.....	165
5.1.4	กลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	178
5.2	ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว.....	185
5.2.1	การปรับตัวที่เกิดจากฐานทรัพยากรเดิม.....	185
5.2.2	การปรับตัวจากความริเริ่มสร้างสรรค์.....	186
5.2.3	การปรับตัวที่เกิดจากต่อยอดผสมผสานจนเกิดเป็นความรู้ใหม่.....	187

5.2.4 การปรับตัวจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน.....	188
5.3 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพ กิจกรรม และความหมายของสถานที่.....	189
5.3.1 การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ.....	189
5.3.2 การเปลี่ยนแปลงกิจกรรม	192
5.3.3 การเปลี่ยนแปลงความหมาย.....	195
5.4 สรุป: การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้และความเปราะบางของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	197
5.4.1 การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	197
5.4.2 การเปลี่ยนแปลงความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	200
5.4.3 ความเสี่ยงและความเปราะบางต่อคุณค่าทางวัฒนธรรม.....	202
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	205
6.1 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน	206
6.2 แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การสูญเสียคุณค่าและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	212
6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต	217
6.4 การนำผลสรุปจากงานวิจัยไปทำความเข้าใจพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน	218
บรรณานุกรม.....	221
ภาคผนวก.....	228
ประวัติผู้เขียน.....	246

สารบัญรูปลูกภาพ

ภาพที่ 1-1: แสดงตำแหน่งหมู่บ้านแม่กำปองและพื้นที่โดยรอบ	16
ภาพที่ 1- 2: แสดงตำแหน่งกลุ่มบ้านภายในหมู่บ้านแม่กำปอง	17
ภาพที่ 1- 3: ภาพถ่ายแสดงหมู่บ้านแม่กำปอง	18
ภาพที่ 1- 4: โครงสร้างบทวิจัย	20
ภาพที่ 2-1: องค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม	23
ภาพที่ 2-2: ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์ ของสังคม ธรรมชาติ และวัฒนธรรม.....	25
ภาพที่ 2-3: แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมีอิทธิพลต่อความต่อเนื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ...	26
ภาพที่ 2-4: องค์ประกอบของความยืดหยุ่นของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม.....	28
ภาพที่ 2-5: วงจรในการปรับตัว.....	30
ภาพที่ 2-6: ทูทางสังคมที่มีผลต่อความยืดหยุ่นของชุมชน	32
ภาพที่ 2-7: กรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	42
ภาพที่ 3-1: ดอกแม่กำปองที่มาของชื่อหมู่บ้านแม่กำปอง.....	45
ภาพที่ 3-2: สภาพหมู่บ้านแม่กำปอง ปี พ.ศ. 2497.....	47
ภาพที่ 3-3: ลักษณะสภาพแวดล้อมแม่กำปองในอดีต.....	51
ภาพที่ 3-4: แสดงตำแหน่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พ.ศ. 2539	56
ภาพที่ 3-5: ลักษณะกลุ่มบ้านของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พ.ศ. 2539	57
ภาพที่ 3-6: สภาพแวดล้อมภายในหมู่บ้านแม่กำปอง ในระยะเวลาที่ 2	58
ภาพที่ 3-7: ตัวอย่างบ้านในช่วงแรกที่ทดลองรับแขกโฮมสเตย์ใน พ.ศ. 2542.....	62
ภาพที่ 3-8: กิจกรรมโหนดสิ่งของบริษัทชิปไลน์ในพื้นที่ปางนอก	64

ภาพที่ 3-9: ตัวอย่างบ้านพักรายวัน John’s house ที่เข้ามาช่วงแรก.....	66
ภาพที่ 3-10: ตัวอย่างร้านกาแฟและบ้านพักรายวันในกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว	68
ภาพที่ 3- 11: ร้านขายของที่ระลึกแมวดอย.....	69
ภาพที่ 3-12: ลักษณะสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน	71
ภาพที่ 3-13: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจัดการของชุมชน	74
ภาพที่ 3-14: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการพื้นที่ในช่วงภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐานวัฒนธรรมเมียง.....	75
ภาพที่ 3-15: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการพื้นที่ในช่วงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค	76
ภาพที่ 3-16: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการในช่วงระยะเริ่มต้นหมู่บ้านโฮมสเตย์โดยองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา	77
ภาพที่ 3-17: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการช่วงการเข้ามาของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ	78
ภาพที่ 3-18: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการช่วงการเกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ “แม่กำปอง” จากกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว.....	79
ภาพที่ 3-19: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการช่วงชาวบ้านแม่กำปองปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว	80
ภาพที่ 3-20: ความยืดหยุ่นของชุมชนเมื่อมองในพื้นที่ระดับการอยู่อาศัย “บ้าน”	81
ภาพที่ 3-21: ตัวอย่างร้านกาแฟคนภายนอกและคนภายใน.....	84
ภาพที่ 3-22: สภาพบ้านเรือนที่ไม่ได้ทำการท่องเที่ยว.....	84
ภาพที่ 3-23: สภาพบ้านเรือนที่ยังทำโฮมสเตย์ในปัจจุบัน	85
ภาพที่ 4-1: การแสดงตัวอย่างบ้านของกลุ่มโฮมสเตย์ผ่านเว็บไซต์	94
ภาพที่ 4-2: ลักษณะบ้านกลุ่มโฮมสเตย์จากหน้าเว็บไซต์ของชุมชน.....	94
ภาพที่ 4-3: ร้านค้าชุมชนและผลิตภัณฑ์จากผลผลิตทางการเกษตร.....	95
ภาพที่ 4-4: ภาพเว็บไซต์สำหรับการขายสินค้าออนไลน์และร้านค้าชุมชน	96

ภาพที่ 4-5: พิพิธภัณฑสถานคนป่าเหมี้ยง.....	97
ภาพที่ 4-6: พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ.....	97
ภาพที่ 4-7: วันเปิดตัวเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมแม่กำปอง ณ วัดแม่กำปอง.....	99
ภาพที่ 4-8: พื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงลงเก็บข้อมูล.....	100
ภาพที่ 4-9: แสดงตำแหน่งการจัดการขององค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา.....	101
ภาพที่ 4-10: ลักษณะกิจกรรมของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์.....	103
ภาพที่ 4-11: การเข้าร่วมประชุมระหว่างผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์.....	105
ภาพที่ 4-12: บริเวณฐานศึกษาสัตว์ป่า.....	107
ภาพที่ 4-13: พื้นที่ส่วนกลางรองรับนักท่องเที่ยวชิปไลน์.....	107
ภาพที่ 4-14: เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของผู้ประกอบการชิปไลน์.....	108
ภาพที่ 4-15: แสดงตำแหน่งการจัดการของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์.....	109
ภาพที่ 4-16: ตัวอย่างบ้านพักฮิมดอยโฮมที่เข้าร่วมทำงานวิจัยกับองค์กรชุมชน.....	111
ภาพที่ 4-17: ตัวอย่างบ้านพักรายวันผู้ประกอบกิจการภายนอก.....	114
ภาพที่ 4-18: ตัวอย่างพื้นที่ภายในบ้านพักรายวันผู้ประกอบกิจการภายนอก.....	114
ภาพที่ 4-19: ตัวอย่างบ้านพักรายวันที่ต้องการสร้างความกลมกลืนกับบริบท.....	115
ภาพที่ 4-20: ตัวอย่างบ้านพักรายวันที่มีการต่อเติมขัดกับกฎหมาย.....	115
ภาพที่ 4-21: ตัวอย่างพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมใหม่.....	117
ภาพที่ 4-22: ตำแหน่งการจัดการที่เกี่ยวข้องกับผู้ประกอบกิจการภายนอก.....	118
ภาพที่ 4-23: ตัวอย่างบ้านพักรายวันของผู้ประกอบกิจการภายใน.....	122
ภาพที่ 4-24: ตัวอย่างร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มของผู้ประกอบกิจการภายใน.....	123
ภาพที่ 4-25: สภาพโรงคั่วกาแฟของผู้ประกอบการภายในชุมชน.....	124
ภาพที่ 4-26: พื้นที่กำลังก่อสร้างสำหรับกิจกรรมบ้านพักรายวันและร้านกาแฟ.....	124
ภาพที่ 4-27: เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากการจ้างกลุ่มหัตถกรรมของชุมชน.....	125
ภาพที่ 4-28: แสดงตำแหน่งการจัดการที่เกี่ยวข้องกับผู้ประกอบกิจการภายใน.....	126

ภาพที่ 4-29: กลไกการจัดการระหว่างองค์กรชุมชนและเครือข่าย	131
ภาพที่ 4-30: การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม	135
ภาพที่ 5-1: แสดงตำแหน่งกรณีศึกษา	140
ภาพที่ 5-2: แสดงลักษณะการวางผังบ้านพักรายวันใกล้บ้านดั้งเดิม	143
ภาพที่ 5-3: ลักษณะการวางผังบ้านพักรายวันและการใช้พื้นที่บางส่วนของโฮมสเตย์	147
ภาพที่ 5-4: ลักษณะการวางตัวของโฮมสเตย์และบ้านพักรายวัน	148
ภาพที่ 5-5: การสาธิตกระบวนการทำเหมือง	149
ภาพที่ 5-6: ลักษณะการขยายตัวของอาคาร ไปตามคน 3 รุ่น	152
ภาพที่ 5-7: การใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างร้านกาแฟและโฮมสเตย์	157
ภาพที่ 5-8: พื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่	158
ภาพที่ 5-9: การปรับและต่อเติมบ้านเก่าเพื่อเป็นร้านอาหาร	160
ภาพที่ 5-10: ลักษณะการสร้างร้านกาแฟใหม่ในพื้นที่ดินใหม่	163
ภาพที่ 5-11: ลักษณะการสร้างอาคารใหม่ที่กลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม	168
ภาพที่ 5-12: ลักษณะการสร้างอาคารใหม่ในที่ดินใหม่และผลิตภัณฑ์จากสวน	172
ภาพที่ 5-13: การแปรรูปทรัพยากรเดิมมาสู่การทำชา	173
ภาพที่ 5-14: ลักษณะการสร้างอาคารในพื้นที่ป่าต้นน้ำ	175
ภาพที่ 5-15: การสร้างความหมายใหม่ให้พื้นที่ป่าใน	181
ภาพที่ 5-16: การใช้ประโยชน์จากพื้นที่กลุ่มบ้านเดิม	182
ภาพที่ 5-17: การจัดองค์ประกอบของพื้นที่ผ่านสิ่งของในชีวิตประจำวัน	182
ภาพที่ 5-18: การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของกลุ่มกรณีศึกษา	192
ภาพที่ 5-19: ลักษณะกิจกรรมใหม่	193
ภาพที่ 5-20: การทำสินค้าที่เกิดจากทรัพยากรในท้องถิ่น	194
ภาพที่ 5-21: ลักษณะกิจกรรมที่คงสภาพดั้งเดิมไว้	195

ภาพที่ 5-22: วิธีการใช้ทรัพยากรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่า	200
ภาพที่ 6-1: แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้กรอบแนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน	207
ภาพที่ 6-2: การแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ภายใต้กลไกทางสังคมวัฒนธรรม.....	210
ภาพที่ 6-3: แสดงขอบเขตแนวโน้มนำการขยายตัวของหมู่บ้านแม่กำปอง.....	213
ภาพที่ 6-4: สภาพหลุมเก็บเมืองและเตาปรุงเมือง	216
ภาพที่ 6-5: สรุปแนวโน้มนำการเปลี่ยนแปลงและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	217

สารบัญตาราง

ตารางที่ 5-1: การวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาร้านพักรายวัน	154
ตารางที่ 5-2: การวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม	165
ตารางที่ 5-3: การวิเคราะห์กรณีศึกษาแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์	177
ตารางที่ 5-4: การวิเคราะห์กรณีศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์ตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	184

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (management of cultural landscape) เป็นแนวความคิดการพัฒนาที่เน้นมนุษย์และการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีลักษณะแนวคิดเดียวกันกับการรักษาสิ่งแวดล้อมในรายงาน Brundtland Report ที่กล่าวถึงการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงมิติทางสิ่งแวดล้อมย่อมส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (UNESCO, 1993) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อมนุษยชาติ เช่นเดียวกับความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม (Stenou, 2002) ซึ่งนับเป็นการสร้างขอบเขตใหม่ของการพัฒนา (Dessein et al., 2015) ทั้งนี้ วัฒนธรรมถือเป็นทรัพยากรที่เป็นพลวัต สร้างสรรค์ อิสระและก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ได้ (UNESCO, 1998) ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ควรสูญเสียซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในช่วงหลัง ค.ศ. 2015 วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนามากขึ้น โดยเฉพาะระดับท้องถิ่นที่ชุมชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรมในพื้นที่ ทำให้เกิดการพัฒนามีความเฉพาะตัวในแต่ละวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นมาตรฐานทั่วไปเหมือนกันในทุกพื้นที่เสมอไป (UNESCO, UNFPA & UNDP, 2015)

ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สูงขึ้นทำให้ภูมิทัศน์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Myga-Miatek, 2011) ปัจจัยที่ทำให้ภูมิทัศน์เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การท่องเที่ยว ระบบคมนาคม การขยายตัวของที่ตั้งถิ่นฐาน เป็นต้น ปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนยุคที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดธรรมชาติและธรรมชาติที่ไม่ได้เป็นธรรมชาติเหมือนเดิมอีกต่อไป (Ackerman, 2014) ภูมิทัศน์เป็นไปในลักษณะที่มนุษย์สร้างขึ้น ภูมิทัศน์จึงไม่ได้สร้างจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่ก่อตัวจากพื้นที่ในลักษณะพึ่งพากันเหมือนดังเช่นในอดีต แต่เป็นวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นจากภายนอก (Riley, 1992)

ในแถบทวีปเอเชีย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีความผูกพันกับมนุษย์ในระดับวิถีชีวิตที่พึ่งพากัน แต่ผลจากการพัฒนาต่างๆ เริ่มส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยเฉพาะในเรื่องของการสูญหายไปของความแท้และความผูกพันกับพื้นที่ (Taylor & Lennon, 2011) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (Worthing & Bond, 2008) เอกสารนาราว่าด้วยความแท้ หรือ The Nara Document on Authenticity (ICOMOS, 1994)

กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นควรเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สูญเสีย "ความแท้และบูรณภาพ" ของพื้นที่นั้นไปและชุมชนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และข้อตกลงฮอยอัน หรือ Hoi An Protocols (Engelhardt & Rogers, 2009) ได้กล่าวถึง ภูมิภาควัฒนธรรมในเอเชียที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและความกดดันจากการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ การอนุรักษ์จึงต้องเป็นเรื่องที่รักษาสมดุลระหว่างการรักษาความแท้ของพื้นที่และการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ

สำหรับในประเทศไทย แนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการพัฒนาได้เริ่มในช่วงปี พ.ศ. 2520 (ปีรัชฎ์ กาญจนนัษฐิติ, 2552) โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2522 และได้บรรจุแผนอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) สำหรับพื้นที่ชนบท มีการให้อำนาจท้องถิ่นในการดูแลรักษา ศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550) แต่จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 4 (พ.ศ. 2504 - 2524) พื้นที่เกษตรกรรมเริ่มถูกเปลี่ยนแปลงเป็นฐานการผลิตทางเศรษฐกิจและประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560) ทำให้วัฒนธรรมประจำถิ่นเริ่มสูญหายไปซึ่งความแท้และบูรณภาพ

จุดเปลี่ยนสำหรับการพัฒนาอีกช่วงหนึ่ง คือ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-9 (พ.ศ. 2540 - 2549) โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) การพัฒนาเริ่มหันมาสนใจ "คน" เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ นอกจากนี้ ภาคการท่องเที่ยวและบริการยังได้ให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศจากโครงการอะเมซิงไทยแลนด์ ในปี พ.ศ. 2541 - 2542 ซึ่งในชนบทมีโครงการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับมิติทางวัฒนธรรมอีกหลายโครงการ เช่น ในปี พ.ศ. 2544 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) และช่วงหลังปี พ.ศ. 2545 เริ่มมีการนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบท (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ม.ป.ป.) เป็นต้น ปัจจุบัน ประเทศไทยอยู่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ยังคงน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เน้นเศรษฐกิจที่พึ่งพาตัวเองควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

จากแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่ได้กล่าวมา ยังมีกลุ่มที่มองว่าการพัฒนาดังกล่าวนั้นไม่สอดคล้องกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมและเป็นการไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560) และเป็นการพัฒนาในลักษณะทุนนิยมมากกว่าที่จะสนใจวัฒนธรรมของชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548) การหายไปของระบบทางวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมนั้นล้วนส่งผลกระทบต่อภูมิภาควัฒนธรรม เนื่องจากเป็นระบบที่ผ่านการพัฒนามาระยะเวลาหนึ่งในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ (Bello, 2017) และระบบทางวัฒนธรรมนั้น ไม่ว่าจะป็นวิถี

ชีวิต ความเชื่อและประเพณี ล้วนมีผลต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Panin, 2007) ระบบทางวัฒนธรรมในที่นี้ ผู้วิจัยหมายถึงรวมถึงความรู้ชุดใหม่จากชุดความรู้ในท้องถิ่นที่เป็นทรัพยากรทางสังคม และวัฒนธรรมผสมผสานกับความรู้จากภายนอก ความรู้ชุดใหม่ดังกล่าวล้วนส่งผลต่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเช่นกัน (Issarathumnoon, 2018)

สำหรับกรณีศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (changes of cultural landscape) ในประเทศไทย มีความเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะ เช่น กรณีศึกษาชุมชนลีเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี (พจนาน สุวนศรี, 2554) ชุมชนมีอาชีพทำสวนมะพร้าวและทำประมงพื้นบ้าน ไม่ได้มุ่งเน้นทำการท่องเที่ยว แต่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ กรณีศึกษาคนบ้านผาหมอน และอีก 3 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านอังก้าน้อย บ้านแม่กาหลวงและบ้านหนองหล่ม จ.เชียงใหม่ (เล่มเดียวกัน, 2554) เป็นชาวเผ่าปกากะญอริในเขตอุทยานดอยอินทนนท์ เดิมเป็นชุมชนที่ทำนาแบบขั้นบันไดเพื่อยังชีพ ปัจจุบันใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการหาความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่กรมอุทยาน เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไปจากการพัฒนา ทำให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ เช่น การศึกษาความแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำแม่กลอง จ.สมุทรสงคราม ของอิสริชัย บุรณะอรุณจัน (2554) พบว่า การก่อตัวของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ ในกลุ่มคนที่มาสร้างบ้านพักตากอากาศ มีการยืมรูปทรงภายนอกในลักษณะของเรือนพื้นถิ่นทรงไทยมาปรับใช้ ทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมในลักษณะการก่อตัวจากบริบทแวดล้อมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตริมน้ำนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากความสามารถในการฟื้นฟูของชุมชนเอง แต่ยังไม่ถึงเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนและพื้นที่ หรือชุมชนอยู่ในช่วงกำลังเริ่มต้นทำการท่องเที่ยว เช่น หมู่บ้านบัว จ.พะเยา ซึ่งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ ใน พ.ศ. 2552 ที่ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาจากภัยแล้งและปรับตัวสู่การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นหมู่บ้านที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ปัจจุบันเริ่มมีการทำการท่องเที่ยว แต่ยังไม่เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2559)

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากการพัฒนาที่เกิดจากการขาดความยืดหยุ่นของชุมชน (community resilience) ต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น งานวิจัยเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ของกฤษฎา ตันนุกูล (2556) พบว่า พื้นที่เมืองปายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดในช่วง พ.ศ. 2545 - 2549 มีนักลงทุนเข้ามาในพื้นที่ ในขณะที่ชาวปายไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ทำให้เกิดการแทนที่ของคนและวัฒนธรรม รวมถึงการสร้างสถานที่พักผ่อนแทนพื้นที่เกษตรกรรม และงานวิจัยที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านศิริวงจากการท่องเที่ยวของสุดาวรรณ์ มีบัวและคณะ (2560) พบว่า การเปลี่ยนแปลงส่งผลให้มีคนย้ายเข้าออก

เพื่อทำธุรกิจมากขึ้น มีความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างและราคาที่ดินมีราคาสูงขึ้นในช่วง พ.ศ. 2556 - 2560

จากกรณีศึกษาดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ขาดความยืดหยุ่นของชุมชนนั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ก่อตัวมาพร้อมกับพื้นที่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชุมชนมีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงและพยายามรักษาวัฒนธรรมของตัวเองทั้งในเชิงชุมชนและเชิงพื้นที่ โดยการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานของความยืดหยุ่นมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากร รวมถึงการศึกษาผลจากการปรับตัวของชุมชนดังกล่าว ที่อาจส่งผลในเชิงบวกหรือเชิงลบต่อคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ประเด็นการศึกษาดังกล่าวนำไปสู่คำถามวิจัย ดังต่อไปนี้

- 1) ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนเป็นอย่างไร และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นคืออะไร
- 2) การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นอย่างไร กลไกและทุนที่ชุมชนใช้เป็นฐานสร้างความยืดหยุ่นคืออะไร
- 3) ผลที่เกิดขึ้นจากความยืดหยุ่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างไร ตลอดจนแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง
- 2) เพื่อศึกษาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กลไกและทุนที่ชุมชนใช้เป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น
- 3) เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากความยืดหยุ่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.3 กรอบแนวคิดในงานวิจัย

กรอบแนวคิดในงานวิจัย คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในกรอบการพิจารณาเรื่องความยืดหยุ่นของชุมชน เป็นการศึกษาการปรับตัวของชุมชนที่นำไปสู่การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรอบแนวคิดในงานวิจัยเป็นการนำเสนอแนวคิด คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” และ “ความยืดหยุ่นของชุมชน” มาพิจารณาร่วมกัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมและคุณค่าทางวัฒนธรรม ส่วนความยืดหยุ่นชุมชนเป็นการศึกษาในเรื่องความสามารถในการยืดหยุ่นและปรับตัวของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่มากระทบ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เข้ามากระทบ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาจากการขยายตัวของเมือง โครงการพัฒนาจากภาครัฐ หรือการเข้าไปเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของภาคเอกชน กรอบแนวคิดในเรื่องความยืดหยุ่นของชุมชนจะทำให้เห็นมุมมองจากการปรับตัวของชุมชนที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ การที่ชุมชนยอมรับการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การจัดการทรัพยากร

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) หมายถึง พื้นที่ที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติผ่านทางวัฒนธรรม ในช่วงเวลาหนึ่ง จนเกิดเป็นลักษณะภูมิทัศน์ที่มีความแตกต่างจากที่อื่น ในปี ค.ศ. 1992 World Heritage Cultural Landscapes ได้มีการแบ่งกลุ่มภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. ภูมิทัศน์ที่ออกแบบอย่างตั้งใจโดยมนุษย์ (clearly defined cultural landscape) 2. ภูมิทัศน์ที่มาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครองและสภาพแวดล้อม (organically evolved cultural landscape) ซึ่งแยกออกเป็นลักษณะของภูมิทัศน์ที่หยุดนิ่ง (relict landscape) และเคลื่อนไหว (continuing landscape) และ 3. ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม (associative cultural landscape) ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังเคลื่อนไหว ที่มีมนุษย์ใช้งานอย่างต่อเนื่อง (continuing landscape) (UNESCO, 2009)

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (change of cultural landscape) หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในมุมมองของความยืดหยุ่นของชุมชนจากความสัมพันธ์ระหว่างคนและสภาพแวดล้อมหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (management of cultural landscape) หมายถึง การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่คำนึงถึงคุณค่าและลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เคลื่อนไหว ซึ่งเป็นการจัดการที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะไม่เสียไปซึ่งคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (UNESCO, 2009)

ความยืดหยุ่นของชุมชน (community resilience) หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการทำงานร่วมกัน (USAID, 2013) ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ความยืดหยุ่นของชุมชนที่ประกอบด้วยระดับความเปลี่ยนแปลง 3 ระดับ ได้แก่ การคืนกลับสู่สภาพเดิม (recovery) การปรับตัว (adaptation) และการแปรเปลี่ยน (transformation) ภายใต้สิ่งที่มากระทบ (Chelleri, Waters, Olazabal, and Minucci, 2015)

ความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (cultural resilience) หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการที่จะรักษาระบบวัฒนธรรมเดิมไว้หรือเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอด ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ความยืดหยุ่นในเชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรม เน้นวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านทางการใช้พื้นที่

ทุนทางสังคม (social capital) หมายถึง ทุนทางสังคมมีนิยามที่มีความหลากหลาย ในลักษณะของความร่วมมือกันของชุมชน ความไว้วางใจกัน กฎและจารีต สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ มิติทางโครงสร้าง (structural dimension) และมิติทางเนื้อหา (content dimension) ในมิติทางโครงสร้าง หมายถึง หน่วยพื้นฐานของเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน ในมิติทางเนื้อหา หมายถึง ลักษณะของจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ (จินตนา อมรสวงสิน, 2548) ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ทุนทางสังคมที่เป็นฐานสำหรับความยืดหยุ่นของชุมชน ที่ส่งผลต่อการปรับตัวและการจัดการทรัพยากรหรือภูมิทัศน์ของชุมชน เป็นทุนที่ช่วยสร้างทรัพยากร ทักษะ และข้อมูลใหม่ๆ ให้ชุมชนมีฐานในการปรับตัวที่มากขึ้น

ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) หมายถึง ทุนที่ชุมชนถือวิถีปฏิบัติร่วมกันมา และเป็นทุนที่สามารถนำไปใช้ให้ก่อให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ (Throsby, 1999) หมายถึง ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในภูมิทัศน์ โดยพิจารณาพื้นที่ กิจกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและพื้นที่

สถานที่ทางวัฒนธรรม (place of cultural significance) หมายถึง พื้นที่ที่ชุมชนให้คุณค่าถือเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (ICOMOS, 2013) ในงานวิจัยนี้ หมายถึง สถานที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ภายหลังการปรับตัว

โฮมสเตย์ (homestay) หมายถึง ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การท่องเที่ยวในรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะต้องพักรวมกับเจ้าของบ้านชายคาเดียวกัน โดยเน้นการปรับการใช้สอยจากบ้านดั้งเดิม

บ้านพักรายวัน (rental house) หมายถึง ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การท่องเที่ยวในรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวมาพักอาศัย โดยที่ไม่จำเป็นต้องพักรวมกับเจ้าของบ้านแบบโฮมสเตย์ บ้านพักรายวันมีพื้นที่ที่เป็นสัดส่วนระหว่างเจ้าของบ้านและนักท่องเที่ยวและสร้างขึ้นมาเฉพาะเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ผลการศึกษาทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง
- 2) ผลการศึกษาทำให้ทราบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กลไกและทุนที่ชุมชนใช้เป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น
- 3) ผลการศึกษาทำให้ทราบผลจากความยืดหยุ่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้ และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 4) การได้นำแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมและความยืดหยุ่นของชุมชนมาประยุกต์ใช้ทำความเข้าใจพื้นที่ร่วมกัน เพื่อให้ได้องค์ความรู้การจัดการพื้นที่ที่ถอดมาจากพื้นที่ศึกษา

1.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยนี้ ประกอบไปด้วยแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเรื่องของความหมายและความเปลี่ยนแปลง ความยืดหยุ่นของชุมชนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งในประเด็นสุดท้ายจะศึกษารวมไปถึงผลที่เกิดขึ้นจากปรับตัวของชุมชน มีรายละเอียดเบื้องต้น ดังนี้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: ความหมายและความเปลี่ยนแปลง

งานวิจัยนี้ มีขอบเขตการศึกษาไปที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในฐานะกระบวนการทางวัฒนธรรม, ความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมและเป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม-นิเวศ-วัฒนธรรม โดยศึกษาแนวคิดของ Sauer (1925), Relph (1986) , และ Rotarangi & Stephenson (2014) และแนวคิดอื่นๆที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการทำความเข้าใจภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนี้

Sauer (1925) สนใจปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ทำให้ภูมิภาคแต่ละที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็น การมองในระดับของแต่ละพื้นที่วัฒนธรรม

Relph (1986) มองภูมิภาควัฒนธรรมในลักษณะของพื้นที่ที่มากกว่าเพียงที่ว่างไปถึงระดับ ความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายและคุณค่าต่อชุมชน

Rotarangi & Stephenson (2014) สนใจการคงอยู่หรือความยืดหยุ่นของวัฒนธรรมของ พื้นที่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาควัฒนธรรม และเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมเข้ากับ แนวคิดของระบบสังคมนิเวศ เป็นมุมมองที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในมุมมองของความยืดหยุ่น ซึ่ง เป็นมุมมองที่ทำให้เห็นว่ามนุษย์สามารถสร้างขอบเขตอธิบายการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ ทำให้เห็นว่า มนุษย์เป็นส่วนสำคัญต่อการคงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของภูมิภาควัฒนธรรม

ความยืดหยุ่นของชุมชนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของภูมิภาควัฒนธรรม

งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนในภาพรวม และศึกษาความยืดหยุ่นทาง วัฒนธรรม เช่น การศึกษาสภาพความยืดหยุ่นของสภาพแวดล้อมในเมือง ในงานของ Chelleri, Waters, Olazabal, & Minucci (2015) ศึกษาความยืดหยุ่นของพื้นที่เมือง มองการเปลี่ยนแปลงเป็น 3 ระดับ ได้แก่ การกลับสู่สภาพดั้งเดิม การปรับไปสู่สภาพที่ดีกว่า และการแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่

สำหรับงานของ Nelson, Adger & Brown (2007) เป็นการศึกษาไปที่กระบวนการปรับตัว ของชุมชน ขณะที่งานวิจัยของ Fleming & Ledogar (2008) อ้างถึงใน Rotarangi and Stephenson, (2014) ได้ศึกษาในมิติทางวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับความสามารถของชุมชน หรือระบบวัฒนธรรม ที่พยายามรักษาองค์ประกอบที่สำคัญหรือความเฉพาะของระบบวัฒนธรรมนั้น ไว้เมื่อมีสิ่งเข้ามากระทบ งานวิจัยของ Yang (2004) ได้ศึกษาความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมในเมืองเก่า ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของภาครัฐ โดยพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการของกิจกรรมและการ ให้คุณค่าของชุมชนต่อพื้นที่

การจัดการภูมิภาควัฒนธรรม

งานวิจัยนี้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการภูมิภาควัฒนธรรม โดยศึกษาจากมรดกโลกภูมิภาควัฒนธรรม: คู่มือการอนุรักษ์และการบริหารจัดการ (World Heritage Cultural Landscapes: A Handbook for Conservation and Management (UNESCO, 2009)) เป็นหลักเพื่อพิจารณา หลักการ กระบวนการและการบริหารจัดการภูมิภาควัฒนธรรม เพื่อที่จะคงคุณค่าและความแท้ของ ภูมิภาควัฒนธรรมไว้ หรือให้ได้รับผลกระทบน้อยที่สุด ประกอบกับหนังสือ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

กับการจัดการสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยนอกจากศึกษาหลักการและกระบวนการดังกล่าว การวิจัยนี้ยังศึกษารวมไปถึงความเสี่ยงที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ผลกระทบที่เกิดจากการปรับตัวและจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว สามารถส่งผลได้ทั้งทางบวกและทางลบ ในประเด็นดังกล่าว งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิดของ Graham, Ashworth & Tunbridge (2016) ซึ่งกล่าวถึง เรื่องความไม่ลงรอยกันของความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม กล่าวคือ การหายไปของคุณค่าแท้และการกลายเป็นสินค้าที่ปราศจากความหมายทางวัฒนธรรม รวมไปถึงการศึกษากรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว เช่น เมืองหลวงน้ำทา ประเทศลาว (UNESCO, 2008) เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว (UNESCO, 2004), หมู่บ้านชิราคาวาโกะ ประเทศญี่ปุ่น (ภัทรา แจ้งใจเจริญ, 2558) หมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย (Oranratmanee, 2011) และหมู่บ้านอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบ เป็นต้น

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย 3 ส่วน ได้แก่ การเลือกกลุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล ดังนี้

1) การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ในด้านของกลุ่มประชากรที่ศึกษา งานวิจัยนี้เป็นการศึกษา “ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ด้วยมุมมอง “ความยืดหยุ่นของชุมชน” ทำให้กรณีศึกษาที่จะนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ จะต้องมีความสมบูรณ์ คือ เป็นภูมิทัศน์ที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว ในอยู่ช่วงกำลังเปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงไปแล้วในเรื่องของความสัมพันธ์ของชุมชนและสภาพแวดล้อม และชุมชนต้องเป็นหลักสำคัญที่มีความสามารถร่วมกันในการจัดการความเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีการแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากความสัมพันธ์ของระบบสังคมต่อระบบนิเวศจากลักษณะหนึ่งไปสู่ความสัมพันธ์ที่แตกต่างออกไป ในงานวิจัยนี้ พิจารณาไปที่การเปลี่ยนแปลงจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำการท่องเที่ยว

2) ชุมชนควรเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่มีการตั้งถิ่นฐานมานานและมีอาชีพในลักษณะของเกษตรกรรมที่แสดงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีการตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการสะสมทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน จนเห็นว่าเป็นชุมชนมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เด่นชัด

3) เมื่อสิ่งเข้ามากระทบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ชุมชนควรเป็นกลุ่มหลักที่จัดการการเปลี่ยนแปลงนั้น ไม่ควรเป็นการจัดการที่เกิดจากภาครัฐหรือภาคเอกชน เพื่อให้เห็นความสามารถในการทำงานร่วมกันของชุมชน

4) กรณีศึกษามีการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของประเทศ เพื่อให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาจากภาครัฐส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างไร และชุมชนมีการจัดการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัย ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดขึ้นในหลายหมู่บ้าน ด้วยสาเหตุและกระบวนการที่แตกต่างกันตามที่ได้กล่าวไปข้างต้นในที่มาและความสำคัญของปัญหา เช่น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาของเมืองในบริเวณภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำแม่กลอง จ.สมุทรสงคราม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากคนภายนอกพื้นที่เข้าไปประกอบธุรกิจที่อัมพวา นอกจากนี้ ยังมีการแปรเปลี่ยนที่เกิดจากภาครัฐด้วยนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ เป็นต้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงด้วยเกณฑ์ดังกล่าว และได้หมู่บ้านที่เหมาะสมต่องานวิจัยนี้ ได้แก่ **หมู่บ้านแม่กำปอง อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่** โดยเป็นความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากการปรับตัวของชุมชนเองจากการใช้ทุนเดิมเป็นฐาน โดยมีเหตุผลในการเลือกจากเกณฑ์ดังกล่าว ทั้งจากการทบทวนวรรณกรรมและลงพื้นที่สำรวจในเบื้องต้น ดังนี้

จากการทบทวนวรรณกรรม หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานมาประมาณ 200 ปี (คณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปอง, 2560) โดยชาวมุขซึ่งมีวัฒนธรรมในการปลูกเมี่ยง (พจนานุกรม, 2554) แม้ว่าปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นชาวดอยสะเก็ดที่อพยพมา การปลูกเมี่ยงเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการบริโภคเมี่ยงลดลง ทำให้ชาวบ้านมีความพยายามในการต่อยอดและปรับใช้วัฒนธรรมเดิมให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (Harada, 2016) ชาวบ้านได้นำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แม้ว่าภายหลังหมู่บ้านแม่กำปองจะประสบปัญหาจากการท่องเที่ยวในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ชาวบ้านมีความพยายามร่วมกันที่จะปรับตัวและแก้ไขปัญหา (พจนานุกรม, 2554)

งานวิจัย “The Village in Transition: Development and Socio-Economic and Cultural Change in Mae Kampong Village, Chiang Mai” ของ Harada (2018) ทำให้เห็นว่าชุมชนแม่กำปองมีการเปลี่ยนแปลงของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยเชิงสังคมนั้น เป็นการเน้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ในมิติของทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ ยังขาดประเด็นในเรื่องของการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เชื่อมโยงไปกับมิติทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงมุ่งหวังที่จะปิดช่องว่างทางการวิจัย (Research Gap) ดังกล่าวและต่อยอดองค์ความรู้ดังกล่าวให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

นอกจากนี้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองเป็นพื้นที่ที่มีการเข้าไปทำวิจัยในสาขาต่างๆ ทำให้มีข้อมูลเดิมที่จะช่วยนำมาทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นมุมมองจากการทำการท่องเที่ยวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทางสังคม

Kontogeorgopoulos, Churyen, and Duangsaeng (2014) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนแม่กำปองประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวพบว่า เกิดจากความได้เปรียบของสภาพภูมิศาสตร์ที่ไม่ไกลจากตัวเมือง การได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก และผู้นำที่เข้มแข็ง สอดคล้องไปกับ Sawatsu et al. (2018) ที่ทำการศึกษปัจจัยที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวมีความยั่งยืนนั้นเกิดจากผู้นำและการจัดการที่ดี ส่วน Khaokhrueamuang (2014) ทำการศึกษาการใช้พื้นที่และการท่องเที่ยว พบว่า การทำการท่องเที่ยวที่มีลักษณะแบบพักอาศัยระยะยาว การท่องเที่ยวแบบสุขภาพ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวเน้นเชิงนิเวศ เป็นธุรกิจที่สร้างความยั่งยืนให้พื้นที่ได้

การศึกษาด้านพื้นที่การท่องเที่ยว ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มโฮมสเตย์ สมศักดิ์ เตชะเอราวัณ (2544) ทำการศึกษาการจัดการจัดการในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นการศึกษาการจัดการกลุ่มโฮมสเตย์ที่กล่าวถึงการจัดการโฮมสเตย์ ในปี พ.ศ. 2544 มีเพียง 7 หลังคาเรือน เป็นบ้านไม้ 1-2 ชั้น ซึ่งยังไม่ครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงในภาพปัจจุบัน เช่นเดียวกัน Oranratmanee (2011) เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายในกลุ่มบ้านโฮมสเตย์ ที่ยังไม่ได้มองลักษณะภูมิทัศน์ในภาพรวม จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเบื้องต้น ประกอบกับสัมภาษณ์ชุมชนภายในพื้นที่อย่างไม่เป็นทางการ พบว่า ชุมชนเริ่มมีการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับบุคคล เช่น การออกกฎหมายหมู่บ้านเพื่อทำข้อตกลงต่อการสร้างและเช่าบ้านแก่บุคคลภายนอก ชุมชนบางกลุ่มยังมีการปลูกเมี่ยงและปรับพื้นที่บ้านไปเป็นโฮมสเตย์และบ้านพักรายวัน และชุมชนบางกลุ่มก็มีการแปรเปลี่ยนตัวเองไปประกอบอาชีพเชิงการค้ามากขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้ หมู่บ้านแม่กำปองยังเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการพัฒนาแก่หมู่บ้านอื่นๆ ที่สอดคล้องไปกับการพัฒนาในพื้นที่ชนบท เช่น OTOP การพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ และการพัฒนาเป็นหมู่บ้านทำมาค้าขายนาร่อง เป็นต้น รวมถึงการมีนโยบายจากภาครัฐและสถาบันการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้องในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยลงไปสำรวจ ทำให้เห็นถึงความต่อเนื่องของหมู่บ้านในการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ

จากการพิจารณาในด้านวิชาการ คือ การมีข้อมูลจากงานวิจัยที่เข้ามาศึกษาพื้นที่ และด้านปฏิบัติ ที่ชุมชนมีการจัดการความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่เกิดจากการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

2) การเก็บข้อมูล

ในการเก็บข้อมูล ประกอบไปด้วยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

การใช้ข้อมูลเชิงเอกสาร สำหรับทำความเข้าใจภาพรวมของหมู่บ้าน เช่น จำนวนกลุ่มบ้าน จำนวนประชากร ตำแหน่งของพื้นที่และกิจกรรมต่างๆ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เป็นต้น จากองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วและหมู่บ้านแม่กำปอง

แผนที่ของชุมชน ประกอบไปด้วยแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศในอดีต และแผนที่เชิงสภาพภูมิศาสตร์แสดงระดับความชัน เส้นทางน้ำไหล และถนน โดยข้อมูลแผนที่พื้นฐานดังกล่าวได้ความอนุเคราะห์จากกรมแผนที่ทหาร

อุปกรณ์จดบันทึก เช่น กระดาษ ดินสอ ไม้บรรทัด เป็นต้น สำหรับการลงสำรวจพื้นที่เก็บข้อมูลที่เกิดขึ้นในปีที่ลงสำรวจ

อุปกรณ์บันทึกเสียงและภาพนิ่ง เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มประชากรที่เลือกสัมภาษณ์

ขั้นการรวบรวมข้อมูล มีวิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธีการ ดังต่อไปนี้

1) การเก็บข้อมูลเอกสาร ผู้วิจัยได้รวบรวมและศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความยืดหยุ่นของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง และผลที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2) การสำรวจ ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยการสำรวจสภาพแวดล้อมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิทัศน์ สภาพพื้นที่สวนเมือง กลุ่มบ้านเรือนไปจนถึงลักษณะของบ้านเรือน และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เช่น การเข้าไปพักอาศัยบ้านพักโฮมสเตย์และบ้านพักแบบรายวันทั้งของชุมชนและคนภายนอก การเดินป่าและการร่วมเก็บเห็ด เป็นต้น มีการสำรวจพื้นที่ถึงลักษณะทางกายภาพและการใช้งาน

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของชุมชนถึงประสบการณ์ การใช้งานและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์วัฒนธรรม สำหรับในงานวิจัยนี้แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ส่วน เพื่อตอบวัตถุประสงค์วิจัยคนละประเด็น ดังนี้

การสัมภาษณ์ในกลุ่มที่ 1 เป็นการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาประเด็นความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์และชุมชน ผู้วิจัยจึงเลือกสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ทำโฮมสเตย์จำนวน 21 หลัง พระและหัวหน้าชุมชน และกลุ่มคนภายนอกที่ถูกต้องถึง ซึ่งกลุ่มโฮมสเตย์เป็นจำนวนปัจจุบันในปีที่ลงพื้นที่สำรวจ กลุ่มโฮมสเตย์นี้เป็นกลุ่มชาวบ้านแม่กำปองเพราะเป็นธุรกิจหลักของชุมชน และเป็นการปรับตัวแรกของ

หมู่บ้านที่เริ่มทำการท่องเที่ยวใน ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งในจำนวนดังกล่าว มีการปรับตัวในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป

จากการสัมภาษณ์เบื้องต้นพบว่า กลุ่มโฮมสเตย์ทั้งหมดเป็นชาวบ้านแม่กำปองที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่กำปองตั้งแต่ก่อนจะมีการทำการท่องเที่ยว ทำให้กลุ่มนี้สามารถให้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มโฮมสเตย์นี้ ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำพื้นที่และกิจกรรมใหม่ที่ไม่ใช่โฮมสเตย์ ซึ่งนำไปสู่การสัมภาษณ์ในกลุ่มที่ 2

การสัมภาษณ์ในกลุ่มที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มของชุมชนแม่กำปองที่มีการแปรเปลี่ยนมาสู่การสร้างสภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์แบบใหม่กับพื้นที่ เพื่อศึกษาทัศนคติที่ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงมาทำการท่องเที่ยว โดยเป็นการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการภายใน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้ถูกจัดการในลักษณะธุรกิจของหมู่บ้าน ประกอบไปด้วย 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจะเลือกกรณีศึกษาไม่ต่ำกว่า 3 กรณีศึกษาจากแต่ละกลุ่มกิจกรรม ได้ทั้งหมด 13 กรณีศึกษา ซึ่งจะมีบางกรณีศึกษาที่ซ้อนทับกับกลุ่มโฮมสเตย์จากการสัมภาษณ์ครั้งแรก แต่เป็นการศึกษาในคนละประเด็น

แผนการดำเนินงานการเก็บข้อมูล

จากขอบเขตด้านเวลาและการเก็บข้อมูล นำไปสู่แผนการดำเนินงานวิจัยงานวิจัยนี้มีการลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ 5 ครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2561 โดยไปเก็บข้อมูลครั้งละประมาณ 3-7 วัน ทั้งนี้การสัมภาษณ์หลัก จะอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนสิงหาคม เนื่องจากเป็นช่วงนอกฤดูเก็บเกี่ยวและฤดูท่องเที่ยว โดยภาพรวมสามารถแบ่งการเก็บข้อมูลออกได้ ดังนี้

ครั้งที่ 1 วันที่ 26 - 28 ธันวาคม พ.ศ. 2560: เป็นการลงสำรวจพื้นที่หมู่บ้านแม่กำปองในพื้นที่ 6 ปาง รวมถึงการเดินทางที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนโดยมีคัคคุเทศน์ชาวบ้าน เพื่อศึกษาลักษณะของพื้นที่โดยรวม และได้มีการสัมภาษณ์กับชาวบ้านในหลายๆ กลุ่มทั้งโฮมสเตย์ ผู้ประกอบการภายใน และผู้ประกอบการภายนอก เพื่อศึกษาความหลากหลายของพื้นที่ นอกจากนี้เป็นการลงพื้นที่เพื่อศึกษาพื้นที่ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว ยังปรากฏการเก็บเมล็ดกาแฟบ้างในช่วงนี้

ครั้งที่ 2 วันที่ 7 - 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561: เป็นการลงสำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มโฮมสเตย์จำนวน 21 หลัง และได้มีการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ทำกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกที่ถูกกล่าวถึง เพื่อประกอบการทำความเข้าใจ

ครั้งที่ 3 วันที่ 8 - 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2561: เป็นการลงสำรวจเพื่อไปร่วมกิจกรรมสาธิตการเก็บเกี่ยวเมี่ยงของชาวบ้าน เนื่องจากเป็นช่วงฤดูฝนซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของฤดูเก็บเกี่ยว และได้มีการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพิ่มเติม

ครั้งที่ 4 วันที่ 6 - 9 สิงหาคม พ.ศ.2561 : เป็นการลงสำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการกิจการภายใน บางหลังจะซ้อนทับไปกับกลุ่มโฮมสเตย์ เป็นการเก็บกรณีศึกษาเพิ่มเติม รวมไปถึงเป็นการเก็บข้อมูลเชิงแผนผังและลักษณะอาคารของกรณีศึกษา ที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่

ครั้งที่ 5 วันที่ 16-18 และ 22-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561: เป็นการลงสำรวจในพื้นที่และเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพิ่มเติม รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ กิจกรรมยี่เป็งในช่วงวันลอยกระทงและการเข้าร่วมประชุมงานปิดโครงการวิจัยของหมู่บ้านทำร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลง บ้านแม่กำปอง ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่” ที่บริเวณวัดแม่กำปอง

3) การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ดำเนินไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลดังกล่าว งานวิจัยนี้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบ "สามเส้า" (data triangulation) เช่น การสัมภาษณ์ 3 กรณีศึกษาในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในกรอบแนวคิดของความยืดหยุ่นของชุมชน ในเบื้องต้นประกอบไปด้วย 3 ส่วน (ชาย โพธิ์สิตา, 2552) ได้แก่ การจัดระเบียบข้อมูล การแสดงข้อมูล และการหาข้อสรุป รวมไปถึงการตีความและตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัย รวมไปถึงขั้นการประยุกต์ผลการวิจัย การนำผลที่ได้ไปเทียบเคียงกับการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านอื่นๆ ที่ทำการท่องเที่ยว

1.7 ขอบเขตงานวิจัย

ขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่

หมู่บ้านแม่กำปองอยู่ห่างออกมาจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 50 กิโลเมตร หมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ตำบลห้วยแก้ว หมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่ที่ 3 มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ และจังหวัดลำปาง โดยทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านแม่ลาย ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านแม่รวม ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านธารทอง และทิศตะวันออก ติดต่อกับ อ.เมืองปาน จ.ลำปาง ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองถือเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด (ดูภาพที่ 1-1) ประกอบไปด้วย 6 ปาง (ปาง หมายถึง กลุ่มบ้านขนาดเล็ก) ได้แก่ ปางนอก ปางกลาง ปางขอนแก่น ปางโตน ปางโน 1 และปางโน 2 (ดูภาพที่ 1-2) พื้นที่วิจัยครอบคลุมกลุ่มบ้านและป่าสวนเมี่ยงของชาวบ้าน (ดูภาพที่ 1-3)

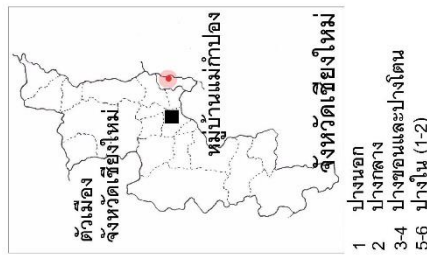
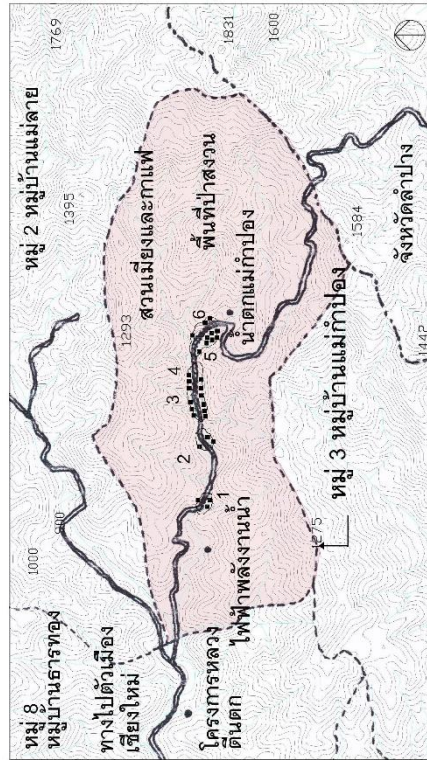
ขอบเขตการวิจัยด้านเวลา

งานวิจัยนี้มีขอบเขตการวิจัยด้านเวลา ในช่วง ปี พ.ศ. 2561 โดยจะเป็นการเก็บข้อมูลครอบคลุมระยะเวลา 1 ปี เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่สัมพันธ์ไปกับเวลาและฤดูกาลของการปลูกเมี่ยงและกาแฟ รวมถึงฤดูกาลของการท่องเที่ยว รายละเอียดช่วงเวลาโดยประมาณ คือ

การเก็บเกี่ยวใบเมี่ยงขึ้นอยู่กับชนิดเมี่ยงและคุณภาพของเมี่ยง เช่น เมี่ยงหน้าร้อน (เม.ย. - มิ.ย.) เป็นช่วงน้ำน้อย ใบจะแข็ง หรือ เมี่ยงกลางปี (มิ.ย.- ส.ค.) จะมีรสจืดกว่าเมี่ยงหัวปี และเมี่ยงท้ายปี (ส.ค.- ต.ค.) เป็นเมี่ยงท้ายฝน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2555) ส่วนช่วง พ.ย. - ม.ค. เป็นฤดูการเก็บเกี่ยวกาแฟ และช่วง ม.ค. - ธ.ค. เป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมา (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2560)

สำหรับกรณีศึกษา ขอบเขตการศึกษาจะอยู่ทั้งในช่วงก่อนหมู่บ้านเริ่มทำการท่องเที่ยว ในช่วง พ.ศ. 2519 ที่หมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาของภาครัฐ โดยขอบเขตระยะเวลาที่งานวิจัยนี้ให้ความสนใจอยู่ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา เป็นช่วงที่หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การทำการท่องเที่ยว นับเป็นระยะเวลาประมาณ 18 ปี

ภาพที่ 1-1: แสดงตำแหน่งหมู่บ้านแม่กำปองและพื้นที่โดยรอบ
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 1- 2: แสดงตำแหน่งกลุ่มบ้านภายในหมู่บ้านแม่กาปอง
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 1- 3: ภาพถ่ายแสดงหมู่บ้านแม่กำปอง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

1.8 โครงสร้างงานวิจัยเบื้องต้น

งานวิจัยนี้ได้มีโครงสร้างงานวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา (ดูภาพที่ 1-4) ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

ในบทแรกเป็นการกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย คำถามและจุดประสงค์ของงานวิจัย แนวคิดที่นำมาใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง การแสดงขอบเขตของพื้นที่วิจัยและเวลา ตลอดจนวิธีการวิจัย

บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เป็นบทที่ศึกษาในเรื่องแนวคิด ทฤษฎีที่จะนำมาทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง โดยเน้นไปที่แนวคิดในเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเรื่องความหมายและความเปลี่ยนแปลง ความยืดหยุ่นของชุมชนต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ ตลอดจนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามหลักสากล

บทที่ 3 ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองกับความยืดหยุ่นของชุมชน

ในบทนี้เป็นบทที่ทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง โดยเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร ประกอบกับการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์กลุ่มโฮมสเตย์ พระ หัวหน้าชุมชนและกลุ่มคนภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ของชุมชน โดยข้อมูลที่ได้จะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมและความหมาย

บทที่ 4 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

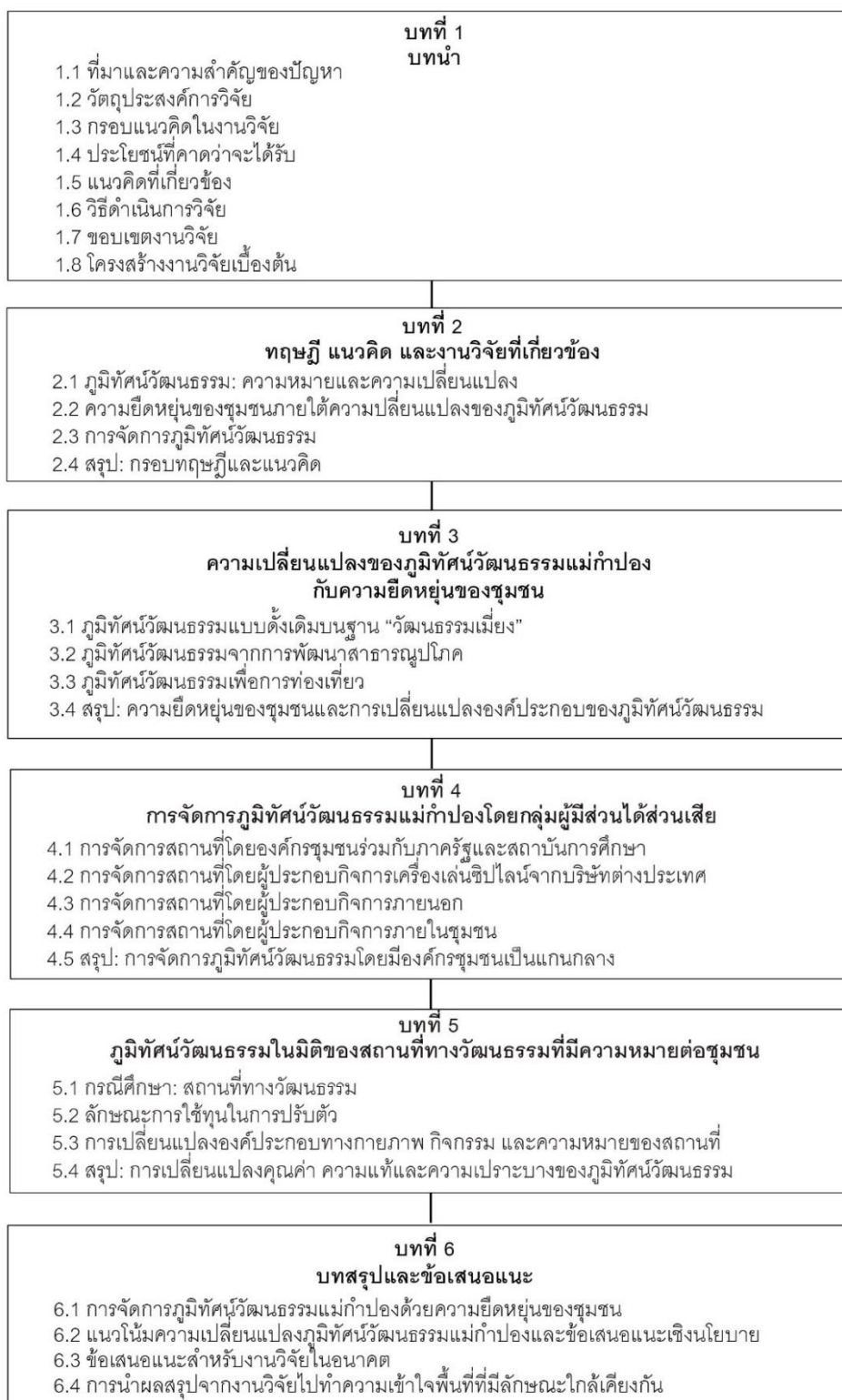
บทนี้เป็นการทำความเข้าใจการจัดการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พิจารณาไปตามกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยพิจารณาวัตถุประสงค์ กระบวนการจัดการและการบริหารจัดการ ทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชนทั้ง ทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่ไปตามกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนเห็นกลไกในการจัดการของชุมชนในการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่ม

บทที่ 5 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติของสถานที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อชุมชน

การศึกษาในบทนี้จะเน้นไปที่การศึกษาและสัมภาษณ์กรณีศึกษาที่เป็นชุมชนผู้ประกอบกิจการภายใน โดยศึกษาถึงทัศนคติ วิธีการใช้ทุนในการปรับตัว โดยศึกษาไปถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบในด้านลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมและความหมาย และเป็นการวิเคราะห์ไปถึงผลที่เกิดจากการปรับตัวในเรื่องของคุณค่า ความแท้และความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรม

บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ

เป็นบทสรุปจากการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแม่กำปองในมุมมองความยืดหยุ่นของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม หรือความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กลไกในการจัดการของชุมชน ทำให้เห็นความยืดหยุ่นและปรับตัวทางวัฒนธรรม และความเปราะบางที่จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนทางวัฒนธรรม แนวโน้มความเปลี่ยนแปลง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต และข้อจำกัดในงานวิจัย

ภาพที่ 1- 4: โครงสร้างบทวิจัย

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้กรอบการมองในเรื่องความยืดหยุ่นของชุมชน และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในงานวิจัยนี้ประกอบไปด้วย 3 แนวคิดหลักในการศึกษา ดังต่อไปนี้

แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape): ความหมายและความเปลี่ยนแปลง เป็นการทำความเข้าใจนิยามความหมาย พัฒนาการทางความคิดต่อมุมมองของภูมิทัศน์วัฒนธรรม คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดจนแนวคิดในช่วงหลังที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากสิ่งที่มากระทบ จนชุมชนผู้ใช้วัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ที่ต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม มุมมองของความยืดหยุ่นของชุมชนจึงถูกนำมาเป็นส่วนช่วยในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน (community resilience) ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการทำความเข้าใจความยืดหยุ่นของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมหรือความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (cultural resilience) เป็นการศึกษาในเรื่องความยืดหยุ่นและปรับตัวทางวัฒนธรรมในการที่จะรักษาวิถีของวัฒนธรรมนั้นไว้ โดยเป็นการศึกษาผ่านสถานที่ทางวัฒนธรรมหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (management of cultural landscape) เป็นการทำความเข้าใจหลักการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ไม่ให้เสียไปซึ่งคุณค่าของสถานที่ทางวัฒนธรรม (place of cultural significance) เป็นการศึกษาวัตถุประสงค์ กระบวนการจัดการและการบริหารจัดการ รวมไปถึงการศึกษาในประเด็นของความเสียหายที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อการศึกษาสูญเสียคุณค่าและความยั่งยืนทางวัฒนธรรม

ในส่วนสุดท้ายของบทนี้ เป็นการสรุปกรอบทฤษฎีและแนวคิด ที่จะนำไปใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุป

2.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม: ความหมายและความเปลี่ยนแปลง

มีผู้ศึกษาแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้หลายแง่มุม โดยภาพรวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นหมายถึง พื้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติโดยการใช้วัฒนธรรมมาจัดการพื้นที่จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความหมายเปลี่ยนแปลงไปตามระดับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ จากในช่วงต้นคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมาจากคำว่า “ภูมิทัศน์” ซึ่งความหมายในช่วงยุคคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ในแถบประเทศยุโรป หมายถึงภาพทิวทัศน์ในชนบท (UNESCO, 2009) สื่อถึงความงาม คำว่าภูมิทัศน์มีความหมายเป็นไปในลักษณะที่มนุษย์รับรู้ธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจากคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ที่สนใจถึงความหลากหลายหรือลักษณะของธรรมชาตินั้น ทำให้เห็นได้ว่าในช่วงแรกเริ่มนั้นมนุษย์นั้นสนใจธรรมชาติจากมุมมองของมนุษย์ (Fairclough อ้างถึงใน Bloemers, 2010) และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินั้นมีระดับที่แตกต่างกัน ดังนี้

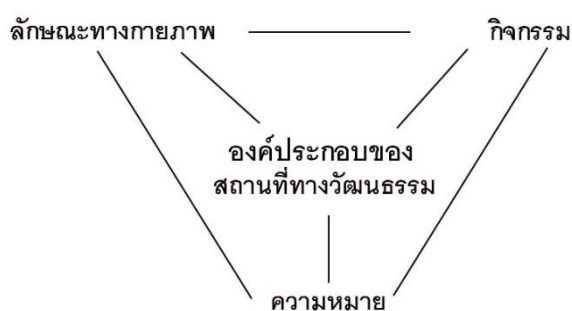
การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงแรกนั้นเป็นไปในระดับการมองเห็น มองภูมิทัศน์นั้นเป็นผลิตผลของวัฒนธรรม ในช่วง ค.ศ. 1906 Otto Schluter (Livingstone, 1992 อ้างถึงใน Taylor & Lennon, 2012) เริ่มต้นสังเกตธรรมชาติที่มีมนุษย์เข้าไปใช้งานว่ามีความแตกต่างจากลักษณะธรรมชาติดั้งเดิม ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้นและธรรมชาติ (Rapoport, 1992) ซึ่งเป็นการมองว่าภูมิทัศน์ที่มีวัฒนธรรมเข้าไปนั้นไปเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์เดิม โดยยังเป็นแนวคิดที่สนใจศึกษาสิ่งที่จับต้องได้มากกว่าสิ่งที่จับต้องไม่ได้อย่างวิถีชีวิต คุณค่าหรือประเพณี (Taylor & Lennon, 2012)

ต่อมาในช่วง ค.ศ.1920 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้มีมุมมองไปที่ความสัมพันธ์ในระดับการอยู่อาศัย สนใจกระบวนการทางวัฒนธรรมของมนุษย์มากกว่าเป็นเพียงผลิตผลทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Taylor & Lennon, 2012) ซึ่งเป็นระดับที่งานวิจัยนี้ศึกษา ต่อมา Sauer (1925) ได้ให้คำจำกัดความภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจนขึ้น เป็นการพิจารณาภูมิทัศน์จากการสังเกตโดยมองว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นลักษณะของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านทางภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ Sauer (1925) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “สภาพภูมิทัศน์เป็นเครื่องมือที่เกิดจากวัฒนธรรมตัวการ ทำให้เกิดผลลัพธ์ คือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ปัจจัยทางวัฒนธรรมจึงเป็นตัวการสำคัญของเนื้อหาสาระในการทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างพื้นที่ ภูมิทัศน์นั้นเปรียบเสมือนพื้นที่ที่แสดงร่องรอยทางวัฒนธรรม รสนิยม คุณค่า ความหมายทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่นั้นๆ ที่สะท้อนผ่านออกมาจากสิ่งที่มองเห็น (Lewis, 1979) ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นไม่สามารถเข้าใจได้ง่ายเพียงแคในระดับการมองเห็น

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนั้นสนใจสิ่งที่เคลื่อนไหวมากขึ้น W.I.T. Michell (1994 อ้างถึงใน Taylor & Lennon, 2012) การทำความเข้าใจภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมนั้นมากไปกว่าเพียงการมองหรืออ่านว่าภูมิทัศน์นั้นเป็นอะไร และหมายถึงอะไร แต่สนใจถึงกระบวนการ หรือเรียกว่า

“วิธีการทางวัฒนธรรม” Fowler (2001, 2002 อ้างถึงใน Bond and Worthing, 2016) กล่าวว่า เมื่อเราเห็นพื้นที่ในลักษณะนี้ที่ดูเหมือนภูมิทัศน์ธรรมดา แต่มักเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการก่อขึ้นของผู้คนมากมายที่เกิดขึ้นและตายไป แม้ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ แต่เป็นการสั่งสมไว้จากการก่อสร้างขึ้นด้วยผู้คนเหล่านั้น

แนวคิดถัดมาสนใจกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ไม่ได้พิจารณาเพียงความแตกต่างระหว่างพื้นที่จากปัจจัยทางวัฒนธรรมที่แยกความแตกต่างระหว่างระดับการมองและการอยู่อาศัยเท่านั้น แต่เชื่อมโยงไปถึงระดับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และพื้นที่นั้น Relph (1976) ได้ให้ความหมายพื้นที่ในลักษณะนี้ มีความหมายที่ลึกซึ้งไปกว่าที่วางเพื่อการอยู่อาศัย แต่เปรียบเสมือนพื้นที่อันมีความเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม ที่มนุษย์ผูกพันกับพื้นที่จนก่อให้เกิดคุณค่าและความหมาย ซึ่งการให้ความหมายต่อพื้นที่ของแต่ละคนนั้นก็แตกต่างกันไปตามระดับความสัมพันธ์และประสบการณ์ในพื้นที่ โดย Relph ได้กล่าวถึง องค์ประกอบ 3 ประการ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์ของความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรมนั้น (ดูภาพที่ 2-1) ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม และความหมาย

ภาพที่ 2-1: องค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ที่มา: ผู้วิจัย

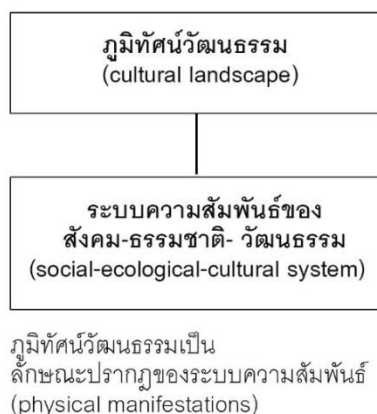
กลุ่มแนวคิดที่เน้นการศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมเหล่านี้ สอดคล้องไปกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2560) ซึ่งใช้คำว่า “ภูมิวัฒนธรรม” โดยหมายถึง “พื้นที่วัฒนธรรม” ซึ่งไม่ได้เน้นการมองเห็นจากภายนอก แต่เน้นความหมายที่อยู่ภายในพื้นที่วัฒนธรรม ซึ่งใช้วัฒนธรรมในการแบ่งเขตแดน เป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วย “ชีวิตวัฒนธรรม” (cultural life) ที่หมายถึง ชีวิตประจำวันอันเป็นวิถีชีวิตที่เกิดจากวัฒนธรรมของชุมชน อันมีโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกัน สอดคล้องกับ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2543) ที่เน้นการศึกษาเรื่องความเฉพาะตัวทางวัฒนธรรมกายภาพของแต่ละท้องถิ่น และระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ รวมทั้ง เกรียงไกร เกิดศิริ (2551) ที่กล่าวถึง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการก่อรูปของสภาพแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการดำเนินชีวิต

อย่างไรก็ตามจากการพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่เคยพึ่งพากันนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์เริ่มมีอิทธิพลต่อธรรมชาติมากขึ้นในระดับความสามารถในการจัดการ ในการที่ชุมชนจะยืดหยุ่น ปรับตัวและแปรเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Folke, 2006) มีแนวคิดที่เริ่มสนใจศึกษาระบบการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติเพื่อรักษาความต่อเนื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นไว้ เป็นช่วงที่มีกลุ่มแนวคิดที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบสังคมนิเวศ (Social-Ecological System) ในช่วงปลาย ค.ศ.1970-1990 (Wilson, 2012) ซึ่งเป็นพื้นที่ในลักษณะเดียวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น โดยมีความสนใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเช่นเดียวกัน เรียกได้อีกหนึ่งว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นลักษณะปรากฏของระบบสังคมนิเวศ (Found & Berbes-Blazquez, 2012) แต่มีความแตกต่างกันในจุดประสงค์ของการศึกษา กล่าวคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเน้นการรักษาคุณค่าและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขณะที่ระบบสังคมนิเวศนั้นสนใจการรักษาการใช้งานของระบบสังคมนิเวศอันเป็นระบบที่มนุษย์สร้างมาจากธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงคุณค่าเชิงวัฒนธรรมบ้าง แต่ไม่ใช่จุดประสงค์หลักของการศึกษา (Plieninger & Bieling, 2012)

แนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมนิเวศมองมนุษย์เป็นผู้บริหารจัดการธรรมชาติที่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงได้ โดย Walker et al. (2004) กล่าวถึง ความสามารถของระบบมนุษย์ที่พยายามดำรงลักษณะสำคัญในการทำงาน (function) โครงสร้าง (structure) การตอบกลับ (feedback) และอัตลักษณ์ (identity) ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมนิเวศระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ Folke et al. (2010) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและพื้นที่ โดยมองว่าระบบของสังคมที่เปลี่ยนไปมีผลต่อระบบนิเวศ ซึ่งมองความเป็นพลวัตของระบบความสัมพันธ์

แนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมนิเวศถูกโยงเข้ากับมิติเชิงวัฒนธรรม โดย Rotarangi & Stephenson (2014) ใช้แนวคิด Resilience Pivot ซึ่งเป็นแนวคิดที่ศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไปกับความเป็นพลวัตของพื้นที่ หรือเรียกว่าระบบที่มีความสัมพันธ์ระหว่างระบบของสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (social-ecological-cultural system) (ดูภาพที่ 2-2) โดยศึกษาความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม (cultural resilience) แนวคิดนี้ไม่ได้สนใจศึกษาสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแต่เริ่มสนใจศึกษาสิ่งที่คงอยู่หรืออัตลักษณ์ภายใต้การเปลี่ยนแปลง การศึกษาดังกล่าวเป็นงานที่ทำการศึกษาคงอยู่ของชนเผ่ากลุ่มหนึ่งในประเทศนิวซีแลนด์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เป็นการศึกษาองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ยังช่วยรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่เอาไว้

Walker & Salt (2012) ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงในมุมมองของความยืดหยุ่นว่า การเปลี่ยนแปลงมักเป็นไปในลักษณะที่จะยังรักษาอัตลักษณ์เดิมนั้นไว้ แต่หากระบบความสัมพันธ์สังคมนิเวศของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองการใช้งาน ระบบความสัมพันธ์นี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ได้

ภาพที่ 2-2: ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมและระบบความสัมพันธ์
ของสังคม ธรรมชาติ และวัฒนธรรม
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561 ดัดแปลงจาก Rotarangi & Stephenson, 2014

มนุษย์มีอิทธิพลกับธรรมชาติมากขึ้น ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลง คือ การใช้ประโยชน์จากภูมิทัศน์วัฒนธรรมของมนุษย์ ในช่วง ค.ศ. 1990 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้มีฐานะเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” Graham, Ashworth & Tunbridge (2000) ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการนำสิ่งที่มีมาจากอดีตมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน หนึ่งในนั้นคือการใช้ประโยชน์ในลักษณะของการเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม (commodification) เป็นการใช้ประโยชน์ทั้งจากทรัพยากรที่จับต้องได้และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมนั้น มีความสนใจไปในพื้นที่ภูมิทัศน์ชนบทมากขึ้น ถือเป็นพื้นที่ที่กำลังท้าทายกับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบทนั้นนอกจากเป็นผลผลิตและกระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังถือเป็นพื้นที่ที่เป็นฐานเศรษฐกิจ Wilson (2012) เรียกชุมชนลักษณะนี้ว่า “glocal community” กล่าวคือชุมชนที่เคยทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ แต่พื้นที่นั้นเกิดกิจกรรมใหม่ภาคบริการขึ้น Wilson (2012) มองว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่กิจกรรมภาคบริการดังกล่าว ให้ความยืดหยุ่นของชุมชนนั้นดีขึ้น เนื่องจากทำให้ชุมชนมีฐานเศรษฐกิจที่ขยายขึ้นมากกว่าเพียงแค่การทำเกษตรกรรม แต่อาจจะเปราะบางในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ หากชุมชนพึ่งการอยู่ได้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากภายนอกเพียงอย่างเดียว จะเห็นได้ว่ามนุษย์นั้นมีอิทธิพลต่อธรรมชาติมากขึ้นในระดับที่สามารถ

จัดการกับธรรมชาติได้และมีผลถึงความต่อเนื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น (Prager, 2012 อ้างถึงใน Plieninger & Bieling, 2012) (ดูภาพที่ 2-3)

ภาพที่ 2-3: แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมีอิทธิพลต่อความต่อเนื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561 ดัดแปลงจาก Prager, 2012

2.2 ความยืดหยุ่นของชุมชนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

งานวิจัยนี้สนใจความยืดหยุ่นของชุมชนที่สร้างมาจากฐานหรือทุนอันเป็นทรัพยากรของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น พิจารณา 2 ประเด็นการศึกษา ได้แก่ 1) ระดับความยืดหยุ่นของชุมชนและการใช้ทุนเป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น 2) ความสัมพันธ์ระหว่างความยืดหยุ่นของชุมชนและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ระดับความยืดหยุ่นของชุมชนและการใช้ทุนเป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น

ความยืดหยุ่นของชุมชนเป็นการจัดการทรัพยากรรูปแบบหนึ่ง ที่พิจารณามนุษย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบ ซึ่งเป็นการจัดการที่อยู่กับความเปลี่ยนแปลง โดย Walker and Salt (2012) มองว่าการจัดการรูปแบบเดิมที่เป็นลักษณะการจัดการแบบควบคุมและสั่งการ เป็นการมองมนุษย์ออกไปจากระบบและเป็นการจัดการที่ไม่รองรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่คาดการณ์ไม่ได้

ในที่นี้ ความยืดหยุ่นของชุมชน หมายถึง ความสามารถในการทำงานร่วมกันของชุมชน (Frankenberger, Mueller, Spangler, & Alexander, 2013) และเป็นไปเพื่อรักษาการทำงานรูปแบบเดิมเพื่อที่จะคงอัตลักษณ์ของพื้นที่ไว้เพื่อที่จะไม่ข้ามจุดเปลี่ยนของระบบที่เรียกว่า “Threshold” เป็นเหมือนการเข้าไปสู่พฤติกรรมใหม่ ซึ่งจุดเปลี่ยนนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเปลี่ยนแปลง (Walker & Salt, 2012)

Chelleri, Waters, Olazabal, and Minucci (2015) ศึกษาความยืดหยุ่นของพื้นที่เมือง (urban resilience) มองการเปลี่ยนแปลงเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ความสามารถในการคืนกลับสู่สภาพเดิม (recovery) การปรับไปสู่สภาพที่ดีขึ้น (adaptation) และการเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ (transformation)

ขณะที่ Bene (2012 อ้างถึงใน Frankenberger et al., 2013) มองความยืดหยุ่นประกอบไปด้วยความสามารถในการเปลี่ยนแปลงใน 3 ลักษณะ ได้แก่ ความสามารถในการรับ (absorptive capacity) ความสามารถในการปรับตัว (adaptive capacity) และความสามารถในการแปรเปลี่ยน (transformative capacity) ส่วน Nelson et al. (2007) มองความยืดหยุ่น (resilience) เป็นส่วนหนึ่งของระดับการเปลี่ยนแปลง คือ เมื่อมีเหตุการณ์มากระทบชุมชน ชุมชนจะสามารถกลับมาสภาพเดิมได้ โดยมองว่าความยืดหยุ่นนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของระบบ

แต่ละแนวคิดมีความแตกต่างกันในประเด็นของการศึกษา เช่น Walker et al. (2004) เน้นถึงการทำความเข้าใจการทำงานของระบบ การเปลี่ยนแปลงที่มีพลวัตเกิดขึ้นทั้งเชิงเวลาและสถานที่ เป็นลักษณะการจัดการร่วมกันในบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลง Argyris & Schoon (1978 อ้างถึงใน Krasny, Lundholm, & Plummer, 2013) เน้นไปที่ระบบการเรียนรู้และตรวจสอบตัวเองของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวที่ดีขึ้น จนถึงระดับการเปลี่ยนแปลงความคิดและทัศนคติ

ความยืดหยุ่นของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม หรือความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในกลุ่มชุมชนหรือพื้นที่ที่มีวัฒนธรรม Holtorf (2018) ได้กล่าวถึงความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของระบบทางวัฒนธรรมที่จะยังคงความสามารถอยู่ในวิถีเดิม เป็นเรื่องของทั้งความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง สิ่งที่มากระทบไม่ได้ส่งผลในทางลบทั้งหมด การปรับตัวทางวัฒนธรรมอาจเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความยั่งยืน Fleming & Ledogar (2008 อ้างถึงใน Rotarangi & Stephenson, 2014) กล่าวถึง ความสามารถของชุมชนหรือระบบวัฒนธรรม ที่พยายามรักษาองค์ประกอบที่สำคัญหรือความเฉพาะของระบบวัฒนธรรมนั้นไว้เมื่อมีสิ่งเข้ามากระทบ

นอกจากนี้ มีการศึกษาไปถึง “ความยืดหยุ่น” และ “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” โดยเป็นการศึกษาที่เน้นตัวสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ยังไม่ได้เน้นศึกษาไปที่มิติของชุมชนหรือระดับภูมิทัศน์ Oliver (2007) กล่าวถึง การศึกษาการปรับตัวของสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น ที่มักปรับตัวไปตามความต้องการของผู้อยู่อาศัย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมที่จะสามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ควรเป็นสถานที่ที่มีความยืดหยุ่นและปรับตัว มีการทดลอง ลองถูกลองผิด การศึกษาเรื่อง Resilience and Intangible Heritage of Vernacular Architecture เป็นการศึกษาองค์ความรู้ในลักษณะของความรู้ทักษะและความชำนาญ (Know how) (Özel, Dipasquale, & Mecca, 2014) ที่มีผลต่อการใช้พื้นที่นั้นเป็นสิ่งที่ผลต่อการปรับตัวของสภาพแวดล้อม เพราะเป็นความรู้ในการใช้พื้นที่ที่มาจากประสบการณ์ การเรียนรู้และส่งต่อ แต่ยังคงกล่าวไปถึงว่ายังเป็นความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้ที่ไม่ได้ยอมรับเพียงพอในเชิงหลักการสากล

Yang (2004) ได้เสนอแนวคิดความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม ที่พิจารณาไปถึงการเปลี่ยนการให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมในระดับภูมิทัศน์ ในการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของพื้นที่ แต่ยังเป็นการศึกษาในเมืองใหญ่อย่างเมืองลี่เจียง ประเทศจีน และเมืองฟูกาม ประเทศพม่า ที่ยังไม่ได้พิจารณา

ในมิติของชุมชน เช่น กรณีการศึกษาเมืองลีเจียง เป็นการศึกษาจากเชิงนโยบายที่เกิดขึ้นจากการกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์และมีการย้ายคนออกจากพื้นที่ ทำให้พื้นที่เปลี่ยนแปลงความหมาย เป็นต้น ทำให้แม้ว่าเป็นการศึกษาความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม แต่ยังมีจุดที่ไม่ได้ลงลึกไปถึงการให้ความหมายและคุณค่าที่เกิดจากชุมชน และยังไม่ได้เสนอมุมมองความสามารถในด้านความยืดหยุ่นและปรับตัวจากชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว ความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม จากระดับการปรับตัวของการทำงานร่วมกันของชุมชนที่นำการให้คุณค่าและความหมายต่อสถานที่ที่เป็นเกณฑ์ จึงนำแนวคิดของ Chelleri, Waters, Olazabal, & Minucci (2015) และ Yang (2014) มาเป็นกรอบในการศึกษา ประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลง 3 ลักษณะ (ดูภาพที่ 2-4) ดังนี้

- การกลับสู่สภาพเดิม (recovery) ความสามารถของชุมชนในการรับผลกระทบนั้นโดยไม่เสียการทำงานของระบบเดิมและฟื้นคืนกลับมาสภาพเดิม ชุมชนสามารถคงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

- การปรับตัวให้มีสภาพที่ดีขึ้น (adaptation) การเปลี่ยนแปลงระดับนี้ต้องมีความสามารถในการปรับตัว คือ ความสามารถในการใช้ทุนและทุนในการปรับตัว และมีการเรียนรู้ในลักษณะที่มีการตรวจสอบความผิดพลาด (Argyris & Schoon, 1978 อ้างถึงใน Krasny, Lundholm, & Plummer, 2013) และแก้ไขระบบให้ดีขึ้นกว่าระบบเดิม แต่ยังคงความสัมพันธ์ไปกับสภาพแวดล้อม

- การแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ (transformation) เป็นจุดที่เกิดการเปลี่ยนผ่านและเกิดความสัมพันธ์รูปแบบใหม่กับพื้นที่ มีผลต่ออัตลักษณ์ของพื้นที่เดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระบบนี้จะเกิดการเรียนรู้ของระบบในลักษณะที่ตรวจสอบตัวเอง ที่ปรับเปลี่ยนไปถึงวิถีคิด วิถีชีวิต ทัศนคติ เป็นการไปเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตแบบเดิม (defensive routines) (Argyris & Schoon, 1978 อ้างถึงใน Krasny, Lundholm, & Plummer, 2013)

ภาพที่ 2-4: องค์ประกอบของความยืดหยุ่นของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561 ดัดแปลงจาก Chelleri, Waters, Olazabal, and Minucci, 2015 และ Yang, 2014

จากระดับความยืดหยุ่นของชุมชนทั้ง 3 ลักษณะ ความยืดหยุ่นเป็นเหมือนค่าระดับมาตรฐานของระบบในการที่จะทำให้ระบบกลับมา มีสภาพเหมือนเดิม ซึ่งในระดับของการปรับตัวให้มีสภาพที่ดีขึ้นและการแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่นั้น การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปได้ทั้งแบบมีตั้งใจและไม่ตั้งใจ (Nelson et al., 2007) โดยภายใต้การเปลี่ยนแปลงนั้น การทำความเข้าใจต้องมองลึกลงไปถึงพลวัตที่เกิดขึ้นในเชิงที่ว่างและเวลา Walker & Salt (2012) กล่าวถึงพลวัต 2 ลักษณะที่เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งเป็นแนวคิดที่ต่อยอดมาจากสายนิเวศวิทยา ของ C. S. Holling มาปรับใช้กับการมองเชิงระบบสังคม คือ วงจรในการปรับตัว (adaptive cycle) และการทำงานร่วมกันหลายระดับ (cross-scale effects) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

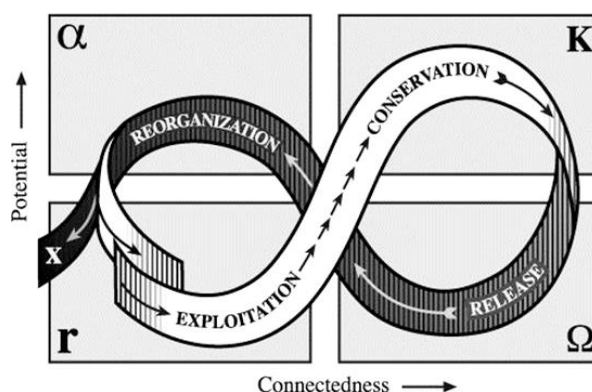
วงจรในการปรับตัว หมายถึง พฤติกรรมของระบบหรือชุมชนที่มีการจัดการตัวเองที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นขบวนการภายในที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นวงจร (Walker & Salt, 2012) ที่มีการปรับใช้ทรัพยากร สามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลา ซึ่ง 2 ช่วงเวลาแรก เรียกว่าเป็น fore loop เป็นช่วงสะสมต้นทุนต่างๆ และ 2 ช่วงเวลาหลังเรียกว่า back loop เป็นช่วงเวลาที่มีการใช้ทรัพยากรไม่แน่นอน สามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในช่วงนี้ (Walker & Salt, 2012) (ดูภาพที่ 2-5) มีรายละเอียดดังนี้

- ระยะเวลาเติบโต พัฒนา ขยายการใช้ทรัพยากร (exploitation) ช่วงเริ่มต้นการสร้างโอกาสใหม่ๆ จากทรัพยากรที่มี ไม่ได้มีการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร

- ระยะเวลาสะสม (conservation) เป็นช่วงการใช้ทรัพยากรที่ช้าลง มีการควบคุมการใช้ทรัพยากรมากขึ้น เป็นช่วงที่ต้องคำนึงถึง “ความสามารถในการรองรับ” (carrying capacity) จาก การควบคุมที่มากขึ้นจะส่งผลทำให้ความยืดหยุ่นของชุมชนนั้นน้อยลง

- ระยะเวลาปลดปล่อย (release) ทรัพยากรที่ถูกควบคุมจะมีการควบคุมที่อ่อนลง มีกฎเกณฑ์ที่ไม่ตายตัว และเป็นช่วงที่ระบบนั้นมีความวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ เมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่น เพื่อที่จะถูกนำไปจัดการใหม่ในระยะต่อไป

- ระยะเวลาจัดการตัวเองใหม่ (reorganization) เป็นช่วงที่เป็นการทดลอง มีการแทรกแซง อาจมีการเกิดขึ้นของกลุ่มคนใหม่ๆ ในช่วงนี้ และมีผลต่อการจัดการชุมชน ช่วงนี้จึงเป็นเหมือนช่วงเริ่มต้นของการจัดการตัวเองและทำให้เริ่มเป็นระเบียบขึ้นเพื่อนำไปสู่ระยะเติบโตต่อไปด้วยลักษณะแบบใหม่ หากข้ามผ่านจุดเปลี่ยนในช่วงนี้หรือการเกิดวงจรแบบเดิมซ้ำไปเรื่อยๆ

ภาพที่ 2-5: วงจรในการปรับตัว

ที่มา: Walker & Salt, 2012

การทำงานร่วมกันหลายระดับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่จะเอื้อให้เกิดความยืดหยุ่นของชุมชนอาจไม่ได้เกิดจากชุมชนระดับเดียว ประกอบไปด้วยระดับที่เหนือกว่าและต่ำกว่า ในกรณีของชุมชน เช่น ระดับที่เหนือกว่าอย่างภาครัฐบาลหรือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือ และระดับที่ต่ำกว่าอย่างระดับครัวเรือน (Walker & Salt, 2012)

ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นฐานในการปรับตัว

จากที่ได้กล่าวมาแล้วถึงวงจรในการปรับตัว ซึ่งการที่จะเกิดวงจรในการปรับตัวนี้ได้ ชุมชนต้องประกอบไปด้วย ความสามารถในการปรับตัว คือ ความสามารถในการใช้ทุนและทุนในการปรับตัว (Nelson et al., 2007) ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบพื้นที่ที่ชุมชนจะปรับตัวได้ ได้กล่าวไว้ถึงองค์ประกอบในการปรับตัว 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ทุนที่อยู่ในพื้นที่นั้น กระบวนการปรับตัว และผลที่ได้จากการปรับตัว โดยงานวิจัยนี้ศึกษาความสามารถในการปรับตัวจากทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความยืดหยุ่นเป็นหลัก มีรายละเอียดดังนี้

1) ทุนทางสังคมที่เป็นฐานสำหรับการปรับตัว

ความสามารถในการใช้ทุนในระดับชุมชนนี้ หมายถึง ทุนทางสังคม โดยทุนทางสังคมนั้นเป็นเหมือนกาวที่ยึดโยงชุมชนนั้นไว้ที่จะทำให้เกิดการทำงานร่วมกันได้ มักพบในชุมชนในอดีตที่มีลักษณะเป็นเครือญาติที่ยังมีการพึ่งพาอาศัยกัน มักพบน้อยในชุมชนเมือง (Bryant, 2005 อ้างถึงใน Wilson, 2012)

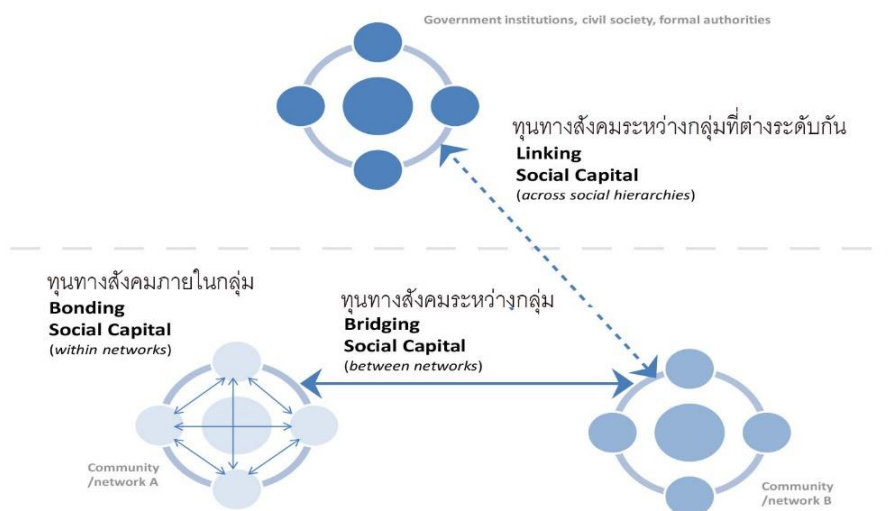
Aldrich (2012 อ้างถึงใน Frankenberger et al., 2013) ได้อธิบายถึงทุนทางสังคมที่มีผลต่อการปรับตัวสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ (ดูภาพที่ 2-6) ดังนี้

1.1) ทุนทางสังคมภายในกลุ่ม (bonding social capital) ในชุมชนชนบทมักประกอบไปด้วยทุนทางสังคมในลักษณะนี้ เนื่องจากลักษณะครอบครัวขยายที่พึ่งพาอาศัยกัน เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่เชื่อมกลุ่มคนเอาไว้ด้วยกัน ตลอดจนความรู้สึกร่วมของความเป็นกลุ่มที่อาจส่งผลต่อความรู้สึกต่อต้านกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก

1.2) ทุนทางสังคมระหว่างกลุ่ม (bridging social capital) เป็นการเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มคนหรือชุมชนอื่นๆ นอกกลุ่มของตน เมื่อทรัพยากรท้องถิ่นไม่เพียงพอจะเป็นการเชื่อมต่อกับทรัพยากรภายนอก และขยายขอบเขตของอัตลักษณ์ในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นการขยายมุมมองและทรัพยากร

1.3) ทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มที่ต่างระดับกัน (linking social capital) เป็นการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายทางสังคมข้ามขอบเขตกลุ่ม ทุนทางสังคมในลักษณะนี้สำคัญในเชิงการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ เป็นการสร้างเป็นทุนทางสังคมในลักษณะแนวตั้ง และทุนทางสังคมลักษณะนี้จะส่งผลต่อความสามารถในการแปรเปลี่ยนมากกว่าทุนลักษณะอื่น

ทั้งนี้ ทุนทางสังคมภายในกลุ่มจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับการคืนกลับสภาพเดิมได้ในขณะที่ทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มและทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มที่ต่างระดับกันจะส่งผลทั้งในระดับกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ปรับตัวไปสู่สภาพที่ดีขึ้นและการแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ โดยเฉพาะทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มที่ต่างระดับกัน จะส่งผลต่อการแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ มากกว่าทุนในลักษณะอื่น (Wilson, 2012)

ภาพที่ 2-6: ทูทางสังคมที่มีผลต่อความยืดหยุ่นของชุมชน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561 ดัดแปลงจาก Aldrich, 2012 (อ้างอิงใน Frankenberger et al., 2013)

2) ทูทางวัฒนธรรมที่เป็นฐานสำหรับการปรับตัว

สำหรับทูทางวัฒนธรรม จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าทูทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะตามคุณค่า (Dessein et al., 2015) ได้แก่ ทูทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมาจากอดีต และทูทางวัฒนธรรมที่นำมาทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ มีรายละเอียดดังนี้

2.1) ทูทางวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นการสั่งสมมาจากในอดีตที่มีคุณค่าแท้ (intrinsic value) โดย Dessein et al. (2015) ให้ความหมายถึงเป็นทูทางวัฒนธรรมที่แท้ก่อเกิดมากับชุมชนและพื้นที่ มีคุณค่าในตัวเอง ซึ่ง Bourdieu (1986 อ้างถึงใน Throsby, 1999) กล่าวถึงทูทางวัฒนธรรมนั้นเชื่อมโยงกับทูทางสังคม โดยมองว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้น ถือเป็นทูทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนนั้นร่วมสร้างกันมาเกิดเป็นลักษณะเฉพาะแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนนั้นๆ (Berkes & Folke, 1992) มองในแง่มุมมองทูทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการอยู่อาศัยจากธรรมชาติที่เป็นเหมือนทุนในการปรับตัว ของมนุษย์ที่จะสามารถจัดการและปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม เรียกว่า “ความรู้เชิงเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม” (traditional ecological knowledge: TEK) (Berkes, Colding and Folke (2000); Gadgil et al. (2003) อ้างถึงใน Shava, Krasny, Tidball, & Zazu, 2010) ซึ่งเกิดจากคำว่า “ความดั้งเดิม” (traditional) ผสมไปกับ “ความรู้เชิงเกษตรกรรม” (ecological knowledge) (Berkes, 1993) โดยเป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ส่งต่อกันรุ่นต่อรุ่น เกิดจากความรู้ การปฏิบัติและความเชื่อ

ความรู้ที่สั่งสมมาหรือที่เรียกว่า “สัมภาระทางวัฒนธรรม” (cultural baggage) เป็นชุดความรู้ที่หลากหลายอาจรวมไปถึงการก่อสร้างบ้านเรือนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเดิม ซึ่งอาจผสมผสานไปกับวัฒนธรรมความรู้ใหม่ๆ ทำให้เกิดพลวัตของวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมได้ (อรศิริ ปาณินท์, 2551; อรศิริ ปาณินท์, 2554; วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2555 อ้างถึงใน ธีรวิวัฒน์ โอฬารรัตน์มณี, 2560)

2.2) ทูทางวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ (instrumental value) ลักษณะของทรัพยากรที่เป็นทุนที่จะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งที่จับต้องได้และไม่ได้ (Throsby, 2001) กล่าวถึงทูทางวัฒนธรรมนั้นควรก่อคุณค่าทั้งทางด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ หากก่อแค่เพียงคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างเดียวจะถือว่าเป็นทูทางธรรมดาดำเนิน โดยทูทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเหมือนทรัพยากรของทั้งสินค้าและบริการทางวัฒนธรรม (Throsby, 2001)

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาในเรื่อง ความเชื่อมโยงของทูทางวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในภูมิทัศน์หรือในสถานที่นั้นๆ Karlsson (2005) ได้กล่าวถึงมุมมองของ Bourdieu ที่กล่าวถึงเรื่องทูทางวัฒนธรรมนั้น มักจะกล่าวถึงคุณค่าหรือความหมายต่อพื้นที่นั้น ก็ถือเป็นทุนรูปแบบหนึ่ง

จากประเด็นการศึกษาในเรื่องความยืดหยุ่นของชุมชนจากการใช้ทูทางสังคมและทูทางวัฒนธรรม ทำให้เห็นได้ว่าภายใต้ความยืดหยุ่นของชุมชนทั้งการฟื้นคืน การปรับตัว และการแปรเปลี่ยนนั้น มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตทั้งในเชิงเวลาและที่ว่าง ในเรื่องของวงจรของการปรับตัวและการทำงานระหว่างระบบทางตั้ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากความสามารถในการปรับตัว ซึ่งหมายถึงความสามารถในการใช้ทุนและทุนนั้น ในที่นี้คือ ทุนทางสังคมและทูทางวัฒนธรรม สรุปลักษณะความสัมพันธ์ได้ดังนี้

2.2.2 ความยืดหยุ่นของชุมชนและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากวงจรการปรับตัวของ C. S. Holling ดังกล่าว ได้มีการนำแนวคิดนี้ ไปหาความสัมพันธ์กับช่วงเวลาพัฒนาการของการท่องเที่ยวของ Butler's Tourism Area Life Cycle ซึ่งทำให้เห็นได้ว่าเมื่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมใดดึงดูดการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ความยืดหยุ่นของชุมชนนั้นจะมีผลต่อความอยู่ได้ของการท่องเที่ยว ช่วงเวลาของการท่องเที่ยวนั้นสามารถแบ่งได้ 4 ระยะ เช่นเดียวกับวงจรในการปรับตัว ซึ่งในระยะของการชะลอตัวในการท่องเที่ยวนั้น ซึ่งเป็นช่วงที่ต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวนั้น หากชุมชนยืดหยุ่นและปรับตัว ภูมิทัศน์นั้นก็จะสามารถคงอยู่ต่อไปได้ หากชุมชนไม่ปรับตัวอาจก่อให้เกิดเสียหายต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Lew, 2017)

นอกจากนี้การที่ชุมชนมีการปรับตัวต่อการท่องเที่ยว นั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (George, Mair, & Reid, 2009) ซึ่งการปรับตัวของชุมชนนั้นสามารถไปมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้และการให้คุณค่าพื้นที่ โดย G. J. Ashworth (2003) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าพื้นที่ สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การปรับการรับรู้ของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นไปสู่การท่องเที่ยว, การปรับการรับรู้ของนักท่องเที่ยว และการหายไปของการรับรู้ของชุมชนเจ้าของพื้นที่

2.3 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบันเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความเปลี่ยนแปลง เห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน กฎบัตรบูรา หรือ The Burra Charter (ICOMOS, 2013) ซึ่งให้เห็นว่า การอนุรักษ์สถานที่ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็น พื้นที่ที่ชุมชนดั้งเดิมอาศัยอยู่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นหนึ่งใน “สถานที่ทางวัฒนธรรม” (place of cultural significance) ที่ถือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าที่แสดงความเชื่อมต่อของประวัติศาสตร์ ความผูกพันและความเป็นเจ้าของ (วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, 2561) การยอมรับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ควรเป็นไปในลักษณะของ “การกระทบต่อคุณค่านั้นน้อยที่สุด” เพื่อที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ (ICOMOS, 2013) ซึ่งแนวคิดนี้แตกต่างจากมุมมองในอดีต จากอดีตจนถึงปัจจุบันพบว่าแนวคิดในการอนุรักษ์มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ในช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 ลักษณะของการอนุรักษ์แบบเดิมมักปรากฏอยู่ในการอนุรักษ์ตึกหรืออาคาร ที่เป็นสิ่งก่อสร้างไม่มีชีวิต ในช่วงศตวรรษที่ 18 แนวคิดดั้งเดิมเป็นไปในลักษณะของแนวคิดแบบการเก็บรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ (preservation approach) รวมไปถึงการทำงานอนุรักษ์ในลักษณะการบูรณะ (restoration) Eugene Viollet-Le-Due ได้กล่าวไว้ถึงการบูรณะว่า “การบูรณะ นั้นเป็นสิ่งใหม่ การบูรณะอาคารสักหลังหนึ่งไม่ใช่การอนุรักษ์หรือซ่อมแซม หรือสร้างขึ้นใหม่

แต่คือการนำอาคารกลับไปสู่สภาพที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งอาจจะไม่เคยเป็นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของอาคารนั้น...” อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ภายหลังก็ได้เกิดกลุ่มต่อต้านขึ้น (anti-restoration) จนเกิดเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ในระยะถัดไป (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิติ, 2552)

แนวคิดแบบการอนุรักษ์ (conservation approach) ในช่วงค.ศ.1877 John Ruskin ซึ่งมีแนวคิดต่ออาคารประวัติศาสตร์ว่าควรได้รับการซ่อมแซมมากกว่าการบูรณะ (เรื่องเดียวกัน, 2009) โดยมองว่าการการปฏิสังขรณ์นั้นเป็นการทำลายความแท้ของวัสดุ แนวคิดแบบอนุรักษ์ยอมให้มีการปรับเปลี่ยนได้

ในช่วงหลังศตวรรษที่ 21 การอนุรักษ์ในบริบทของปัจจุบันเริ่มมองไปที่การใช้ประโยชน์จากอดีต Graham et al. (2000) แนวทางการอนุรักษ์เป็นไปในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม (heritage approach) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงถูกใช้ประโยชน์และต่อยอดจากเดิม ความสนใจในการจัดการและการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็เริ่มเปลี่ยนแปลงเช่นกัน จากภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะโบราณสถานก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาสู่การจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมธรรมดา และเริ่มสนใจไปที่ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้หรือวิถีชีวิตของชุมชน เพราะวิถีชีวิตธรรมดาที่มีผลไปถึงลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงไม่ได้หมายถึงการรักษาสภาพอาคารและสภาพแวดล้อมให้คงอยู่เท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงวิถีปฏิบัติ ความเชื่อร่วมกัน ที่จะเป็นตัวรักษา ลักษณะปรากฏนั้นไว้ ในงานของ Yang (2014) ได้กล่าวถึง ระบบของอนุรักษ์ในการการศึกษาเมืองลี่เจียง ถึงการอนุรักษ์แต่เพียงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมไว้ โดยการย้ายชุมชนหรือกลุ่มคนดั้งเดิมออก คุณค่าหรือวิถีชีวิตในพื้นที่นั้นก็หายไปแล้ว

จากทั้ง 3 แนวคิดในการอนุรักษ์ในระยะเวลานั้นที่แตกต่างกันนั้น Ashworth (2011) ได้ให้มุมมองต่อ “การเปลี่ยนแปลง” สภาพแวดล้อม ไว้ในมุมมองที่แตกต่างกัน แนวคิดแบบการเก็บรักษา แสดงออกในลักษณะการไม่เปลี่ยนรูป แนวคิดแบบการอนุรักษ์ มีมิติการเปลี่ยนแปลงที่ยอมปรับเปลี่ยน ในขณะที่แนวคิดสุดท้าย แนวคิดแบบมรดกทางวัฒนธรรม มีมุมมองในการปรับเปลี่ยนที่ยืดหยุ่นมากขึ้น สนใจการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน และเริ่มสนใจมิติของทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้มากขึ้น

2.3.1 แนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ทั้งจากการพัฒนาของเมือง การย้ายคนเข้าออกระหว่างชุมชนและเมือง ทำให้องค์กรการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้สร้างหลักการจัดการและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้นตามเอกสารมรดกโลกภูมิทัศน์วัฒนธรรม: คู่มือการอนุรักษ์และการบริหารจัดการ หรือ World Heritage Cultural Landscape: A Handbook for Conservation and Management (UNESCO, 2009) ซึ่งมองว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม และความหลากหลายของวัฒนธรรมเหล่านี้ ทำให้แต่ละพื้นที่มี

ลักษณะเฉพาะแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ ยังมีกฎบัตร ข้อเสนอแนะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ และการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งในภาพรวมมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับทรัพยากรทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มากขึ้น เช่น Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (UNESCO, 2003), Charter on the Built Vernacular Heritage (ICOMOS, 1999) The Nara Document on Authenticity (ICOMOS, 1994) และ Icomos – Ifla Principles Concerning Rural Landscape as Heritage (ICOMOS, 2017)

วนิดา พึ่งสุนทร (2549) กล่าวไปถึง ในภาวะการณ์ที่การพัฒนาทางกายภาพ มีผลมาจาก แนวคิดการบริโภคนิยม เนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกตะวันตก การจัดการภูมิทัศน์ วัฒนธรรมควรมีความสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้ง ทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม

สำหรับกรอบแนวทางในการจัดการ ไม่ได้เป็นเพียงการจัดการระยะยาวเท่านั้น ยังเป็นการ จัดการกับความเปลี่ยนแปลงในทุกๆ วัน สามารถแบ่งออกได้ เป็น 3 ส่วน ได้แก่ วัตถุประสงค์ กระบวนการ และการบริหารจัดการ มีรายละเอียด ดังนี้

1) **วัตถุประสงค์** การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมควรคำนึงถึงความแท้และลักษณะเฉพาะของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ให้ถือชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก ถือเป็นผู้จัดการของพื้นที่

การเปลี่ยนผ่านของคนแต่ละรุ่นของชุมชน คือการส่งต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม การจัดการภูมิ ทัศน์วัฒนธรรมสามารถมีได้หลายลักษณะ การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบางพื้นที่อาจมีจำนวนผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียไม่มากนัก ขณะที่การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบางพื้นที่อาจเป็นการจัดการภูมิทัศน์ ที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย ถือเป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมร่วมกัน ผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียควรมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ลักษณะการจัดการภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในลักษณะนี้ จึงเป็นไปในลักษณะของการจัดการร่วมกันเป็นเครือข่าย (network approach)

ทั้งนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจมีได้หลากหลายกลุ่ม อาทิ

- ภาครัฐบาล ประกอบด้วยรัฐบาลและการปกครองส่วนท้องถิ่น
- กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มของนักอนุรักษ์ สถาบันการศึกษา เป็นต้น
- ภาคเอกชน เช่น กลุ่มผู้ทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งระดับต่างประเทศและ ระดับประเทศ รวมถึงผู้ประกอบการรายย่อย เป็นต้น
- ชุมชน

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมควรมีลักษณะที่เป็นครอบคลุมและดึงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม (inclusive) ในกระบวนการทำงานหรือวางแผนควรเป็นไปในลักษณะที่เปิดกว้างเอื้อต่อการให้กลุ่มอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจัดการพื้นที่เองทำให้เกิดระบบการอนุรักษ์ที่เกิดจากการส่งต่อขององค์ความรู้ในพื้นที่ ความรู้ดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากร (Traditional resource management) ไม่ว่าจะเป็นการจัดการป่า น้ำและทรัพยากรอื่นๆ ถือเป็นส่วนสำคัญในการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้เห็นว่าการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมรดกที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทำให้การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรควบคู่ไปกับการใช้ความรู้และการใช้งาน

การจัดการกับความเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะคงคุณค่า การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นจึงควรที่จะมีความยืดหยุ่นและมีความปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อที่จะรักษาความแท้และบูรณภาพ การจัดการควรมีความเชื่อมต่อการพัฒนาในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับการจัดการท้องถิ่น การจัดการระดับภูมิภาค และการจัดการระดับประเทศ เป็นต้น

2) **กระบวนการ** ในกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถมองได้อย่างเป็นวัฏจักรซึ่งในกระบวนการจัดการนั้นควรเป็นไปเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งควรมีส่วนเริ่มตั้งแต่กระบวนการวางแผน โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

2.1) การประเมินคุณค่า เป็นการพิจารณาว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นประกอบไปด้วยคุณค่าลักษณะใด เช่น คุณค่าในตัวสถาปัตยกรรมที่มีความเฉพาะ คุณค่าจากการแสดงถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม เป็นต้น

2.2) การดำเนินการตามแผน เป็นขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติการ

2.3) การตรวจสอบผลกระทบ เป็นการตรวจสอบสิ่งที่ทำลงไปเป็นไปตามแผนหรือไม่ และมีสิ่งใดที่เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.4) การปรับแผนการจัดการ สิ่งที่ได้จากการตรวจสอบผลกระทบหรือปัจจัยเสี่ยง ควรนำไปปรับปรุงแผนใหม่

อย่างไรก็ตาม กระบวนการจัดการอาจแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และความเป็นเจ้าของพื้นที่ บางพื้นที่อาจประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพียงกลุ่มเดียว บางพื้นที่อาจมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม หรือบางพื้นที่ต้องมีหน่วยงานที่ทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและภาคส่วนอื่น ตัวอย่างเช่น ชุมชนในแอฟริกาที่ชุมชนเป็นเจ้าของพื้นที่ใช้การประชุมของชุมชนใต้ต้นไม้ (under the baobab tree- a central place) (UNESCO, 2009) โดยให้ถือว่าเป็นพื้นที่รวมคนภายในชุมชน

ชุมชนใช้กระบวนการฟังเสียงส่วนใหญ่ของชุมชน ในขณะที่กระบวนการจัดการนขั้นบันได ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นตัวอย่างของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มทั้งตัวชุมชนและภาครัฐ และมีการจัดตั้งหน่วยงาน RTO (Rice Terrance Owners) โดยเป็นหน่วยงานระหว่างชุมชนทำงานร่วมกันกับภาครัฐ (Joycelyn, 2011) หมู่บ้าน Mukugawa ประเทศญี่ปุ่นยังมีการจัดตั้งองค์กร “Yui-no-sato Mukugawa” เป็นองค์กรระหว่างชุมชนและคนเมืองเพื่อให้คนรุ่นใหม่มาเรียนรู้ในการทำนาและถือเป็นการส่งต่อองค์ความรู้ของชุมชนให้คนในรุ่นถัดไป (Issarathumnoon, 2018)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการในแต่ละภูมิภาคมีวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไขของพื้นที่

3) การบริหารจัดการ ส่วนสุดท้ายเป็นการบริหารจัดการพื้นที่โดยเน้นไปที่ 3 ประเด็น ได้แก่ ความสามารถในการบริหารจัดการ การวางแผนด้านการเงิน และความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1) ความสามารถในการจัดการร่วมกัน

ในการบริหารจัดการพื้นที่อาจขึ้นอยู่กับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยต้องดูไปถึงใครเป็นคนที่ตัดสินใจหลักในการจัดการพื้นที่ การบริหารอาจแตกต่างกันไปตามเจ้าของพื้นที่ตามที่ได้กล่าวไป เจ้าของพื้นที่สามารถเป็นได้ตั้งแต่ภาครัฐ เอกชนและชุมชน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมส่วนใหญ่มักประกอบไปด้วยหลายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การจัดการไม่ควรเป็นลักษณะแบบเป็นแนวตั้ง แต่ควรเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนระหว่างกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดการทำงานในลักษณะเครือข่ายขึ้น

ความสามารถในการมีผู้นำเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากการมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความหลากหลาย และยังคงทำงานร่วมกับองค์กรระดับนโยบายได้ ทั้งในระดับภูมิภาค ระดับประเทศหรือนานาชาติ

3.2) การวางแผนด้านการเงิน

การจัดการภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมต้องการการมีรากฐานทางเศรษฐกิจที่ดีเพื่อที่จะมีผลต่อความยั่งยืนในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม รายได้ที่เข้ามาภายในชุมชนสามารถเกิดได้หลายทาง

รายได้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ทรัพยากรที่ทำให้เกิดรายได้ สามารถแบ่งออกเป็นได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ รายได้ที่เกิดทรัพยากรที่ถูกใช้โดยตรง (direct resource) อย่างการทำเกษตรกรรม และทรัพยากรที่ถูกใช้โดยทางอ้อม (indirect resource) ได้แก่ การท่องเที่ยว โดยรายได้ที่เกิดจากทรัพยากรทั้งสองชนิดไม่ควรมีผลกระทบต่อเสียมไปของคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และรายได้ที่เกิดขึ้นควรกลับไปสู่การดูแลรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น

โดยทรัพยากรที่จะนำมาใช้ควรคำนึงถึงประเด็น ดังต่อไปนี้

- การเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ: ซึ่งในการบริหารจัดการส่วนนี้ ต้องลงไปพิจารณาถึงกระบวนการผลิตของชาวบ้าน ในเชิงสถานที่ เช่น การสร้างบ้านพักนักท่องเที่ยว ก็ควรพัฒนาในเชิงคุณภาพของพื้นที่มากกว่าการเน้นการเพิ่มจำนวนของบ้านให้มีปริมาณมากขึ้นเพื่อรายได้ที่สูงขึ้น รวมไปถึงการจัดการเส้นทางท่องเที่ยว ควรจะเชื่อมต่อไปกับทรัพยากรทางเกษตรกรรม มากกว่าการทำ การท่องเที่ยวตามกระแส

- การทำผลิตภัณฑ์สินค้าเชิงเกษตรกรรมที่มีความประณีต: ไม่ว่าจะเป็นสินค้าพวกไวน์ ชีส แยม สินค้าเหล่านี้มักมีความเชื่อมโยงไปกับสภาพพื้นที่ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของผลิตภัณฑ์ สภาพพื้นที่และฉลากหรือสัญลักษณ์ของสินค้าในเชิงการท่องเที่ยว อาจหมายถึงการจัดการเรื่องการท่องเที่ยวที่ครบวงจร เช่น การมีการบริการรถรับส่งคนมาชม เป็นต้น

- การจัดการภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้เกิดความเฉพาะของพื้นที่: ไม่ว่าจะผลิตภัณฑ์เชิงเกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวควรนำมาทำให้เกิดการเพิ่มคุณค่า ในลักษณะของสิ่งที่เกิดจากถิ่นที่ ในลักษณะของการขายภาพลักษณ์ โดยเฉพาะภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชนบทที่การเกษตรกรรมและการท่องเที่ยวสามารถไปด้วยกันได้ เช่น การทัวร์เส้นทางไวน์ การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นถิ่น คือฉลากของสินค้าที่แสดงถึงจุดกำเนิดและสภาพแวดล้อม ซึ่งต้องเชื่อมโยงถึงคุณภาพของภูมิทัศน์ด้วย ฉลากด้านคุณภาพของสภาพแวดล้อม เช่น ฉลากสินค้าเกษตรกรรมปลอดสารเคมี ฉลากที่แสดงถึงสถานที่กำเนิดและสภาพภูมิศาสตร์ ทำให้สินค้าสามารถแสดงอัตลักษณ์ทางสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ได้ (Geographical Indications: GI)

นอกจากนี้ อาจมีแหล่งเงินที่มาจากภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การสร้างทุนให้สำหรับการพัฒนาต่อยอดสินค้า การสร้างแรงจูงใจให้คนอยู่ภายในพื้นที่ เป็นต้น

3.3) ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร

สิ่งหนึ่งที่สำคัญสำหรับการบริหารจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมให้เกิดการส่งต่อไปยังคนรุ่นต่อไป องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมสามารถการปรับและทำให้มีชีวิตกลับมาใหม่ได้ หากถูกนำไปปรับใช้งานและต่อยอด การเก็บองค์ความรู้ที่รักษาไว้และไม่ได้ใช้ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ความรู้เหล่านั้นจะกลายเป็นความทรงจำทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน

2.3.2 ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว อาจนำมาซึ่งการสูญเสียคุณค่าและความแท้ได้ หากชุมชนมีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เน้นการตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะประเด็น “ความต้องการ” ของนักท่องเที่ยว (Chhabra, Healy, & Sills, 2003) นักท่องเที่ยวต้องการบริโภคทั้งความหลากหลายของสภาพอดีตและปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร งานฝีมือ การ

ทำงานกิจกรรมร่วมกับชุมชน ในขณะที่ชุมชนก็ตอบสนองความต้องการนั้น ก็นำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพื้นที่

การแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมไปสู่การท่องเที่ยวนั้นส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ Fagence (2003 อ้างถึงใน Singh, Timothy, & Dowling, 2003) กล่าวถึง การส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ อาจส่งผลให้เกิดการลงทุนในสิ่งตอบสนองต่อการท่องเที่ยวก่อน เช่น การเกิดขึ้นของสินค้าชนิดเดียวกันในพื้นที่ ซึ่งการทำซ้ำเหล่านี้หรือพฤติกรรมที่เลียนแบบกันเหล่านี้ (demonstration effects) จะส่งผลกระทบต่อความสร้างสรรค์ของชุมชน ด้านสังคม อาจส่งผลกระทบต่อความรับผิดชอบ บทบาทการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากภายนอกมีผลมากขึ้น ด้านวัฒนธรรม ชุมชนสามารถเกิดพฤติกรรมเลียนแบบนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ ขณะที่ G. J. Ashworth (2003) นั้นมองไปที่การหายไปของคุณค่าที่แท้จริงได้ จากการใช้ในฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่อาจไม่ลงรอยกันระหว่างผู้ใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมนั้น

กรณีการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการทำโฮมสเตย์เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและเปราะบางทั้งในเชิงสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน (พจนา สวนศรี, 2554) ทั้งนี้ต้องไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อมรวมถึงด้านความรู้สึก (เรื่องเดียวกัน, 2546)

สำหรับกรณีศึกษาผลที่เกิดจากการท่องเที่ยววนั้น มีทั้งการเปลี่ยนแปลงในด้านบวกและด้านลบแตกต่างกันไป ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว หลังการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองมรดกโลก เมืองมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันทำให้กายภาพเมืองและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (UNESCO, 2004) เมืองหลวงน้ำทา ประเทศลาว (UNESCO, 2008) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการปรับปรุงพื้นที่บางส่วนซึ่งทำโดยเจ้าของซึ่งใช้วัสดุที่ทันสมัยที่ไม่ได้คำนึงถึงพื้นที่โดยรอบ ทำให้ความแท้ของพื้นที่สูญเสียไป การขายของเก่าแก่นักท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการหายไปของความทรงจำ แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลในทางบวกบางประการ เช่น การรื้อฟื้นการสร้างสถานที่สำคัญอย่าง Phoum Phouk Stupa เป็นต้น

การศึกษาความสามารถในการยืดหยุ่นของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวในชนบท ประเทศมาเลเซีย ของ Amir, Ghapar, Jamal, and Ahmad (2015) พบว่า การท่องเที่ยวในชนบทนั้นส่งผลให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลทั้งในทางบวกและลบ ชุมชนที่ทำการท่องเที่ยววนนั้นมักมีความเปราะบางจากภาวะเศรษฐกิจขาดเสถียรภาพจากภายนอกและการถูกทำลายของสิ่งแวดล้อม แต่หากชุมชนที่มีความสามารถในการยืดหยุ่น ชุมชนจะสามารถปรับสมดุลเข้ากับการท่องเที่ยวจนเกิดสมดุลแบบใหม่ได้ ซึ่งมีข้อเสนอถึงการแทรกองค์ประกอบที่จะช่วยให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นลงไปในแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในชนบท กรณีศึกษาชุมชนโอหิงมาจิ หมู่บ้านชิราคา

ว่าโก ประเทศญี่ปุ่น ของภักธา แจ็งใจเจริญ (2558) พบว่า แม่ชุมชนโอหิงมาจิจะได้รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น แต่การที่ชาวบ้านต่อเติมบ้านทรงกัซโซซุซุริ การสร้างลานจอดรถแทนพื้นที่ไร่นาส่งผลทำให้ภูมิทัศน์และชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้ต้องมีการปรับการทำงานใหม่ ภายหลังจากเกิดปัญหาจากการส่งเสริมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่มากเกินไป ทำให้ชุมชนหันกลับมาทบทวนและคำนึงถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพของสินค้าและการบริการมากกว่าเน้นเชิงปริมาณ

การศึกษากการปรับใช้พื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในเรือนแรมทางภาคเหนือ ประเทศไทยของ (Oranratmanee, 2011) ผ่านหมู่บ้านแม่กำปอง บ้านปางแดงใน และบ้านห้วยฮี้ จ.เชียงใหม่ เป็นการศึกษาที่แคบลงจากกรณีศึกษาที่ได้กล่าวไป เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในบริบทของคำว่า “บ้าน” พบว่า การปรับพื้นที่ใช้สอยเพื่อการท่องเที่ยวดังกล่าว นอกจากส่งผลเชิงพื้นที่ ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่าบ้านของชุมชน การศึกษากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับวิถีชีวิตชุมชน กรณีศึกษา ตลาดน้ำอัมพวา อ่าเภออัมพวา จ.สมุทรสงคราม ของชรินทร์พรรณ อະสีติรัตน์ (2553) พบว่า จากอาชีพทำสวน เมื่อ พ.ศ. 2547 หลังมีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตภาคการเกษตรก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น ผลผลิตของอัมพวาเริ่มกลายเป็นสินค้าที่ขาดเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการย้ายเข้าออกของคนเนื่องจากราคาที่ดินมีราคาสูงขึ้น

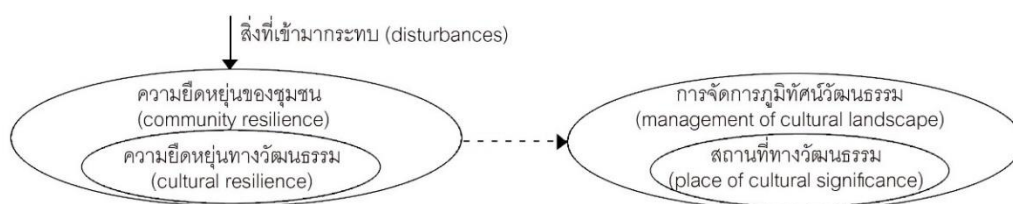
2.4 สรุป: กรอบทฤษฎีและแนวคิด

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องของความยืดหยุ่นของชุมชนและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าทั้งสองทฤษฎีมีประเด็นในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแง่ที่แตกต่างกัน และมีบางส่วนของแนวคิดที่เชื่อมโยงกัน

ความยืดหยุ่นของชุมชน เป็นแนวคิดที่สนใจความสามารถในการยืดหยุ่นและปรับตัวของชุมชน พิจารณาความสามารถในการใช้ทุนและทุนที่ใช้ในการปรับตัว สนใจความสามารถในการอยู่รอดของชุมชน แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนมีการต่อยอดการศึกษาในมิติทางวัฒนธรรม หรือความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น เป็นการศึกษาในชุมชนดั้งเดิมถึงความสามารถที่ชุมชนจะคงความสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมไว้ได้

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ศึกษาวัตถุประสงค์ กระบวนการจัดการ และการบริหารจัดการ ในการที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมของสถานที่ทางวัฒนธรรม โดยเน้นในเรื่องกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การประเมินคุณค่าของทรัพยากร การประเมินปัจจัยหรือความเสี่ยงที่อาจกระทบต่อการสูญเสียคุณค่า

จากทั้งสองแนวคิด ทำให้เห็นว่าการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อมในเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ งานวิจัยนี้จึงเป็นการพิจารณาช่วงที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าความหมายต่อพื้นที่ และนำไปสู่การปรับใช้และจัดการทรัพยากรจนเกิดเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรม (ดูภาพที่ 2-7)

ภาพที่ 2-7: กรอบแนวคิดในงานวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

บทที่ 3

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองกับความยืดหยุ่นของชุมชน

สาระสำคัญของบทนี้เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองภายใต้กรอบความยืดหยุ่นของชุมชน เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่มีผลมาจากการปรับตัวของชุมชนเมื่อมีสิ่งต่างๆ เข้ามากระทบ การปรับตัวส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายที่ชุมชนให้กับสภาพแวดล้อม โดยชุมชนได้ปรับตัวจากการทำเกษตรกรรมไปสู่การทำกรท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นฐานการยังชีพอีกรูปแบบหนึ่ง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมียงเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิม ชุมชนประกอบอาชีพทำเมียงเป็นหลัก เนื่องจากความเฉพาะของสภาพภูมิศาสตร์ที่มีความสูงประมาณ 1,300 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าดิบเขาและป่าเบญจพรรณ ทำให้มีต้นเมียงขึ้นแทรกทั่วไปกับป่าอย่างเป็นธรรมชาติ โดยเป็นต้นเมียงที่อาศัยร่มเงาและแสงรำไรจากต้นไม้ใหญ่ที่ปกคลุม

หมู่บ้านแม่กำปองตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขา มีพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนที่ติดต่อกับ จ.ลำปางที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่าตัวหมู่บ้าน จะเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่กำเนิดของแม่น้ำที่ไหลไปลงแม่น้ำกวงบริเวณด้านล่างของหมู่บ้าน บริเวณหมู่บ้านแม่กำปองมีแม่น้ำไหลมาจากพื้นที่ต้นน้ำในป่าทั้งจากทิศเหนือและใต้มารวมกัน และไหลยาวตลอดหมู่บ้าน มีอาณาเขตที่แบ่งกันตามสภาพภูมิศาสตร์ คือ ตำแหน่งของสันเขาและแหล่งน้ำ นอกจากนี้ การตั้งถิ่นฐานยังสัมพันธ์ไปกับสวนป่าเมียงซึ่งเป็นพื้นที่ทำมาหากิน

ปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ออน โดยพื้นที่หมู่บ้านแม่กำปองได้รับเอกสารสิทธิ์ใบแจ้งการครอบครองที่ดิน หรือ ส.ค.1 ในปี พ.ศ. 2497 ก่อนที่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติจะประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2507 ทำให้ชุมชนแม่กำปองยังมีสิทธิ์ในการใช้พื้นที่ดินทำกินภายในพื้นที่เดิม (ประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561) ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 134 ครัวเรือน มีประชากร 362 คน

การศึกษาในบทนี้ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงเอกสาร การลงสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นคนภายในชุมชนที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างการทำเกษตรกรรมและการท่องเที่ยว จำนวน 21 หลัง พระและหัวหน้าชุมชน นอกจากนี้ ยังได้มีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นคนนอกพื้นที่ที่ถูกอ้างอิงถึง โดยพบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองไม่ได้เป็นพื้นที่ที่หยุดนิ่ง มีการปรับตัวไปตามกาลเวลาและสิ่งที่มากระทบ การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิม เมื่อมองด้วยกรอบการมองในเรื่องความยืดหยุ่น

ของชุมชนในมิติเชิงสถานที่ทางวัฒนธรรมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายของชุมชนต่อสภาพแวดล้อม (Chelleri, Waters, Olazabal, & Minucci, 2015 และ Yang, 2014) สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐาน “วัฒนธรรมเมือง”

ช่วงที่ 2: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค

ช่วงที่ 3: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

แต่ละระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงทันทีทันใด แต่เป็นการค่อยๆ ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในภาพรวม มีการเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม และความหมาย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐาน “วัฒนธรรมเมือง”

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในระยะแรก แสดงความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิม ในช่วงประมาณก่อน พ.ศ. 2519 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงที่อยู่ในระดับความยืดหยุ่นและคงอยู่ในสภาพเดิมได้ (recovery) ชุมชนมีความสามารถในการอยู่ได้ด้วยตนเอง เป็นช่วงที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีถนนเข้ามาภายในหมู่บ้าน รถยนต์จึงไม่สามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้ การคมนาคมที่ลำบากทำให้หมู่บ้านค่อนข้างจะตัดจากตัวเมืองเชียงใหม่หรือหมู่บ้านด้านล่าง เมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมในลักษณะพึ่งพาอาศัยต่อกัน มี “สวนเมือง” เป็นแหล่งทำมาหากินหลักในการดำรงชีวิตของชุมชนแม่กำปอง โดยจะเป็นต้นเมืองที่ขึ้นอยู่ภายในป่าจึงมีสถานะเป็นทั้งสวนและป่า สภาพแวดล้อมในช่วงแรกนี้ จึงเป็นภูมิทัศน์ที่ชุมชนพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก

สภาพแวดล้อมในช่วงนี้ สิ่งที่เห็นได้ชัด คือ ความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันกับระบบนิเวศเดิมในพื้นที่ หมู่บ้านแม่กำปอง มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตั้งแต่ชื่อของหมู่บ้านโดยคำว่า “กำปอง” เป็นชื่อของดอกไม้ “ดอกกำปอง” (ดูภาพที่ 3-1) และคำว่า “แม่” มาจากสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านที่มีแม่น้ำไหลผ่าน จึงรวมเรียกว่า “หมู่บ้านแม่กำปอง” (พรหมมินทร์ พวงมาลา, 2548) ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองไม่ได้สัมพันธ์เพียงแค่ชื่อเรียก แต่ยังรวมถึงระบบการวางผังของหมู่บ้าน สภาพบ้านเรือน และวิถีชีวิตการทำมาหากิน

ภาพที่ 3-1: ดอกแม่กำปองที่มาของชื่อหมู่บ้านแม่กำปอง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

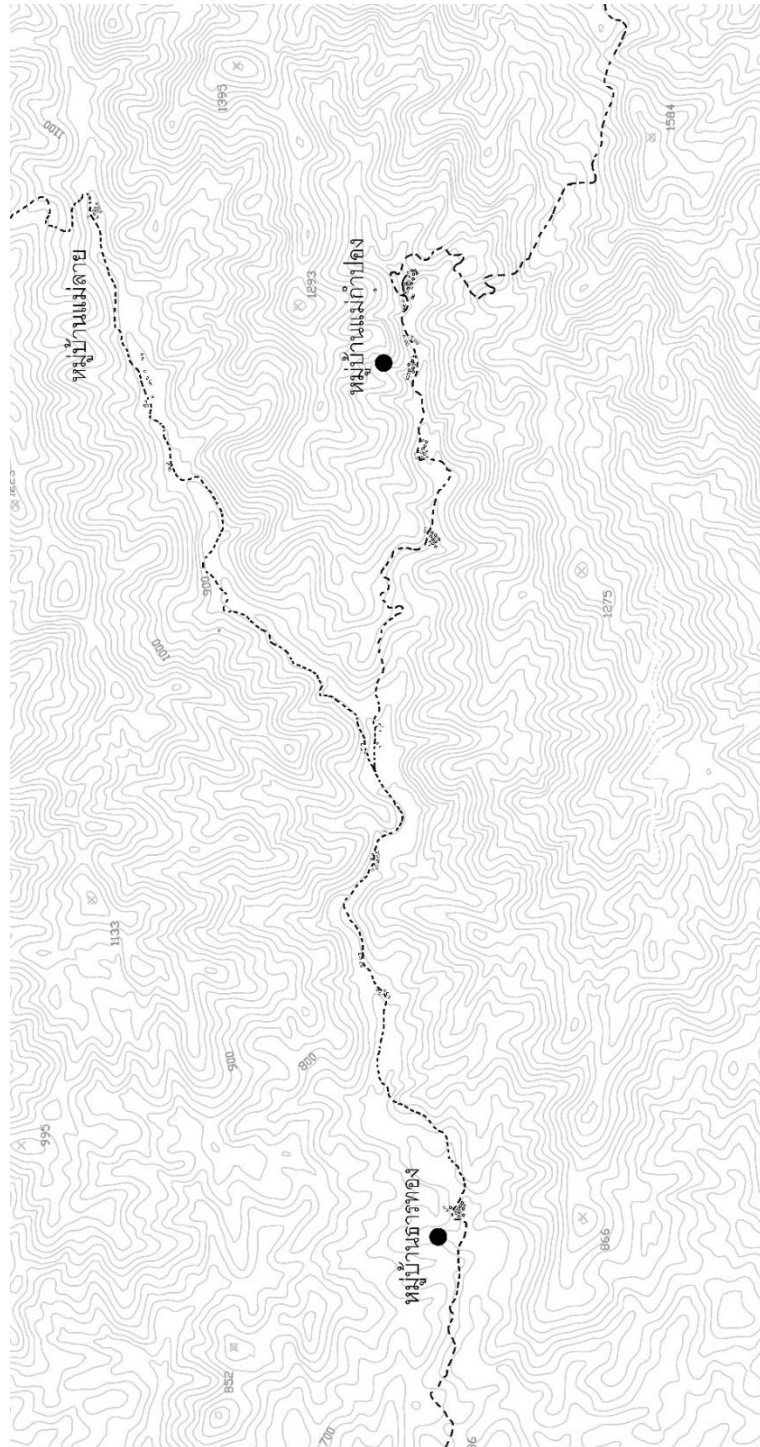
สภาพแวดล้อมดั้งเดิมของหมู่บ้านแม่กำปอง แต่เดิมยังรวมอยู่กับหมู่บ้านธารทอง ทำให้อาณาเขตและบริเวณของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ค่อนข้างกว้างและยาว (ดูภาพที่ 3-2) ไม่มีขอบเขตและการเชื่อมต่อที่ชัดเจน การวางผังของหมู่บ้านในช่วงนี้สัมพันธ์ไปกับระบบนิเวศ ป่าและน้ำเป็นสำคัญ กล่าวคือ การตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับป่านั้นเพื่อการเก็บเห็ดที่มักขึ้นในสวนป่า บ้านและสวนจึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะพื้นที่ทำมาหากินและพื้นที่อยู่อาศัย รวมถึงทิศทางของร่องน้ำที่ไหลมาจากตาน้ำ หรือ ชาวบ้านเรียกว่าระบบ “น้ำริน” เป็นน้ำที่ไหลรินมาจากสันเขาบริเวณที่มีตาน้ำในแต่ละปาง โดยชาวบ้านแต่ละหลังในแต่ละปางจะมีการใช้น้ำริน คือ การนำไม้ฟากหรือไม้ไผ่ผ่าครึ่งต่อสลับกันไปมาในดินรองรับน้ำที่ไหลออกมา ให้ทิศทางน้ำที่ไหลจากตาน้ำบนเขาไหลมาสู่ครัวเรือนของตน โดยจะมีภาชนะรองรับไว้ ใช้ในการอาบน้ำและรดน้ำสวนผักของตัวเอง นอกจากนี้ ชุมชนแม่กำปองยังมีสายน้ำอีก 2 สายหลัก ได้แก่ แม่น้ำจากทิศเหนือและใต้ โดยไหลมารวมกันบริเวณปางโนที่ไหลยาวตลอดหมู่บ้าน จะเป็นแหล่งน้ำสำหรับชำระล้างร่างกายและขับถ่ายของชุมชน การใช้ทรัพยากรในช่วงนี้ จึงเป็นไปในลักษณะที่ชุมชนมีการพึ่งพาธรรมชาติค่อนข้างสูง

“สมัยก่อนจะให้หินสองก้อน แล้วขึ้นไปเหยียบตามกอหญ้า บางทีก็แปลงตองมาล้อม ถ่ายลงแม่น้ำ ส่วนเวลาอาบน้ำ ชาวบ้านจะใช้น้ำริน กายมาบ้านเฮา ลีบหลังคาก็ลีบสาย บ้านใครบ้านมัน ใช้

ไม้ฟาก ใช้น้ำรินมาตักที่โอ่ง แม่น้ำสายใหญ่นี้ไม่มีใครใช้เลย ใช้แค่ไว้ซักถ่าย” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 50 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ในอดีตชุมชนแม่กำปองมีอิสระในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามพื้นที่ที่ตกทอดกันมารุ่นต่อรุ่น การแบ่งอาณาเขตระหว่างสวนกับเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องเป็นการอ้างอิงจากพื้นที่สันเขา แม่น้ำ ลำน้ำสายเล็กๆ ไปจนถึงลักษณะชนิดของพืชพรรณ เดิมเชื่อว่าบรรพบุรุษมีเชื้อสายมาจากชาวขมุ แต่ช่วงหลังมีการอพยพเข้ามาจากภายนอก ส่วนใหญ่เป็นชาวคอยสะเก็ด ซึ่งตอนนี้อยู่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน หมู่บ้านแม่กำปองจึงเหมือนคนล้านนาหรือคนเมืองที่มาอยู่บนเขาเพื่อที่จะมาอยู่เพื่อทำอาชีพเมืองหรือมารับจ้างเก็บเหมียงระหว่างหมู่บ้าน (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 50 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561) โดยอาจมาพักเป็นช่วงเวลาสั้นๆ ไม่กี่เดือน หรืออาจมานอนที่หมู่บ้านแม่กำปองตลอดฤดูกาลเก็บเหมียง ในบริเวณ “เต็น” ซึ่งเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ของบ้าน ในช่วงต้นฤดูฝนในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน โดยจะนอนที่บ้านผู้ที่จ้างเก็บเหมียง

“อย่างที่แม่ผม ผมจะจำได้ว่าจะตั้งแต่สันเขามาจรดลำน้ำ แต่ก็แบ่งเป็นที่ญาติๆ กันนี่ละ ที่ผมก็มีลำน้ำเล็กๆ คั้นระหว่างญาติอีกคน แต่แถวนั้นก็จะเป็นของญาติพี่น้องกันหมด ลำน้ำเล็กๆ มันไม่เคยแห้ง ผมจำได้” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 46 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 3-2: สภาพหมู่บ้านแม่กำปอง ปี พ.ศ. 2497

ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก กรมแผนที่ทหาร

“ตอนแรกก็ว่ากันว่าเป็นชาวขมุ ก็มาเก็บเมียง ปูย่าตายายเล่าให้ฟัง เริ่มต้นน่าจะเป็นชาวขมุ มาตั้งถิ่นฐาน แล้วมีชาวดอยสะเก็ดมาเก็บเมียง แล้วก็มียูกหลาน แต่ก็ยังมีลูกหลานเหลืออยู่นะ แต่ส่วนใหญ่ตอนนี้เป็นชาวดอยสะเก็ด สมัยก่อนก็ทำเมียงกันหมดทั้งหมู่บ้าน” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

สิ่งก่อสร้างในสมัยก่อน สร้างจากทรัพยากรในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นหญ้าคา ใบตองตึง ในส่วนผนังใช้ไม้ฟากหรือไม้ไผ่วางตามแนวตั้ง บางบ้านก็ใช้ไม้ฟากหรือไม้ไผ่ปูเป็นพื้นเช่นกัน อาจจะมีติดดินหรือยกจากระดับพื้น โดยบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลาสร้างไม่นาน ยังคงเป็นสิ่งปลูกสร้างชั่วคราว มักเป็นพื้นที่ห้องนอนและเต็น เต็นเป็นพื้นที่อเนกประสงค์สำหรับนั่งเล่น ยังไม่มีการสร้างห้องน้ำในยุคนั้น

“เมื่อก่อน แม่ไปเอาไม้ในสวนมาสร้างบ้าน เดินกันไปหลายชั่วโมงกว่าจะถึงสวน สร้างเป็นตูปเล็กๆ มีห้องนอนและห้องโถงน้อยๆ เรียกว่า “เต็น” มีฝาคั้นระหว่างห้อง เอาไม้ฟากมาปูนอน สมัยก่อนก็ลำบาก ตอนกลางคืนทำเมียงก็จุดตะเกียงกัน ไม่มีไฟฟ้าใช้ กลางคืนนี้จะมีตสนิทเลย” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ในพื้นที่บริเวณบ้านจะมีพื้นที่สำหรับการทำเมียง ซึ่งมักเป็นบริเวณที่สามารถระบายอากาศได้ เนื่องจากกระบวนการทำเมียงต้องมีการระบายความร้อนจากการนึ่งใบเมียง พื้นที่นึ่งเมียงมีทั้งอยู่บริเวณนอกบ้านที่มีหลังคาคลุม และอยู่ในส่วนครัวที่มีผนังโปร่งและมีความสามารถในการระบายอากาศ สำหรับในพื้นที่ครัวมักมีเตาไฟสำหรับทำอาหาร และเตาสำหรับปรุงเมียง เรียก “เตาปรุง”

พื้นที่เต็นสมัยก่อนยังมีไว้สำหรับให้คนรับจ้างเก็บเมียงระหว่างหมู่บ้านมานอน โดยสมัยก่อนชาวบ้านต้องมีการเตรียมพื้นก่อนถึงฤดูเก็บเมียง นอกจากนี้ในการเก็บเมียงหรือหมักเมียงสมัยก่อน แต่ละบ้านจะมีการขุดหลุมลงไปในพื้นที่ดินลึกประมาณ 1.50 เมตร ขนาดอาจมีแตกต่างกันไป มีบันไดเล็กๆ ไขว้ลงไปเก็บเมียง เนื่องจากในสมัยโบราณการบริโภคเมียงยังมีปริมาณค่อนข้างสูง ทำให้หลุมหมักยังมีขนาดค่อนข้างใหญ่

ชุมชนแม่กำปองไปเก็บใบเมียงในช่วงกลางวันโดยจะตัดใบแล้วใส่กระบุงไว้ เมื่อกลับมาบ้านจะนำใบไม้มาหนึ่ง ทิ้งไว้สักพัก จากนั้นนำใบไม้ที่หนึ่งไว้ มาเทและมัดใหม่เป็นมัดๆ เพื่อทำการหมักต่อไป ระยะเวลาในการหมักก็แล้วแต่รสชาติที่อยากได้ ในช่วงเวลาการทำเมียงเปรียบเสมือนช่วงเวลาของการทำงานร่วมกันของคนภายในครอบครัว สมัยก่อนจำนวนบ้านในแต่ละปางยังไม่หนาแน่นเพียง 4-5 หลัง และมีพื้นที่ว่างระหว่างกัน พื้นที่ระหว่างบ้านชาวบ้านมักเอาไฟมาจุดและนั่งผิงไฟเมื่ออากาศหนาว ทำให้พื้นที่ระหว่างบ้านเป็นเหมือนพื้นที่สาธารณะของชาวบ้าน

ชุมชนทุกครัวเรือนจะประกอบอาชีพหาเมียงเป็นหลัก ถือเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้าน การมีเมียงจึงเปรียบเสมือนกับมีเงิน เนื่องจากชาวบ้านจะนำเมียงไปแลกข้าวจากหมู่บ้านด้านล่าง เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของแม่กำปองไม่สามารถปลูกข้าวได้ ชุมชนใช้การเดินทางโดยทาง “วัวต่างม้าต่าง” โดย “ต่าง” หมายถึง ภาชนะบรรทุกสิ่งของ ชาวบ้านจะทราบว่ามีพ่อค้ามาจากเสียงกระดิ่งไม้ที่ห้อยคอวัว โดยชาวบ้านก็จะนำเมียงไปต่างข้าว (ดูภาพที่ 3-3) ทุกครัวเรือนเป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้บ้านไม่มีริ้ว อาศัยความเป็นพี่น้องในการดูแลบ้านระหว่างกัน การ “เอามือ” หรือ การช่วยเหลือกันระหว่างบ้านสามารถพบเห็นได้

“ชาวบ้านที่นี่เป็นญาติกันหมดละ อย่างแม่แต่งงานกับพ่อ แล้วก็ เป็นเครือญาติกัน อย่างแม่ไปไหน ก็ฝากให้แม่ศรี ดูแลบ้านให้” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

“สมัยก่อนจะมีวัวต่างม้าต่าง ใช้เมียงแลกข้าว ข้างบนนี้ปลูกข้าวไม่ได้ ปลูกเมียงแทน สวนเมียงก็เหมือนนาข้าวสาร แควอยู่บนดอย” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 62 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

กิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านมักเกิดขึ้นที่วัดแม่กำปองและโรงเรียนแม่กำปอง เป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้ร่วมกันในอดีต วัดคันธาพฤกษาหรือวัดแม่กำปอง สร้างประมาณปี พ.ศ. 2473 และโรงเรียนแม่กำปองสร้างในช่วง พ.ศ. 2490 ชาวบ้านจะงดเว้นจากการเก็บเมียงในวันพระ เป็นวันหยุดเพื่อที่จะไปวัด หรือพักผ่อน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและพื้นที่ส่วนกลาง รวมไปถึงศาลพ่อปู่ ซึ่งเป็นศาลในแต่ละปาง โดยจะเป็นศาลขนาดเล็ก ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ มักตั้งในบริเวณที่สูงกว่ากลุ่มบ้านบริเวณเนินเขา ที่ในอดีตชาวบ้านมักนำอาหารและน้ำมาถวาย และขอพรเวลาวัวหรือไก่อของตนเองหายไป ให้ได้คืน

“ถ้าวันพระชาวบ้านจะหยุดกัน เป็นแฟนก็ไปแอ้วหากันนะ ไปตรงโป่งดิน เดินไปเกือบทั้งวัน ทางไม้แบบนี้เลยนะ รู้จักหมดจากการเดินทางกัน เวลา มีปอยหลวง งานที่บ้าน เช่น งานฉลองศาลาเอาไรมาเล่นสมัยก่อนก็หาบกัน มีรับจ้างหาบ ลูกหาบ ช่วยกันขนของขึ้นมาแสดง ขนของมาทั้งวัน” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 62 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2560)

“ศาลพ่อปู่ เป็นความเชื่อ ปกติเวลาใครว่าห่วย ก็จะมาขอพร หรือเอาไก่มาให้ ขอให้ได้อัน”
(ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

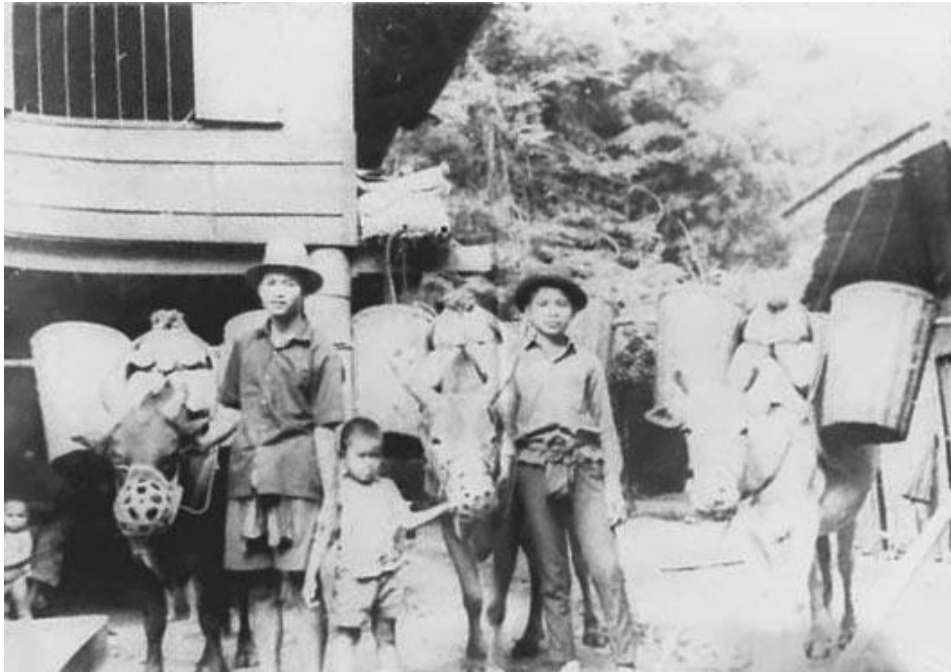
รวมไปถึงยังปรากฏความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในเชิงความเชื่อ หรือ “ฮีด” ซึ่งเป็นข้อห้ามในล้านนา เช่น การไม่นำไม้ที่ล้มไม้เก่า และไม้ที่มีสองง่ามมาสร้างบ้านเรือน เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงนี้ เป็นช่วงเวลา que แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนแม่กำปองกับสภาพแวดล้อมในเชิงจิตวิญญาณที่ชุมชนดั้งเดิมเชื่อมโยงกับพื้นที่

“เวลาสร้างบ้านสมัยก่อน ไปเอาไม้จากในสวนมาสร้างบ้าน ก็ไม่เอาไม้ล้ม ไม้หักมาสร้างกัน หรือไม้เก่า เพราะเชื่อว่ามันตายแล้ว อยู่แล้วไม่มัน ไม้ดี” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 62 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงแรกนี้ เป็นช่วงที่ยังไม่มีสิ่งกระทบจากภายนอกเข้ามามากนัก มีเพียงการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดจากภาครัฐ พ.ศ. 2457 ที่ทำให้เริ่มมีการปกครองโดยผู้ใหญ่บ้าน¹ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนแม่กำปองและสภาพแวดล้อมผ่านวัฒนธรรมเมียงเป็นตัวกลางที่สำคัญ สภาพแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำ มีคุณค่าและความหมายต่อการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเมียง ถือเป็นตัวกลางที่สำคัญที่ชุมชนใช้แลกเปลี่ยนอาหารและข่าวสาร ทำให้เห็นว่านอกจากเมียงจะเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญทั้งในมิติของทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้แล้ว เมียงยังถือเป็นทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจที่สำคัญในการใช้แลกเปลี่ยนปัจจัยอื่น ๆ ที่จะทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองนั้นสามารถดำรงอยู่ได้

“สมัยก่อนนี้ มีเมียงก็เหมือนมีเงินแล้วนะ อย่างแม่โตมาได้จากรับจ้างเก็บเมียงก่อน แล้วค่อยมีสวนของตัวเอง อยู่มาตั้งแต่หมู่บ้านไม่มีอะไรเลย ไม่มีไฟ ไม่มีถนน” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

¹ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย (มท.)

ภาพที่ 3-3: ลักษณะสภาพแวดล้อมแม่กำปองในอดีต
ที่มา: ประธานการทองเทียวและโฮมสเตย์แม่กำปอง, ม.ป.ป.

3.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่หมู่บ้านเริ่มมีการปรับตัว (adaptation) สิ่งเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ได้เกิดจากชุมชนเป็นหลัก แต่เกิดจากการยกระดับโครงสร้างพื้นฐานอันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ เข้ามาพัฒนาพื้นที่ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2519 ซึ่งชุมชนได้ปรับตัวตามการพัฒนาดังกล่าวเรื่อยมา จนมีการจัดตั้ง “สหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง” การปรับตัวในช่วงนี้ จึงเป็นช่วงที่เกิดการพัฒนาจากภาครัฐในเรื่องของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต โดยที่ชุมชนยังคงสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมไว้ในลักษณะเดิม กล่าวคือ การคงไว้ซึ่งอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนในช่วงเวลานี้ คือ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานทั้งถนนและไฟฟ้า การพัฒนาอาชีพปลูกกาแฟให้เป็นพืชเศรษฐกิจ เสริมจากการทำเหมือง รวมไปถึงการแยกหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านธารทองออกจากกัน (ดูภาพที่ 3-4) มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

การพัฒนาในช่วงแรกเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2519 พื้นที่หมู่บ้านแม่กำปองถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่สีชมพู หรือบริเวณที่มีกลุ่มคอมมิวนิสต์เข้าไปหลบซ่อน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจึงเริ่มมีการพัฒนาพื้นที่ขึ้น ประกอบกับนโยบายเงินผันจากภาครัฐ ในสมัยของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้เริ่มมีการสร้างถนนลาลองหรือถนนลูกรังเข้ามาภายในพื้นที่ ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองเริ่มเข้าถึงง่ายขึ้นและเกิดโครงการพัฒนาต่างๆ จากภาครัฐตามมา

“โครงการของหลวง เข้ามาหลักประมาณ พ.ศ. 2519 ก็เป็นปีที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกฯ โครงการเงินผัน ทำถนนตั้งแต่ตัวตำบลมา เป็นโครงการทำถนนลาลอง มาถึงแถวๆ โครงการหลวงปัจจุบันก่อน ยังไม่มาถึงแม่กำปอง ถนนในแม่กำปองค่อยๆ ทำมาเรื่อยๆ” (ในช่วงแรกนั้น หมู่บ้านแม่กำปองยังรวมกับหมู่บ้านธารทอง) (เจ้าอาวาสวัดแม่กำปอง อายุ 75 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ มีผลจากโครงการพัฒนาอีก 2 โครงการ ได้แก่ การสร้างโครงการหลวงตีนตก ในช่วง พ.ศ. 2524 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการก่อสร้าง เป็นโครงการที่เข้ามาพัฒนาอาชีพเสริมให้กับชุมชนแม่กำปอง นอกเหนือไปจากการปลูกเหมือง ทำให้ชุมชนแม่กำปองเริ่มเรียนรู้ในการปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้า ผสมผสานไปกับการปลูกพืชพื้นเมืองอย่างเหมียง รวมไปถึงอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น การปลูกกล้วยไม้ การปลูกเห็ดหอม และผลไม้เมืองหนาว เป็นต้น

“ในหลวงถามว่าต้องการอะไร อาตมาก็ตอบว่า อยากได้ไฟฟ้าเพราะตอนนั้นใช้แต่ตะเกียง ประโยชน์ของมัน คือ ให้แสงสว่างเวลามืดเมียง จะได้ไม่ต้องจุดไฟ ถ้าอาตมาจำไม่ผิด หมู่บ้านแม่กำปองไฟฟ้าสว่างครั้งแรกวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526” (เจ้าอาวาสวัดแม่กำปอง อายุ 75 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

อีกโครงการหนึ่งที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปอง ได้แก่ โครงการสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำหมู่บ้านแม่กำปอง ในหลวงได้เสด็จเยือนหมู่บ้านแม่กำปองใน พ.ศ. 2524 ชาวบ้านได้กราบบังคมทูลฯ ขอพระราชทานไฟฟ้าจากในหลวง เนื่องจากการประกอบอาชีพทำเมี่ยงนั้นต้องมีกระบวนการทำเมี่ยงในช่วงเวลากลางคืน ต้องจุดตะเกียงก๊าด จนต่อมาเกิดโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำหมู่บ้านชนบท กรมพัฒนาพลังงานและพลังงานทดแทน (พพ.) กระทรวงพลังงาน และริเริ่มสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำขึ้น ใน พ.ศ. 2525 โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเงินสนับสนุนจากองค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Agency for International Development: USAID) ผลจากโครงการนี้ส่วนหนึ่งทำให้เกิดการทำงานร่วมกันของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรของตนเองใหม่ร่วมกันองค์กรภายนอก ในลักษณะของการใช้ทรัพยากรที่ตนเองมี เช่น ดิน ทราย แร่งาน เป็นต้น มาร่วมในการสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำ จนในปี พ.ศ. 2526 ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรก นำมาซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

หลังจากนั้นได้มอบให้ชุมชนจัดการดูแลโรงงานไฟฟ้าพลังงานน้ำต่อ ทำให้นอกจากชุมชนจะมีไฟฟ้าใช้ ยังมีรายได้จากการขายกระแสไฟฟ้า นำมาซึ่งการเกิดหน่วยงานในการรับผิดชอบดูแล ในปี พ.ศ. 2529 ได้เกิด “สหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง” ในการจัดการรายรับรายจ่ายที่เกิดขึ้น ถือเป็น การแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ใหม่ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ในเบื้องต้นชุมชนยังต้องการการตกลงในการใช้กระแสไฟฟ้าร่วมกัน เพื่อป้องกันการผลิตไฟฟ้าจะไม่พอใช้แก่ทุกบ้าน เช่น การจะต่อไฟฟ้าเข้าแต่ละบ้านต้องผ่านมติที่ประชุมหมู่บ้าน ทุกบ้านจะใช้หลอดไฟนีออนได้ไม่เกิน 3 หลอด และปลั๊ก 1 ตัว เป็นต้น

“ประมาณ พ.ศ. 2525 ไฟฟ้าพลังน้ำ ก็เข้ามาปลายปี ได้รับการสนับสนุนจากองค์กร USAID ก่อนของสหรัฐอเมริกา ได้มาสองล้านแปดแสนกว่าบาท แต่ว่าไม่พอ ชาวบ้านก็ช่วยกันสมทบที่หาได้จากหมู่บ้านประมาณ 40% ในเรื่องของที่ทำได้ในหมู่บ้าน ทราย ไม้แบบ ไม้พอง เสาไฟ แร่งาน หมุนเวียนกันไปทำ พอสร้างเสร็จกรมพลังงานทดแทนก็ได้มอบหมายให้กับ ชาวบ้านมาบริหารจัดการ เรื่องค่าใช้จ่าย ทำให้มาตั้งกันในรูปของสหกรณ์ 21 เมษายน 2529 ก็ได้ไปจดทะเบียนเป็น “สหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง รายได้ก็ให้สมาชิกกู้เงินหมุนเวียน” (ผู้นำชุมชน เพศชาย อายุ 46 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

การเข้ามาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งถนนและไฟฟ้า ทำให้ชุมชนเริ่มรับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการใช้พื้นที่ รวมไปถึงสภาพแวดล้อมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง สภาพสิ่งก่อสร้างจากบ้านสมัยก่อนที่เป็นสิ่งก่อสร้างชั่วคราวอย่างไม้ฟากหรือใบตองตั้งเปลี่ยนเป็นไม้แผ่นที่แข็งแรงทนทานขึ้น เพราะมีอุปกรณ์ในการตัดไม้ที่ทันสมัยมากขึ้นและสามารถขนส่งวัสดุจากในเมืองได้ ชุมชนยังคงใช้ไม้ในสวนเมื่อยังของตน โดยการอาศัยเพื่อนบ้านหรือ “การเอามือ” กันระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง ในการช่วยกันขนไม้จากสวนลงมา ในช่วงเวลานี้เริ่มมีการสร้างห้องน้ำในบางครัวเรือน เป็นการสร้างห้องน้ำที่ชั้นล่างหรือภายนอกตัวบ้าน แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีการปรับพฤติกรรมกรับถ่ายให้ถูกสุขลักษณะมากขึ้น ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า ความเชื่อดั้งเดิมยังปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง ที่เชื่อว่าห้องน้ำเป็นสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งไม่ควรวางไว้ตำแหน่งที่ชั้นสองของบ้าน

“บ้านยุคแรกๆ เป็นใบตองตั้ง ไม้ฟาก พอมีเงินพัฒนามาหน่อยจะเริ่มเป็นบ้านไม้ที่เป็นไม้แผ่น ก็ค่อยๆทนทานขึ้นมา ประมาณ พ.ศ. 2530 เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลง มีอาคารที่ถาวรมากขึ้น เริ่มมีนายช่าง ยังเป็นบ้านไม้ เริ่มมีห้องน้ำด้านล่าง แต่ไม่ค่อยนิยมไว้ชั้นสอง เชื่อกันว่าเป็นของไม่ดี ไม่เป็นของมงคล ห้องน้ำมีตั้งแต่” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมช่วงนี้มีการพัฒนาเรื่อยมา ในช่วง พ.ศ. 2535 การพัฒนาเป็นถนนคอนกรีตแทนถนนลูกรังทำให้การเข้าถึงของรถยนต์สะดวกมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2542 ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวที่สูงขึ้น ทำให้จำนวนครัวเรือนมีเกือบถึงประมาณ 150 ครัวเรือน จึงมีการแยกหมู่บ้านธารทองและหมู่บ้านแม่กำปองออกจากกันเพื่อให้ง่ายต่อการดูแล โดยเมื่อแยกออกจากกันหมู่บ้านแม่กำปองจะมีจำนวนครัวเรือนเหลือประมาณ 80 ครัวเรือน โรงเรียนและวัดยังเป็นศูนย์รวมของชุมชนเหมือนในช่วงแรก (ดูภาพที่ 3-5)

“แต่แรกมีหมู่บ้านธารทองอยู่ด้วย แยกหมู่บ้านธารทองออกไป ธารทองลอร์ดจ์เคยเป็นแม่กำปองลอร์ดจ์ ในหลวงก็มาเปิดศูนย์ตีนตกละก็มาที่ยังถือเป็นแม่กำปอง แยกออกไปเมื่อปี พ.ศ. 2542 แยกออกไป 60กว่าหลัง” (ผู้นำชุมชน เพศชาย อายุ 46 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

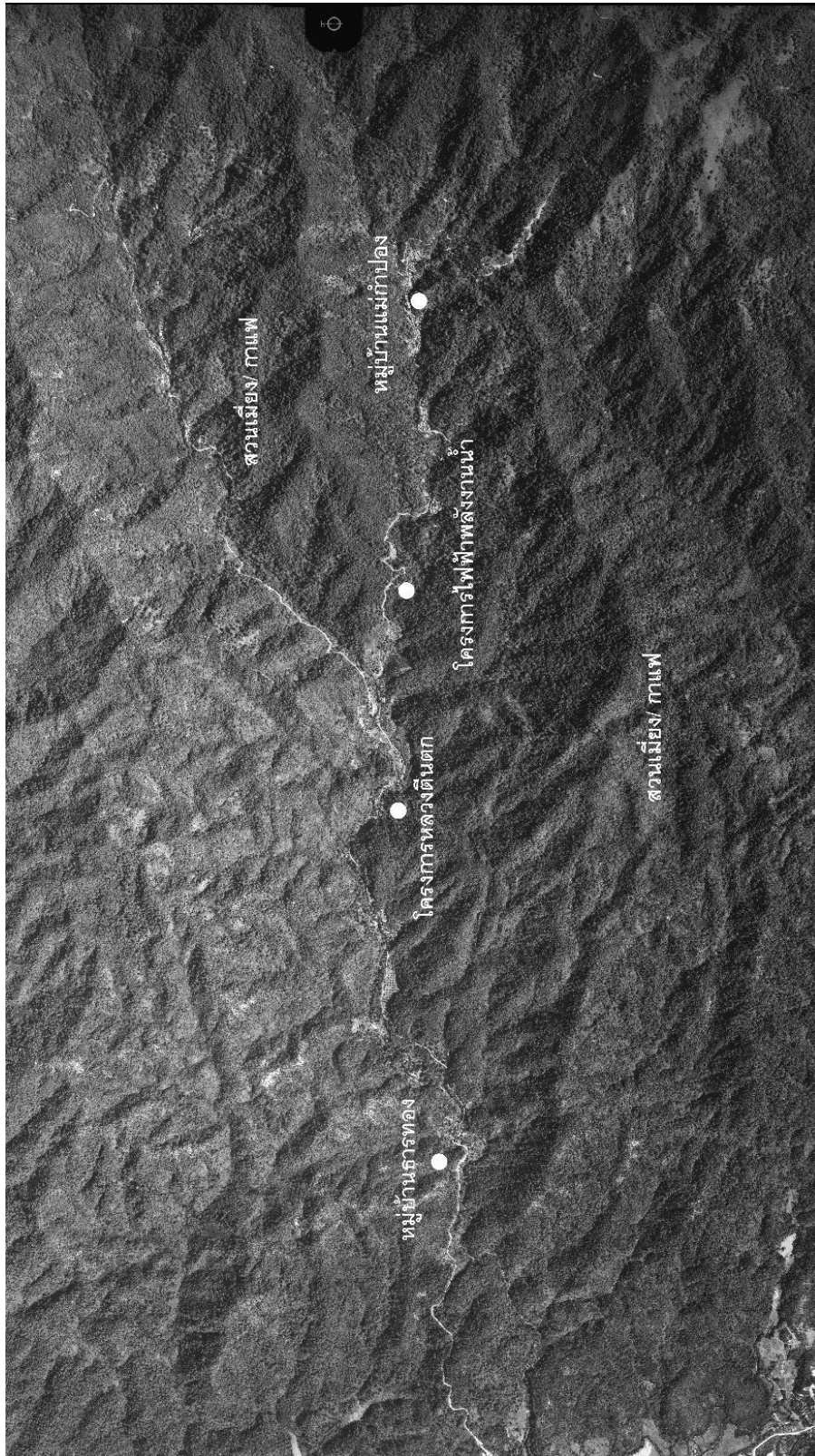
การเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมในช่วงระยะเวลานี้ จากคำสัมภาษณ์ คือ ชุมชนเริ่มมีการปลูกพืชอื่นๆ อย่างกาแฟ และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการรับวัฒนธรรมใหม่ๆ ชุมชนเริ่มมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเนื่องจากมีถนนติดต่อกับภายนอก โดยใช้ไฟฟ้าพลังงานน้ำจากที่ผลิตในหมู่บ้าน รวมถึงชุมชนเริ่มมีการขายกระแสไฟฟ้าจากพลังงานน้ำที่ชุมชนผลิตได้ โดยมีสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปองเป็นตัวบริหารจัดการ ทำให้ในระยะนี้ชุมชนเริ่มเกิดกิจกรรมใหม่และรับวัฒนธรรมจากภายนอก

“สมัยนั้นมีทีวีเครื่องแรกๆ ในหมู่บ้าน ผมยังเป็นเด็กอยู่เลย ยังเป็นทีวีขาวดำนะ เป็นความสุขที่ไม่ได้แข่งขันกันมาก หน้าหนาวกว่าจะทำงาน ก็เก้าโมงสิบโมง ตอนเช้ามีหม้อน้ำยาสมุนไพร บางบ้านก่อไฟในบ้าน บางบ้านก่อตามมุม เคี้ยวมาั่งล้อมวง เมื่อก่อนจะหนาวกว่านี้ละ ก่อนจะไปเก็บเมียงกัน” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 46 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

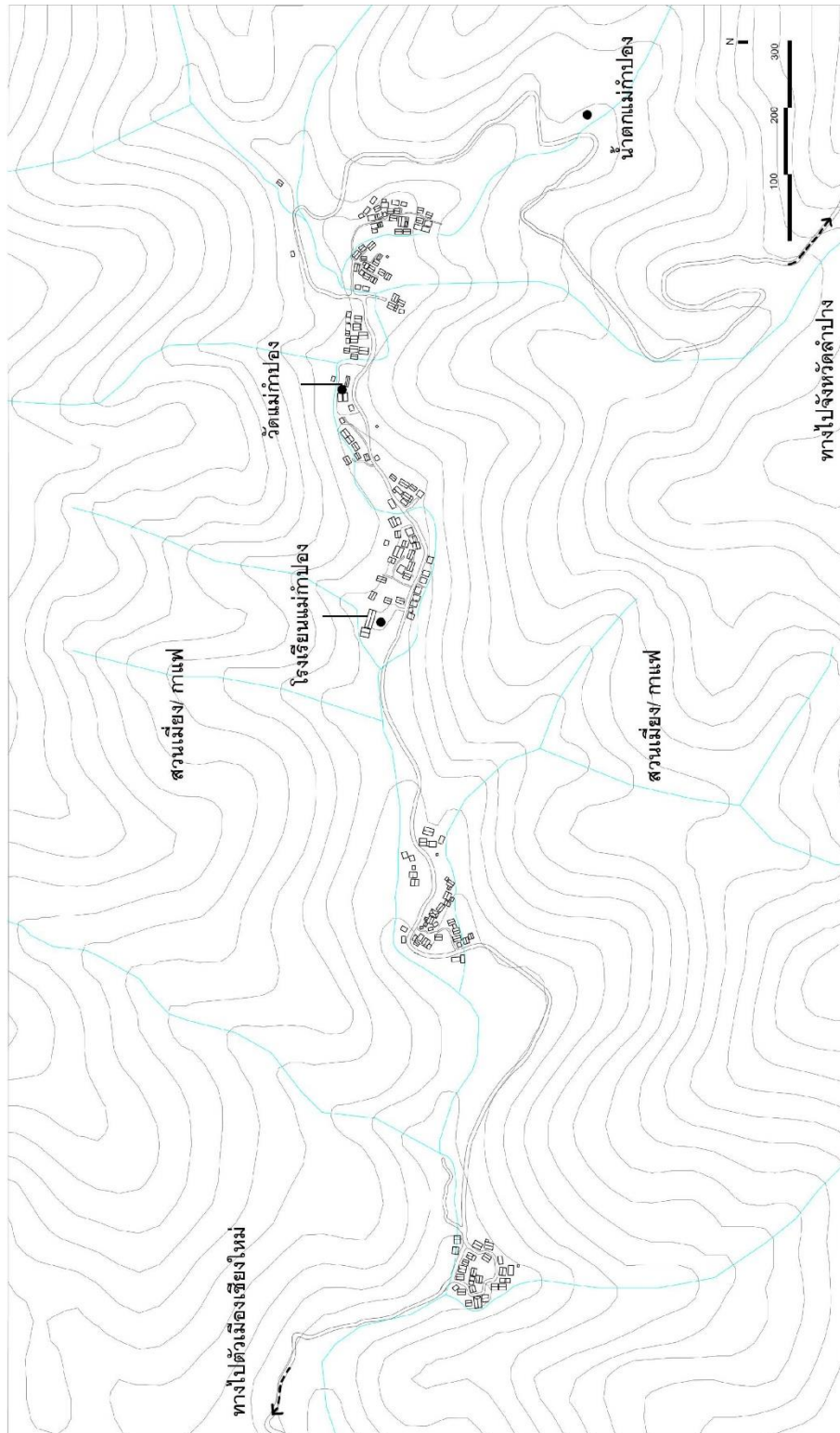
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงที่ 2 นี้ จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เขามากระทบชุมชนแม่กำปองส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาจากภาครัฐและหน่วยงานระหว่างประเทศที่เข้ามาปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ยกย่องคุณภาพชีวิตของชุมชน (ดูภาพที่ 3-6) แต่ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นให้ชุมชนได้เรียนรู้การใช้ทรัพยากรในรูปแบบอื่นๆ จากองค์ความรู้ใหม่ในการทำงานร่วมกับภาครัฐ ภาครัฐจึงถือเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้วิธีการใช้ทรัพยากรด้วยมุมมองใหม่ๆ ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะปรับปรุงและทดลองปลูกกาแฟในสวนเมียง พืชพรรณที่นอกเหนือไปจากทรัพยากรดั้งเดิมที่ตนมีเพื่อหารายได้เสริม ชุมชนได้เรียนรู้ในการเอาทุนทางธรรมชาติอย่างทรัพยากรน้ำ มาสร้างกระแสไฟฟ้าและรายได้ ทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนภายในชุมชน จนนำไปสู่ทำให้ชุมชนเกิดหน่วยงานในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ทำให้เกิดหน่วยงานใหม่ขึ้นในลักษณะของสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง

อย่างไรก็ตาม แม้ในช่วงนี้ชุมชนแม่กำปองมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้น ชุมชนแม่กำปองยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อม

“สมัยก่อนคนก็ยังทำเมียงนะ ทำเมียงกันทุกครัวเรือน เข้ามาก็ออกจากบ้านกันแล้ว กลับมาอีกทีก็เย็นเลย กลางวันหมู่บ้านจะเงียบ มีเด็กกับคนแก่อยู่บ้าน ตอนนั้นกาแฟยังมีไม่มาก ยังไม่ได้พัฒนาเหมือนตอนนี้ ถึงจะช่วงปี พ.ศ. 2540 ก็ยังไม่ได้จะมีห้องน้ำกันทุกบ้านนะ” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 3-4: แสดงตำแหน่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พ.ศ. 2539
ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก กรมแผนที่ทหาร, 2539

ภาพที่ 3-5: ลักษณะกลุ่มบ้านของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พ.ศ. 2539
ที่มา: ผู้วิจัย ดัดแปลงจาก กรมแผนที่ทหาร, 2539

ภาพที่ 3-6: สภาพแวดล้อมภายในหมู่บ้านแม่กำปอง ในระยะเวลาที่ 2
ที่มา: ประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง, ม.ป.ป.

3.3 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงที่ 3 เกิดจากความต้องการจะพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนและสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ ชุมชนจึงตั้งการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในเครื่องมือพัฒนาหมู่บ้าน ประกอบกับเป็นนโยบายของภาครัฐที่สนับสนุนให้ชุมชนทำการท่องเที่ยว เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ชุมชนเริ่มมีการแปรเปลี่ยนการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อม (transformation) คือ การก้าวข้ามจุดเปลี่ยนที่ชุมชนให้คุณค่าเดิมแก่สภาพแวดล้อมเพื่อการยังชีพและการอยู่อาศัยไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือการสร้างความหมายใหม่ขึ้นมา

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดอย่างฉับพลันทันที ชุมชนเริ่มจากการทำ “หมู่บ้านโฮมสเตย์” ในช่วง พ.ศ. 2543 จนเริ่มกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว เป็นผลให้มีการเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ มากขึ้น ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องปรับตัวเรื่อยมา ซึ่งในช่วงเวลานี้ สามารถจำแนกได้เป็น 4 ช่วงเวลาย่อย ตามการให้คุณค่าและความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปจากสิ่งที่เข้ามากระทบ ได้แก่

- ช่วงย่อยที่ 1: ช่วงระยะเริ่มต้นหมู่บ้านโฮมสเตย์โดยองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา
- ช่วงย่อยที่ 2: ช่วงการเข้ามาของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์
- ช่วงย่อยที่ 3: ช่วงการเกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ “แม่กำปอง” จากกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว
- ช่วงย่อยที่ 4: ช่วงชาวบ้านแม่กำปองปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว

แต่ละช่วงระยะเวลา ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากร ส่วนหนึ่งมาจากการเข้ามาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากภายนอก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 ช่วงระยะเริ่มต้นหมู่บ้านโฮมสเตย์โดยองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา

หมู่บ้านแม่กำปองเปิดเป็นหมู่บ้านที่ทำการท่องเที่ยว ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2543 โดยช่วงแรกที่มีการเปิดหมู่บ้านเพื่อทำการท่องเที่ยวมีการสนับสนุนจากภาครัฐ มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ชุมชนตั้ง “โฮมสเตย์” มาเป็นกิจกรรมของหมู่บ้านในลักษณะของอาชีพเสริม ที่เพิ่มเติมจากการปลูกเมี่ยงและกาแฟ ในลักษณะของการพักอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างเจ้าของบ้านและนักท่องเที่ยว และเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเริ่มควบคุมและอนุรักษ์การใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยกำหนดให้คนในชุมชนไม่สามารถใช้ไม้ในสวนของตนเองได้อิสระเหมือนในช่วงที่ผ่านมา ชุมชนแม่กำปองยังได้มีการบริหารจัดการด้วย “องค์กรชุมชน” (Community Organisation) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเหมือนสภาของชุมชน มีคณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปองทำงานภายใต้การทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ที่ทำหน้าที่เฉพาะด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นหน่วยงานที่ทำงานร่วมกับสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปองของชุมชนที่เกิดขึ้น ในช่วงระยะเวลาที่ 2 ในด้านการทำรายรับรายจ่ายที่เกิดจากการท่องเที่ยว

วิถีชีวิตของชุมชนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง ผ่านการตีความหมายใหม่ ประกอบกับโครงการจากทางภาครัฐที่นำการท่องเที่ยวมาเครื่องมือในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ มีนโยบายปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ใน พ.ศ.2541 – พ.ศ. 2542 ชุมชนแม่กำปองเลือกนำการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – Based Tourism: CBT) มาเป็นเครื่องมือในพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ. 2544 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP) ซึ่งโฮมสเตย์ถือเป็นสินค้าของชุมชน ในช่วงนี้ยังรวมไปถึงการเข้ามาของสถาบันการศึกษา ที่เข้ามาในรูปแบบการทำวิจัยร่วมกับชุมชนในการสร้างฐานและสร้างความเข้าใจในการท่องเที่ยวให้กับชุมชน

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ผู้นำของหมู่บ้าน ในช่วงนั้น ได้แก่ นายพรหมมินทร์ พวงมาลา หรือปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น นายธีรเมศร์ ขจรพัฒนภิรมย์ เป็นผู้ริเริ่มนำการท่องเที่ยวเข้ามาแก้ปัญหา โดยพิจารณาว่าการท่องเที่ยวสามารถจะมาเป็นอาชีพเสริมแก่หมู่บ้านได้ทีนอกเหนือไปจากการทำเกษตรกรรม

“เป้าหมายแรก คือ การแก้ปัญหาให้หมู่บ้าน โครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ทุน ชาวบ้านไม่มีอะไรเลย ถนนเป็นลูกรังลำบาก การเดินทาง เรื่องของอาชีพก็มีอาชีพเดียว คือ เมี่ยง รองลงมาคือกาแฟ แล้วก็มาคิดว่าทำยังไงให้มีที่ “หลัก รอง เสริม” หลักคือเมี่ยง รองคือกาแฟ แล้วท่องเที่ยวเป็นตัวเสริม พอมองถึงชุมชน มองเรื่องใกล้ตัว คือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นทุนอันหนึ่งของชุมชน อันที่สองก็คือ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ที่ต่างจากที่นอกรบ และไม่เหมือนที่นอกรบ เลยถือเป็นทุน และสามทุนทางวัฒนธรรม การกิน การอยู่ การพูด การคุย เมื่อมองจากทุนทั้งสามตัวที่มีอยู่ใน

หมู่บ้าน เลยน่าจะนำไปสู่การต่อยอด น่าจะนำไปสู่การท่องเที่ยวได้” (อดีตผู้นำชุมชน เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

นอกจากนี้ยังพบว่า การมีแขกมาพักบ้านเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านเคยให้คนเก็บเมียงมานอนพักในช่วงฤดูของการเก็บเมียง ทำให้ชาวบ้านมีความเคยชินและเห็นว่าชาวบ้านน่าจะ สามารถปรับตัวได้ แต่ต้องมีการปรับตัวในเชิงกิจกรรมและพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมใหม่ โดยเฉพาะพื้นที่บ้านในเรื่องของห้องนอน ห้องน้ำ และห้องครัว

“...อดีตผู้นำชุมชนท่านไปได้แนวคิดจากหมู่บ้านคีรีวง ก็เอามาเทียบกันว่าสองหมู่บ้านมีความคล้ายๆ กัน แล้วหมู่บ้านเคยเลี้ยงคนเก็บเมียง 5-6 คน รวมกับเจ้าของบ้านเป็น 7-8 คน ที่เคยมาพักกับเจ้าของบ้าน รับแขก ทำให้หมู่บ้านมีพื้นฐาน แต่ก็มาเสริมเรื่องของการต้อนรับขับสู้ หลักๆ ที่ต้องปรับมี 3 ส่วน ห้องนอน ห้องน้ำ และห้องครัว โดยเฉพาะห้องน้ำ ก็ยังไม่ได้มีกันครบทุกบ้าน” (ผู้นำชุมชน เพศชาย อายุ 46 ปี, กุมภาพันธ์ 2561)

การเข้ามาของการทำการท่องเที่ยว ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงบ้านเพื่อทำโฮมสเตย์เท่านั้น ยังนำมาซึ่งลักษณะการใช้ทรัพยากรและการให้คุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไปของทรัพยากรธรรมชาติ หัวหน้าชุมชนและชุมชนเริ่มมีการตกลงกันในการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลา ที่ทรัพยากรป่าไม้เริ่มเสื่อมโทรมจากการตัดไม้หรือการกานไม้²ของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่สามารถนำไม้ในสวนมาสร้างบ้านได้อย่างมีอิสระเหมือนช่วงก่อนการทำการท่องเที่ยว ทำให้เห็นได้ว่านอกจากชุมชนมีการปรับตัวในการเริ่มทำโฮมสเตย์ ชุมชนยังมีการปรับข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

“พอมีการท่องเที่ยว ยิ่งห้ามตัด ถ้าจะสร้างบ้าน ใช้ไม้ในสวนไม่ได้แล้ว ต้องขอคณะกรรมการหมู่บ้าน มีกฎถ้าจะใช้ได้ก็ต้องไปขอมหมู่บ้านก่อน ขอได้หนึ่งต้นเพื่อมาทำบ้าน แล้วก็มิขนาดต้นไม้กำหนดไว้ สร้างภายในกี่วัน หนึ่งต้นจะได้ร้อยกว่าแผ่น ต้นมันยาว มักเป็นไม้จำปี จำปา ถ้าตัดเกินโดนปรับอีก 5,000 บาท” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 54 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ช่วงเริ่มต้นยังเป็นช่วงสร้างระบบการจัดการ เป็นช่วงของการสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่าย ในการจัดการด้านการท่องเที่ยวผูกไปกับการจัดการของสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง ชุมชน

² การกานไม้คือการควั่นเปลือกและกระพ้อออก ซึ่งเป็นการตัดท่อน้ำเลี้ยงและต้นไม้จะตายในระยะเวลาต่อมา

มีลักษณะการจัดการเป็นกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มโฮมสเตย์ โดยเริ่มแรกมีเพียง 5-6 หลังในพื้นที่ปางใน เนื่องจากติดต่อกับพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างวัดแม่กำปอง และน้ำตกแม่กำปอง

ตัวอย่างที่จะแสดงต่อไป เป็นบ้านหนึ่งในบ้านกลุ่มแรกที่เริ่มทดลองรับแขกโฮมสเตย์ ตั้งแต่ในช่วง ปี พ.ศ. 2542 ก่อนที่หมู่บ้านจะเปิดทำการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ โดยบ้านที่ทำโฮมสเตย์ ยังจะปรากฏพื้นที่ทำเหมือง ซึ่งเป็นสภาพพื้นที่ที่กึ่งทึบกึ่งโปร่ง เพื่อระบายความร้อนจากการทำเหมือง การทำโฮมสเตย์ในช่วงนั้นจึงเป็นอาชีพเสริมนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยว โดยที่ปัจจุบันยังปรากฏหลุมเหมืองที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว และปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่เก็บของ (ดูภาพที่ 3-7)

“ทำช่วง พ.ศ. 2542 – 2543 ตอนนั้นชาวบ้านยังไม่กล้ารับกันมาก ปากก็เป็นบ้านหลังแรกๆ ที่รับตอนแรกมีคนญี่ปุ่นมาทดลองนอน มาอยู่กับเป็นเดือนนะ ก็มีคนมาสอนนะ บริษัททัวร์ก็บอกว่ารับแขกต้องทำไง ทำอาหารแบบเรากินๆ พอเรารับ เพื่อนบ้านก็มาถามว่าเป็นไง เราก็ตอบว่า ได้ๆ ไม่มีปัญหา ก็เริ่มเพิ่มจำนวนมาเรื่อยๆ” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 67 ปี สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 3-7: ตัวอย่างบ้านในช่วงแรกที่ทดลองรับแขกโฮมสเตย์ใน พ.ศ. 2542

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากการปรับตัวในช่วงนี้ของชุมชน ทำให้เห็นว่า ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงความหมายต่อบ้านที่อยู่อาศัยโดยเริ่มจากกลุ่มบ้านปางโน ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่เล็กที่สุด คือ ระดับครัวเรือน ที่เริ่มจากการปรับเปลี่ยนบ้านและวิถีชีวิต การปรับ “บ้าน” ไปเป็น “โฮมสเตย์” พบว่าชุมชนยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงความหมายไปทั้งหมด ชุมชนไม่ได้ให้ความหมายของโฮมสเตย์ในลักษณะของสถานที่ท่องเที่ยว โฮมสเตย์ยังคงความหมายถึงคำว่าบ้าน เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนการใช้สอยจากคำสัมภาษณ์ พบว่า ความหมายของคำว่า “บ้าน” ของชุมชน คือ การปลูกอยู่เพื่ออาศัยเอง ฉะนั้น การทำโฮมสเตย์จึงเป็นเพียงการปรับบ้านเพื่อให้คนอื่นมาอยู่ร่วมด้วย

“..โฮมสเตย์ก็ยังเป็นบ้าน บ้านที่เราอยู่เนี่ยละ ถ้าเราปลูกให้คนอื่นอยู่ ถึงจะไม่ใช้บ้าน”
(ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงกฎหมายบ้าน ซึ่งเป็นกฎในการใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนและป่าจากที่เคยมีความเป็นอิสระไปสู่การกำหนดและควบคุมเพื่อจุดประสงค์อื่นมากขึ้น เพื่อที่จะรักษาสภาพให้อยู่ในลักษณะดั้งเดิม

ในช่วงหลังองค์กรชุมชนก็มีการปรับตัวในการทำงาน โดยเป็นการทำงานในลักษณะพื้นที่สาธารณะมากขึ้น โดยเป็นการทำงานร่วมกันหลายภาคส่วนมากขึ้น เช่น นโยบายจากกระทรวงพาณิชย์ (พณ.) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (กก.) กระทรวงมหาดไทย (มท.) รวมไปถึงส่วนบริหารท้องถิ่นในลักษณะองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) รวมไปถึงสถาบันทางการศึกษา เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (มช.) และมหาวิทยาลัยพายัพ (ม.พ.ย.) รวมไปถึงหน่วยงานระดับนานาชาติ อย่างมหาวิทยาลัยโคจิ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

3.3.2 ช่วงการเข้ามาของผู้ประกอบกิจการเครื่องบินไลน์จากบริษัทต่างประเทศ

ในช่วง พ.ศ. 2550 การเข้ามาของบริษัทต่างประเทศไฟล์ท ออฟ เดอะ กิบบอน (Flight of the Gibbon) ประกอบกิจกรรมโหนสลิงชิปไลน์หรือกีฬาผจญภัย (ดูภาพที่ 3-8) ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่ในลักษณะที่เป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม (eco-friendly business) ก่อตั้งโดยคุณเดวิด แอลลาร์ดิส (David Alladice) ชาวนิวซีแลนด์ เข้ามาใช้พื้นที่ป่าและวัฒนธรรมของชุมชน โดยพิจารณาว่าทรัพยากรของชุมชน ทั้งสภาพความเป็นป่าร้อนชื้นและวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสิ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ ขณะเดียวกันมีการทำกิจกรรมตอบแทนคืนกลับสู่ชุมชน เช่น มีโครงการปล่อยสัตว์คืนสู่ป่า การปลูกป่า และการบริจาคเงินสนับสนุนในโครงการต่างๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้น

นักท่องเที่ยวของผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์จะพักกับทางกลุ่มโฮมสเตย์ของชุมชนแม่กำปอง ถือว่าเกิดประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ การจ้างคนในพื้นที่ก็นับเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นการสร้างงานและรายได้ให้กับชาวบ้านแม่กำปองอีกทางหนึ่งด้วย

“เข้าปลายปี พ.ศ. 2550 เกือบจะ 11 ปีละ เจ้าของที่นี่กับลูกชายมานอนโฮมสเตย์ก่อน แกก็ชอบ ป่าไม้ลมบรมดี แกก็กลับบ้านไป แต่พอแกมีโฮเต็ยโหนสลิง แกก็นึกถึงแม่กำปอง ถ้าสิบลกว่าปีก่อน แม่กำปองยังไม่มีอะไร ช่วงแรกๆ เป็นโหนสลิง แล้วมาสำรวจพื้นที่ของประชาพิจารณ์จากชาวบ้าน แล้วชาวบ้านก็อนุญาตให้เราเช่าที่ได้ ตอนนั้นการท่องเที่ยวก็ยังไม่บูม เป็นหมู่บ้านที่ก็เงียบเหงามาก เราก็ทำสัญญาระยะยาวกับชาวบ้าน เราก็ co กับโฮมสเตย์ แต่ไม่ทุกคนนะครับเป็น package แล้วแต่เฉพาะที่มานอนและอีกวันมีกิจกรรมต่อ แบบไปขี่ช้าง ไปป็นเขา หรือประมาณว่า Gibbon on the wheel จะแบบมีไปปั่นจักรยาน Rock Gibbon ป็นเขาหนึ่งวันแล้วมานอนโฮมสเตย์ Wet Gibbon เป็นล่องแพแล้วมานอนแล้วมาโหนสลิง เป็นการ co กับหมู่บ้านอื่น ถ้าแบบมาโหนสลิง ึงก็ต้องมานอนที่นี่ทั้งหมด” (ผู้จัดการบริษัทไฟท์ ออฟ เดอะ กีบบอน ฝ่ายปฏิบัติการ อายุ 34 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 3-8: กิจกรรมโหนสลิงของบริษัทซิปไลน์ในพื้นที่ปางนอก

ที่มา: <https://www.flightofthegibbon.com/>, 2561

การเข้ามาของผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของชุมชนแม่กำปองที่เปลี่ยนแปลงไป หรือปรับเปลี่ยนไปตามทรัพยากรในแต่ละปาง โดยในระยะหลัง นอกจากการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างป่าไม้ในกิจกรรมซิปไลน์ในพื้นที่ปางนอก ยังมีการสร้างการท่องเที่ยวในลักษณะเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ปางใน ที่ใช้ไปถึงทรัพยากรเชิง

วัฒนธรรมของหมู่บ้าน ให้นักท่องเที่ยวมาเรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้เกิดการจ้างงานชุมชนในการทำกิจกรรมเชิงงานฝีมือในลักษณะของกิจกรรมสาธิต ซึ่งชุมชนก็มีการปรับพื้นที่จนทำให้เกิดร้านค้าเชิงงานฝีมือในเส้นทางดังกล่าว

“artisan tour เราก็มียี่ 4 ฐานในหมู่บ้าน เริ่มมาประมาณ 3-4 ปี ได้ เราเห็นว่าแต่ก่อน บางครั้งเราพาลูกค้าเดินผ่านหมู่บ้านตรงพื้นที่ปางในเพื่อไปน้ำตก อาจเป็นการรบกวนชาวบ้าน เราเลยมองว่าชาวบ้านจะได้รายได้ด้วย เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน และจะได้โปรโมทหมู่บ้านไปในตัวด้วย ให้นักท่องเที่ยวได้เห็นวิถีชาวบ้านด้วย เราเลยคิดโปรเจกต์นี้ เรามีทริปไปน้ำตกอยู่แล้ว เราคิดว่าเราไปรบกวนชาวบ้านไหม วิถีเค้าจะเปลี่ยนไหม ตอนที่เราเดินผ่าน เรามองไปเห็นบ้านหลังนี้มีถึงเมียงชาวบ้านยังทำเมียงทำชา เราจะจ้างชาวบ้านดึ้มยี่ บ้านหลังนั้นทำหมอน บ้าอีกคนทำจักสาน บ้านอีกหลังเลี้ยงไก่เลี้ยงอะไร มีความรู้สมุนไพรนิดหน่อย ..นักท่องเที่ยวลูกค้าก็ตอบรับดี ในความคิดเห็นคือ ผมว่าไม่ได้เป็นการเปลี่ยนวิถี เป็นการสร้างโอกาสใช้วิถีชีวิตในการสร้างรายได้มากกว่า อย่างเราก็มีรายได้ อย่างลุงสน เป็นคนหาผึ้งต้องตอกตอยอยู่แล้ว ที่ต้องตอกไม้ขึ้นไปเก็บน้ำผึ้ง เราก็จับแกมาเป็นพนักงานบริษัท เวลาต้องซ่อมอะไรก็ให้แกป็น ไม่ได้เปลี่ยนอะไร ใช้ความรู้แกมาช่วยมากกว่า อย่างกิ่งไม้ยื่นออกมาจะโดนลูกค้า ก็ให้แกช่วยไปตัดกิ่งไม้” (ผู้จัดการบริษัทไฟล์ท ออฟ เดอะ กิบบอน ฝ่ายปฏิบัติการ อายุ 34 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

การเข้ามาของคนภายนอกทำให้เกิดการสร้างลักษณะพื้นที่ กิจกรรมและความหมายใหม่ที่เกิดจากมุมมองของกลุ่มคนภายนอก ที่เกิดจากการเอาฐานของทรัพยากรของชุมชนทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมมาปรับใช้ ก่อให้เกิดคุณค่าและความหมายใหม่เพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว

CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.3.3 ช่วงการเกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ “แม่กำปอง” จากกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในช่วงนี้เกิดโดยกลุ่มผู้ประกอบการภายนอก โดยในช่วงปี พ.ศ. 2557-2559 มีการเข้ามาทำร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ในลักษณะของวัฒนธรรมคาเฟ่ ซึ่งเป็นการเริ่มสร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวตามกระแสนิยมมากขึ้น (trendsetter) รวมทั้งยังมีบ้านพักรายวันในลักษณะสถานที่ตากอากาศ ที่มีความเป็นส่วนตัวมากกว่าโฮมสเตย์ เป็นการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่หมู่บ้านให้ดูเป็นเป็นสถานที่พักผ่อน ทำให้ชุมชนแม่กำปองกลายเป็นจุดหมายปลายทางในการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะการท่องเที่ยวเดิมที่มีจุดเด่นในการสัมผัสธรรมชาติและวิถีดั้งเดิมของชุมชน ผู้ประกอบการภายนอกเริ่มมีการเข้ามาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2550 โดยบางส่วนเข้ามาในลักษณะของการสร้างสถานที่พักตากอากาศเพื่อพักผ่อนส่วนตัว และมีการปรับเป็นสถานประกอบการภายหลัง

การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใด จากการศึกษา พบว่าการเข้ามาของกลุ่มคนภายนอกในลักษณะผู้ประกอบการ ซึ่งในช่วงแรกมีเพียงบ้านพักของ John's House เป็นผู้ประกอบกิจการภายนอกที่เริ่มเข้ามาทำบ้านพักเพื่อการค้า (รูปภาพที่ 3-9) แต่ภายหลังมีปัญหาเรื่องไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ในด้านการไม่ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้มีการย้ายออกไป โดยได้มีผู้ประกอบการภายนอกเข้ามาประกอบกิจการแทน (ประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง, เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 3-9: ตัวอย่างบ้านพักรายวัน John's house ที่เข้ามาช่วงแรก
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

CHULALONGKORN UNIVERSITY

การเข้ามาของกลุ่มผู้สร้างกระแสการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปอง พบว่า ผู้เข้ามามีลักษณะร่วมกัน คือ เข้ามาสร้างบ้านพักตากอากาศส่วนตัวเพื่อการพักผ่อน เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านอยู่ไม่ไกลจากเมืองเชียงใหม่ แล้วเริ่มมีอุปสงค์ (demand) ต้องการที่พักอาศัย ร้านอาหาร และร้านอาหารจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น จนในช่วง พ.ศ. 2558 ได้มีการปรับเปลี่ยนและสร้างพื้นที่ใหม่ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์คนภายในชุมชน พบว่า กลุ่มผู้นำกระแสท่องเที่ยวมีจำนวน 3 ร้าน ซึ่งล้วนเป็นกิจการที่เข้ามาในช่วงแรกๆ ของการเกิดกระแสการท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านอาหารปลุกป่าเบญจกิติ บริเวณปางขอนปางโตน บ้านพักสำราญชนและร้านอาหารชมมนกชมไม้ บริเวณพื้นที่ด้านนอกปางใน ถัดขึ้นไปทางป่าต้นน้ำ โดยทั้ง 3 ร้านเข้ามาในลักษณะของการสร้างบ้านพักตากอากาศ และมีความ

พึงพอใจในสภาพแวดล้อมของชุมชนแม่กำปองทั้งเชิงธรรมชาติและวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชน (ดูภาพที่ 3-10)

การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ มาพร้อมกับการเข้ามาของโซเชียลมีเดีย หรือเครือข่ายสังคมออนไลน์ ทำให้เกิดโอกาสในการสื่อสารในลักษณะกว้างมากขึ้น การถ่ายภาพลักษณะของภูมิทัศน์ วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นร้านกาแฟ ป่าเมี่ยง บ้านเก่า เป็นภาพทางวัฒนธรรม กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีกลักษณะที่เกิดจากนักท่องเที่ยวบอกต่อกัน ทำให้กระแสการท่องเที่ยวหมู่บ้านแม่กำปองเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น

“ตอนแรกไม่ได้คิดจะทำธุรกิจ มาอยู่แบบ second home นานๆ จะมีรถผ่านมาสักคัน ชอบต้นไม้ ชอบป่าเขา เมื่อก่อนจะมีชาวบ้านไปเก็บเมี่ยงเย็นๆ เดินลงมาจากเขากัน บรรยากาศดีมาก ก็ซื้อเครื่องกาแฟแบบ home use เพื่อนๆ ก็มา พอคนขึ้นมากขึ้น ช่วงยุคโซเชียลมีเดียก็เลยบูมไม่กี่ปีมานี้ บ้านพักก็เคยทำ แต่รู้สึกว่าจะไม่ใช่ชุมชน บางทีก็ละอาย ก็เลยเลิกทำ แต่อย่างเวลาเราทำร้าน เราเอามาตรฐานคนเมืองไป ไม่ต้องเพอร์เฟค หลังคารั่วก็สนุกดี มานอนบ้านไม้ พี่ว่าคนเมืองก็ต้องเข้าใจ ถ้าอยากนอนดีๆ ก็ไปนอนในเมือง ผมก็เรียนรู้อะไรจากเชิด (ชาวบ้านและช่างภายในชุมชนแม่กำปอง) เอาเราจำได้แต่ความสวยจากแม่คาคาซินใจ ก็ปรึกษาเชิด ก็ช่วยกัน” (ผู้ประกอบการกิจการภายนอก เพศชาย อายุ 52 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

“หามาหลายที เป็นคนชอบที่ติดน้ำที่สงบๆ เป็นที่พักผ่อน เสาร์อาทิตย์มาพัก ทำไปทำมา เริ่มจากหลังนี้ก่อน เล็กๆ ป้าวัยเป็นแม่เชิด เป็นคนขายที่ให้ แล้วก็ให้เชิด คนในชุมชนเป็นคนสร้างจากไม่กี่หลัง มีคนมาพักโฮมสเตย์ แล้วมีคนมาถามว่าทำไมไม่ทำที่พัก ทำตามคนเรียกร้อง ตอนนี้มี 4 หลังสักปี พ.ศ. 2549 เริ่มทำที่พักจริงจังจังขึ้น เชิดเป็นช่าง แล้วจ้างชาวบ้าน” (ผู้ประกอบการกิจการภายนอก เพศชาย อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

“บ้านสร้างมาประมาณ 7 ปีที่แล้ว พ.ศ. 2554 เป็นบ้านพักตากอากาศ ตอนนั้นหมู่บ้านยังไม่ได้เป็นที่นิยมขนาดนี้ เพิ่งมาตั้งสักสามปีหลังจากที่ผ่านไป สักประมาณ ปี พ.ศ. 2559 เปิดร้านตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2558 แต่คนไม่เยอะขนาดนี้ คนมาเยอะประมาณปี พ.ศ. 2559 ถ้าเป็นร้านกาแฟเลยนะ ค่ะ แม่ก็เลยลองทำ ก่อนหน้านั้นเป็นที่ว่าง แล้วมาสร้างเพื่อตากอากาศ มาสร้างใหม่ ก่อนมาทำร้าน มีคนมาถามเรื่องขายอาหาร แล้วแม่ชอบทำอาหาร แล้วก็เริ่มทำขาย แล้วก็เริ่มทำกาแฟไปด้วย ลูกหลานเรียนจบก็ขึ้นมาช่วยกันทำต่อ พนักงานคนส่วนใหญ่ก็เป็นคนภายในชุมชน” (ผู้ประกอบการกิจการภายนอก เพศหญิง อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chulalongkorn University

ภาพที่ 3-10: ตัวอย่างร้านกาแฟและบ้านพักรายวันในกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว

(บน: ร้านกาแฟขนมกมไม้, ซ้ายล่าง: บ้านพักสำราญชน และขวาล่าง: ร้านกาแฟลุงปู่บ้าเป็ง)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

นอกจากนี้ ยังมีการเข้ามาของร้านภายนอกอื่นๆ ในช่วงหลังจากที่เข้ามาในกลุ่มแรก ก่อนที่หมู่บ้านจะเริ่มมีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยว เป็นการเข้ามาเพื่อทำงานศิลปะ การอยู่อาศัยและการค้าขาย โดยทำจากพื้นฐานทางด้านศิลปะมาผสมผสานกับความเป็นหมู่บ้านแม่กำปอง จึงเกิดเป็นร้านขายของที่ระลึกขึ้น (ดูภาพที่ 3-11) ทำให้หมู่บ้านแม่กำปองมีกิจกรรมที่มีความหลากหลายขึ้น

“...เข้ามาได้สัก 5 ปีได้ละ ตอนแรกไม่ได้คิดว่าจะมาอยู่แม่กำปอง ไม่ได้คิดจะทำร้าน จะปลูกบ้านอยู่มากกว่า ก็ปลูกบ้านอยู่ด้านล่างแถวห้วยแก้ว ขับรถสักประมาณ 15 นาที มาเปิดร้าน พี่กับแฟนเรียนศิลปะมา ก็เลยค่อยๆ ทำร้าน หมู่บ้านตอนนั้นบรรยากาศดี ชาวบ้านก็น่ารัก สมัยก่อนจะเห็นชาวบ้านเดินไปเก็บเมี่ยง ตอนนี้น้อยลงละ ตอนลือกที่นี้ยังไม่มียะไรเลย แคร้รู้ว่ามิโฮมสเตย์ เข้า 10 ปี แต่พี่เหลืออีก 6 ปี พี่เคยอยู่อัมพวามาก่อนขายเสื้อยืด แต่อยากมาอยู่ทางเหนือ ช่วงคนน้อยหน้าฝนก็เอาไว้ทำงานศิลปะ มาอยู่ตั้งแต่ยังไม่มียะไร พี่กับแฟนเป็นคนชอบแมว ชอบภูเขา เลยใช้ชื่อแมวดอย แต่คนมาถามใหม่ๆ นักท่องเที่ยวก็ยังนึกว่าเป็นหมู่บ้านแมว ..เราก็อยากจะทำอะไรที่เป็นเรา ตอนแรกไม่มีคำว่า “กำปอง” ด้วยนะ แต่นักท่องเที่ยวมาถามๆ เลยใช้ “แมวดอย ณ แม่กำปอง”” (ผู้ประกอบการกิจการภายนอก เพศหญิง อายุ 36 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 3- 11: ร้านขายของที่ระลึกแมวดอย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ผลจากการเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้ คือ การสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของหมู่บ้านแม่กำปองในลักษณะของสถานที่พักผ่อน รวมไปถึงการสร้างวัฒนธรรมใหม่อย่างวัฒนธรรมการดื่มชาและกาแฟ เป็นการสร้างความหมายใหม่ทั้งเชิงสังคมและเชิง

3.3.4 ช่วงชาวบ้านแม่กำปองปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว

การปรับตัวในช่วงนี้เกิดขึ้นในชุมชนแม่กำปองเนื่องจากกระแสการท่องเที่ยวหมู่บ้านที่ได้รับความนิยมมากขึ้นจากช่วงก่อนหน้า ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการปรับตัวทำการท่องเที่ยวกันมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2558- ปัจจุบัน การปรับตัวในลักษณะที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่โดยองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นการจัดการเดิมของหมู่บ้านที่องค์กรชุมชนเป็นผู้จัดการหานักท่องเที่ยวและจัดลำดับการเข้าพักให้แก่กลุ่มโฮมสเตย์ รวมถึงเป็นผู้ตรวจสอบและประเมินโฮมสเตย์ให้เป็นไปตามมาตรฐานโฮมสเตย์ การปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยวเป็นการปรับตัวที่อิสระของแต่ละครัวเรือน โดยเป็นกลุ่มที่เลือกที่

จะจัดการทรัพยากรของตนเอง และเกิดจากความสมัครใจที่พร้อมจะเปลี่ยนไปสู่การท่องเที่ยวโดยเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่มีความอยู่รอดของตนเอง

การปรับตัวของชาวบ้านแม่กำปองในกลุ่มนี้ กลับเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่คล้ายกับผู้นำกระแสการท่องเที่ยวจากผู้ประกอบกิจการภายนอก ได้แก่ บ้านพักรายวัน ร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่ม (ดูภาพที่ 3-12) จากคำสัมภาษณ์ พบว่า การปรับตัวไปสู่การท่องเที่ยวในกลุ่มนี้เกิดขึ้นค่อนข้างเร็วในช่วงเวลาที่กระแสการท่องเที่ยวเกิดขึ้น โดยพบว่ากลุ่มบ้านพักรายวันมีจำนวนเพิ่มขึ้นประมาณสองเท่าของกลุ่มโฮมสเตย์ โดยมีจำนวน 40 หลังคาเรือน ขณะที่โฮมสเตย์มีจำนวน 21 หลังคาเรือน

“นักท่องเที่ยวมีทางเลือกเยอะขึ้น เราก็ต้องปรับตัว ถ้าโฮมสเตย์ บางที่ไม่สะดวกสบาย นักท่องเที่ยวอาจชอบแบบอื่น มันหลากหลายขึ้น คนนอกก็เข้ามาทำเยอะ ตอนนี้กำลังสร้างบ้านพักรายวัน อาจจะทำร้านกาแฟด้วย จริงๆ ก็เพิ่งเปลี่ยนแปลงกันช่วงไม่กี่ปีนี่เอง” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

“จริงๆ ก็เปลี่ยนเยอะ ตั้งแต่ศูนย์ชุมชนไป เปลี่ยนเยอะกว่ารอบนอก ปางนอก ปางกลาง เปลี่ยนยังไม่มากนัก แม่ก็ทำบ้านพักรายวัน เพิ่งสร้างได้ไม่กี่เดือน” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ผลจากการปรับตัวดังกล่าวของชุมชนแม่กำปอง ทำให้เกิดบ้านพักรายวัน ร้านค้า และร้านอาหารและเครื่องดื่มจำนวนมาก ทำให้องค์กรชุมชนซึ่งเป็นแกนกลางในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องปรับกฎของหมู่บ้านให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อจำกัดการเพิ่มจำนวนของบ้านพักรายวัน นอกจากนี้ การเพิ่มจำนวนของบ้านพักรายวันและร้านค้าในช่วงนี้ ผู้ประกอบกิจการภายนอกเข้ามาซื้อและเช่าพื้นที่ ทำให้ชุมชนต้องออกกฎหมายหมู่บ้านใหม่ เพื่อห้ามบุคคลจากภายนอกเข้ามาทำธุรกิจภายในชุมชน การปรับตัวของชุมชนในช่วงนี้ จึงมีผลไปถึงการจัดการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองที่ต้องมีการปรับกฎระเบียบร่วมกันใหม่

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนไปสู่สร้างพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนมีระดับที่แตกต่างกันออกไป ชุมชนส่วนหนึ่งมีการปรับตัวไปสู่การให้คุณค่าและความหมายใหม่ ขณะที่ชุมชนบางส่วนอาจไม่ได้ปรับตัวหรือมีการปรับตัวในระดับน้อย

ภาพที่ 3-12: ลักษณะสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

3.4 สรุป: การถอดรหัสความยืดหยุ่นของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ส่วนสรุปนี้จะเป็นการวิเคราะห์ 2 ส่วน ได้แก่ 1) ความยืดหยุ่นของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา 2) การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีรายละเอียด ดังนี้

3.4.1 ความยืดหยุ่นของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา

จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในกรอบความยืดหยุ่นของชุมชน พบว่าชุมชนแม่กำปองมีความยืดหยุ่น และมีความสามารถในการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทในเวลาที่แตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน 3 ช่วงเวลา สามารถจำแนกได้ตามความสามารถในการทำงานร่วมกันของชุมชนและการให้คุณค่าต่อพื้นที่ ได้แก่

ช่วงที่ 1: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐาน “วัฒนธรรมเมียง”/ ความยืดหยุ่นระดับ “กลับคืนสู่สภาพเดิมได้”

ช่วงที่ 2: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค/ ความยืดหยุ่นระดับ “ปรับตัวให้มีสภาพที่ดีขึ้น”

ช่วงที่ 3: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว/ ความยืดหยุ่นระดับ “แปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่”

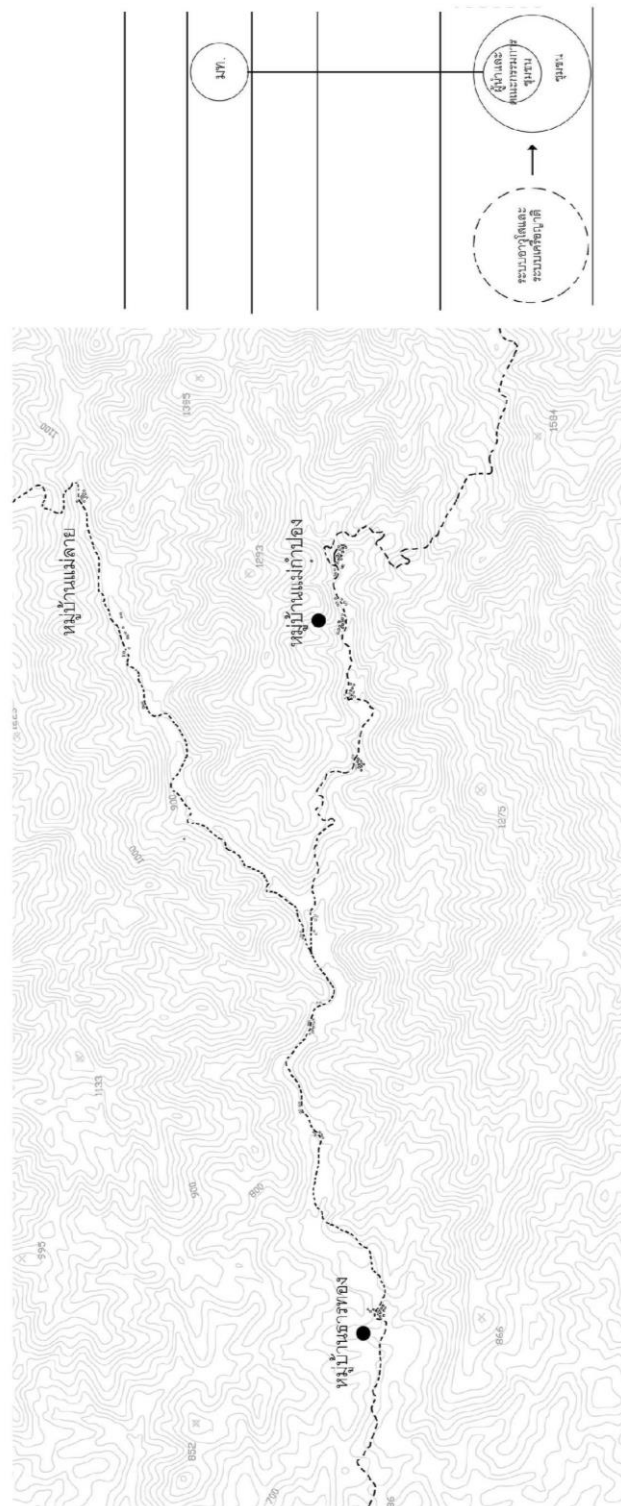
เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดซ้อนทับและเหลื่อมกันไป ไม่ได้เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ตัดขาดออกจากกัน จากการเปลี่ยนแปลงในช่วงเริ่มทำโฮมสเตย์ พ.ศ. 2543 ยังเป็นการเริ่มทดลองทำกลุ่มโฮมสเตย์จากเพียง 5-6 หลังคาเรือน ซึ่งยังมีการทำเกษตรกรรม ทั้งการเก็บเมี่ยงและกาแฟควบคู่กันไป ทำให้เห็นได้ว่า การปรับตัวในแต่ละช่วงเวลาเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในการเกิดพื้นที่และกิจกรรมใหม่ๆ ที่ปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ในช่วงแรก ชุมชนแม่กำปองอยู่กันในลักษณะเครือญาติและระบบอาวุโส เริ่มมีผู้นำอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2457 ตามที่ภาครัฐกำหนด ทำให้เกิดคณะทำงานของหมู่บ้าน ต่อมาเป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของภาครัฐ การเข้ามาของโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำสำหรับการผลิตกระแสไฟฟ้า จน พ.ศ.2529 เกิดการจัดตั้งสหกรณ์ฯ ขึ้นเพื่อจัดการรายได้ที่ได้จากการขายกระแสไฟฟ้า และเกิดคณะกรรมการในการทำงานของสหกรณ์ฯ ภายหลังในช่วง พ.ศ. 2543 เป็นการก่อสร้างสร้างตัวของโฮมสเตย์ในพื้นที่ ชุมชนแม่กำปองเริ่มมีการทำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อรองรับด้านการท่องเที่ยว เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มหมอนใบชา และกลุ่มดนตรี เป็นต้น ทำให้คณะกรรมการชุมชนเดิม มีการปรับตัวทำงานในลักษณะของ “องค์กรชุมชน” ที่มีการจัดการกิจกรรมและพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว ในช่วงแรกกลุ่มนี้จะทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษาเป็นหลัก ต่อมาภายหลังจากการเข้ามาของกลุ่มคนภายนอกในลักษณะผู้ประกอบการรายย่อย ทั้งผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ และผู้ประกอบการรายย่อยภายนอก องค์กรชุมชนได้เป็นตัวกลางสำคัญในการสร้างข้อตกลงการใช้พื้นที่ระหว่างกลุ่ม จนในช่วงสุดท้ายชุมชนมีการปรับตัวเป็นผู้ประกอบการรายย่อยใน อย่างไรก็ตาม ชุมชนบางส่วนอาจมีระดับการปรับตัวที่น้อยกว่า หรือไม่ได้ทำธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งในช่วงหลังองค์กรชุมชนเองก็มีการปรับตัวในเรื่องการทำงานที่ทำในส่วนพื้นที่ของชุมชน ในลักษณะพื้นที่สาธารณะที่ทำงานร่วมกับหลายฝ่ายไปจนถึงหน่วยงานระดับนานาชาติ เช่น ร้านค้าชุมชน ที่มีการทำงานร่วมกันกับมหาวิทยาลัยโคจิ ประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

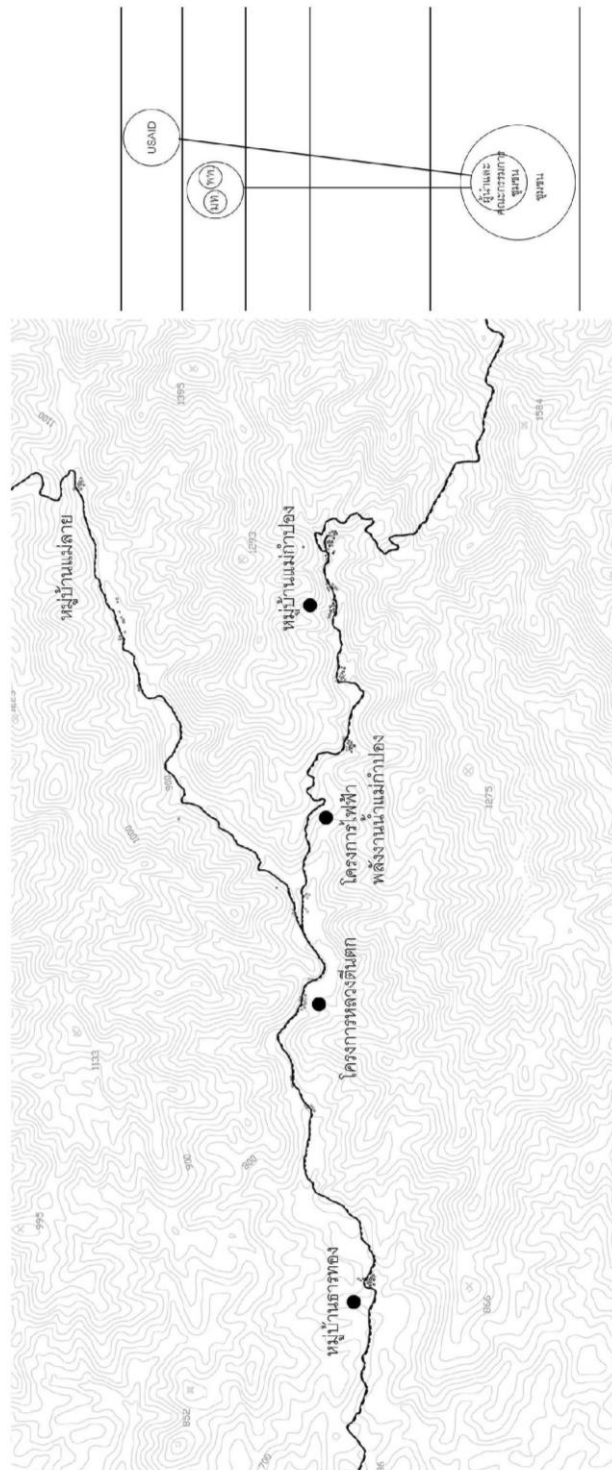
จากการศึกษาทำให้เห็นว่าสิ่งที่เข้ามากระทบในช่วงเวลาต่างๆ เช่น การพัฒนาจากภาครัฐ และการเข้ามาของภาคเอกชน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงแค่ลักษณะทางกายภาพ แต่ยังกระทบไปถึงการจัดการโครงสร้างการทำงานของชุมชนแม่กำปองในการจัดการพื้นที่ร่วมกัน ในช่วงหลังที่ชาวบ้านแม่กำปองเริ่มปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว เห็นได้ว่าชุมชนมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนและจัดการตนเองได้ในการเปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยไม่ต้องพึ่งการจัดการขององค์กรชุมชนแต่อย่างใด คนในชุมชนได้เปลี่ยนไปเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น และมีสถานที่ที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งภายหลังองค์กรชุมชนได้มีการออกกฎชุมชนใหม่ๆ สำหรับผู้ประกอบการรายย่อย ทำให้องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย

จากที่ได้กล่าวมา ทำให้เห็นมาชุมชนแม่กำปองมีการทำงานหลายระดับตั้งแต่ ระดับนานาชาติ ระดับภาครัฐ ระดับสถาบันการศึกษา ระดับผู้ประกอบการธุรกิจภายนอก และระดับผู้ประกอบการธุรกิจใน (ดูภาพที่ 3-13) ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่มากระทบของพื้นที่และโครงสร้างชุมชนนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่าง เมื่อพิจารณาจากอดีตสู่ปัจจุบัน สามารถเห็นการเปลี่ยนแปลง (ดูภาพที่ 3-14 ถึงภาพที่ 3-19) ได้อย่างเป็นลำดับ

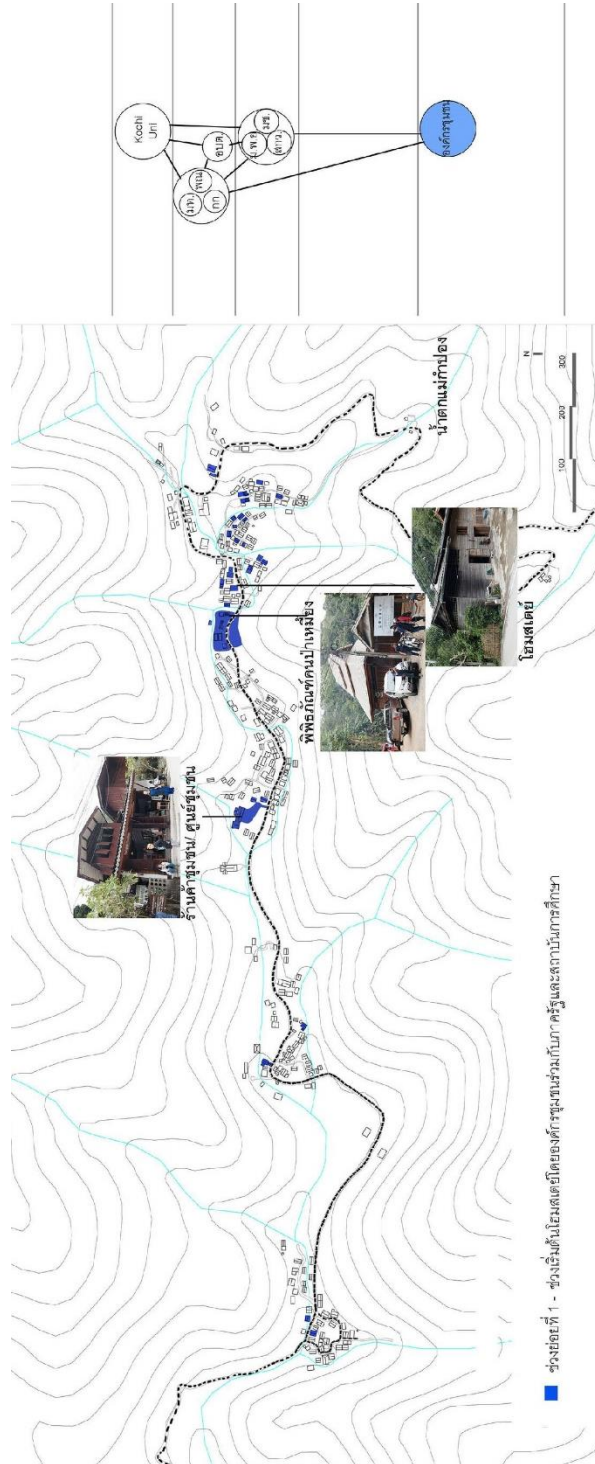

ภาพที่ 3-14: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการพื้นที่ในช่วงภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐานวัฒนธรรมเมียง

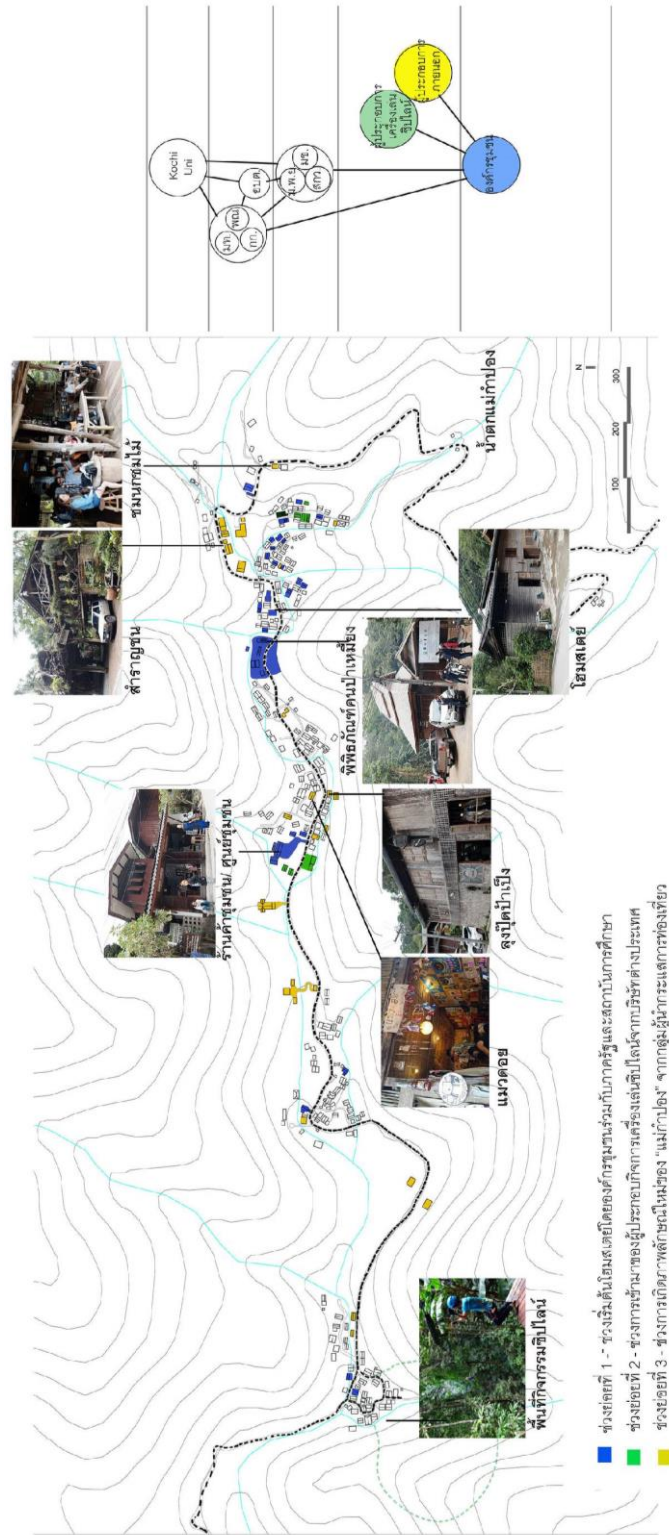
ภาพที่ 3-15: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการพื้นที่ในช่วงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธาณูปโภค

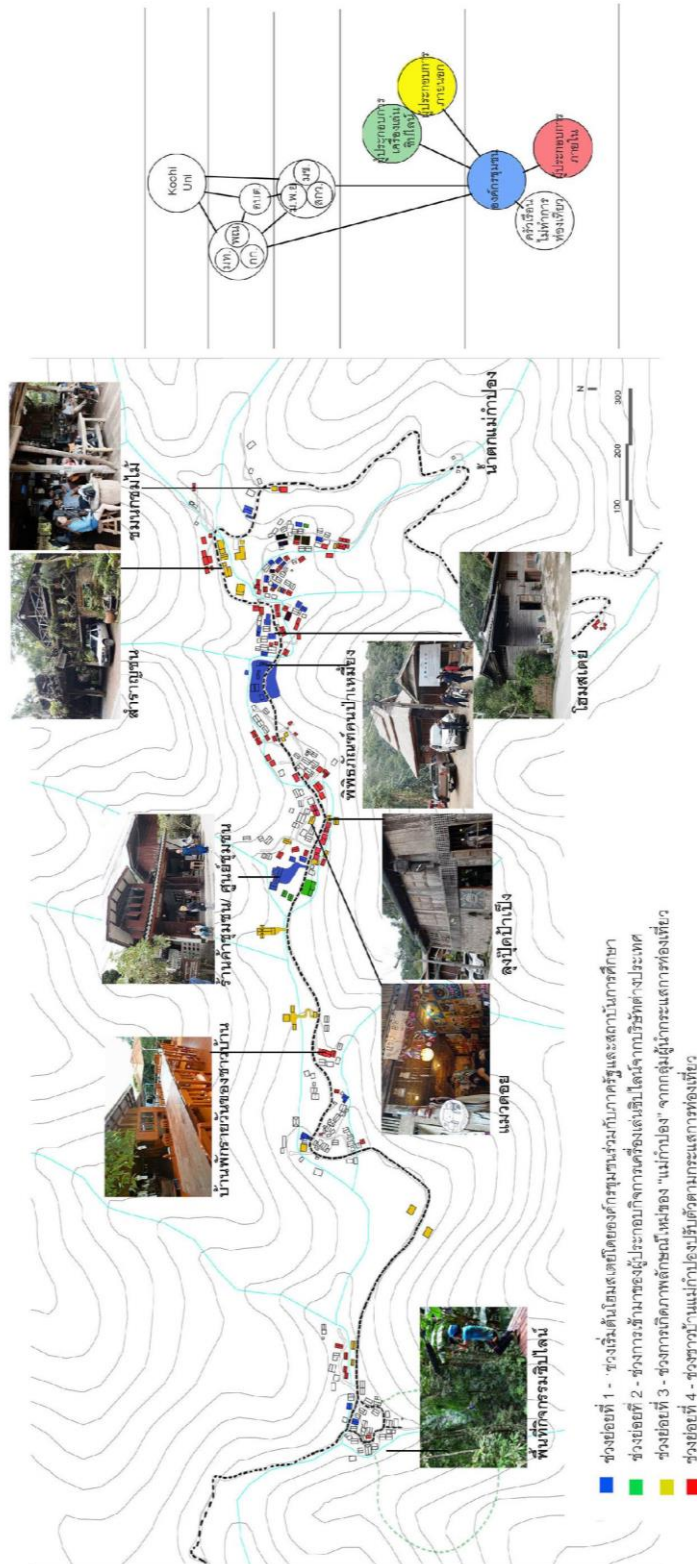
ภาพที่ 3-16: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการในช่วงระยะเริ่มต้นหมู่บ้านโฮมสเตย์โดยองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา

ภาพที่ 3-17: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการช่วงการเข้ามาของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ

ภาพที่ 3-18: พื้นที่และโครงสร้างการจัดการช่วงการเกิดภาพลักษณ์ใหม่ของ “แม่กำปอง” จากกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว

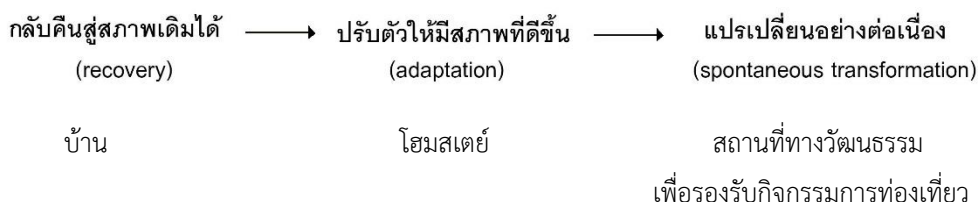

ภาพที่ 3-19: แผนที่และโครงสร้างการจัดการช่วงชาวบ้านแม่กำแพงปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว

เมื่อมองในภาพใหญ่เห็นว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตาม 3 ช่วงเวลาดังกล่าว แต่เมื่อมองในลักษณะของ “สถานที่ทางวัฒนธรรม” ในระดับการอยู่อาศัยหรือพื้นที่ครัวเรือน ในช่วงเริ่มทำการท่องเที่ยวในลักษณะ “กลุ่มโฮมสเตย์” ที่จัดการโดยองค์กรชุมชน การปรับบ้านเก่าเพื่อให้นักท่องเที่ยวมาพักอาศัย ยังถือเป็นการยืดหยุ่นในระดับการปรับตัว เพราะบ้านที่ปรับเพื่อทำ โฮมสเตย์ ยังสามารถคงความหมายของคำว่า “บ้าน” ในช่วงของการปรับบ้านเป็นโฮมสเตย์ จึงเป็นเหมือนช่วงเปลี่ยนผ่าน ซึ่งภายหลังเป็นการเข้ามาของธุรกิจเอกชน ก่อปรกับหมู่บ้านเริ่มมีชื่อเสียง จนทำให้ชุมชนปรับตัวตาม ซึ่งเมื่อพิจารณาในลักษณะของสถานที่ทางวัฒนธรรมในระดับของแต่ละครัวเรือนแล้ว พบว่า การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของ “ผู้ประกอบการภายใน” เป็นการสร้างพื้นที่เพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นเป็นความยืดหยุ่นในระดับการเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่

อย่างไรก็ตาม จากการเข้าไปสัมภาษณ์ชุมชนแม่กำปอง ทำให้เห็นว่าความสามารถในการปรับตัวสามารถเกิดได้ในหลายระดับ จากโฮมสเตย์จำนวน 21 หลัง ส่วนหนึ่งได้มีการทำธุรกิจบ้านพักรายวันควบคู่ไปกับโฮมสเตย์ ประมาณ 10 หลังคาเรือน ซึ่งถือว่าชุมชนมีการให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมทั้งในระดับการปรับตัวและการแปรเปลี่ยน แสดงให้เห็นได้ว่าโฮมสเตย์เป็นการปรับตัวครั้งแรกของชุมชนที่ดึงเอาการท่องเที่ยวเข้ามาใช้ ขณะเดียวกันชุมชนได้มีการให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมใหม่ในลักษณะของการสร้างสถานที่ทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำให้เห็นว่าชุมชนแม่กำปองเป็นชุมชนที่มีการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง การทำโฮมสเตย์เพียงอย่างเดียวอาจไม่ได้ตอบสนองความอยู่รอดในบริบทปัจจุบัน (ดูภาพที่ 3-20)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

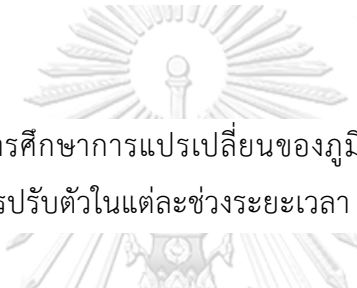

ภาพที่ 3-20: ความยืดหยุ่นของชุมชนเมื่อมองในพื้นที่ระดับการอยู่อาศัย “บ้าน”

ที่มา: ผู้วิจัย

3.4.2 การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

การมีสิ่งต่างๆ เข้ามากระทบชุมชน ทั้งการเข้ามาพัฒนาของภาครัฐและสถาบันการศึกษา การก่อตั้งโครงการไฟฟ้าพลังงานน้ำ การก่อตั้งโครงการหลวงตีนตก การริเริ่มการเปลี่ยนแปลงของผู้นำที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนแม่กำปองด้วยการนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และการเข้ามาของภาคเอกชนทั้งผู้ประกอบการชิปไลน์และผู้ประกอบการภายนอก ทำให้ชุมชนเกิดความยืดหยุ่นและปรับตัวต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง จนเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในหลายๆ ด้าน สำหรับการเปลี่ยนแปลงสถานที่ทางวัฒนธรรมนั้น จะมีการพิจารณาใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ขอบเขต 2) กิจกรรม และ 3) ความหมาย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ขอบเขต จากการศึกษาการแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองใน 3 ช่วงระยะเวลาดังกล่าว พบว่าการปรับตัวในแต่ละช่วงระยะเวลา หมู่บ้านแม่กำปองมีขอบเขตที่กระชับและชัดเจนขึ้น

ในช่วงแรก การตั้งถิ่นฐานของชุมชนแม่กำปองสัมพันธ์กับพื้นที่ที่เป็นบริเวณกว้างและสัมพันธ์กับระบบนิเวศดั้งเดิม สภาพพื้นที่เขา ตาน้ำ ทางน้ำไหล แต่เมื่อมีการปรับตัวในช่วงที่ 2 จากภาครัฐเข้ามาพัฒนาระบบพื้นฐานต่างๆ ทั้งการสร้างถนน และระบบไฟฟ้าพลังงานน้ำ การปรับตัวครั้งนี้ ทำให้ชุมชนพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง เริ่มพึ่งพารัฐและความช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนเริ่มมีระบบสาธารณูปโภคที่ดี มีไฟฟ้าใช้และมีระบบการขับถ่ายที่ถูกสุขลักษณะ สิ่งที่ยังพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก คือ การใช้น้ำประปาภูเขา ขณะเดียวกันในช่วงระยะเวลานี้ ชุมชนเริ่มเรียนรู้การจัดการทรัพยากรด้วยวิธีการใหม่ๆ อย่างการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า การขายกระแสไฟฟ้า การปลูกพืชเศรษฐกิจ อาทิ ต้นกาแฟ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปรับตัวเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความอยู่ได้ของชุมชน รวมไปถึงการแยกหมู่บ้านแม่กำปองและหมู่บ้านธารทองที่ทำให้การบริหารจัดการพื้นที่ที่มีความสะดวกขึ้น การปรับตัวใน 2 ช่วงแรก ชุมชนมีการปรับตัวเพื่อยกระดับการอยู่อาศัยของตนเองให้ดีขึ้น แต่ชุมชนยังสามารถคงความหมายและคุณค่าเดิมต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การปรับตัวในช่วงที่ 3 ชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่การท่องเที่ยวและมีการให้คุณค่าใหม่แก่สภาพแวดล้อม ในช่วงย่อยที่ 1 พบว่า การปรับตัวเกิดการสนับสนุนของภาครัฐ และเป็นกลุ่มผู้นำที่นำการเปลี่ยนแปลงเข้ามา โดยเริ่มเกิดจากบ้านไม้กึ่งหลังบริเวณปางใน ทำให้พื้นที่ที่ปรับตัวเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวในระยะแรกนั้นกระจุกตัวอยู่บริเวณปางใน จากเหตุผลที่มีฐานทรัพยากรโดยรอบที่เหมาะสมต่อการปรับตัว ประกอบกับพื้นที่ปางในเป็นพื้นที่ใกล้วัดแม่กำปองและใกล้พื้นที่น้ำตกแม่กำปอง

ในขณะที่ช่วงย่อยที่ 2 และ 3 เป็นการเข้ามาของภาคเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์ และผู้ประกอบกิจการภายนอก กลุ่มเหล่านี้เข้ามาใช้พื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ในบริบทของปางในเดิมและไม่ได้อิงการใช้ระบบนิเวศแบบในกลุ่มโฮมสเตย์ เช่น การอิงกับระบบน้ำริน การอิงกับความไม่ลาดชันของพื้นที่ หรือระยะที่ไม่ชิดติดน้ำมากเนื่องจากสภาพอากาศหนาวในอดีต เป็นต้น ทำให้การเข้ามาของคนภายนอก เป็นการใช้พื้นที่ในส่วนอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มบ้านเดิม ผู้ประกอบการซีปไลน์เข้ามาใช้พื้นที่ในบริเวณปางนอกเป็นหลัก อาจมีส่วนสำนักงานหรือการใช้พื้นที่อื่นๆ ภายหลังบริเวณปางนอก ขณะที่กลุ่มผู้ประกอบกิจการภายนอกกระจายตัวตามตามบริบทสภาพแวดล้อมที่ตัวเองพึงพอใจ และมีบรรยากาศที่ดี เพื่อหาพื้นที่พักผ่อนสำหรับเป็นบ้านพักตากอากาศ จนเกิดการปรับทำร้านกาแฟและบ้านพักรายวัยภายหลัง มีการใช้พื้นที่ คือ บ้านพักสำราญชนและร้านขนมกชมไม้อยู่บริเวณนอกปางในเดิม เลยขึ้นไปทางพื้นที่ป่าต้นน้ำ ร้านลุงปู่ด้าเป็งและร้านแมวดอยอยู่บริเวณปางนอกเชื่อมต่อปางโดน

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยคนภายนอก ทำให้สถานที่รองรับการท่องเที่ยวไม่กระจุกตัวอยู่แค่บริเวณปางใน ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงของชุมชนซึ่งถือเป็นผู้ประกอบกิจการภายในที่ปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยว เกิดในลักษณะกระจายตัวเช่นกัน ทั้งนี้ ทำให้เห็นว่าการปรับตัวแต่ละครั้งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละครั้งก็ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนในครั้งต่อไป

การเข้ามาของคนภายนอกในช่วงระยะเวลาต่างๆ ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีหลายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งองค์กรชุมชนที่ต่อยอดมาจากสหกรณ์โครงการไฟฟ้าพลังงานน้ำ และกลุ่มคนภายนอกทำให้ปัจจุบันมีการใช้พื้นที่อย่างกระจายตัวออกไปจากพื้นที่ปางในมากขึ้นจากหลายกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ค่อนข้างหนาแน่นตั้งแต่บริเวณศูนย์ชุมชนเลยขึ้นมา ในบริเวณปางนอก ปางโดน และปางใน

2) กิจกรรม ชุมชนแม่กำปองมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมจากการทำเหมืองมาสู่การทำการท่องเที่ยว จากการสำรวจในปีที่ทำวิจัย พ.ศ. 2561 ชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายขึ้นเป็นชุมชนเป้าหมายสำหรับการท่องเที่ยว (destination community) จากการสัมภาษณ์พบว่าชุมชนปรับเปลี่ยนกิจกรรมตัวเอง จากความต้องการในการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป เดิมการทำโฮมสเตย์เป็นการทำการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมและธรรมชาติ ถึงความเป็นจริงของชุมชน แต่การท่องเที่ยวตามกระแสในลักษณะวัฒนธรรมคาเฟ่ บ้านพักรายวัน เป็นการทำเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในลักษณะการมาพักผ่อน กิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ เริ่มมีความคล้ายคลึงไปกับสถานที่ประกอบกิจการของคนภายนอก ทั้งในเรื่องของลักษณะสถานที่ตั้งของตัวอาคารที่เริ่มเน้นมุมมองและสร้างบรรยากาศ (ดูภาพที่ 3-21)

ภาพที่ 3-21: ตัวอย่างร้านกาแฟคนภายนอกและคนภายใน
(ซ้าย: ร้านกาแฟชมชนกชมไม้ (คนนอก) ขวา: ร้านกาแฟอิงดอย (คนใน))

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ขณะเดียวกัน แม้ว่าบางพื้นที่เกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงความหมายไปสู่การเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ยังมีบางพื้นที่ที่ไม่ได้ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งพบได้ในทุกปาง และค่อนข้างจะเห็นชัดในพื้นที่ปางนอกและปางกลาง (ดูภาพที่ 3-22) บางพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรมโฮมสเตย์ก็ยังคงทำโฮมสเตย์เหมือนเดิม ซึ่งเห็นได้ในพื้นที่ปางในและปางนอกมีเพียงจำนวนไม่กี่หลัง (ดูภาพที่ 3-23) พื้นที่เหล่านี้จึงยังปรากฏสภาพบ้านที่ยังเชื่อมโยงกับวิถีดั้งเดิมในการทำเหมียง มีลักษณะร่วมกัน คือ การเป็นบ้านไม้ 1-2 ชั้น และมีพื้นที่ทำเหมียงที่เน้นการเน้นการระบายอากาศ ซึ่งพบพื้นที่ทำเหมียงใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรก เป็นพื้นที่ทำเหมียงภายนอกอาคารแบบมีหลังคาคลุม โดยจะเป็นพื้นที่ที่ติดออกไปจากตัวบ้าน และมีการหันทิศทางที่โอความร้อนออกห่างไปทางนอกอาคาร และลักษณะที่ 2 คือ การมีเตาปรุงเหมียงภายในอาคารบริเวณพื้นที่ครัว โดยสภาพอาคารไม้ดั้งเดิมจะไม่ปิดทึบ และมีช่องโปร่งด้านบนเพื่อระบายความร้อน

ภาพที่ 3-22: สภาพบ้านเรือนที่ไม่ได้ทำการท่องเที่ยว

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 3-23: สภาพบ้านเรือนที่ยังทำโฮมสเตย์ในปัจจุบัน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากการที่ความสามารถในการปรับตัวนั้นไม่เท่ากัน จึงทำให้เห็นถึงมิติของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ไม่ได้แสดงออกถึงความหมายใดความหมายหนึ่งที่ชัดเจน เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมในหลายความหมายที่ปรากฏอยู่ร่วมกัน และหากพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองที่เกิดขึ้น จะเห็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมในกลุ่มที่มีการปรับตัวน้อย ปรากฏพร้อมกันไปกับกลุ่มที่แปรเปลี่ยนสภาพไปสู่ทำการท่องเที่ยว

3) ความหมาย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชนแม่กำปองในอดีต ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม โดยในช่วงแรกเป็นภาครัฐที่เข้ามาด้วยนโยบายและโครงการต่างๆ จนในช่วงที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่พื้นที่ท่องเที่ยว เริ่มมีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายขึ้นทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาใช้พื้นที่ภายในชุมชน

จากคำสัมภาษณ์ พบว่าการเข้ามาใช้พื้นที่ของคนภายนอกมีจุดประสงค์ที่แตกต่างไปจากกลุ่มคนภายใน แต่มีจุดร่วมกันคือต้องการใช้ทรัพยากร โดยมองว่าทรัพยากรของชุมชนแม่กำปองนั้นสามารถต่อยอดและสร้างความหมายใหม่ได้ และตระหนักว่าทรัพยากรของชุมชนนั้นมีความสำคัญทั้งในแง่ที่ควรรักษาและทำให้เกิดประโยชน์ สะท้อนให้เห็นว่าคนภายนอกมีการปรับตัวเข้าหาชุมชนแม่กำปองเช่นเดียวกัน แต่มีวิธีการใช้ทรัพยากรในรูปแบบที่ต่างออกไป ดังส่วนหนึ่งของคำสัมภาษณ์ของร้านผู้ประกอบการภายนอกที่ว่า

“.....แต่อย่างเวลาเราทำร้าน เราเอามาตรฐานคนเมืองไง ไม่ต้องเพอร์เฟค หลังคารั้วก็สนุกดีมานอนบ้านไม้ พี่ว่าคนเมืองก็ต้องเข้าใจ ถ้าอยากนอนดีๆ ก็ไปนอนในเมือง ผมก็เรียนรู้จากเข็ด

(ชาวบ้านและช่างภายในชุมชนแม่กำปอง) เราจำได้แต่ความสวยจากแมคคาซินใจ ก็ปรึกษาเชิด ก็ช่วยกัน” (ผู้ประกอบการภายนอก เพศชาย อายุ 52 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ขณะเดียวกัน ชุมชนมีการปรับตัว ชุมชนเริ่มมีการสร้างความหมายใหม่ให้พื้นที่และเปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ ดังคำสัมภาษณ์จากกลุ่มโฮมสเตย์ ดังนี้

“นักท่องเที่ยวมีทางเลือกเยอะขึ้น เราก็ต้องปรับตัว ถ้าโฮมสเตย์ บางที่ไม่สะดวกสบาย นักท่องเที่ยวอาจชอบแบบอื่น มันหลากหลายขึ้น คนนอกก็เข้ามาทำเยอะ ตอนนี้กำลังสร้างบ้านพักรายวัน อาจจะทำร้านกาแฟด้วย จริงๆ ก็เพิ่งเปลี่ยนแปลงกันช่วงไม่กี่ปีนี่เอง” (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศหญิง อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2561)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองถูกสร้างความหมายใหม่ในหลายลักษณะ สามารถจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักได้ 4 กลุ่ม ตามลักษณะการใช้พื้นที่ ได้แก่ 1) องค์กรชุมชนแม่กำปองร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา 2) ผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ 3) ผู้ประกอบการภายนอก 4) ผู้ประกอบการภายใน

ในบทต่อไป เป็นการทำความเข้าใจการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ได้กล่าวไปข้างต้น ซึ่งจะได้ทราบถึงสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน การตีความหมายของทรัพยากร และนำไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรม

บทที่ 4

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

จากบทที่ 3 การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองด้วยมุมมองความยืดหยุ่นของชุมชน ทำให้เห็นได้ว่าในช่วงสุดท้ายของการปรับตัวไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนได้มีการปรับตัวและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากอดีตเพื่อความอยู่รอดใหม่ Ashworth (1994) ได้กล่าวถึง การนำอดีตมาตีความและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบันเป็นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง

บทนี้เป็นการทำความเข้าใจการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองที่เกิดจากการปรับตัวของชุมชน เมื่อพิจารณาลักษณะการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง จะเห็นได้ว่า ในอดีตชุมชนแม่กำปองเคยเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ไม่ได้มีผู้มีส่วนได้ส่วนอื่นมาร่วมใช้พื้นที่ แต่ในปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม โดยชุมชนแม่กำปองนั้นถือเป็นผู้จัดการหลักของพื้นที่ โดยในช่วงเวลาต่างๆ มีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาร่วมใช้และร่วมกันจัดการทรัพยากรในหมู่บ้านแม่กำปอง หากพิจารณาการแบ่งกลุ่มองค์กรตามทรัพยากรและพื้นที่ที่กลุ่มคนเหล่านั้นเข้ามาใช้ จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) องค์กรชุมชนแม่กำปอง ร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา 2) ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์ 3) ผู้ประกอบกิจการภายนอก 4) ผู้ประกอบกิจการภายใน

ทั้งนี้ ภาครัฐและสถาบันการศึกษาเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาภายในหมู่บ้านแม่กำปอง โดยช่วยทำให้ชุมชนมีการจัดการตนเองเกิดขึ้น จนเกิดการดำเนินงานของ “องค์กรชุมชน” ซึ่งทำหน้าที่จัดการพื้นที่หลักของชุมชน และเป็นเสมือนตัวกลางในการจัดการพื้นที่ของชุมชนและทำงานกับภาคส่วนอื่น

การศึกษาด้านการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบทนี้ ได้ใช้เกณฑ์ทำความเข้าใจในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยกรอบการจัดการตามเอกสารมรดกโลกภูมิทัศน์วัฒนธรรม: คู่มือการอนุรักษ์และการบริหารจัดการ หรือ World Heritage Cultural Landscape: A Handbook for Conservation and Management (UNESCO, 2009) เพื่อทำความเข้าใจการวางแผน การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม การทำงานร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยเกณฑ์ทำความเข้าใจใน 3 ส่วน ได้แก่ วัตถุประสงค์ กระบวนการจัดการ และการบริหารจัดการ รวมทั้งจะมีการนำเสนอตัวอย่างของพื้นที่เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น มีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ 1 วัตถุประสงค์: พิจารณาวัตถุประสงค์ในการจัดการ การคำนึงถึงคุณค่าและลักษณะเฉพาะ และความยั่งยืนของทรัพยากรของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ส่วนที่ 2 กระบวนการจัดการ: พิจารณาการประเมินคุณค่า กระบวนการจัดการ การประเมินผล การปรับการจัดการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ

ส่วนที่ 3 การบริหารจัดการ: พิจารณาความสามารถในการบริหารจัดการ มาตรการการใช้ทุน และความสามารถในการรองรับของพื้นที่

ส่วนที่ 4 ตัวอย่างพื้นที่: เป็นการนำเสนอให้เห็นจากการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าว มีการนำมาสู่การจัดการพื้นที่อย่างไร

การทำความเข้าใจในบทนี้ จะพิจารณาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นภาพรวมการใช้พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

4.1 การจัดการสถานที่โดยองค์กรชุมชนแม่กำปองร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มแรกเป็นการทำงานระหว่างองค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ทำให้เห็นได้ว่าองค์กรชุมชนมีการทำงานร่วมกับหน่วยงาน และองค์กรหลายภาคส่วนและหลายระดับ ทั้งระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ รวมไปถึงระดับนานาชาติ

4.1.1 วัตถุประสงค์

องค์กรชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการจัดการทรัพยากร คือ เพื่อค้นหาองค์ความรู้และทุนที่ซ่อนอยู่ภายในชุมชน รวมไปถึงศักยภาพของชุมชนในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปัจจุบันดูแลการจัดการกลุ่มสินค้าทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มหมอนใบชา และกลุ่มมัดคุเทศก์ เป็นต้น การหารูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนแม่กำปอง โดยพยายามจะหาทางในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนให้แก่คนรุ่นต่อไป

ในปี พ.ศ. 2543 นับตั้งแต่ทำการเปิดหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน ภาครัฐและสถาบันศึกษามีส่วนอย่างมากในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมร่วมกับองค์กรชุมชน โดยจะเห็นได้ว่า ภาครัฐเข้ามาในลักษณะของนโยบายในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อต่อยอดสู่การพัฒนาพื้นที่ในชนบท เช่น โครงการการท่องเที่ยวแบบหมู่บ้านโฮมสเตย์ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) และการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น สถาบันการศึกษาและวิจัย อันได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยท้องถิ่นได้เข้ามาจัดการเรียนรู้ร่วมไปกับชุมชน จนนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและองค์ความรู้ใหม่ในชุมชน

จากการดำเนินการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชุมชนแม่กำปองมีลักษณะการจัดการที่เป็นไปตามมาตรฐานขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) ในแง่ที่มีการเปิดกว้างและเอื้อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ รวมถึงชุมชนมีหลักการในการจัดการที่ยึดหยุ่นต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาต่างๆ ดังการเข้ามาของคนนอกในช่วงปี พ.ศ. 2559 องค์กรชุมชนแม่กำปองได้จัดการประชุมหมู่บ้านเพื่อปรับปรุงกฎระเบียบหมู่บ้าน โดยระบุนโยบายใหม่ในการห้ามคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจภายในพื้นที่ ทำให้เห็นว่าชุมชนไม่ได้ยึดติดกับกฎระเบียบดั้งเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทหรือเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

4.1.2 กระบวนการจัดการ

องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา โดยมีประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปองและคณะกรรมการชุมชนในการช่วยจัดการดูแล มีการทำงานในลักษณะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ และปรับตัวร่วมกัน ผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ การมีผู้นำในการปรับตัว และการพึ่งพิงเสียงส่วนใหญ่ของชุมชนผ่านการประชุมหมู่บ้าน

ในกระบวนการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง ในช่วงแรกองค์กรชุมชนใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับหน่วยงานภายนอก การทำงานที่เป็นระบบเกิดจากการเกิดปัญหาการจัดการทรัพยากรของหมู่บ้านในช่วงแรก ชุมชนยังขาดความเข้าใจในการทำการท่องเที่ยว องค์กรชุมชนได้ทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในโครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน บ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” เป็นงานวิจัยของนายพรหมมินทร์ พวงมาลา พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านในช่วงนั้น และคณะช่วงเวลาของการทำวิจัย คือ 1 เมษายน พ.ศ. 2544 – 31 มีนาคม พ.ศ. 2546 โดยมีหน่วยงานการท่องเที่ยวเชียงใหม่ (ททท.เชียงใหม่), องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว (อบต.ห้วยแก้ว) บริษัททัวร์เอราวัณ กรุ๊ป, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เข้ามาช่วยในการปฏิบัติงานและสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ 6 ปาง ผ่านการประชุมกลุ่มย่อยก่อน เพื่อให้ชุมชนได้วิเคราะห์ข้อดี ข้อเสีย จุดเด่นและจุดด้อยของตัวชุมชนแม่กำปองก่อนจะมีการประชุมกลุ่มใหญ่ทั้งหมู่บ้าน (พรหมมินทร์ พวงมาลา, 2548)

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการเล่มแรก ได้ผลลัพธ์เป็น “แผนการจัดการทรัพยากรชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว” ที่เชื่อมโยงไปถึงการปรับแก้ไข “กฎระเบียบของหมู่บ้านแม่กำปอง” ซึ่งรวมไปถึง “ความเชื่อดั้งเดิม” ของชุมชนก็ถูกนำมาปรับใช้เป็นกฎของชุมชน โดยทำงานร่วมกับสหกรณ์ไฟฟ้าพลังงานน้ำแม่กำปอง ทำหน้าที่จัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวหลักของชุมชน ชุมชนได้รู้พื้นที่กิจกรรมดั้งเดิมบางอย่างในลักษณะของการทำเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มสมุนไพร กลุ่มกาแฟ กลุ่มมัคคุเทศก์ และกลุ่มทำหมอนใบชา เป็นต้น รวมถึงการจัดการทรัพยากรใหม่อย่างกลุ่มโฮมสเตย์

ชุมชนแม่กำปองยังมีการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ตามสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น เช่น พ.ศ. 2557 งานวิจัย “การจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านแม่กำปอง” (ฐิติ ฐิติจำเริญพร, 2553) พ.ศ. 2560 งานวิจัย “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้พลวัตของการเปลี่ยนแปลง: บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2561)

ในช่วงหลัง องค์กรชุมชนมีการจัดการพื้นที่ที่หลากหลายขึ้นมากไปกว่าการจัดการโฮมสเตย์ แต่รวมไปถึงการจัดการของพื้นที่สาธารณะทั้งในลักษณะการปรับพื้นที่เดิมและการสร้างใหม่ และมีการทำงานกับหลายฝ่ายมากขึ้น เช่น ร้านค้าชุมชน พิพิธภัณฑ์คนป่าเหมี้ยง พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ เส้นทางการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมหมู่บ้านแม่กำปอง

ในกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมควรเป็นไปเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่างๆ สำหรับองค์กรชุมชนที่ทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา จากการลงพื้นที่พบว่าชุมชนมีกระบวนการจัดการพื้นที่ แบ่งได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

การประเมินคุณค่า องค์กรชุมชนแม่กำปอง ค้นหา วิเคราะห์ วางแผนการจัดการและทดลองใช้แผนการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เป็นการทวิวิจัยร่วมกับชุมชนทั้งกลุ่ม 6 ปางเป็นการทำความเข้าใจให้ชุมชนรับรู้และเข้าใจการทำการท่องเที่ยว และเป็นช่วงที่มีการวางแผนการใช้ทรัพยากรร่วมกันภายในชุมชนโดยมีการค้นหาทุนที่ชุมชนมี ผ่านการตีความใหม่นำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยอาศัยองค์ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวผ่านหน่วยงานภายนอก จากรายงานวิจัยพบว่า ชุมชนแม่กำปองมีการนำทรัพยากรที่ตนมีมาปรับใช้เพื่อเป็นทุนในการตอบสนองการใช้งานใหม่ ทั้งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

การดำเนินการตามแผน ชุมชนมีการดำเนินการตามที่วางแผนที่วางไว้

การตรวจสอบผลกระทบ สิ่งที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของชุมชน ชุมชนมีการติดตามและตรวจสอบให้เป็นไปตามมาตรฐานของกฎที่วางไว้ เช่น การทำโฮมสเตย์ของชาวบ้าน ต้องเป็นไปตามมาตรฐานที่ชุมชนวางไว้ตามหลักเกณฑ์จากส่วนกลาง³ โดยองค์กรชุมชนต้องไปตรวจสอบก่อนชาวบ้านจึงจะสามารถเข้ากลุ่มโฮมสเตย์ได้ ขณะเดียวกันเมื่อผ่านเข้ากลุ่ม องค์กรชุมชนก็สามารถตรวจสอบและติดตามผลของบ้านแต่ละหลังได้ เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ เป็นต้น ชุมชนมีการจัดประชุมหมู่บ้านในทุก 2 เดือน ซึ่งการเข้าร่วมประชุมถือเป็นกฎข้อหนึ่งของหมู่บ้านแม่กำปอง

การปรับแผนการจัดการ ในการตรวจสอบการจัดการต่างๆ โดยปัญหาและการแก้ไขปัญหาก็เกิดจากการทำประชาพิจารณ์ว่าชุมชนทุกคนเห็นด้วยหรือไม่อย่างไร รวมไปถึงการกำหนดเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบของหมู่บ้านแม่กำปองต้องผ่านการเห็นชอบจากทุกคนภายในชุมชน

³ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีการกำหนดมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย “มาตรฐานการท่องเที่ยวที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท (HOMESTAY)” เพื่อเป็นการรับประกันโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวเกิดความมั่นใจ

4.1.3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการที่เกิดขึ้นในการจัดการนี้ องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปองเป็นหน่วยงานที่ดูแลร่วมกัน นอกจากการใช้วัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ ยังมีกฎระเบียบและข้อปฏิบัติของหมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรที่มี การบริหารจัดการแบ่งออกได้ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ความสามารถในการจัดการร่วมกัน องค์กรชุมชนมีความสามารถในการจัดการร่วมกับคนหลายกลุ่ม โดยเฉพาะภาครัฐและสถาบันการศึกษาที่เป็นระดับที่สูงกว่าชุมชนในแง่ของนโยบายและโครงการต่างๆ เป็นการจัดการที่นอกจากมีหลายกลุ่ม ยังเป็นการจัดการที่มีความเชื่อมโยงกันในหลายระดับ มีประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง ซึ่งเป็นหัวหน้าขององค์กรชุมชนที่เป็นตัวประสานงานหลัก องค์กรชุมชนเป็นเหมือนแกนกลางในการจัดการและประสานการทำงานระหว่างองค์กรภายนอกและชาวบ้านแม่กำปอง

การวางแผนด้านการเงิน องค์กรชุมชนมีงบให้สำหรับพัฒนากิจกรรมที่ดำเนินงานภายใต้ องค์กรชุมชน โดยต้องเป็นกิจกรรมของหมู่บ้านเท่านั้น โดยมีเงื่อนไข 2 ประการ ได้แก่

1. ต้องทำโดยกลุ่มของชุมชน
2. ต้องเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

กิจกรรมดังกล่าวที่เข้าข่าย เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มหมอนใบชา และกลุ่มสมุนไพร เป็นต้น กรณีเช่น ชุมชนภายในหมู่บ้านต้องการเริ่มต้นทำโฮมสเตย์ ชาวบ้านสามารถมากู้ยืมเงินจากส่วนกลาง เพื่อนำไปสร้างบ้าน หรือสามารถกู้เงินเพื่อนำไปปรับปรุงบ้านได้ ขณะเดียวกันรายได้ที่มาจากกลุ่มสามารถหมุนเวียนกลับเข้าชุมชนแม่กำปอง โดยถือว่าเป็นค่าบำรุงหมู่บ้าน เช่น รายได้ที่มาจากโฮมสเตย์ มีการเก็บค่าธรรมเนียม 100 บาท เข้าส่วนกลางเพื่อเป็นค่าบำรุงหมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ จากการทำงานร่วมกับองค์กรภายนอก ชุมชนยังได้รับเงินสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งอาจเข้ามาได้หลายรูปแบบ ชุมชนยังได้งบประมาณผ่านโครงการต่างๆ สำหรับพัฒนาหมู่บ้าน เช่น โครงการจากภาครัฐอย่างโครงการ “หมู่บ้านทำมาค้าขาย” ของกรมการค้าภายใน ที่ต้องการขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่นให้ชุมชนกลายเป็นผู้ประกอบการ เป็นต้น

ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร ชุมชนมีความพยายามต่อยอดองค์ความรู้ผ่านพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อยอดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน ขณะเดียวกัน องค์กรชุมชนมีการให้เด็กรุ่นใหม่เข้ามาช่วยทำพื้นที่ส่วนกลาง เช่น การนำคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยทำร้านค้าชุมชน และช่วยจัดการระบบสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง การเข้ามาช่วยจัดการพิพิธภัณฑ์คนป่าเหมี้ยง และการจัดการเส้นทางการเรียนรู้ต่างๆ เป็นต้น

ในทางกลับกัน พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนถูกปรับเปลี่ยนไปตรงกับกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การปรับเปลี่ยนโรงเรียนเก่าเป็นพื้นที่ศูนย์ชุมชน ห้องพักรูปรีบเป็นร้านค้าชุมชน ทำให้พื้นที่สนาม

โรงเรียนเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นสถานจอตลอดสำหรับนักท่องเที่ยว กรณีวัดและพิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยง
ลานของพื้นที่วัดซึ่งเคยประกอบกิจกรรมของชุมชนและพิธีกรรมดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่จอตลอด
ชุมชนจึงต้องมีการบริหารจัดการการหายไปของพื้นที่ส่วนกลาง

ในที่นี้ จะขอยกตัวอย่างการจัดการพื้นที่ขององค์กรชุมชนที่ทำงานร่วมกับภาครัฐและ
สถาบันการศึกษา 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) การทำกลุ่มโฮมสเตย์ผ่านเว็บไซต์ 2) ร้านค้าชุมชน 3)
พิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยง 4) พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ 5) เส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมหมู่บ้านแม่กำปอง
มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1.4 ตัวอย่างพื้นที่

ตัวอย่างพื้นที่ในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน จากการศึกษาพื้นที่บางส่วนได้
ปรับตัวทำระบบออนไลน์เชื่อมต่อไปกับการให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงพื้นที่ได้ง่ายขึ้น ได้แก่

1) การทำกลุ่มโฮมสเตย์ผ่านเว็บไซต์ การทำโฮมสเตย์รูปแบบเดิมทำให้นักท่องเที่ยวไม่
สามารถเห็นบ้านที่จะเข้าพักได้ชัดเจน เนื่องจากสภาพบ้านไม่ได้ตั้งอยู่บริเวณริมถนน โดยส่วนใหญ่จะ
อยู่ในพื้นที่ป่าใน หากเทียบกับการทำบ้านพักรายวัน ที่มีการหาแขกผ่านระบบเว็บไซต์หรือเฟสบุ๊ก
และด้วยตำแหน่งโฮมสเตย์ ทำให้มุมมองในการมองเห็นโฮมสเตย์เป็นไปได้ไม่สะดวก กลุ่มโฮมสเตย์มี
การปรับระบบการจัดการผ่านเว็บไซต์ โดยเป็นการทำงานขององค์กรชุมชนร่วมกับสกว. และ
มหาวิทยาลัยท้องถิ่น

ปัจจุบันมีจำนวนกลุ่มโฮมสเตย์มีทั้งหมด 21 หลังคาเรือน ปางนอกจำนวน 2 หลัง ปางกลาง
จำนวน 2 หลัง และปางในจำนวน 17 หลัง โดยสภาพโฮมสเตย์ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ จำนวน 1-2
ชั้น การทำโฮมสเตย์ต้องได้รับการยินยอมจากองค์กรชุมชน โดยต้องได้มาตรฐานของในส่วนห้องนอน
ห้องน้ำและห้องครัวตามมาตรฐานโฮมสเตย์ พร้อมต้องบริการอาหาร 3 มื้อ โดยชาวบ้านสามารถกู้เงิน
จากองค์กรชุมชนได้สำหรับการนำเงินไปปรับปรุงบ้านเพื่อทำโฮมสเตย์ ข้อบังคับสำหรับการทำโฮมส
เตย์ที่แตกต่างจากลักษณะที่พักอาศัยอื่นๆ คือ เจ้าของบ้านและแขกที่มาพักต้องอยู่ “ภายใต้หลังคา
เดียวกัน” (ดูภาพที่ 4-1) ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนแม่กำปอง
การจัดหานักท่องเที่ยวมาพักโฮมสเตย์เป็นการจัดการขององค์กรชุมชน ส่วนใหญ่องค์กรชุมชนได้
นักท่องเที่ยวจากการมาศึกษาดูงานระหว่างหมู่บ้าน บริษัททัวร์ และผู้ประกอบการชิปไลน์ รวมไปถึง
การจัดลำดับบ้านพักโฮมสเตย์ก็เป็นการลำดับโดยองค์กรชุมชน นักท่องเที่ยวไม่ได้มีอิสระในการเลือก
พัก

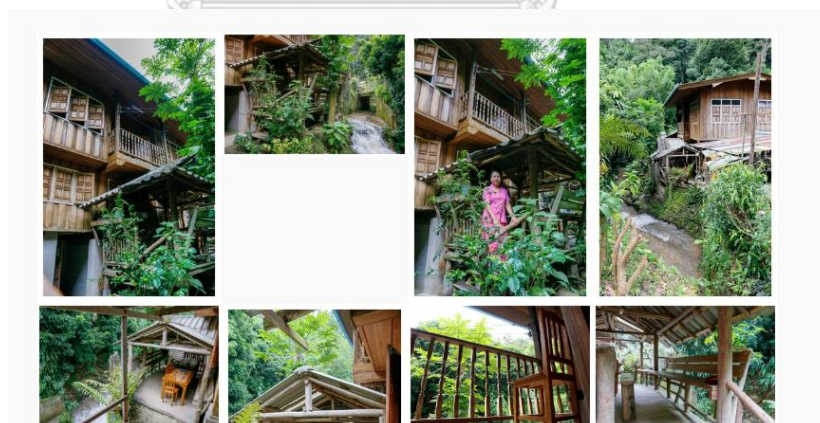
จากการสำรวจการจัดการโฮมสเตย์ พบว่า กลุ่มโฮมสเตย์แม้จะเริ่มมีการจัดการในปี พ.ศ.
2543 กลุ่มโฮมสเตย์ก็มีการปรับตัว ทั้งเชิงกายภาพและการเข้าถึงกลุ่มโฮมสเตย์ เนื่องจาก
นักท่องเที่ยวเริ่มเข้าถึงบ้านพักรายวันได้ค่อนข้างง่ายกว่าและสะดวกสบายกว่า

จากการสัมภาษณ์ประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง เริ่มมีแนวคิดในการปรับบ้านให้มีมาตรฐานที่คล้ายกัน และยกเป็นโฮมสเตย์ระดับพิเศษ (premium) เช่น การปรับผ้าปูที่นอน การปรับบ้านให้ถูกสุขลักษณะให้ได้มาตรฐานเดียวกัน และการเข้าถึงบ้านโฮมสเตย์ในลักษณะของเว็บไซต์ที่ทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยท้องถิ่นและสกว. นักท่องเที่ยวสามารถเห็นเจ้าของบ้าน ลักษณะสภาพบ้านและภายในบ้านได้ก่อนทำการเข้าพัก ถือเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลและแสดงปรับตัวของกลุ่มบ้านโฮมสเตย์รูปแบบหนึ่ง ที่เริ่มตอบสนองการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป และทำให้การเข้าถึงข้อมูลที่พักร่วมกันเกี่ยวกับการทำบ้านพักรายวัน (ดูภาพที่ 4-2)

ภาพที่ 4-1: การแสดงตัวอย่างบ้านของกลุ่มโฮมสเตย์ผ่านเว็บไซต์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4-2: ลักษณะบ้านกลุ่มโฮมสเตย์จากหน้าเว็บไซต์ของชุมชน

ที่มา: <http://www.maekamponghomestay.net/>

2) **ร้านค้าชุมชน** เป็นพื้นที่ค้าขายส่วนกลางที่ชุมชนทำร่วมกันกับกรมการค้าภายใน ภายใต้โครงการหมู่บ้านทำมาค้าขาย โดยหน่วยงานภายนอกและสถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยในเรื่องบรรจุกัญธ การบริหารจัดการ และการพัฒนาสินค้า โดยเป็นการปรับบ้านพักครูโรงเรียนแม่กำปองมาใช้เป็นร้านค้าชุมชน (ดูภาพที่ 4-3) ชุมชนภายในหมู่บ้านมาช่วยกันจัดร้าน คนภายในชุมชนสามารถส่งสินค้ามาขายในพื้นที่หน้าร้านได้ โดยผ่านการคัดเลือกขององค์กรชุมชน นอกจากนี้ยังมีการสร้างแบรนด์ “ดอยแม่กำปอง” ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ทางการค้าของหมู่บ้านแม่กำปอง โดยชุมชนคนภายในแม่กำปองสามารถนำแบรนด์สินค้าไปใช้ได้ ไปใช้กับผลิตภัณฑ์ของตนเอง หากผ่านการประเมินโดยองค์กรชุมชน นอกจากนี้ ร้านค้าชุมชนแม่กำปอง ยังมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งเป็นความช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้าน ในการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ระหว่างหมู่บ้าน ที่มีสินค้าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

การทำร้านค้าชุมชนยังเชื่อมโยงไปกับระบบสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปองที่มีส่วนในการช่วยจัดการรายรับรายจ่าย นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่โรงคั่วกาแฟและพื้นที่ตากกาแฟส่วนกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนสามารถเข้ามาแปรรูปผลผลิตได้ รวมไปถึงองค์กรชุมชนมีการทำงานร่วมกับภาครัฐปรับตัวจนเกิดการทำระบบร้านค้าออนไลน์ที่เป็นการสร้างพื้นที่ค้าขายใหม่ที่ขายสินค้าของกลุ่มในองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มหมอนใบชา กลุ่มกาแฟ กลุ่มสมุนไพร เป็นต้น โดยมีการตีความภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสื่อสารใหม่ในลักษณะของภาพกราฟิก (ดูภาพที่ 4-4)

ภาพที่ 4-3: ร้านค้าชุมชนและผลิตภัณฑ์จากผลผลิตทางการเกษตร
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4-4: ภาพเว็บไซต์สำหรับการขายสินค้าออนไลน์และร้านค้าชุมชน
ที่มา: <https://www.cm-tradingvillage.com/Mae-Kam-Pong>

3) **พิพิธภัณฑน์คนป่าเหมี้ยง**⁴ ถือเป็นพื้นที่สาธารณะใหม่ที่ชุมชนทำร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการวิจัย คน-ป่า-เหมี้ยง เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ในเรื่องเหมี้ยง และทำเชื่อมโยงไปกับหน่วยงานระดับนานาชาติ เมืองพี่เมืองน้อง” ระหว่าง 2 เมือง ระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับเมืองโคฉิ (Kochi) ประเทศญี่ปุ่น ในรูปแบบการทำหนังสือแสดงเจตนา (Letter of Intent : LOI) นอกจากนี้ยังทำงานร่วมกับคลัสเตอร์ความเป็นเลิศด้านเศรษฐกิจและสังคมบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ (Cluster of Excellence on Biodiversity based Economics and Society, B.BES-CMU) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

พิพิธภัณฑน์คนป่าเหมี้ยงเป็นการสร้างพื้นที่ขึ้นใหม่ ในพื้นที่บริเวณวัดแม่กำปอง โดยเป็นที่ดินของวัด แต่ความร่วมมือจากวัดยังไม่มากนัก เป็นพื้นที่ที่เกิดจากองค์กรชุมชนทำร่วมกับสกว.และมหาวิทยาลัยท้องถิ่น มีจุดประสงค์เพื่อการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม รวมไปถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนแม่กำปอง โดยเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ เครื่องมือ เครื่องมือและเครื่องใช้ต่างๆ ไม่ใช่เพื่อการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการรวบรวมองค์ความรู้เพื่อชุมชนเอง ในเวลาเดียวกัน องค์กรชุมชนดึงกลุ่มคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยบริหารจัดการพื้นที่ (ดูภาพที่ 4-5)

⁴ เหมี้ยงในชื่องานวิจัย เป็นคำที่ใช้ในภาษาโบราณ ในงานวิจัยส่วนใหญ่และเอกสารที่อ้างอิง ใช้คำว่า เหมี้ยง

ภาพที่ 4-5: พิพิธภัณฑ์คนป่าเหมี้ยง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4) **พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ** เป็นพื้นที่องค์กรชุมชนทำงานร่วมกันกับมหาวิทยาลัยพายัพ โดยการปรับเปลี่ยนโรงคั่วกาแฟของกลุ่มประธานกลุ่มโฮมสเตย์และการท่องเที่ยว ปรับเปลี่ยนเป็นสถานที่ให้ความรู้ด้านกาแฟโดยเน้นที่กระบวนการผลิตตั้งแต่กระบวนการปลูกไปจนถึงการแปรรูป ซึ่งเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้านกาแฟ พื้นที่ส่วนตัวนี้เป็นบ้านของประกลุ่มประธานกลุ่มโฮมสเตย์และการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นบ้านของลูกสาวที่อยู่ภายนอกกลุ่มบ้านเดิม เหนือขึ้นไปทางพื้นที่ต้นน้ำ การจัดการภูมิทัศน์ในลักษณะนี้เป็นการจัดการและปรับเปลี่ยนพื้นที่ส่วนตัวให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะแบบไม่เป็นทางการ

พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟนี้กำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการปรับปรุงพื้นที่เพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและให้ความรู้ จะกลายเป็นหนึ่งในพื้นที่เส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมหมู่บ้านแม่กำปอง โดยพื้นที่จะเป็นการให้ข้อมูลถึงการปลูกกาแฟ รวมถึงเป็นพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวจะได้ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกาแฟ ตั้งแต่การรู้จักเมล็ดพันธุ์ กระบวนการคั่วกาแฟ รวมไปถึงการขายผลผลิต (ภาพที่

4-6)

ภาพที่ 4-6: พื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5) **เส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง** เป็นเส้นทางศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางวัฒนธรรม “ซาและกาแพ” องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับ มหาวิทยาลัยพายัพและสกว. ในโครงการวิจัย "การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้พลวัตของการเปลี่ยนแปลง บ้านแม่กำปอง" ซึ่งเปิดตัวเส้นทางเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ในงาน “แม่กำปอง โลกหลังสมัยใหม่” ซึ่งเป็นวันปิดโครงการวิจัยดังกล่าว ณ วัดแม่กำปอง และเป็นวันเปิดและทดลองใช้เส้นทางท่องเที่ยวใหม่ โดยในงานวันปิดโครงการวิจัยมีผู้เข้าร่วมหลายฝ่าย ทั้งภาคส่วนราชการ สถาบันการศึกษาและชุมชน ร่วมกันจัดเส้นทางในพื้นที่ป่าในของชุมชน โดยเป็นเส้นทางที่จะเริ่มจากบริเวณวัดและพิพิธภัณฑสถานป่าเมี่ยงเดินผ่านพื้นที่ป่าใน เพื่อให้เห็นวิถีชีวิตของหมู่บ้านแม่กำปอง ผ่านไปยังน้ำตกแม่กำปอง และเดินกลับมาบริเวณพื้นที่การเรียนรู้ด้านกาแพ (ดูภาพที่ 4-7)

เส้นทางดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยของชุมชนที่เกิดขึ้นจากปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงกระแส จากการที่หมู่บ้านทำการท่องเที่ยวมาเป็นระยะเวลา 18 ปี ทำให้ชุมชนเริ่มกลับมาทบทวนแผนการจัดการท่องเที่ยวเดิม ว่าแผนเดิมยังสามารถใช้ได้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปแล้วหรือไม่ จากปรากฏการณ์ที่นักท่องเที่ยวมาถ่ายรูปหมู่บ้านแล้วกลับไป ชุมชนมีการประเมินว่านักท่องเที่ยวไม่ได้เรียนรู้วัฒนธรรมของหมู่บ้านเหมือนในอดีต ทำให้ชุมชนเริ่มย้อนกลับมาหาทรัพยากรดั้งเดิม คือ การให้นักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์ในพื้นที่ด้านซาและกาแพ จึงเกิดเป็นการทำเส้นทางการเรียนรู้ใหม่ขึ้น โดยเป็นการปรับจากเส้นทางเดิมในอดีตที่เป็นเพียงการเดินป่าที่เน้นการให้ความรู้เชิงป่าไม้มาสู่การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมมากขึ้น

นอกจากนี้ ในวันเปิดตัวโครงการวิจัย ดังกล่าว ได้มีการกล่าวถึงการสรุปจากงานวิจัยว่า ปัจจุบันแม่กำปองอยู่ในยุคที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นยุคที่ชุมชนต้องมีการปรับตัวในทันต่อการเปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 4-7: วันเปิดตัวเส้นทางการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมแม่กำปอง ณ วัดแม่กำปอง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ในปีที่ผู้วิจัยลงสำรวจพื้นที่ พ.ศ.2561 ยังพบการจัดการพื้นที่ที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ พิธีกรรมเขาวงกตและเส้นทางวัฒนธรรมในงานยี่เป็ง (ภาพที่ 4-8) ซึ่งทั้งสองกิจกรรมเป็นกิจกรรมดั้งเดิมที่เคยปรากฏมาก่อน แต่เป็นการนำกลับมาตีความใหม่ ซึ่งเกิดจากการทำงานร่วมกันขององค์กรชุมชน พระ และชาวบ้านแม่กำปอง

พิธีกรรมเขาวงกต เป็นพื้นที่ดั้งเดิมในอดีตที่เคยจัดที่บริเวณวัดแม่กำปอง แต่จากการที่พื้นที่เดิมถูกปรับเป็นที่จอดรถ จึงทำให้เกิดการใช้พื้นที่วัดอีกฝั่งบริเวณตรงข้ามวัด สร้างพื้นที่ขึ้นมาใหม่ด้วยการตีความใหม่และเพื่อใช้สำหรับนักท่องเที่ยว พิธีกรรมเขาวงกตเป็นความเชื่อล้านนาเดิมจากเรื่องพระเวสสันดรชาดก แต่การตีความใหม่ทำให้เกิดการสร้างที่เป็นสิ่งถาวรมากขึ้น โดยเป็นการสร้างเส้นทางคดเคี้ยวบนพื้นที่เขา

ส่วนเส้นทางวัฒนธรรมในงานยี่เป็ง เป็นการจัดการของชุมชนเองที่ริเริ่มจัดการพื้นที่ของตนเองด้วยการสร้างเส้นทางวัฒนธรรมขึ้นในงานวันเพ็ญเดือนยี่เป็ง โดยเป็นเส้นทางจากโรงเรียนถึงวัดแม่กำปอง ได้ริเริ่มจากกลุ่มเยาวชน โดยกลุ่มเยาวชน ได้กล่าวว่า เคยมีเส้นทางลักษณะนี้มาก่อน และ

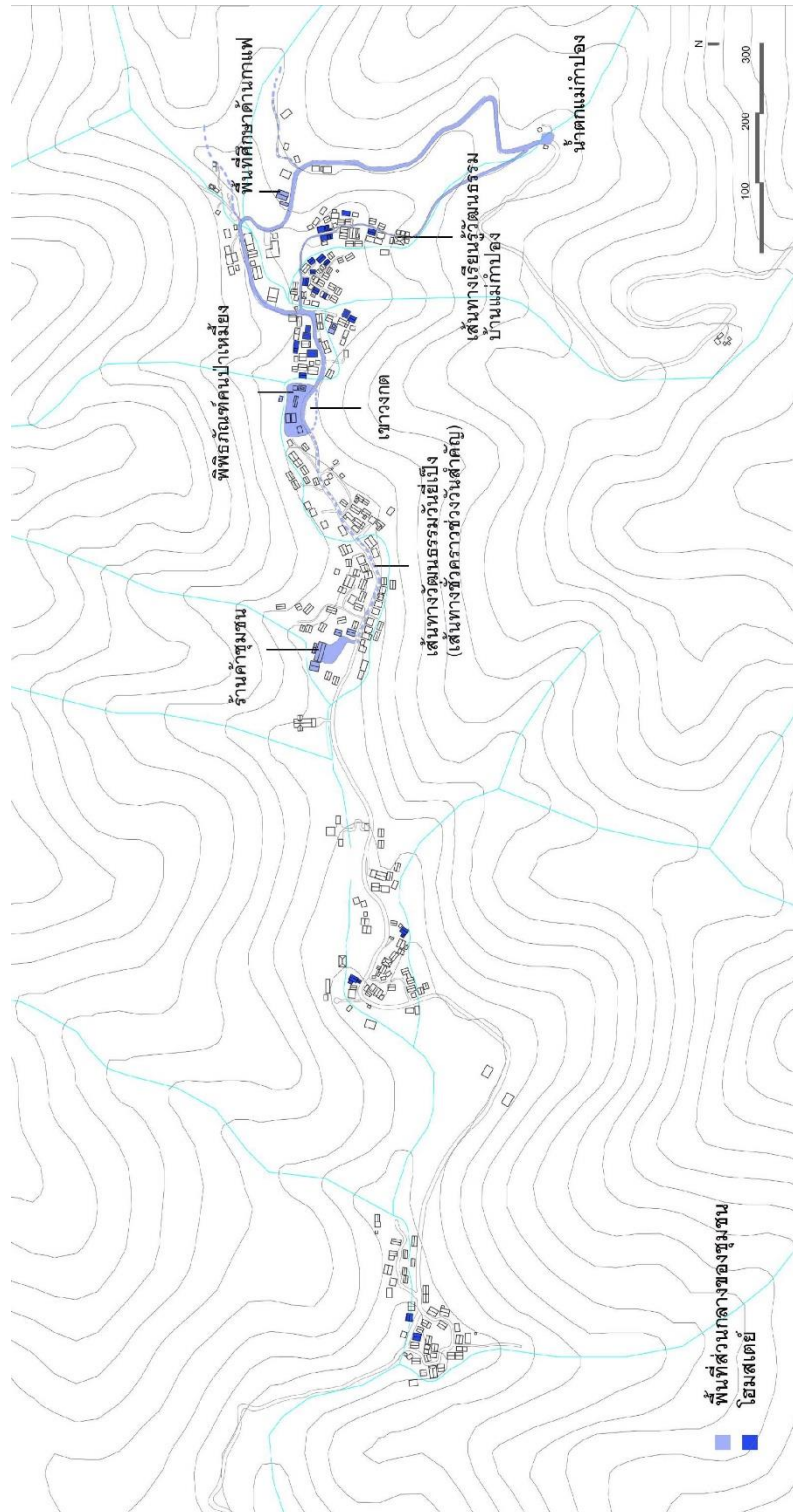
ไม่ได้จัดมาหลายปี จึงอยากรื้อฟื้นสิ่งที่เคยมีมาในอดีต แล้วยังทำให้เกิดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว โดยเป็นการทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน การจัดครั้งนี้จึงเป็นการจัดการของกลุ่มคนรุ่นใหม่ ที่พยายามดึงวัฒนธรรมเข้าสู่การท่องเที่ยวในรูปแบบที่ต้นมีความทรงจำร่วมผ่านการตีความใหม่ (ชาวบ้านแม่กำปอง เพศชาย อายุ 22 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

จากการศึกษาการจัดการโดยองค์กรชุมชน จะเห็นได้ว่าองค์กรชุมชนเองมีความสามารถในการปรับตัวที่ทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นจากระดับท้องถิ่นไปถึงระดับประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็สร้างพื้นที่การจัดการใหม่ๆ ให้กลับกลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ยังอยู่ในพื้นที่ปางขอน ปางโตน และปางโน (ภาพที่ 4-9)

ภาพที่ 4-8: พื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงลงเก็บข้อมูล

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4-9: แสดงตำแหน่งการจัดการขององค์กรชุมชนร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.2 การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ

การจัดการนี้เป็นของบริษัทต่างประเทศไฟลท์ ออฟ เดอะ กิบบอน โดยคุณเดวิด แอลลาร์ดิส (David Allardice) ชาวนิวซีแลนด์ผู้ชื่นชอบการผจญภัย เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมชิปไลน์ โดยเลือกหมู่บ้านแม่กำปองเนื่องจากเคยเดินทางมาพักโฮมสเตย์ที่หมู่บ้านแม่กำปองและมีความชอบในพื้นที่และบรรยากาศของหมู่บ้าน เข้ามาก่อตั้งในหมู่บ้านแม่กำปองในช่วง พ.ศ. 2550 การใช้พื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงการจัดการไปกับกลุ่มโฮมสเตย์ขององค์กรชุมชน ในลักษณะเป็นโครงการหมุนเวียน โฮมสเตย์ กล่าวคือ นักท่องเที่ยวที่มาเล่นกิจกรรมชิปไลน์จะนอนค้างคืนกับบ้านในกลุ่มโฮมสเตย์เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้ชุมชน การจัดการในแง่ของการบริหารจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนการตลาด, การขาย และการจัดการพื้นที่หน้างาน โดยในส่วนของ การอนุรักษ์นั้นอยู่ในส่วนของการตลาด ซึ่งผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ นอกจากจะใช้พื้นที่สำหรับกิจกรรมชิปไลน์ ยังมีการทำโครงการอนุรักษ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของหมู่บ้าน

ปัจจุบันตำแหน่งของพื้นที่กิจกรรมชิปไลน์ในลักษณะของพื้นที่กิจกรรมผจญภัยอยู่บริเวณพื้นที่ของปางนอก มีทางเข้าเป็นหมู่บ้านปางนอก ด้านทิศใต้ตัดออกไปจากพื้นที่ปางนอกจะเป็นพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นที่ตั้งของฐานกิจกรรมผจญภัย เช่น การไต่หวัดระหว่างต้นไม้ผ่านผืนป่าใหญ่ การไต่หวัดจากต้นไม้ การเดินผ่านสะพานลอยฟ้าข้ามผืนป่า เป็นต้น นอกจากนี้ มีเส้นทางการเดินป่าและฐานการเรียนรู้ เช่น ฐานสวนกาแฟ ฐานการเรียนรู้สัตว์ในป่า ฐานการเรียนรู้พืชสมุนไพร เป็นต้น เชื่อมโยงเส้นทางไปยังตำแหน่งของการโหนสลิง (ดูภาพที่ 4-10)

พื้นที่ส่วนกลางเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอยู่บริเวณปางนอกตรงข้ามกับศูนย์ชุมชน เป็นบริเวณพื้นที่รองรับแขก เปลี่ยนเครื่องแต่งกาย รับประทานอาหาร บริการนวดสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเป็นการเช่าพื้นที่ชุมชนของบริเวณศูนย์ชุมชนเดิม

ในปี พ.ศ. 2558 ได้มีโปรแกรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านเพิ่มบริเวณปางนอก เป็นการทัวร์หมู่บ้าน ในลักษณะเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือพิพิธภัณฑสถานที่มีชีวิต เน้นการศึกษางานผลิตภัณฑ์ธรรมชาติและวิถีชีวิต คือ การสร้างประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวให้ได้สัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนผ่านกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม ซึ่งโปรแกรมหวังว่าจะถูกบรรจุเข้าเป็นหนึ่งในประสบการณ์การท่องเที่ยวที่จะได้สัมผัสชีวิตของชุมชนแม่กำปองมากกว่าประสบการณ์ด้านการผจญภัย

4.2.1 วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ คือ เป็นการสร้างประสบการณ์การผจญภัยภายในพื้นที่ป่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นักท่องเที่ยวกลุ่มหลักเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวแบบผจญภัย ในลักษณะของการโหนสลิงข้ามพื้นที่ระหว่างหุบเขา เส้นทางผจญภัยจะรวมเส้นทางเดินป่าแบบให้ความรู้ แม้ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนเพื่อ

สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ถือเป็น การต่อยอดการใช้และสร้างวิถีคิดใหม่ๆ ในการใช้ฐานทรัพยากรของชุมชน

ขณะเดียวกันผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์มีโครงการและกิจกรรมที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมผจญภัยที่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์ยังมีวัตถุประสงค์ในการสร้างงานให้กับชุมชน และรักษาฐานทรัพยากรของชุมชน ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เช่น การปลูกป่า การให้เงินสนับสนุนโครงการบูรณะวัด การให้เงินสนับสนุนกิจกรรมการบวชป่า เป็นต้น

ภาพที่ 4-10: ลักษณะกิจกรรมของผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์
ที่มา: <https://www.flightofthegibbon.com/>

4.2.2 กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการมีลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ และองค์กรชุมชน โดยองค์กรชุมชนเรียนรู้วิธีการจัดการ การตีความและการใช้ประโยชน์จากผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ ขณะเดียวกันผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ สามารถสังเกตเรียนรู้ และทำความเข้าใจวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนที่มีอยู่ และนำมาสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการจัดการพื้นที่ ผ่านการยินยอมการใช้พื้นที่จากองค์กรชุมชน

ทั้งนี้ ในการประชุมหมู่บ้านทุก 2 เดือนนั้น ผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง ซึ่งการเข้าร่วมประชุมนี้เป็นส่วนหนึ่งของกฎของหมู่บ้าน โดยสามารถส่งชาวบ้านแม่กำปองที่มีฐานะเป็นพนักงานของบริษัทเข้าร่วมประชุมได้ รวมไปถึงการประชุมเฉพาะเรื่อง เช่น การสร้างพิพิธภัณฑน์คนป่าเหมี้ยง เป็นต้น (ดูภาพที่ 4-11)

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มระหว่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ และองค์กรชุมชน จึงมีทั้งกระบวนการเรียนรู้และการจัดการระหว่างกัน จากการลงพื้นที่พบว่า มีกระบวนการจัดการพื้นที่แบ่งได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

การประเมินคุณค่า มีการประเมินคุณค่าในการใช้ทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว ทั้งนี้ อยู่ภายใต้เงื่อนไขและการยินยอมขององค์กรชุมชน เช่น การใช้ต้นไม้ในบริเวณปางนอกเพื่อกิจกรรมชิปไลน์ การเลือกใช้ต้นไม้แต่ละต้น เป็นการเข้าไปขอคำแนะนำจากองค์กรชุมชน และชาวบ้านแม่กำปองว่าต้นไหนใช้ได้หรือไม่ได้ โดยการเข้าไปใช้ฐานองค์ความรู้ของชุมชนในการเลือกใช้ต้นไม้ว่าต้นไม้นั้นประเภทไหนมีความแข็งแรงทนทาน หรือต้นไหนไม่แข็งแรงพอสำหรับกิจกรรมชิปไลน์ การสร้างโปรแกรมเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ปางใน โดยเน้นในกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นการเข้าไปขออนุญาตจากองค์กรชุมชนในการขอใช้พื้นที่ จึงเป็นการทำสัญญาจ้างระหว่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ และชาวบ้านแม่กำปอง ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะนี้ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้กลายเป็นผู้จัดการพื้นที่เองในลักษณะผู้ประกอบการภายใน

การดำเนินการตามแผน มีการทำตามแผนที่วางไว้ จากการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

การตรวจสอบผลกระทบ องค์กรชุมชนเป็นผู้ตรวจสอบผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยเป็นการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

การปรับแผนการจัดการ องค์กรชุมชนเป็นผู้ประเมินผล ผ่านการปรึกษาหารือกับชาวบ้านแม่กำปองในการประชุมหมู่บ้าน เพื่อหารือสรุปในการปรับแผนเพื่อดำเนินการต่อไป

ภาพที่ 4-11: การเข้าร่วมประชุมระหว่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์
องค์กรชุมชน และภาคส่วนอื่นๆ
ที่มา: <https://www.facebook.com/mianglannagointer/>

4.2.3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการของผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ มีส่วนในการสนับสนุนการจัดการพื้นที่ของชุมชน ในหลายระดับทั้งระดับชุมชนและระดับครัวเรือน เนื่องจากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เป็นการร่วมใช้และรักษาทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็หมุนเวียนรายได้คืนกลับให้ชุมชน และช่วยทำนุบำรุงรักษาทรัพยากรส่วนรวม การบริหารจัดการแบ่งออกได้ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ความสามารถในการจัดการร่วมกัน การบริหารจัดการทรัพยากรทำผ่านรูปแบบของโครงการและกิจกรรมต่างๆ โดยเป็นการทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน เห็นจากการทำงานร่วมกันของกลุ่มโฮมสเตย์ที่รองรับนักท่องเที่ยวของผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่นๆ เช่น การจ้างชาวบ้านเข้ามาทำอาหาร และบริการนวด รวมไปถึงโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน โดยสนับสนุนในลักษณะของเงินสนับสนุนและแรงงาน เช่น การปลูกป่า การบวชป่า และการทำแนวกันไฟ เป็นต้น

การวางแผนด้านการเงิน ผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ เป็นหนึ่งในผู้ประกอบการที่สร้างรายได้เข้าชุมชนทั้งในระดับชุมชนและในระดับรายย่อย ในระดับชุมชน เช่น การบริจาคเงินสนับสนุนโครงการต่างๆ ของชุมชน ในระดับรายย่อย คือ การสร้างการจ้างงานให้ชุมชนผ่านการทำโฮมสเตย์ การจ้างชุมชนมาทำอาหารเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว รวมไปถึงการจ้างกลุ่มผลิตงาน

หัตถกรรมในเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การจ้างการสาธิตการทำหมอนใบชา การสาธิตการทำเมี่ยงและกาแฟ และการสาธิตการทำสมุนไพร เป็นต้น

ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ ช่วยสร้างงานให้แก่ชุมชนโดยการอิงจากการจัดการของชุมชนเดิมแม้กำบังจากกลุ่มการจัดการต่างๆ ที่ชุมชนมีดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหมอนใบชา กลุ่มจักสาน และกลุ่มสมุนไพร แต่ไม่ได้ลงไปในระดับการจัดการและต่อยอดองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชน แต่เป็นการจัดการพื้นที่ที่เน้นเพื่อการท่องเที่ยว ในส่วนของกิจกรรมชิปไลน์มีการอบรมและสอนวิธีการต้อนรับนักท่องเที่ยวแก่ชาวบ้านที่เป็นลูกจ้าง เช่น การต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างประเทศ การสอนในเรื่องการใช้เครื่องเล่นชิปไลน์ และการบริการในแต่ละฐานกิจกรรม เป็นต้น ซึ่งถือเป็นกิจกรรมใหม่ๆ มีกระบวนการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรในพื้นที่

4.2.4 ตัวอย่างพื้นที่

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างพื้นที่ โดยพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในลักษณะของโปรแกรมการท่องเที่ยวแล้วแต่การเลือกของนักท่องเที่ยว แบ่งออกได้ เป็น 3 พื้นที่ ตามลักษณะกิจกรรมและพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ผจญภัยเครื่องเล่นชิปไลน์บริเวณปางนอก พื้นที่ส่วนกลางรองรับนักท่องเที่ยวชิปไลน์บริเวณปางขอน และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบริเวณปางใน มีรายละเอียด ดังนี้

1) พื้นที่ผจญภัยเครื่องเล่นชิปไลน์

พื้นที่บริเวณปางนอกถูกปรับใช้และต่อขยายการใช้งานเข้าไปด้านในบริเวณพื้นที่ป่า เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมที่หลากหลายทั้งกิจกรรมชิปไลน์และฐานการเรียนรู้ทั้งพืชพรรณและสัตว์ป่า การเลือกใช้ทรัพยากรผ่านการประเมินร่วมกับชุมชน มีการนำเอาทรัพยากรเดิมของชุมชนทั้งเชิงองค์ความรู้และทรัพยากรธรรมชาติมาปรับใช้ การสร้างงานจากองค์ความรู้เดิมของชาวบ้าน เช่น การตอกทอยเพื่อเก็บน้ำผึ้งของชาวบ้าน ในลักษณะของการตอกลิ้มไม้ขึ้นไปด้านบนของต้นไม้ นำภูมิปัญญามาแก้ปัญหาเช่นเครื่องเล่นเสีย กิ่งไม้เป็นอันตรายต่อแขก เป็นต้น

ในส่วนของพื้นที่เรียนรู้และศึกษาสัตว์ป่า ได้ทำผ่านโครงการการอนุรักษ์สัตว์ป่า ใน ปี พ.ศ. 2550 มีโครงการปล่อยชะนีคืนสู่สภาพธรรมชาติ ซึ่งในปีแรกมีการปล่อยชะนี 2 ตัว คืนสู่ป่าบริเวณพื้นที่ปางนอก โดยมีการตั้งชื่อว่า ทองดีและทองหล่อ นำมาเป็นเรื่องเล่าสำหรับการสร้างประสบการณ์ในพื้นที่ (ภาพที่ 4-12) ปัจจุบันชะนีดังกล่าวได้มีการสืบพันธุ์จนปัจจุบันมีจำนวน 4 ตัว นอกจากนี้ในฐานกิจกรรมต่างๆ ลูกจ้างส่วนหนึ่งได้มีการจ้างชาวบ้านในชุมชน เช่น ฐานการเรียนรู้ชะนี ได้จ้างชาวบ้านแม่กำบังให้มีหน้าที่ดูแลและให้อาหาร โดยได้เป็นรายได้ประมาณวันละ 500 บาท นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือสัตว์ป่าอื่นๆ เช่น การปล่อยนกยูงคืนสู่ป่าจำนวน 3 ตัว นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ถึงโครงการในอนาคต ยังพบว่า ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ยังมี

โครงการปล่อยนกเงือกคืนสู่ป่า จำนวน 10 คู่ ในบริเวณหมู่บ้านแม่กำปอง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในช่วงการศึกษาและทำวิจัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการปล่อยนกเงือก

ภาพที่ 4-12: บริเวณฐานศึกษาสัตว์ป่า

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

2) พื้นที่ส่วนกลางรองรับนักท่องเที่ยวชิปไลน์

พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเป็นพื้นที่ออฟฟิศ ร้านอาหาร และพื้นที่นวด โดยเป็นการสร้างพื้นที่รองรับเฉพาะนักท่องเที่ยวที่มาทำกิจกรรมชิปไลน์ ขณะเดียวกันเป็นการจ้างงานและกระจายรายได้แก่คนภายในชุมชน โดยอิงกับกลุ่มการจัดการขององค์กรชุมชน เช่น กลุ่มนวด กลุ่มดนตรีไทย เป็นต้น โดยการจ้างงานเข้ามาทำงานในส่วนงานบริการ นอกจากนี้ ยังมีโครงการครัวหมุนเวียน โดยเป็นการหมุนเวียนกลุ่มคนหรือร้านอาหารภายในชุมชนมารับจ้างทำอาหารแก่นักท่องเที่ยวชิปไลน์ ซึ่งจะหมุนเวียนทุก 52 วัน ทั้งนี้ยังเน้นการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติจากสิ่งที่ได้ในท้องถิ่น (ดูภาพที่ 4-13)

ภาพที่ 4-13: พื้นที่ส่วนกลางรองรับนักท่องเที่ยวชิปไลน์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

3) เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

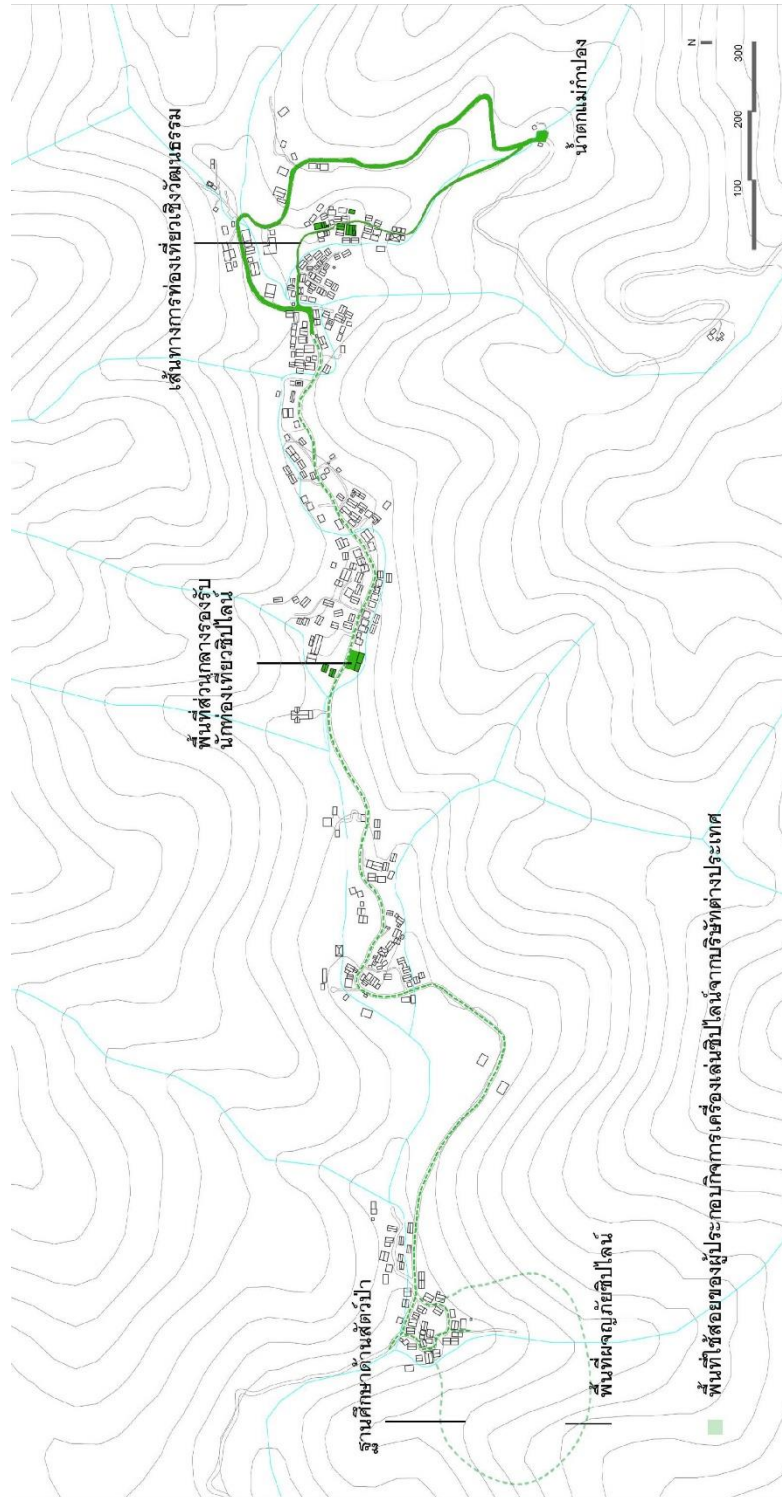
เป็นการจัดการพื้นที่ปางโนร่วมกัน โดยผ่านการยินยอมขององค์กรชุมชน เน้นการศึกษากลุ่มผลิตงานหัตถกรรมและวิถีชีวิต ราคาเฉลี่ยที่ประมาณ 4,000 ต่อคน เน้นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของวิถีชีวิตของชุมชน ถูกลำมาต่อยอดและจัดการใหม่ในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต โดยเป็นการสร้างเส้นทางขึ้นผ่านหมู่บ้านปางโน ผ่านจุดสาธิตการผลิตงานหัตถกรรมต่างๆ โดยกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมได้รายได้ 250 บาทต่อวัน โดยกลุ่มชาวบ้านที่ทำงานฝีมือ ประกอบไปด้วย 4 กิจกรรม ได้แก่ การจักสาน การทำเมี่ยง การทำหมอนใบชา การทำสมุนไพร เดินผ่านผืนป่าและสวนเมี่ยงไปยังน้ำตกแม่กำปอง จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า การจัดการภูมิทัศน์ของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ดังกล่าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในระดับครัวเรือนในการจัดพื้นที่หน้าบ้านและบริเวณรอบบ้านเพื่อแสดงให้นักท่องเที่ยว (ดูภาพที่ 4-14)

ภาพที่ 4-14: เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของผู้ประกอบการชิปไลน์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากตัวอย่างพื้นที่ศึกษา จะเห็นได้ว่าผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์มีการศึกษาและเรียนรู้การใช้ทรัพยากรของชุมชน ซึ่งทรัพยากรในแต่ละปางแตกต่างกันออกไป ทำให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลายและกระจายตัวออกไปดังภาพ (ดูภาพที่ 4-15)

ภาพที่ 4-15: แสดงตำแหน่งการจัดการของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.3 การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบการภายนอก

การจัดการลักษณะนี้เป็นการจัดการที่เกิดจากคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจภายในชุมชน ปัจจุบันไม่สามารถเกิดการจัดการลักษณะนี้ได้อีก เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ประกอบการ โดยคนภายนอกมีมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2558 ทำให้ในปี พ.ศ. 2559 หมู่บ้านแม่กำปองได้ทำข้อตกลงของชุมชนโดยถือเป็นกฎระเบียบของชุมชน ในการห้ามคนภายนอกประกอบธุรกิจภายในชุมชน ฉะนั้นการจัดการภูมิทัศน์ในลักษณะนี้ จึงเป็นการจัดการภูมิทัศน์ที่เกิดจากกลุ่มคนภายนอกที่เข้ามาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2559 โดยการซื้อที่จากชุมชนและการเช่าที่ดินที่ดำรงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนอนุญาตให้ร้านค้าเข้ามาก่อนการออกกฎหมายสามารถดำเนินการต่อไปได้

การห้ามคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจ⁵ มีการออกเป็นสัญญาข้อตกลงในกฎของชุมชนในการเข้ามาอยู่อาศัยว่าต้องเป็นไปเพื่อการพักอาศัยเท่านั้น จากกฎของชุมชน (2559) อ้างตามหมวดที่ 3 ด้านการบริหารจัดการที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ส่วนที่ 2 การบริหารจัดการที่ดิน) ระบุไว้ว่า

“...ห้ามมิให้บุคคลภายนอกชุมชน เช่าที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ หรือมีการถือครองที่ดินหลังวันที่ 1 เมษายน 2559 เพื่อประกอบธุรกิจใดๆ ก็ตาม เช่น ธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่ม ที่พักแรม จำหน่ายสินค้า เพาะเลี้ยงสัตว์ รวมถึงธุรกิจทุกประเภท”

4.3.1 วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของผู้ประกอบการภายนอก เป็นไปเพื่อการทำธุรกิจทางด้านการท่องเที่ยว เป็นการใช้ทรัพยากรร่วมกับชุมชน การนำบรรยากาศ สภาพภูมิศาสตร์ สภาพอากาศและวิถีชีวิตของชุมชนมาทำให้เกิดประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว แต่การจัดการในลักษณะนี้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ถูกควบคุมและจัดการด้วยองค์กรชุมชน เพื่อเป็นการจัดการในการห้ามคนนอกมาใช้ทรัพยากรหรือทุนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง เป็นการเก็บทรัพยากรไว้ให้คนรุ่นลูกหลานได้มีพื้นที่ทำมาหากิน และเป็นการป้องกันการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองทั้งเชิงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ กล่าวคือ องค์กรชุมชนไม่ได้มองแค่การหายไปของพื้นที่ทำกิน แต่มองไปถึงการเข้ามาของคนนอกนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในชุมชน

⁵ การเข้ามาของกลุ่มผู้ประกอบการภายนอก มีเข้ามาในลักษณะของการซื้อพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรม ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้ จะพิจารณาเฉพาะการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นหลัก

4.3.2 กระบวนการจัดการ

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในกลุ่มผู้ประกอบการภายนอกนี้ เป็นการจัดการร่วมกันระหว่างองค์กรชุมชนและผู้ประกอบการภายนอก โดยกลุ่มคนภายนอกต้องเข้าประชุมหมู่บ้านทุกครั้ง ซึ่งถือเป็นกฎของชุมชน การฝ่าฝืนเกิน 3 ครั้งจะถูกเรียกมาตักเตือน

นอกจากนี้ จากการลงสำรวจพื้นที่ พบว่า องค์กรชุมชนมีการดึงคนภายนอกเข้ามามีส่วนในกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนมากขึ้น กลุ่มคนภายนอกเองมีลักษณะที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ ในลักษณะการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการกับองค์กรชุมชน มหาวิทยาลัยท้องถิ่นและสกว. โดยพิจารณาเลือกร้าน 3 ร้าน ได้แก่ ร้านชมนกชมไม้ ร้านแมวดอย และร้านฮิมดอยโฮม (ดูภาพที่ 4-16) โดยเป็นการเลือกจากชุมชนเองจากผู้ประกอบการภายนอกทั้งหมด ซึ่งงานวิจัยที่เข้าร่วมเป็นการวิจัยที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง ภายใต้ชื่อโครงการวิจัยว่า "การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้พลวัตของการเปลี่ยนแปลง บ้านแม่กำปอง" ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า คนภายนอกเริ่มมีส่วนในการแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน

ภาพที่ 4-16: ตัวอย่างบ้านพักฮิมดอยโฮมที่เข้าร่วมทำงานวิจัยกับองค์กรชุมชน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากการลงพื้นที่พบว่า มีกระบวนการจัดการพื้นที่ แบ่งได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

การประเมินคุณค่า การใช้พื้นที่ของผู้ประกอบการภายนอก เป็นการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจผสมผสานไปกับคุณค่าดั้งเดิมทางวัฒนธรรมของพื้นที่ มีระดับอย่างน้อยแตกต่างกันออกไป ผู้ประกอบการภายนอกบางกลุ่มมีการการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าคุณค่าทางวัฒนธรรม

เช่น การเข้ามาใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการและความพอใจของนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว โดยที่ไม่ได้สนใจบริบทดั้งเดิม ขณะเดียวกัน ผู้ประกอบการภายนอกบางส่วนที่เคารพคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่ มีการเรียนรู้ ปรับใช้และต่อยอดจากฐานทรัพยากรเดิมของชุมชน ทั้งนี้ การใช้ทรัพยากรก็จะเป็นไปตามกฎระเบียบและการควบคุมสภาพแวดล้อมขององค์กรชุมชน

การดำเนินการตามแผน ผู้ประกอบกิจการภายนอกมีทั้งการทำตามแผนการจัดการของชุมชนและไม่ตามแผนการจัดการ ในส่วนที่ไม่เป็นไปตามแผนการจัดการ จะมีการตรวจสอบและตักเตือนจากองค์กรชุมชน

การตรวจสอบผลกระทบ องค์กรชุมชนมีการตรวจสอบผู้ประกอบกิจการภายนอกที่ไม่ทำตามกฎ โดยมีบทลงโทษคือ การตัดน้ำประปาภูเขา โดยชุมชนจะมีกระบวนการตักเตือนก่อน ทั้งนี้จะผ่านการประชาพิจารณ์จากชาวบ้านแม่กำปองก่อน

การปรับแผนการจัดการ องค์กรชุมชนมีการประเมินผู้ประกอบกิจการภายนอกจากการประชุมหมู่บ้าน และการปรับแผนการจัดการสำหรับผู้ประกอบกิจการภายนอก ต้องเป็นไปตามการประชาพิจารณ์

4.3.3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการของผู้ประกอบกิจการภายนอก เป็นการบริหารจัดการร่วมกับองค์กรชุมชน แบ่งพิจารณาได้ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ความสามารถในการจัดการร่วมกัน ผู้ประกอบกิจการภายนอกในหมู่บ้านแม่กำปองมีความสามารถในการจัดการร่วมกันกับองค์กรชุมชน ตั้งแต่การทำตามกฎระเบียบ จนไปถึงการเรียนรู้และต่อยอด นอกจากนี้ ผู้ประกอบกิจการภายนอกได้ถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ในระดับการแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนผ่านงานวิจัย ทำให้เห็นว่าผู้ประกอบกิจการภายนอกมีฐานะเสมือนเป็นคนภายในชุมชน

ขณะเดียวกัน จากการลงสำรวจพื้นที่ พบว่า อาจมีความเห็นไม่ลงรอยกันบ้างในเรื่องของการใช้พื้นที่ระหว่างบ้านที่เป็นวิถีการอยู่ดั้งเดิม เช่น ขอบเขตการใช้พื้นที่ของผู้ประกอบกิจการภายนอก ไม่ได้เข้าใจไปถึงการใช้ทรัพยากรบางอย่างของชุมชน เช่น การสร้างบ้านพักของคนภายนอกไปปิดทางลงไปลำน้ำเดิมของชุมชน ทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่เดิมไม่สามารถลงไปใช้แม่น้ำได้เช่นเดิม เป็นต้น

การวางแผนด้านการเงิน รายได้ส่วนหนึ่งของการจัดการประเภทนี้ ถูกหักให้แก่ชุมชนทั้งสองกลุ่มกิจกรรมทั้งคนภายนอกที่ทำบ้านพักรายวันและทำร้านค้า ร้านกาแฟ ทำให้รายได้เกิดการหมุนเวียนเข้าภายในหมู่บ้าน โดยบ้านพักรายวันมีข้อกำหนดคล้ายกับการทำธุรกิจของคนภายในชุมชน คือ ค่าธรรมเนียมนักท่องเที่ยวคนละ 50 บาท มีข้อแตกต่างกับชุมชนในลักษณะการเก็บค่าธรรมเนียมร้านค้า โดยคนภายในชุมชนไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมการประกอบกิจการร้านค้าให้กับ

หมู่บ้าน แต่คนภายนอกต้องเสียค่าธรรมเนียมรายเดือนให้แก่หมู่บ้านตามขนาดของร้านค้า โดยร้านขนาดใหญ่จะต้องให้ค่าบำรุงหมู่บ้าน เดือนละ 1,000 บาท และร้านขนาดเล็กให้ค่าบำรุงหมู่บ้าน เดือนละ 300 บาท ร้านขนาดใหญ่ในที่นี้ กรณีร้านลุงปุดป่าเป็งถือเป็นร้านขนาดใหญ่ จะถูกดำเนินการเก็บค่าธรรมเนียมมากกว่าร้านขนาดเล็ก

ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร ผู้ประกอบกิจการภายนอก อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของชุมชน ในลักษณะการแย่งนักท่องเที่ยวหรือลูกค้า แต่ก็พบว่า ผู้ประกอบกิจการภายนอกช่วยสร้างงานให้ชุมชนเช่นกัน ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปทำงานรับจ้างดูแลบ้านพักอาศัยและร้านค้า การจัดการลักษณะนี้จึงเป็นการฝึกอบรมองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้แก่ชาวบ้านผ่านทางลักษณะของการจ้างงาน

4.3.4 ตัวอย่างพื้นที่

การจัดการพื้นที่ของผู้ประกอบกิจการภายนอก สามารถแบ่งได้ 2 ประเภทตามลักษณะกิจกรรม ได้แก่ บ้านพักรายวันและคาเฟ่ โดยบ้านพักรายวันจะเป็นลักษณะของที่พักอาศัยที่มีความเป็นส่วนตัว ในขณะที่คาเฟ่ ในที่นี้ หมายถึง ร้านค้า ร้านกาแฟ และร้านขายของที่ระลึก ที่เป็นลักษณะของร้านค้าที่มีความหลากหลาย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) **บ้านพักรายวันของผู้ประกอบกิจการภายนอก** บ้านพักรายวันของผู้ประกอบกิจการภายนอกมีการใช้ทรัพยากรแตกต่างจากกลุ่มโฮมสเตย์ ทั้งลักษณะการตั้งถิ่นฐานและสภาพอาคาร ปัจจุบันมีประมาณ 12 หลังคาเรือน การวางตำแหน่งกระจายตัวตลอดหมู่บ้าน การใช้ทรัพยากรจะกระจายตัวไปตามนอกพื้นที่ป่าเดิม จะเห็นได้ในพื้นที่ระหว่างปาง ได้แก่ พื้นที่ระหว่างปางนอกและปางกลาง พื้นที่ระหว่างปางกลางและปางขอน และพื้นที่เลยปางในขึ้นไปทางด้านบนด้านพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อต้องการมุมมองหมู่บ้านในมุมสูง

รูปแบบหรือลักษณะทางสถาปัตยกรรม ส่วนใหญ่บ้านพักรายวันของคนนอกจะมีลักษณะใหญ่กว่าบ้านในกลุ่มโฮมสเตย์ เพราะจำนวนห้องพักมักจะมีมากกว่า 1-2 ห้อง เนื่องจากการสร้างเพื่อรองรับแขกโดยเฉพาะ ขณะที่โฮมสเตย์เป็นการปรับเปลี่ยนมาจากบ้านพักอาศัย

บ้านพักรายวันเน้นไปที่บรรยากาศของพื้นที่ ความร่มรื่นของต้นไม้และแม่น้ำ เริ่มพบลักษณะปรากฏที่มีความซับซ้อนขึ้นที่ไม่ได้พบในหมู่บ้านแม่กำปอง เช่น การมีหลังคาซ้อนชั้นและปล่องควัน ลักษณะของบ้านไม้ซุง เป็นต้น รวมถึงลักษณะอาคารที่มีสูงประมาณ 3 ชั้นการเอาไม้เทียบมาปิดเฉพาะด้านหน้า เพื่อสร้างความกลมกลืนของสภาพแวดล้อมและเป็นไปตามกฎระเบียบของชุมชน (ดูภาพที่ 4-17)

ภาพที่ 4-17: ตัวอย่างบ้านพักรายวันผู้ประกอบการภายนอก

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ลักษณะภายในของกลุ่มบ้านพักรายวัน เริ่มมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างไปจากกลุ่มโฮมสเตย์เช่นกัน การทำห้องพักในกลุ่มโฮมสเตย์ส่วนใหญ่เป็นการปรับบ้านเก่าเพื่อการใช้สอยใหม่ๆ ฉะนั้นรูปแบบจึงเป็นบ้านของชาวบ้าน นอนฟูกบนพื้นไม้ ในการทำบ้านพักรายวันส่วนใหญ่เป็นการสร้างใหม่ จะมีการออกแบบพื้นที่พิเศษ เช่น พื้นที่ระเบียงติดลำน้ำ พื้นที่ห้องใต้หลังคาที่นั่งสำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่นอน รวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้ในการตกแต่งอาจจะมากกว่าการปรับบ้านเก่าของชาวบ้าน (ดูภาพที่ 4-18)

ภาพที่ 4-18: ตัวอย่างพื้นที่ภายในบ้านพักรายวันผู้ประกอบการภายนอก

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

บ้านพักรายวันของผู้ประกอบการภายนอกที่ถูกการประเมินจากองค์กรชุมชน จากการลงพื้นที่พบว่า ชุมชนมีการประเมินการใช้ทรัพยากรในเชิงการควบคุมลักษณะทางกายภาพ ทั้งใน

ประเด็นของการสร้างให้เกิดความกลมกลืนกับบริบท และการต่อขยายทั้งทางแนวราบและแนวตั้ง หลังจากที่ได้ออกกฎระเบียบร่วมกันใหม่ ทั้งนี้ ในปีที่ลงสำรวจพื้นที่ พบว่า ชุมชนมีการติดตาม ประเมิน และตรวจสอบ การใช้สภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นไปตามระเบียบ โดยการสั่งให้ระงับและรื้อถอน การก่อสร้าง หากไม่ทำตามจะดำเนินการตักน้ำใช้ ลักษณะสภาพแวดล้อมที่ถูกประเมินว่าไม่เป็นไปตามระเบียบ เช่น บ้านพักลุ่มหนวดมีการสร้างลักษณะใช้ไม้เทียมแปะทับไปด้านหน้าเพื่อสร้างความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม (ดูภาพที่ 4-19) บ้านพักสำราญชน มีการเข้าพื้นที่จากชาวบ้านเพิ่มเพื่อต่อขยายส่วนระเบียง และ บ้านพักเพียรหวน มีการต่อเติมความสูงจากอาคารเดิม เพื่อสร้างห้องพักรับแขกเพิ่ม (ดูภาพที่ 4-20) นอกจากนี้ มีปัญหาในการไม่จ่ายค่าบำรุงหมู่บ้านเช่นกัน ซึ่งชุมชนได้ดำเนินการตักเตือนแล้วเพื่อให้ปฏิบัติตามกฎของชุมชน

ภาพที่ 4-19: ตัวอย่างบ้านพักรายวันที่ต้องการสร้างความกลมกลืนกับบริบท
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4-20: ตัวอย่างบ้านพักรายวันที่มีการต่อเติมขัดกับกฎชุมชน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มของผู้ประกอบกิจการภายนอก ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและบริการ ปัจจุบันมีจำนวนประมาณ 8 ร้าน มีลักษณะการวางตัวส่วนใหญ่ในปางนอนและปางโตน และมีการสร้างออกไปเหนือกลุ่มปางในไปทางพื้นที่ต้นน้ำ การวางอาคารของกลุ่มนี้ คล้ายกับการทำบ้านพักรายวันในแง่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น มุมมองของหมู่บ้าน การสร้างบรรยากาศด้วยป่าไม้และแม่น้ำลำธาร เป็นต้น รวมถึงมุมมองในการเข้าถึง พื้นที่เหล่านี้กลายเป็นพื้นที่สำหรับถ่ายรูปและเช็คอิน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยวรูปแบบเดิม

การจัดการทรัพยากรในกลุ่มนี้ เป็นการจัดการที่อาศัยองค์ความรู้จากภายนอกเข้ามา ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรในมุมมองของคนภายนอก เช่น บางร้านค้ามีลักษณะของกิจกรรมใหม่ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของเจ้าของ ร้านขายของที่ระลึกอย่างร้านแมวดอยแกลอรี่ มาเช่าพื้นที่ชาวบ้านเป็นระยะเวลา 10 ปี เป็นการเอาความรู้ทางด้านศิลปะและการทำงานทำมือมาสร้างกิจกรรมใหม่ ในการขายของที่ระลึก โปสการ์ด เสื้อยืด มาผสมผสานกับการสิ่งที่มีในพื้นที่เป็นการทำแบรนด์ “แมวดอย ณ แม่กำปอง” ซึ่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานศิลปะและของทำมือ เป็นสิ่งที่ไม่ได้ปรากฏในหมู่บ้านแม่กำปอง

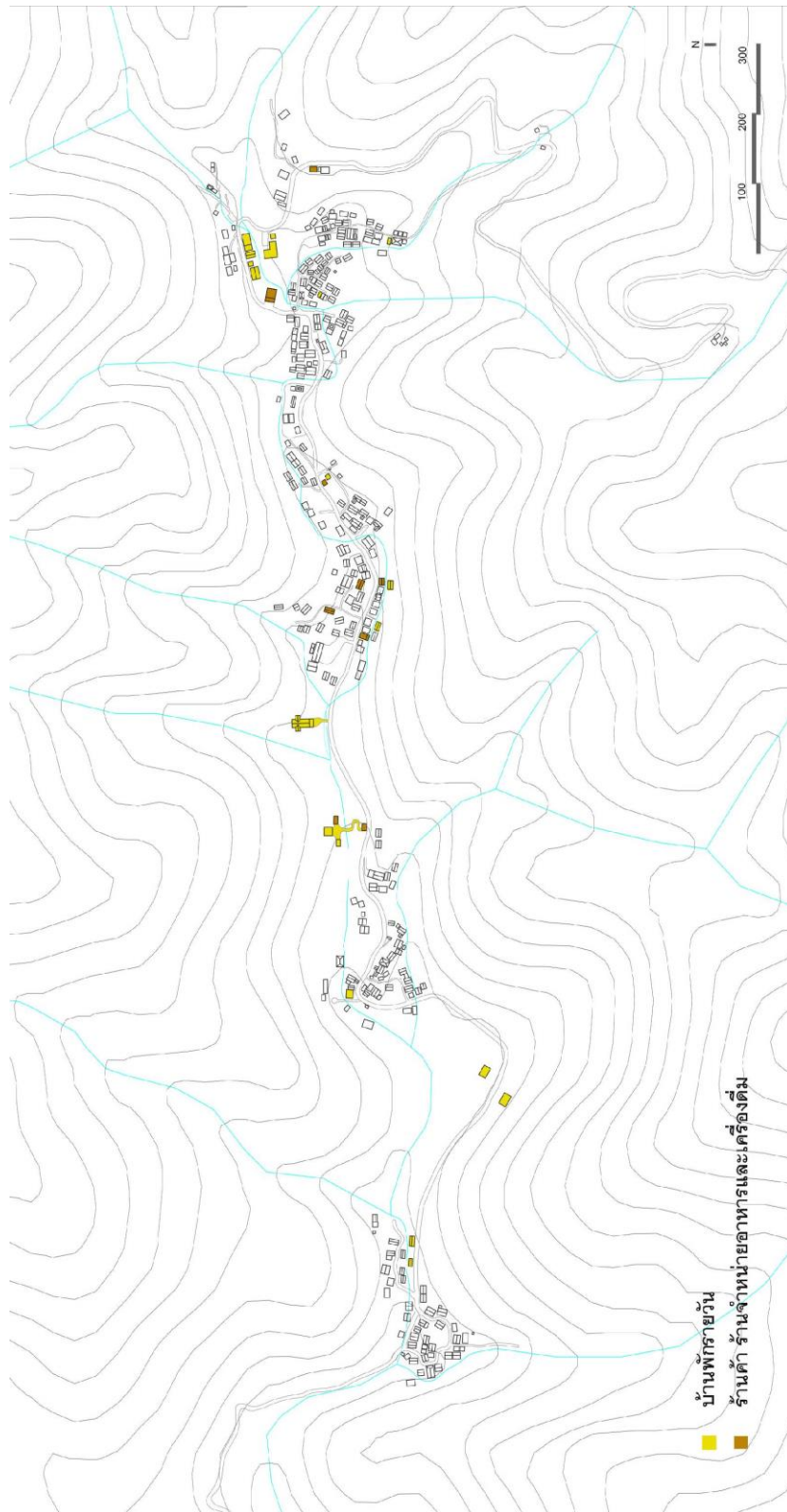
นอกจากนี้ บางกรณีศึกษายังเป็นการเอาวัฒนธรรมและองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาภายในชุมชนแม่กำปอง อย่างวัฒนธรรมการคั่วกาแฟ ในกรณีร้านชมนกชมไม้เป็นอีกหนึ่งผู้ประกอบการภายนอกที่นำวิธีคิดใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการจัดการพื้นที่ เป็นการเช่าพื้นที่ระยะเวลา 10 ปีบริเวณร้านและมีการซื้อพื้นที่อื่นไว้บางส่วนสำหรับปลูกกาแฟ ซึ่งส่วนร้านจะหมดสัญญาภายในอีก 1 ปีครึ่ง การเลือกที่ตั้งของร้านชมนกชมไม้ เป็นคาเฟ่ที่อยู่ปลายสุดหมู่บ้านตั้งแต่ยังไม่มีคาเฟ่เกิดขึ้นในหมู่บ้านแม่กำปอง โดยเลือกตำแหน่งปลายสุดหมู่บ้านและอยู่ในมุมสูง ทำให้สามารถเห็นวิวของกลุ่มบ้านปางในได้ทั้งหมด ร้านชมนกชมไม้เป็นการเช่าพื้นที่ทำร้านกาแฟ ซึ่งช่วงแรกสร้างบ้านสำหรับพักอาศัยก่อน และมีการซื้อสวนไว้สำหรับปลูกกาแฟ ผู้ประกอบกิจการภายนอกได้อาองค์ความรู้ใหม่ ต่อยอดจากทรัพยากรของชุมชน ทำให้เกิดพื้นที่สร้างสรรค์ใหม่ๆ จนเกิดเป็นทั้งการทำร้านกาแฟที่มีโรงคั่วของตนเอง ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่เกิดการหมุนเวียน ตั้งแต่ทรัพยากรดิบอย่างเมล็ดกาแฟ เกิดการแปรรูปและนำมาขายเป็นผลิตภัณฑ์ของร้าน (ดูภาพที่ 4-21)

ภาพที่ 4-21: ตัวอย่างพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมใหม่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การจัดการของผู้ประกอบการภายนอกจะเกิดในบริเวณที่ไม่ใช่พื้นที่การตั้งถิ่นฐานเดิม คือ ไม่ได้สัมพันธ์กับทางน้ำไหลและเทือกเขา ทำให้เกิดการกระจายตัวของการใช้พื้นที่ โดยเน้นพื้นที่ที่สร้างมุมมองและบรรยากาศเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว (ดูภาพที่ 4-22)

ภาพที่ 4-22: ตำแหน่งการจัดการที่เกี่ยวข้องกับผู้ประกอบกิจการภายนอก
ที่มา: ผู้วิจัย

4.4 การจัดการสถานที่โดยผู้ประกอบการภายในชุมชน

ผู้ประกอบการภายในชุมชนเป็นการจัดการที่เกิดจากตัวชุมชนในระดับครัวเรือนปรับเปลี่ยนทุนที่ตนเองมีเพื่อการใช้สอยด้านการท่องเที่ยว การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมลักษณะนี้เกี่ยวเนื่องกับองค์กรภายนอกและภาคเอกชนน้อยกว่าการจัดการภูมิทัศน์ในรูปแบบอื่น เป็นการจัดการที่ไม่ผ่านการจัดการโดยองค์กรชุมชน จึงเป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการควบคุมและดูแลน้อยกว่าเมื่อเทียบกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นเนื่องจากชุมชนผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เองดูแลเองโดยตรง ในช่วงแรกที่มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมโดยชุมชนเอง เริ่มจากการทำบ้านพักรายวัน ร้านค้าร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ในลักษณะของวัฒนธรรมคาเฟ่ (café culture) ที่เน้นบรรยากาศการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน การพูดคุยตามพื้นที่ร้านกาแฟ ตามกลุ่มผู้นำกระแสด้านการท่องเที่ยวในช่วงปี พ.ศ 2558 -2559

ปัจจุบันการจัดการบ้านพักรายวันโดยชุมชนเอง มีจำนวนประมาณ 40 กว่าครัวเรือน และการจัดการร้านค้า ร้านอาหาร มีจำนวนประมาณ 10 ครัวเรือน นอกจากนี้ พบว่า ชุมชนมีการปรับตัวไปสู่การเป็นแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ คือ ทำทั้งบ้านพักรายวัน ร้านค้า ร้านผลิตอาหารและเครื่องดื่ม จนไปถึงการนำกิจกรรมดั้งเดิมอย่างเกษตรกรรมมาปรับใช้ จนเกิดการใช้พื้นที่ที่ผสมการใช้สอยหลายอย่างเข้าด้วยกัน กล่าวคือ การเปิดร้านอาหารเพื่อรองรับกิจกรรมบ้านพัก เนื่องจากบ้านพักไม่ได้มีอาหารให้ 3 มื้อ ตามมาตรฐานการทำโฮมสเตย์ ขณะเดียวกัน มีการนำผลผลิตทางเกษตรกรรมมาต่อยอดและแปรรูปเป็นสินค้าและใช้เป็นจุดขายของพื้นที่

นอกจากนี้ จากการจัดการพื้นที่ที่เกิดจากผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ ทำการจ้างงานชุมชนในลักษณะของการสร้างโปรแกรมทัวร์หมู่บ้านในลักษณะของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการทำให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการพื้นที่ได้เอง โดยไม่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมขององค์กรชุมชน แต่เกิดจากสัญญาจ้างระหว่างชาวบ้านแม่กำปองและผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ให้ประกอบกิจกรรมผลิตหัตถกรรม ทำให้การจัดการลักษณะนี้ทำให้ชุมชนกลายเป็นผู้ประกอบการ

จากที่ได้กล่าวมา ทำให้เห็นได้ว่ากลุ่มผู้ประกอบการภายในชุมชน มีความหลากหลายมากขึ้น จากการปรับตัวในช่วงแรกที่มีเพียงแค่บ้านพักรายวันและร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มจากระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนเกิดลักษณะที่ผู้ประกอบการที่หลากหลาย และซ้อนทับไปกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น

4.4.1 วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเภทนี้ แม้จะเป็นการจัดการโดยชุมชนเอง แต่ไม่ได้เป็นการจัดการภูมิทัศน์ที่เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิตเท่ากับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแบบโฮมสเตย์ เป็นการจัดการที่มีการลงทุนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าการทำโฮมสเตย์เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักเป็นการสร้างพื้นที่เพื่อสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นทางเลือกในการอยู่รอด

อีกทางหากชุมชนไม่ได้ทำโฮมสเตย์ โดยกลุ่มผู้ประกอบการภายในที่จัดการพื้นที่ด้วยตนเอง จากที่กล่าวไปแล้วว่าประกอบไปด้วย 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายอาหาร และเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรม ตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เห็นความหลากหลายของผู้ประกอบการภายในไม่ได้รองรับแค่นักท่องเที่ยวคนไทยเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะที่เชื่อมโยงไปถึงการทำงานของภาคเอกชนที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวต่างชาติ

4.4.2 กระบวนการจัดการ

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของผู้ประกอบการภายในมีการกำหนดเงื่อนไขที่น้อยกว่าโฮมสเตย์ เนื่องจากโฮมสเตย์ถูกกำหนดด้วยการสร้างพื้นที่ว่าชาวบ้านและนักท่องเที่ยวต้องเรียนรู้วิถีชีวิตซึ่งกันและกัน และต้องอยู่ร่วมได้ชายคาเดียวกัน การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทนี้จึงมีอิสระในการจัดการมากกว่าทั้งลักษณะทางกายภาพและกิจกรรม และการสื่อความหมาย มีเพียงการใช้กฎระเบียบของชุมชนในการควบคุมลักษณะทางกายภาพบางประการ เช่น การควบคุมระยะห่างจากถนนและลำน้ำ สีของวัสดุในการก่อสร้าง และความสูงของอาคารที่สร้างใหม่ ไม่ควรเกิน 10 เมตร เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงในกลุ่มนี้ มีเพียงเงื่อนไขสำหรับการทำบ้านพักรายวัน ที่ถูกกำหนดด้วยโครงสร้างสังคม ในที่นี้คือ ประเพณีการแต่งงาน เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ใกล้เคียงกับการทำโฮมสเตย์ โดยมีข้อกำหนดในกฎชุมชนว่า หากลูกหลานยังไม่ได้แต่งงาน ชาวบ้านสามารถเลือกทำได้แค่โฮมสเตย์หรือบ้านพักรายวันอย่างใดอย่างหนึ่ง

การประเมินคุณค่า การประเมินคุณค่าในกลุ่มนี้ค่อนข้างมีความอิสระ เนื่องจากไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมหรือจัดการโดยองค์กรชุมชนโดยตรง เช่น การเปลี่ยนบ้านมาทำโฮมสเตย์ ชุมชนต้องผ่านมาตรฐานการตรวจสอบขององค์กรชุมชน จึงจะสามารถก้าวข้ามจุดเปลี่ยนแปลงได้ โดยต้องได้รับการตรวจสอบและยอมรับในการเข้ากลุ่มโฮมสเตย์ แต่การประเมินคุณค่าจากผู้ประกอบการภายในเอง มีความอิสระในการปรับใช้ทรัพยากรมากกว่า ซึ่งสามารถปรับตามทุนของแต่ละครอบครัว

การดำเนินการตามแผน ชุมชนมีอิสระในการจัดการพื้นที่ มีเฉพาะบ้านพักรายวันของชุมชนที่อาจถูกปรับใช้เข้ากับการเป็นโฮมสเตย์เสริมของชุมชน ในกรณีที่กลุ่มโฮมสเตย์มีการเข้าพักเต็ม

การตรวจสอบผลกระทบ การเพิ่มขึ้นของกิจกรรมต่างๆ ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างอิสระ แต่การตรวจสอบผลกระทบที่เกิดขึ้น องค์กรชุมชนจะเป็นผู้ตรวจสอบว่าสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องต่อกฎของชุมชนที่คุมการจัดการภูมิทัศน์ในลักษณะของภาพรวม เช่น การสร้างพื้นที่ซิดริมน้ำเกินไป การสร้างบ้านที่มีความสูงเกินกำหนด เป็นต้น

การปรับแผนการจัดการ การปรับเปลี่ยนแผนการจัดการในกลุ่มนี้ เกิดจากองค์กรชุมชนเป็นหลักเช่นกัน เพราะองค์กรชุมชนจะเป็นผู้ดูแลการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ในภาพรวม เช่น ในปี

พ.ศ. 2559 ที่จำนวนบ้านพักรายวันมีจำนวนมากเกินไป ทำให้ส่วนกลางต้องมีการปรับการจัดการใหม่ เพื่อชะลอการเพิ่มจำนวนของกลุ่มบ้านพักรายวัน โดยเอาโครงสร้างสังคมหรือการแต่งงานมาเป็นเกณฑ์

4.4.3 การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการในกลุ่มนี้ไม่ได้มีการบริหารจัดการจากองค์กรชุมชนโดยตรง เนื่องจากเป็นลักษณะของการบริหารจัดการตนเองภายในครัวเรือน ทั้งการหาแขกที่มาพักและการบริการนักท่องเที่ยว เป็นไปตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือน มีเพียงการบริหารจัดการบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชน แบ่งพิจารณาได้ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ความสามารถในการจัดการร่วมกัน

ในการจัดการในภาพรวมยังถูกกำหนดลักษณะทางกายภาพด้วยกฎระเบียบของชุมชน ทำให้การจัดการแม้ว่าจะจะเป็นคนละภาคส่วน แต่การจัดการยังมีความเชื่อมโยงกันในระดับภาพรวม เนื่องจากถือว่าการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่เป็นทรัพยากรส่วนกลางร่วมกัน มีเพียงการจัดการบ้านพักรายวันที่ยังเชื่อมโยงกับองค์กรชุมชน สำหรับการเป็นที่พักสำรองในกรณีที่พักโฮมสเตย์เต็ม ในขณะที่กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงการที่ชุมชนแม่กำปองเริ่มสามารถทำการจัดการร่วมกับภาคเอกชนอย่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ได้ในการจัดการพื้นที่

การวางแผนด้านการเงิน

การทำบ้านพักรายวันต้องตัดค่าธรรมเนียมเช่าหมู่บ้าน ราคาคนละ 50 บาท เช่นเดียวกับการทำโฮมสเตย์ แต่โฮมสเตย์จะมีค่าธรรมเนียมที่มากกว่าจำนวน 100 บาท ในขณะที่กิจกรรมร้านค้า ค่อยข้างมีอิสระในการจัดการตนเองมากกว่ากิจกรรมอื่น ในส่วนการทำโปรแกรมการท่องเที่ยวกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวชิปไลน์ เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนทางหนึ่ง

ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร

การจัดการในกลุ่มผู้ประกอบการภายใน ไม่ได้ถูกอบรมหรือเพิ่มเติมองค์ความรู้ในลักษณะการจัดการโดยตรงแบบโฮมสเตย์ที่จะมีหน่วยงานราชการและบริษัททัวร์เข้ามาให้ความรู้ในการทำโฮมสเตย์ เนื่องจากเป็นการจัดการที่อยู่นอกเหนือการควบคุมขององค์กรชุมชน ฉะนั้นการหาความรู้หรือทักษะใหม่ๆ ค่อนข้างจะขึ้นกับผู้ประกอบการในการที่จะเรียนรู้ ทดลองด้วยตนเอง ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการไปปรับจากผู้ประกอบการภายนอกที่เข้ามาภายในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการจัดการพื้นที่ใหม่

4.4.4 ตัวอย่างพื้นที่

ในที่นี้ จะขอยกตัวอย่างกิจกรรมและพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือการจัดการขององค์กรชุมชน โดยที่ยังเป็นการจัดการของชุมชนคนแม่กำปอง แต่เป็นไปในลักษณะของผู้ประกอบการที่มีการบริหารจัดการพื้นที่เอง แบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) **บ้านพักรายวัน** สภาพบ้านพักรายวันส่วนใหญ่เกิดอยู่ตามพื้นที่กลุ่มบ้านเดิม พบประมาณ 40 ครัวเรือน พบในทุกปาง โดยพบมากทั้งในปางขอน ปางโตน และปางใน เป็นการเกิดอย่างอิสระ ไม่ได้ถูกควบคุมด้วยองค์กรชุมชน บางกรณีถูกนำมาปรับใช้ในการรองรับแขกพร้อมไปกับโฮมสเตย์ของหมู่บ้านในลักษณะของโฮมสเตย์เสริม เนื่องจากเป็นกิจกรรมในลักษณะที่มีความใกล้เคียงกันในลักษณะของการพักอาศัย การเพิ่มจำนวนที่มากเกินไปของบ้านพักรายวัน ถูกกำหนดการเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วด้วยการเอาโครงสร้างทางสังคม โดยนำการแต่งงานมาเป็นตัวกำหนดว่าจะสามารถทำโฮมสเตย์และบ้านพักรายวันได้หรือไม่ หากลูกในรุ่นต่อไปยังไม่แต่งงาน จะสามารถเลือกเพียงทำโฮมสเตย์หรือบ้านพักรายวันได้อย่างใดอย่างหนึ่ง และสามารถเปลี่ยนกลับได้โดยไม่ต้องแจ้งก่อนล่วงหน้า 1 ปี ขณะที่ไม่มีการประเมินในกลุ่มร้านกาแฟและร้านค้า เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้ใกล้เคียงกับกิจกรรมหลักของชุมชนอย่างการทำโฮมสเตย์

สภาพทั่วไป เริ่มพบลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างไปจากเดิมทั้งรูปทรงและวัสดุ เริ่มเห็นอาคารที่มีลักษณะ 3 ชั้น แต่ยังไม่เกิน 10 เมตร การใช้วัสดุไม้เทียม ผนังปูน ลักษณะการวางบันไดนอกอาคาร ระเบียง ซึ่งไม่ค่อยพบในกลุ่มบ้านดั้งเดิม (ดูภาพที่ 4-23)

ภาพที่ 4-23: ตัวอย่างบ้านพักรายวันของผู้ประกอบการภายใน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

2) **ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม** ผู้ประกอบกิจการภายใน มีประมาณ 13 หลัง พบในพื้นที่ปางขอนปางโตนค่อนข้างจะหนาแน่นกว่าปางอื่น นอกจากนี้ จะมีบางผู้ประกอบกิจการภายในสร้างกระจายตัวไปนอกกลุ่มบ้านเดิม ในประเด็นระดับการปรับเปลี่ยน พบว่ามีทั้งการปรับบ้านเก่าและการสร้างใหม่ เป็นการจัดการที่ผ่านกระบวนการในแต่ละครัวเรือนอย่างอิสระ ในการค้นหาและประเมินคุณค่าจากฐานของทรัพยากรของแต่ละครัวเรือน ไม่ขึ้นกับองค์กรชุมชนและไม่มีมาตรฐานกำหนดอย่างมาตรฐานโฮมสเตย์ มีเพียงการคุมสภาพแวดล้อมตามกฎระเบียบของชุมชน สภาพแวดล้อมพบทั้งการปรับบ้านเก่าไปจนถึงการสร้างใหม่ด้วยอาคารรูปแบบใหม่ๆ ที่สร้างด้วยเหล็ก การใช้ผ้าใบเป็นหลังคา รวมถึงการเริ่มใช้สีสันทนของบ้านและหลังคาที่อาจไม่ตรงตามข้อกำหนดของชุมชนนัก เช่น หลังคาและผนังสีฟ้า เป็นต้น (ภาพที่ 4-24)

ภาพที่ 4-24: ตัวอย่างร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มของผู้ประกอบกิจการภายใน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3) **แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์** กิจกรรมในกลุ่มนี้ พบว่า เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการเริ่มผสมผสานกิจกรรมบ้านพักรายวันและร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มในพื้นที่เดียวกัน มีการใช้พื้นที่ร่วมกัน โดยพบ 3 ครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดนอกพื้นที่ปางเดิมขึ้นไปทางพื้นที่ต้นน้ำ กิจกรรมที่มีการผสมผสานการใช้สอยเหล่านี้รวมไปถึงกิจกรรมที่อาศัยองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม การเริ่มสร้างฐานการผลิตจากสวนเมี่ยงและสวนกาแฟที่ตนเองมี อยางการเกิดโรงคั่วกาแฟและการเริ่มผลิตชา เป็นลักษณะการผสมผสานที่นำไปสู่นวัตกรรมในการจัดการพื้นที่ใหม่ ที่ต่อยอดและสร้างสรรค์จากกิจกรรมเชิงเกษตรกรรม จนไปถึงการสร้างแบรนด์ของพื้นที่ซึ่งทำให้แบรนด์ของพื้นที่นั้นเชื่อมโยงไปกับสภาพภูมิศาสตร์ (ดูภาพที่ 4-25)

ภาพที่ 4-25: สภาพโรงคั่วกาแฟของผู้ประกอบการภายในชุมชน
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

นอกจากนี้ ระหว่างการลงพื้นที่ในปีที่ทำการเก็บข้อมูล มีบางพื้นที่กำลังก่อสร้างลักษณะพื้นที่ดังกล่าวขึ้น โดยมีทั้งบ้านพักรายวันและร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มในพื้นที่เดียวกัน บริเวณพื้นที่เลยปางในขึ้นไปทางพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งเป็นสภาพอาคารที่มีลักษณะค่อนข้างใหญ่เนื่องจากประกอบด้วยกิจกรรมหลายอย่าง มีความสูงประมาณ 3 ชั้น (ดูภาพที่ 4-26)

ภาพที่ 4-26: พื้นที่กำลังก่อสร้างสำหรับกิจกรรมบ้านพักรายวันและร้านกาแฟ
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

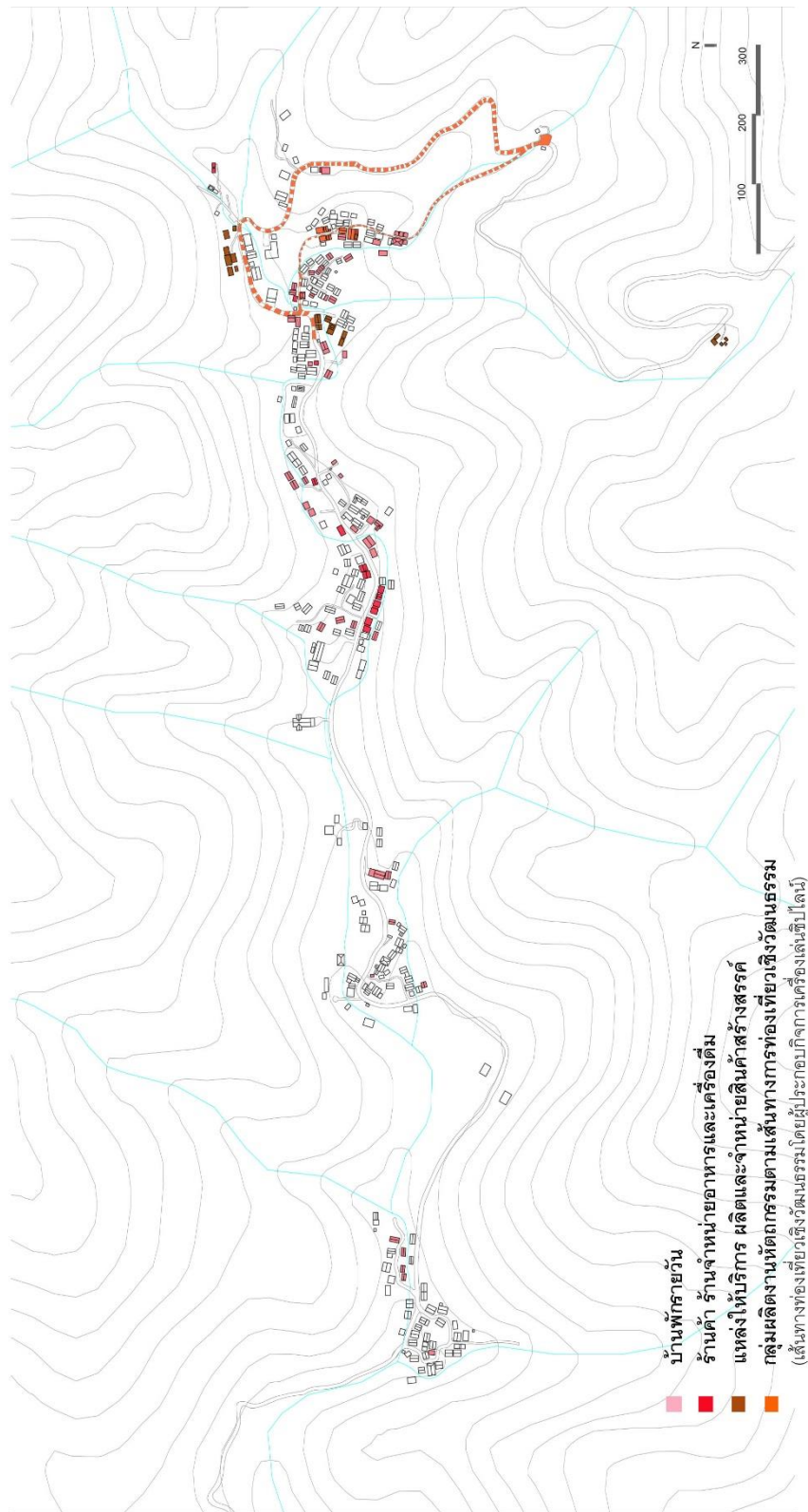
การสร้างพื้นที่ระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ เป็นการสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มบ้านปางใน โดยพบจำนวน 4 หลังคาเรือน ที่ถูกจ้างให้ทำกิจกรรมสาธิตเชิงหัตถกรรม ในที่นี้พบ กิจกรรมหมอนใบชา กิจกรรมเมี่ยงและกาแฟ กิจกรรมจักสาน และกิจกรรมสมุนไพร (ดูภาพที่ 4-27) การสร้างพื้นที่ในกลุ่มนี้ ต้องได้รับการยินยอมจากองค์กรชุมชนในการใช้ทรัพยากรภายในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันพบว่า เป็นการจัดการทรัพยากรที่เกิดจากฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีเป็นหลัก ชาวบ้านที่ถูกจ้างงานส่วนใหญ่เข้าร่วมและเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชนมาก่อน ทำให้เกิดการนำมาต่อยอดในการจัดการพื้นที่ เช่น ผู้ที่ถูกจ้างในกิจกรรมสาธิตหมอนใบชาในพื้นที่ปางใน เดิมชุมชนเข้าร่วมกลุ่มหมอนของใบชาขององค์กรชุมชนมาก่อน ทำให้การสร้างพื้นที่กิจกรรมและความหมายใหม่ จึงเป็นการที่ผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์มาต่อยอดและปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการพื้นที่จากสิ่งที่ชุมชนมี เป็นต้น

ภาพที่ 4-27: เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากการจ้างกลุ่มหัตถกรรมของชุมชน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จากการศึกษาพื้นที่ของผู้ประกอบการภายใน จะเห็นได้ว่ามีการใช้พื้นที่ที่หลากหลาย ทั้งในกลุ่มบ้านเดิมและนอกกลุ่มบ้านเดิม โดยมีความหนาแน่นในช่วงปางขอน ปางโตน และปางใน รวมไปถึงมีลักษณะการกระจายตัวออกไปจากพื้นที่กลุ่มบ้านเดิม (ดูภาพที่ 4-28)

ภาพที่ 4-28: แสดงตำแหน่งการจัดการที่เกี่ยวข้องกับผู้ประกอบกิจการภายใน
พืมา: ผู้วิจัย, 2561

4.5 สรุป: การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง

จากการศึกษาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีลักษณะเป็นการจัดการร่วมกันแบบปรับตัวได้ โดยมีองค์กรชุมชนทำหน้าที่หลักในการจัดการระหว่างกลุ่ม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีการจัดการจากหลายภาคส่วน แม้ว่าในช่วงแรก การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะเป็นการจัดการภูมิทัศน์ที่เกิดจากนโยบายของภาครัฐ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการเรียนรู้และพัฒนาในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยตนเองมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่การจัดการในลักษณะควบคุมหรือสั่งการที่มาจากภาครัฐเท่านั้น แต่ชุมชนมีการปรับตัวและมีการจัดการระหว่างภาคส่วน ในลักษณะของการทำงานร่วมกันหลายฝ่าย และยังมีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมและบริบทที่เปลี่ยนไป

ในภาพรวมของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง องค์กรชุมชนทำหน้าที่หลักในกระบวนการจัดการ โดยมีประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์แม่กำปองและคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก ในส่วนต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์และสรุปใน 4 ประเด็น ได้แก่ 1) วัตถุประสงค์ 2) กระบวนการจัดการ 3) การบริหารจัดการ และ 4) การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ของชุมชน

1) วัตถุประสงค์ เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์การจัดการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองไม่ได้สอดคล้องในทุกประเด็นตามหลักการของมรดกโลกภูมิทัศน์วัฒนธรรม: คู่มือการอนุรักษ์และการบริหารจัดการ หรือ World Heritage Cultural Landscape: A Handbook for Conservation and Management (2009) โดยพบประเด็นที่มีความสอดคล้องและไม่สอดคล้อง ดังนี้

ประเด็นที่มีความสอดคล้องกับหลักการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ โครงสร้างการจัดการพื้นที่ ชุมชนและองค์กรชุมชนแม่กำปองมีการดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วม (inclusive) และเป็นการจัดการที่เชื่อมโยงกันในหลายระดับ ทั้งในระดับนานาชาติ ระดับประเทศ ระดับภาคเอกชน และตัวชุมชน ทำให้เห็นการทำงานร่วมกันหลายระดับ ซึ่งการทำงานในแต่ละระดับล้วนส่งผลต่อกัน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เอื้อให้เกิดการปรับพื้นที่ของชุมชน ไม่ได้เกิดจากชุมชนระดับเดียว ทั้งการเปลี่ยนแปลงในช่วงแรกที่ชุมชนกำลังเปลี่ยนเข้าสู่การทำหมู่บ้านโฮมสเตย์ ชุมชนมีภาครัฐและบริษัททัวร์ที่เข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงการจัดการพื้นที่ ขณะที่ในช่วงหลังจะเห็นว่าในพื้นที่สาธารณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง ไม่ว่าจะเป็นร้านค้าชุมชน พิพิธภัณฑ์คนป่าเหมี้ยงและเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง ประกอบไปด้วยหลายหน่วยงานที่เข้ามาช่วยในการจัดการพื้นที่ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และมีการเชื่อมต่อไปถึงหน่วยงานระดับนานาชาติ

ยกตัวอย่างกรณีแรก การทำแผนการจัดการทรัพยากรชุมชนในช่วง พ.ศ. 2543 การเข้ามาทำแผนการจัดการท่องเที่ยวผ่านงานวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นการจัดการในภาพรวม การวางกฎกติกา และกลุ่มโฮมสเตย์ สามารถแบ่งให้เห็นระดับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังต่อไปนี้

ระดับท้องถิ่นภาคีรัฐบาล: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานเชียงใหม่, องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว (อบต.ห้วยแก้ว)

ระดับภาคเอกชนและระดับสถาบันการศึกษา: บริษัททัวร์ เอราวัณ กรุ๊ป, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระดับชุมชน: องค์กรชุมชน (คณะกรรมการชุมชนแม่กำปอง) ซึ่งเป็นคณะทำงานวิจัย และชุมชนแม่กำปอง

กรณีการทำพิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยง ในช่วง พ.ศ. 2556- ปัจจุบัน การจัดการของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ส่วนตัวเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนมากขึ้น ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันแบบใหม่ พิพิธภัณฑสถานเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน ถือเป็นพื้นที่สาธารณะให้คนรุ่นใหม่ที่บ้านมาร่วมดำเนินการ ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ขององค์กรชุมชนจากการจัดการโฮมสเตย์ องค์กรชุมชนทำหน้าที่เชื่อมโยงกับการจัดการในหลายระดับในลักษณะของพื้นที่ส่วนกลาง หากชุมชนมีความพร้อมในการปรับตัว แต่ไม่ได้ต้องการความรู้และการช่วยเหลือในระดับหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา รวมไปถึงการเชื่อมต่อไปกับหน่วยงานระดับนานาชาติ การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ก็อาจเกิดขึ้นได้ยาก ในทางกลับกัน หากหน่วยงานด้านบนต้องการปรับตัว แต่ชุมชนไม่พร้อมในการปรับ การจัดการพื้นที่ก็เป็นไปได้ยากเช่นกัน

เมื่อแยกออกตามระดับการจัดการพิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยง ทำให้เห็นการทำงานในหลายระดับ และยังเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่สาธารณะเดิม ซึ่งการสร้างพิพิธภัณฑสถานเป็นการสร้างบนพื้นที่ของวัดแม่กำปอง การดำเนินการดังกล่าวจึงต้องได้รับความยินยอมจากวัดเช่นกัน โดยการสร้างพิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยงได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ดังนี้

- ระดับนานาชาติ: มหาวิทยาลัยโคจิ (Kochi University) ประเทศญี่ปุ่น
- ระดับภาครัฐ: กรมการค้า กระทรวงพาณิชย์
- ระดับสถาบันการศึกษา: คลัสเตอร์ความเป็นเลิศด้านเศรษฐกิจและสังคมบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ (Cluster of Excellence on Biodiversity based Economics and Society, B.BES-CMU) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

- ระดับผู้ประกอบการกิจการภายนอก: การสนับสนุนจากผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์และผู้ประกอบกิจการภายนอก
- ระดับชุมชน: องค์กรชุมชน ผู้ประกอบการกิจการภายใน และชุมชนแม่กำปองที่ไม่ได้ทำการท่องเที่ยว

โครงสร้างดังกล่าวทำให้เห็นว่าชุมชนแม่กำปอง มีโครงสร้างการจัดการที่มีการทำงานในลักษณะเครือข่าย และเปิดรับความรู้และทักษะใหม่ตลอดเวลา โดยชุมชนยังมีการทำงานร่วมกับภาครัฐอื่นๆ ที่ได้กล่าวไป เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น

สิ่งที่ไม่สอดคล้องกับหลักการจัดการ คือ แม้ว่าชุมชนเริ่มตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งเชิงกายภาพและวัฒนธรรม ทำให้มีการจำกัดคนภายนอกในการเข้ามาใช้พื้นที่ และการควบคุมลักษณะทางกายภาพในภาพรวม นอกจากนี้ การที่ชุมชนแม่กำปอง ประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม การใช้ทรัพยากรจึงมีหลายลักษณะ ชุมชนยังไม่ได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น การจัดการในลักษณะของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการชิปไลน์ ในลักษณะของการจ้างงาน เป็นต้น รวมไปถึงการจัดการพื้นที่ทางธรรมชาติ กรณีการสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชนและการปลี่ยนนถุยงในบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นการนำทรัพยากรใหม่มาสร้างความหมายใหม่ให้แก่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง ที่อาจจะกระทบและเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายเดิม

2) กระบวนการจัดการ ชุมชนมีกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน มีหน่วยงานหลัก คือ องค์กรชุมชนที่ทำงานกับภาพส่วนอื่นๆ เป็นกลไกในการจัดการที่สำคัญ องค์กรชุมชนได้สร้างกลไกระหว่างกลุ่มขึ้นเพื่อการทำงานร่วมกัน (ดูภาพที่ 4-29) ประกอบไปด้วยความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกัน ในลักษณะการจัดการร่วมแบบปรับตัวได้ แม้ว่าในแต่ละภาคส่วนอาจมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป การประเมินคุณค่าของภาครัฐและสถาบันการศึกษา เป็นไปตามมาตรฐานและหลักการ ขณะที่การประเมินคุณค่าของภาคเอกชน เป็นการประเมินคุณค่าจากมุมมองของคนภายนอกเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การดำเนินงานที่แตกต่างกัน การตรวจสอบผลกระทบ และการปรับแผนการจัดการ มีลักษณะของการทำงานร่วมกัน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง ในการประเมินผลกระทบต่างๆ การประชุมเป็นเรื่องที่ทุกภาคส่วนต้องเข้าร่วม ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มต่างๆ และองค์กรชุมชนมีการปรับเปลี่ยนแผนการจัดการตามบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้การ

ประชุมหมู่บ้านและฟังเสียงส่วนมากเป็นหลัก ซึ่งการเข้าร่วมประชุมก็ถือเป็นกฎข้อหนึ่งของชุมชน โดยทุกคนควรรี้อย่างไม่ว่าประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่ประกอบกิจการ ทั้งคนภายในชุมชน คนภายนอก และผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบที่เกิดขึ้น ต้องให้เป็นไปตามมติเสียงส่วนใหญ่ของที่ประชุม ทำให้การจัดการที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียงการจัดการขององค์กรชุมชนเท่านั้น แต่เป็นการจัดการของทุกภาคส่วนที่ต้องร่วมกันประเมินและตัดสินใจ

กลไกการจัดการระหว่างกลุ่ม เป็นกลไกที่พัฒนามาจากการปรับตัวและจัดการความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง จากการศึกษา พบว่า ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการเกิดขึ้นของบ้านพักและร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มจำนวนมาก องค์กรชุมชนได้มีการสร้างกฎระเบียบชุมชนขึ้นมาใหม่ องค์กรชุมชนมีกฎหมายหมู่บ้านที่ควบคุมและกำกับการจัดการสภาพแวดล้อมของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมในภาพรวม เช่น การควบคุมความสูง การควบคุมสีของสภาพอาคารบ้านเรือน การกำหนดระยะห่างจากลำน้ำ เป็นต้น

ทั้งนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละราย มีกลไกบางอย่างที่เฉพาะและแตกต่างกันออกไป ซึ่งกลไกในที่นี้ หมายถึง “การจัดการและกระบวนการเรียนรู้” แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและกลุ่มคนภายนอก 2) กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและกลุ่มคนภายใน มีรายละเอียด ดังนี้

2.1) กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและกลุ่มคนภายนอก

กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและคนภายนอก องค์กรชุมชนสร้างวิธีการทำงานระหว่างกลุ่มที่เป็นคนภายนอกขึ้น ในภาพรวมกฎชุมชนซึ่งเป็นกลไกดั้งเดิมสำหรับชุมชนแม่กำปองถูกประยุกต์ใช้กับกลุ่มคนภายนอก อาจมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไป จำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่

- กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและภาครัฐและสถาบันการศึกษา

กลไกที่เกิดขึ้นผ่านนโยบายและโครงการกิจกรรมต่างๆ ของภาครัฐ โดยเฉพาะสถานศึกษา สกว. และมหาวิทยาลัยท้องถิ่น ซึ่งมีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ตั้งแต่การเริ่มปรับหมู่บ้านโฮมสเตย์จนถึงปัจจุบัน โดยมีการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นเครื่องมือที่สำคัญ

- กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์

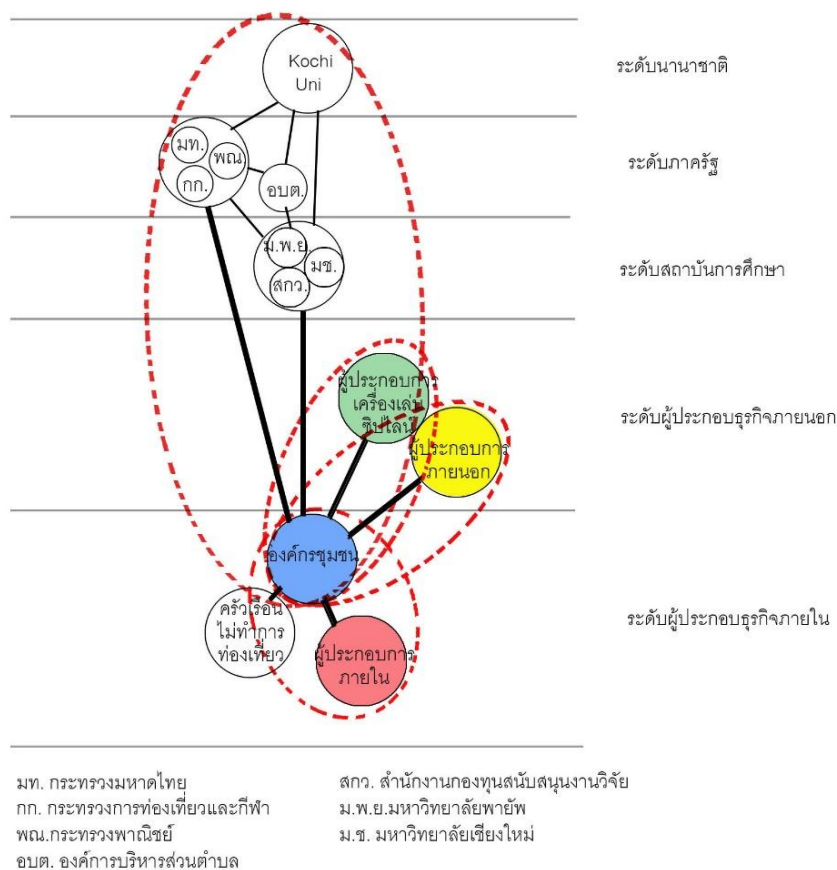
กลไกที่เกิดขึ้นระหว่างองค์กรชุมชนและผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ เป็นลักษณะของข้อตกลงในการใช้พื้นที่ร่วมกันและการจ้างงาน รวมถึงการทำตามกฎของหมู่บ้านในข้อบังคับต่างๆ

- กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและผู้ประกอบการภายนอก

กลไกที่เกิดขึ้น คือ กฎหมู่บ้านที่มีการบังคับใช้เฉพาะสำหรับผู้ประกอบการภายนอก ทั้งการห้ามเข้ามาทำธุรกิจ การห้ามการขยายต่อเพิ่มการทำธุรกิจ และการเก็บค่าบำรุงหมู่บ้านเฉพาะร้านค้าคนภายนอก ซึ่งองค์กรชุมชนไม่ได้ทำการเก็บกับร้านค้าของคนภายในชุมชน

2.2) กลไกระหว่างองค์กรชุมชนและกลุ่มคนภายใน

นอกจากกฎชุมชนในการควบคุมสภาพแวดล้อมในภาพรวม กลุ่มกิจกรรมบ้านพักรายวันที่ยังถูกเชื่อมโยงอยู่กับกลุ่มโฮมสเตย์ องค์กรชุมชนใช้โครงสร้างทางสังคม ในที่นี้ คือประเพณีแต่งงาน มาเป็นกลไกในการขยายตัวของบ้านพักรายวัน โดยกล่าวถึง การทำโฮมสเตย์ควบคู่กับบ้านพักรายวัน ครอบครัวที่มีการแต่งงานใหม่ในรุ่นลูก จึงสามารถทำบ้านพักรายวันได้ ถ้ารุ่นลูกไม่ได้แต่งงาน ให้เลือกเพียงกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ในส่วนของกิจกรรมอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากบ้านพักรายวัน องค์กรชุมชนค่อนข้างให้อิสระในการจัดการพื้นที่แต่ละครัวเรือน

— แสดงกลไกการจัดการระหว่างกลุ่มซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่ม

ภาพที่ 4-29: กลไกการจัดการระหว่างองค์กรชุมชนและเครือข่าย

3) การบริหารจัดการ การบริหารจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง เป็นการจัดการที่องค์กรชุมชนทำหน้าที่หลักเป็นตัวประสานงานกับภาคส่วนอื่นๆ มี 3 ประเด็น ได้แก่ ความสามารถในการจัดการร่วมกัน การวางแผนด้านการเงิน และความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ความสามารถในการจัดการร่วมกัน

องค์กรชุมชนทำหน้าที่เป็นหน่วยงานที่ตัดสินใจหลักในการจัดการระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเป็นการตัดสินใจที่อิงจากการฟังเสียงส่วนใหญ่ในชุมชน ทั้งคนภายในและคนภายนอก มีลักษณะในการจัดการที่เชื่อมต่อในระดับเดียวกัน ไม่ได้เป็นลักษณะของการจัดการแบบบนลงล่าง ผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนมีความสามารถในการทำงานร่วมกันฝ่ายต่างๆ มากขึ้น โดยเฉพาะภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา จากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการของหมู่บ้าน สกว. และมหาวิทยาลัย ท้องถิ่น ที่มีการทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นการจัดการพื้นที่ในลักษณะต่างๆ ทำให้เห็นว่าองค์กรชุมชนมีความสามารถในการทำงานร่วมกับหลากหลายกลุ่ม

การวางแผนด้านการเงิน

ในการบริหารจัดการรายได้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแม่กำปอง ชุมชนแม่กำปองมีทั้งรายได้ที่สนับสนุนจากภาครัฐ และรายได้ที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการด้วยตนเอง จากการทำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นธุรกิจของชุมชน เช่น กลุ่มโฮมสเตย์ เป็นต้น รายได้ที่เกิดจากเช่าพื้นที่ของทั้งผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ และผู้ประกอบการภายนอก นอกจากจะพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ยังมีการพัฒนาแบรนด์สินค้าของชุมชนแม่กำปองผ่านทางร้านค้าชุมชนที่บริหารจัดการด้วยสหกรณ์ไฟฟ้า โครงการหลวงแม่กำปอง โดยเชื่อมโยงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมเข้ากับการท่องเที่ยว และมีรายได้บางส่วนหมุนเวียนจากการเก็บบ้านพักรายวันของทั้งคนภายนอกและภายใน

ความสามารถในการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร

ในประเด็นของความสามารถในการฝึกอบรม พัฒนาบุคลากร และรักษาองค์ความรู้ในพื้นที่ การจัดการพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ที่ให้ลูกหลานกลับมาช่วยทำ เป็นหนึ่งแนวทางในการทำให้พื้นที่ส่วนกลางนั้นกลับมามีชีวิตอีกครั้ง ทั้งการทำงานในส่วนพิพิธภัณฑสถานคนป่าเหมี้ยง ร้านค้าชุมชน และเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง รวมถึงการทำกิจกรรมใหม่โยงไปถึงการต่อยอดทรัพยากรเดิมที่ชุมชนมี ในกรณีของการทำพิพิธภัณฑสถานคนป่าเหมี้ยง ส่วนหนึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้และความทรงจำของชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนก็มีความพยายามที่จะพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ด้าน “เมี่ยง” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนตั้งแต่อดีต รวมไปถึงการสร้างพื้นที่ศึกษาด้านกาแฟ เป็นแนวคิดที่แสดงถึงความพยายามในการสร้างพื้นที่ใหม่ที่กลับไปต่อยอดทรัพยากรเดิม

4) การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่: กลุ่มคนภายนอกและกลุ่มคนภายใน

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวที่ประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม นำไปสู่การสร้างพื้นที่สภาพแวดล้อมใหม่จากการจัดการในแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีการใช้พื้นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะเห็นว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์และผู้ประกอบกิจการภายนอกเป็นคนภายนอกชุมชน ในส่วนขององค์กรชุมชน แม้ว่าจะเป็นชุมชนแม่กำปอง แต่ยังเป็นการทำงานร่วมกันกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ในขณะที่กลุ่มสุดท้ายในกลุ่มผู้ประกอบการภายใน เป็นชุมชนแม่กำปองที่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้วยตนเอง ทำให้แยกการใช้พื้นที่ออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ที่บริหารจัดการของกลุ่มคนภายนอก และกลุ่มคนภายใน (ดูภาพที่ 4-30) สรุปได้ดังนี้

4.1) พื้นที่ที่บริหารจัดการของกลุ่มคนภายนอก

กลุ่มคนภายนอกมีการใช้พื้นที่ที่หลากหลาย องค์กรชุมชนร่วมกันภาครัฐและสถาบันการศึกษา มีการจัดการในพื้นที่ในลักษณะของพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ส่วนกลาง เช่น ร้านค้าชุมชน พิพิธภัณฑ์คนป่าเหมี้ยง เส้นทางการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปอง เป็นต้น การใช้พื้นที่ส่วนตัวเพื่อกิจกรรมสาธารณะ (privately owned public space) อย่างการปรับเปลี่ยนบ้านของประธานการท่องเที่ยวและโฮมสเตย์บ้านแม่กำปองเพื่อเป็นพื้นที่เรียนรู้และศึกษาด้านกาแฟ รวมไปถึงการจัดการกลุ่มโฮมสเตย์ยังถือเป็นพื้นที่ที่มีภาครัฐและสถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยสนับสนุนและพัฒนา

ผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์มีการใช้พื้นที่เป็นแตกต่างกันออกไปในแต่ละปางตามฐานทรัพยากรของชุมชน มีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อกิจกรรมชิปไลน์บริเวณปางนอก ส่วนออฟฟิศบริเวณปางกลาง และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลักษณะโปรแกรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปางใน

ผู้ประกอบการกิจการภายนอกชุมชน ในกิจกรรมบ้านพักรายวันและร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม มีการใช้พื้นที่นอกกลุ่มปางเดิม มีลักษณะกระจุกกระจายไม่ได้กระจุกตัวแบบโฮมสเตย์ และขยายขอบเขตไปทางพื้นที่ต้นน้ำ

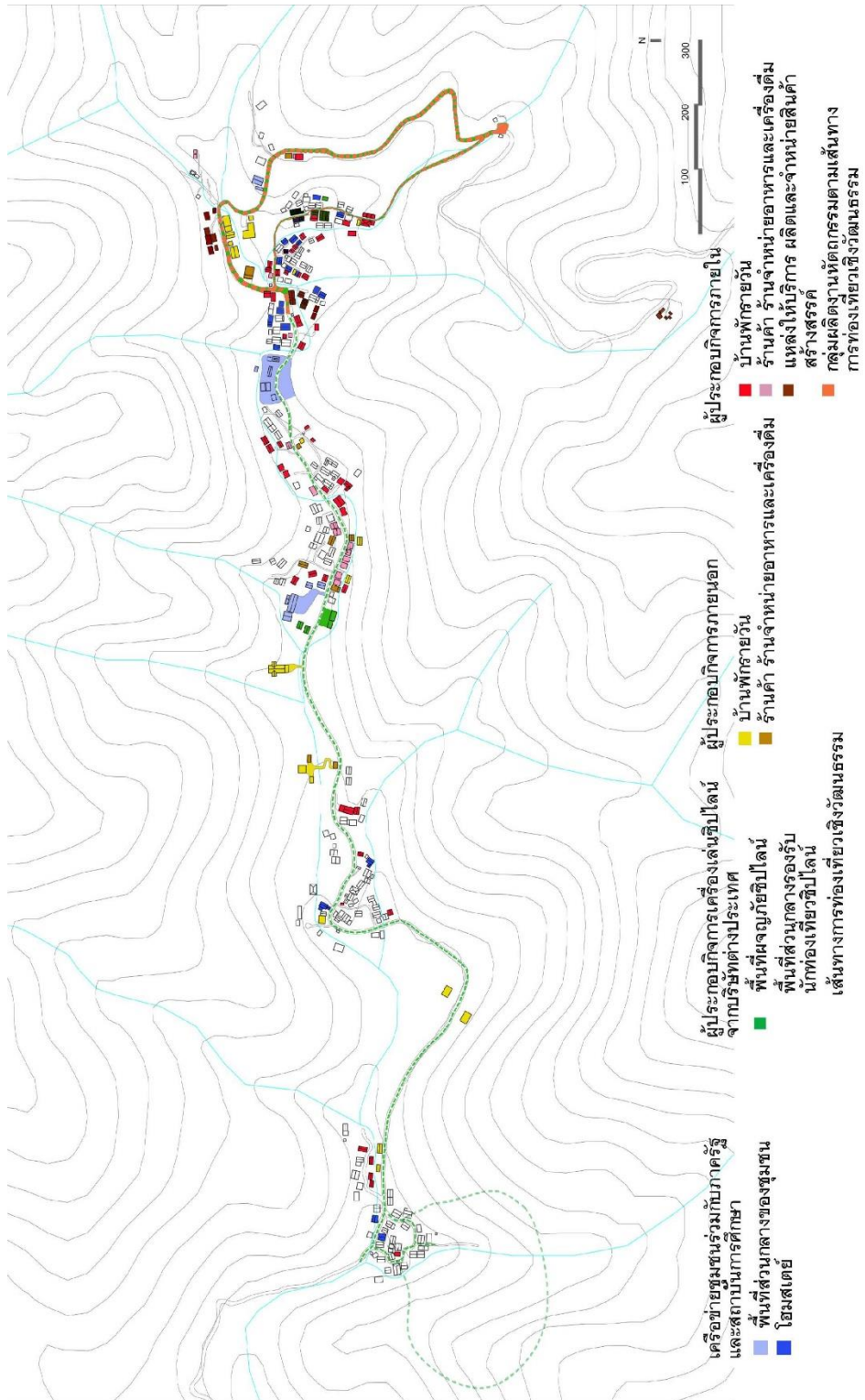
4.2) พื้นที่ที่บริหารจัดการของกลุ่มคนภายใน

พื้นที่กลุ่มนี้เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเชิงลึกในบทที่ 5 ต่อไป พื้นที่กลุ่มนี้แสดงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนแม่กำปอง ที่กลายเป็นผู้ประกอบการ เริ่มทำงานอิสระขึ้นจากองค์กรชุมชน ชุมชนเริ่มสามารถเรียนรู้และจัดการพื้นที่ได้เอง สามารถสรุปได้ 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์

4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้ง 4 กิจกรรมมีการใช้พื้นที่ที่หลากหลายทั้งในพื้นที่กลุ่มปางดั้งเดิมและพื้นที่นอกกลุ่มปางดั้งเดิม โดยมีความหนาแน่นตั้งแต่บริเวณร้านค้าชุมชนขึ้นไปจนเลยไปถึงพื้นที่ต้นน้ำ

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมบางอย่างมีการใช้ประโยชน์ซ้อนทับกัน เช่น เส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปองที่องค์กรชุมชนทำร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ ซึ่งลักษณะการจัดการดังกล่าวทำให้พื้นที่ปางในกลายเป็นเหมือนพิพธิภัณฑ์ที่มีชีวิตสำหรับให้นักท่องเที่ยวมาศึกษา ซึ่งเกิดจากการจ้างงานในสร้างพื้นที่สาธิตของกลุ่มผลิตหัตถกรรมตามเส้นทางดังกล่าว

ภาพที่ 4-30: การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ในบทต่อไป จะเป็นการศึกษาเชิงลึกในกลุ่มผู้ประกอบการภายใน ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนที่แปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อม โดยเข้าไปศึกษาทัศนคติ ลักษณะวิธีการใช้ทุนในการปรับตัว ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของพื้นที่รวมไปถึงการศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวดังกล่าว

บทที่ 5

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติของสถานที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อชุมชน

จากบทที่ 4 การศึกษาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะเห็นได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองประกอบผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4 กลุ่ม ได้แก่ องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ผู้ประกอบกิจการเครื่องบิน ผู้ประกอบกิจการภายนอก และผู้ประกอบการภายใน จะเห็นได้ว่ากลุ่มที่เป็นชุมชนแม่กำปองจะเป็นส่วนขององค์กรชุมชนและผู้ประกอบการภายใน โดยการทำให้โฮมสเตย์ภายใต้องค์กรชุมชนยังเป็นความเปลี่ยนแปลงในระดับการปรับตัว คือ ชุมชนยังคงให้ความหมายของคำว่าบ้านในมิติของการอยู่อาศัย เป็นการปรับเปลี่ยนบ้านเดิมเพื่อรองรับแขกที่มาพัก โดยการปรับเปลี่ยนบ้านเพียงเล็กน้อย ไม่ได้มีความตั้งใจในการสร้างสถานที่ท่องเที่ยว ขณะที่ผู้ประกอบการภายในมีความเปลี่ยนแปลงในระดับการแปรเปลี่ยน คือ มีความตั้งใจในการสร้างพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว แสดงถึงชุมชนได้ให้คุณค่าและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปสามารถพบได้ 4 ลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ ผู้ประกอบการภายในบางส่วน อาจยังมีบางครัวเรือนที่ยังทำโฮมสเตย์ความคุ้นเคยกับธุรกิจใหม่ แสดงถึงระดับการปรับตัวที่เกิดขึ้นหลายระดับ ทั้งระดับการปรับตัวและระดับการแปรเปลี่ยน

บทนี้เป็นการศึกษาเชิงลึกใน “กลุ่มผู้ประกอบการภายใน” เป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความสามารถจัดการพื้นที่ด้วยตนเองและพึ่งพาองค์กรชุมชนน้อยลง เป็นกลุ่มของชุมชนแม่กำปองที่มีการแปรเปลี่ยนไปสู่การสร้างสถานที่ทางวัฒนธรรมที่มีการให้คุณค่าและความหมายใหม่ ในบทนี้เป็นการทำความเข้าใจผ่านกรณีศึกษาที่เป็นตัวแทนของกลุ่มกิจกรรมใหม่

5.1 กรณีศึกษา: สถานที่ทางวัฒนธรรม

เพื่อทำความเข้าใจประเด็นการศึกษาข้างต้น งานวิจัยนี้เลือกใช้กรณีศึกษา เนื่องจากจะทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น รวมทั้งยังได้ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ มีเกณฑ์ในการเลือกกรณีศึกษา คือ กรณีศึกษาอยู่ในกลุ่มผู้ประกอบการภายใน และเป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านแม่กำปองก่อนระยะที่หมู่บ้านจะเปลี่ยนมาสู่หมู่บ้านที่ทำการท่องเที่ยว คือ ก่อน พ.ศ. 2543 เพื่อให้เห็นฐานการปรับตัวที่ชุมชนสะสมมาตั้งแต่ช่วงทำเกษตรกรรม กรณีศึกษาเป็นตัวแทนจากกิจกรรมทั้ง 4 อย่างที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากเกณฑ์ดังกล่าว ทำให้ได้จำนวนกรณีศึกษา จำนวน 13 กรณีศึกษาจากกลุ่มกิจกรรมดังกล่าว (ดูภาพที่ 5-1) เพื่อนำมาศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แบ่งได้ 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1) บ้านพักรายวัน จำนวน 3 กรณีศึกษา ได้แก่ กรณีศึกษาที่ 1 บ้านพักนับตั้งค์ (ก1) กรณีศึกษาที่ 2 บ้านพักโฮมฟอร์เรส (ก2) กรณีศึกษาที่ 3 บ้านพักเฮือนริมน้ำ (ก3)

2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม จำนวน 3 กรณีศึกษา ได้แก่ กรณีศึกษาที่ 1 ร้านกาแฟหลงเขา (ข1) กรณีศึกษาที่ 2 ร้านไส้อ้วบ้านิม (ข2) กรณีศึกษาที่ 3 ร้านกาแฟฮ่อมดอย (ข3)

3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ จำนวน 3 กรณีศึกษา ได้แก่ กรณีศึกษาที่ 1 บ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟ (ค1) กรณีศึกษาที่ 2 บ้านพักอิงดอยและร้านกาแฟ Y-Life (ค2) กรณีศึกษาที่ 3 บ้านซซเต็งและร้านม่อนแก้ว (ค3)

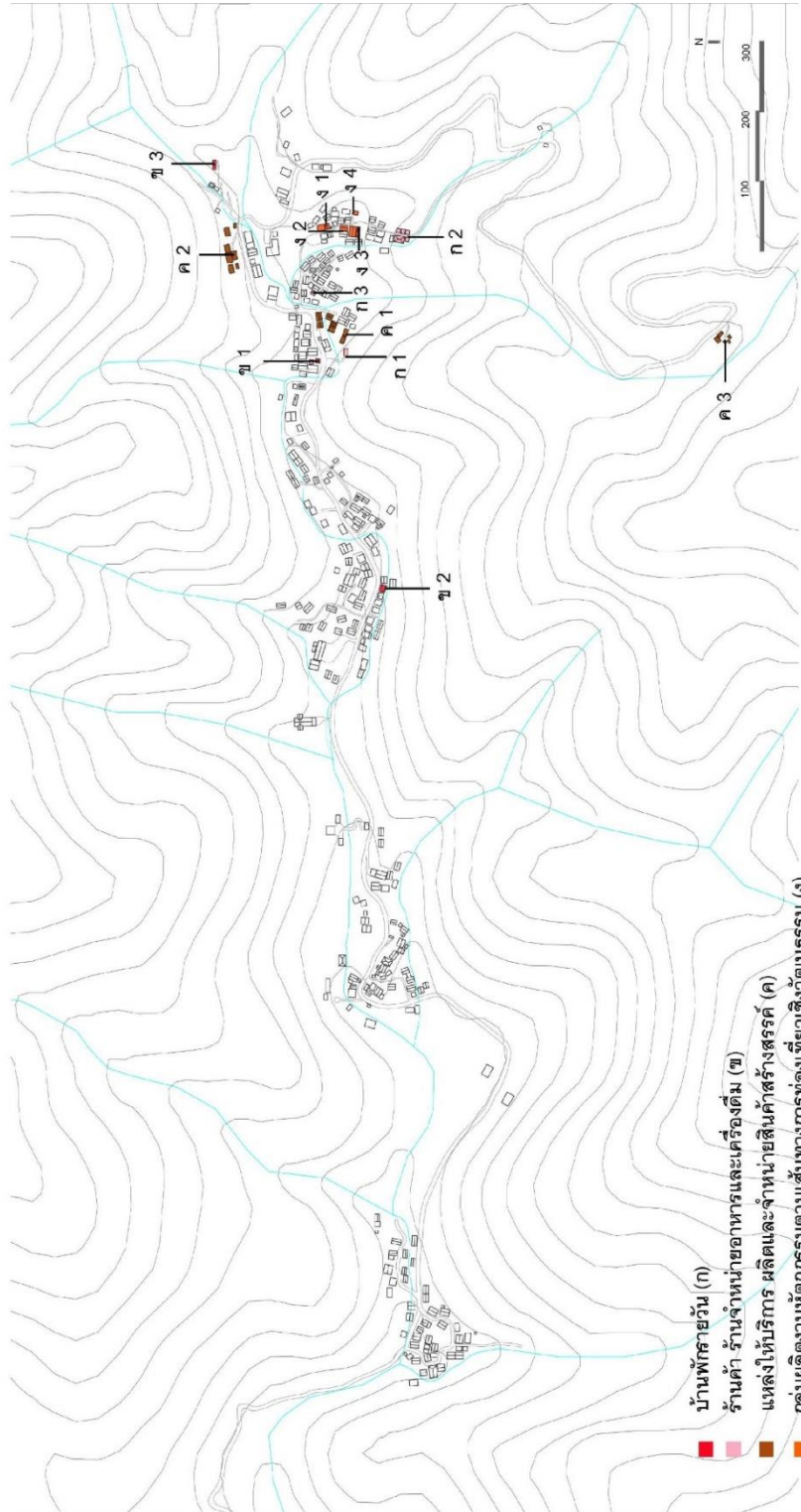
4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน 4 กรณีศึกษา ได้แก่ กรณีศึกษาที่ 1 พื้นที่ทำหมอนใบชา (ง1) กรณีศึกษาที่ 2 พื้นที่ทำเมี่ยงและกาแฟ (ง2) กรณีศึกษาที่ 3 พื้นที่ทำงานจักสาน (ง3) กรณีศึกษาที่ 4 พื้นที่ทำสมุนไพร (ง4)

การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ประกอบไปด้วยการอัดเสียง ถ่ายภาพ จดบันทึกแผนผังบ้าน อาคาร และสภาพแวดล้อมโดยรอบ โดยมีประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ 3 ส่วน สอดคล้องไปกับประเด็นการศึกษาที่ได้กล่าวไป ได้แก่ 1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว จะเป็นการศึกษาถึงทัศนคติ วิธีคิดที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงความหมายจากการทำเกษตรกรรมมาสู่การทำท่องเที่ยว และเห็นลักษณะการปรับตัว 2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม ถือเป็นทุนที่ชุมชนใช้สำหรับการปรับตัว ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม และความหมาย โดยเป็นการมององค์ประกอบของพื้นที่เป็นฐานในการปรับตัว 3) ผลจากการปรับตัว

ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมาย การเปลี่ยนแปลงความแท้ และปัจจัยเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ทั้งนี้ ในบางกรณีศึกษา อาจมีการสัมภาษณ์มากกว่า 1 คน ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่มีการทำงานในลักษณะของครอบครัว หรืออยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างรุ่น โดยเป็นการสอบถามในคนรุ่นพ่อและแม่ และคนรุ่นลูก

อนึ่ง มีข้อสังเกต พบว่าแม้ว่าการเลือกกรณีศึกษาจะเน้นไปที่ประเด็นทางด้านกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ แต่ตำแหน่งของกรณีศึกษาค่อนข้างกระจุกตัวในพื้นที่ปางใน และมีบางกรณีศึกษาอยู่ในพื้นที่บริเวณปางขอนปางโดน ทั้งนี้ เกิดจากปางในเป็นพื้นที่ดั้งเดิมที่เริ่มทำโฮมสเตย์ เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่มีบริบทที่เหมาะสมจากการใกล้แหล่งท่องเที่ยว ทั้งวัดแม่กำปองและน้ำตกแม่กำปอง ทำให้ชุมชนในพื้นที่ปางในบางส่วนจะมีการปรับตัวมายาวนานกว่าพื้นที่กลุ่มอื่นๆ ประกอบกับในช่วงหลัง มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานป่าเหมี้ยงและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริเวณดังกล่าว ทำให้การแปรเปลี่ยนไปสู่การทำการท่องเที่ยวในพื้นที่ปางในมีความพร้อมกว่าพื้นที่ปางอื่น นอกจากนี้ การเข้ามาใช้ประโยชน์ของภาคเอกชนอย่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ ในกลุ่มผลิตภัณฑ์ถดถอยตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลักษณะของการจ้างงาน เป็นการเลือกพื้นที่ดั้งเดิมในพื้นที่ปางในเพื่อใช้ประโยชน์เช่นกัน

ภาพที่ 5-1: แสดงตำแหน่งกรณีศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.1.1 บ้านพักรายวัน

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงกรณีศึกษาในกลุ่มบ้านพักรายวัน โดยเลือก 3 กรณีศึกษาที่มีการทำบ้านพักรายวัน บางกรณีศึกษาในกลุ่มนี้พบว่ายังมีบางกรณีศึกษาที่ยังทำโฮมสเตย์ควบคู่กันไป ขณะที่บางกรณีศึกษาเปลี่ยนมาสู่การทำบ้านพักรายวันอย่างเดียว

1.) กรณีศึกษาที่ 1 บ้านพักนั้บตั้งค์ (ก1)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: เริ่มทำโฮมสเตย์ก่อนในปี พ.ศ. 2558 ทำบ้านพักรายวันภายหลัง ประมาณ พ.ศ. 2558 – 2559

เจ้าของ: ธุรกิจของครอบครัวเนื่องจากครอบครัวขยาย ครอบครัวยังทำโฮมสเตย์โดยเป็นรุ่นพ่อแม่ดูแลเป็นหลัก รุ่นลูกเป็นเจ้าของบ้านพักทำร่วมกันลูกสะใภ้

จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า โฮมสเตย์มีลักษณะเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ปัจจุบันครอบครัวนี้ยังอยู่อาศัยในโฮมสเตย์ โดยเปิดพื้นที่รับแขกที่ชั้น 2 ตั้งอยู่ติดกับทางเดินภายในหมู่บ้าน ขณะที่บ้านพักรายวัน มีลักษณะเป็นบ้านไม้ 1 ชั้น สร้างสำหรับให้นักท่องเที่ยวมาพัก สร้างถัดเข้าไปด้านในของโฮมสเตย์ไม่สามารถมองเห็นจากมุมมองบ้านพักรายวันได้จากการเดินภายในหมู่บ้าน การวางบ้านพักนั้บตั้งค์ด้านใน ทำให้บ้านพักรายวันได้เปิดมุมมองสู่กลุ่มบ้านด้านล่าง เป็นการสร้างบรรยากาศและการรับรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาพัก

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการสัมภาษณ์พบว่า บ้านพักรายวันเกิดจากครอบครัวที่ขยายขึ้น จึงเปิดเป็นธุรกิจให้กับครอบครัวของลูกชาย และให้ลูกสะใภ้ดูแลเป็นหลัก จะได้มีรายได้สำหรับเลี้ยงครอบครัว ซึ่งยังเป็นการดูแลกันเองภายในครอบครัว และมีการแบ่งผลประโยชน์กันภายในครอบครัว ชื่อของบ้านพักรายวันจึงมาจากชื่อของหลาน ชื่อ นั้บตั้งค์ ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของชื่อสภาพแวดล้อมไปยังครอบครัว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษาที่ว่า

“.....ลุงมีบ้านด้านล่างอีกหลังหนึ่ง ลุงทำโฮมสเตย์ บ้านพักเป็นของลูก บ้านนั้บตั้งค์ สร้างไว้ให้ลูกหลาน ตั้งชื่อตามหลาน หลานชื่อนั้บตั้งค์ บ้านติดๆกัน เริ่มทำเมื่อปลายปีก่อน จริงๆ ก็ปลูกไว้ให้

ลูกเนี่ยละ ให้ลูกสะใภ้รับและจัดการเอง ให้ลูกไว้เลี้ยงหลาน แต่ก็ช่วยกันดูแล” (ผู้ประกอบกิจการภายใน อายุ 63 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

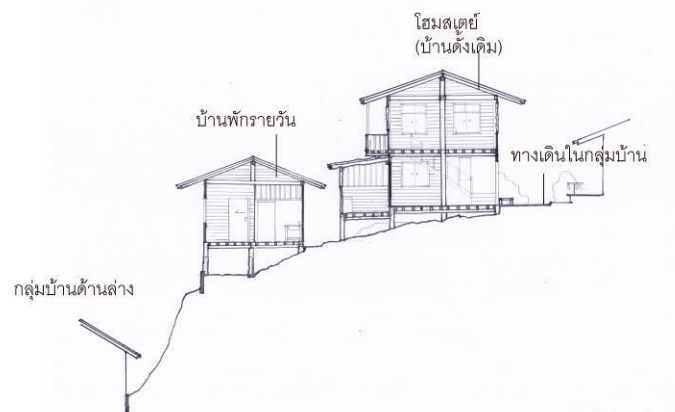
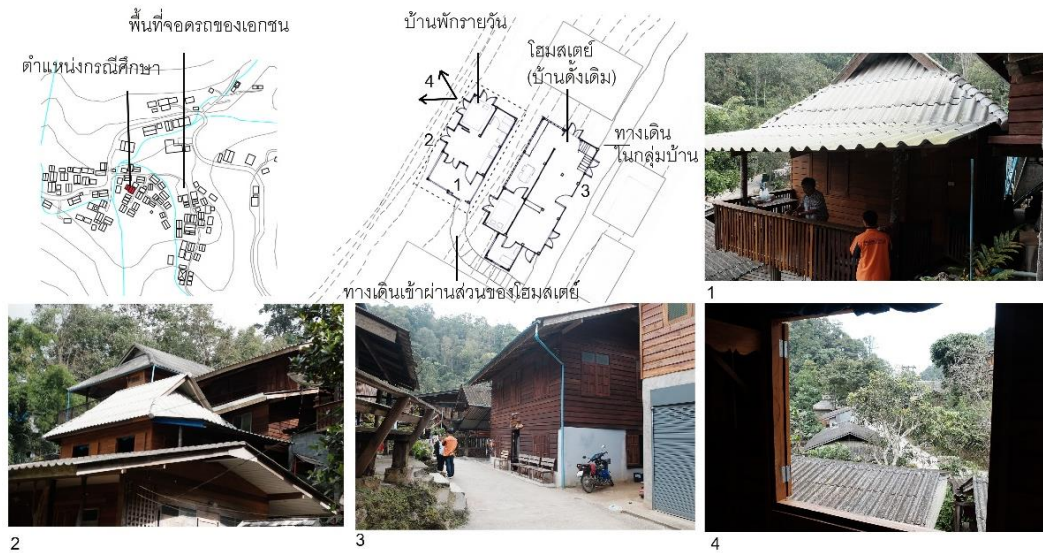
1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ เป็นการสร้างในพื้นที่ดินดั้งเดิมติดกับตัวโฮมสเตย์ของพ่อแม่ โดยให้พ่อแม่ช่วยดูแล โดยยังปรากฏวิถีคิดแบบเดิมไว้ คือ พื้นที่ลักษณะของเต็น บริเวณพื้นที่อเนกประสงค์ หน้าห้องนอน มีการสร้างความเป็นส่วนตัวให้แก่นักท่องเที่ยวด้วยการสร้างประตูเล็กๆ สร้างขอบเขตให้กับบ้านพักรายวัน พื้นที่ด้านนอกเป็นสภาพแวดล้อมที่จะได้มุมมองที่ลดลงไปยังหมู่บ้านด้านล่าง สร้างด้วยไม้เป็นหลัก เจ้าของบ้านเชื่อว่าเหมาะกับสภาพแวดล้อมมากกว่าวัสดุอื่นๆ จากสภาพบ้านที่มีการสร้างติดกันและสร้างด้วยไม้ พบว่า ยังส่งผลในเรื่องมลภาวะทางเสียงรบกวน (ดูภาพที่ 5-2) ทั้งนี้ยังมีการเปรียบเทียบกับโฮมสเตย์ที่บ้านพักรายวันสร้างความเป็นส่วนตัวมากกว่า คำสัมภาษณ์ ดังนี้

“บ้านพักรายวันสร้างด้วยไม้เป็นหลัก ผมว่าเย็นกว่าทำพวกปูนนะ เวลาสร้างบ้านก็ช่วยกัน ข้างหน้านี้เป็นเต็นและที่ห้องนอนห้องน้ำ ก็เป็นส่วนตัวกว่าทำโฮมสเตย์ แต่พอเป็นบ้านไม้ก็มีข้อเสียบ้าง แยกบางคนที่เดินเสียงดัง เราก็นอนไม่ค่อยหลับ พอเป็นไม้เวลาคนเดินจะได้ยินเสียง แต่บ้านพักก็ดีกว่าโฮมสเตย์ เสียงดังน้อยกว่า” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศชาย อายุ 63 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

นอกจากนี้ จากพื้นที่ของบ้านพักรายวันที่อยู่ในกลุ่มบ้านดั้งเดิม ทำให้กรณีศึกษาต้องพึ่งพาที่จอดรถจากลานตรงบริเวณบ้านปางใน ซึ่งเป็นที่ว่างของคนภายนอก จากการที่ชุมชนขายไปให้แก่ชาวต่างชาติ โดยคิดค่าจอด คันละ 50 บาท จากคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“คนที่มาพักก็จอดรถด้านบน คันละ 50 บาท เจ้าของที่ตอนนี้เป็นคนฝรั่งเศส แฟนเป็นคนไทย ชาวบ้านขายบ้านให้ฝรั่ง ขายไปนานละ ก่อนจะมีกฎ ถ้าไม่ใช่ฤดูท่องเที่ยวก็ไม่ค่อยมีรถ ซื้อมานานแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 - 2548” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศชาย อายุ 63 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 5-2: แสดงลักษณะการวางผังบ้านพักรายวันใกล้บ้านดั้งเดิม

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม สร้างบ้านพักรายวันรับแขกเพื่อการท่องเที่ยวเป็นหลัก คนภายในบ้านส่วนใหญ่จะทำอาชีพรับจ้าง สะเก็ดของผู้ถูกสัมภาษณ์เป็นพนักงานทำความสะอาดบ้านให้กับบ้านพักรายวันของผู้ประกอบกิจการภายนอก ที่ซื้อที่ต่อไปจากคนภายในชุมชนและปรับมาทำบ้านพักรายวันอย่างเช่นบ้านพักเพียรหวนและบ้านพักชีวิตชีวา เป็นบ้านพักของผู้ประกอบกิจการภายนอกที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษาที่ว่า

“.....ทำงานรับจ้างทำความสะอาดบ้านอาจารย์ เป็นบ้านคนนอก บ้านข้างกัน ห้องละ 100-200 บาท ทำบ้านชีวิตชีวาโฮมสเตย์กับบ้านเพียรหวน บ้านพักรายวันก็ลูกค้าเป็นหลัก ปกติบ้านพักรายวันไม่มีอาหารให้ แต่บางที่ถ้าแขกจะเพิ่มอาหาร แม่ทำอาหารให้ เงินค่าอาหารให้แม่ พ่อกับแม่ทำโฮมสเตย์อยู่ จะมีอาหารให้ ก็เก็บค่าอาหารเท่าโฮมสเตย์ไปเลย ค่าอาหารหัวละ 60 บาท มันทิดคนละอย่าง โฮมสเตย์มีตลอด มีแบบแขกที่มาดูงานหมู่บ้าน บางที่มาเป็น 100 คน บ้านพักรายวันมันเป็นช่วงเทศกาลเท่านั้น ช่วงปีใหม่คนจะล้น” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศชาย อายุ 63 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

ความหมาย ปัจจุบันเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวและทำงานรับจ้าง ไปเก็บเมี่ยงน้อยลง เพราะความต้องการเมี่ยงน้อยลง และปัญหาสุขภาพจากอายุที่มากขึ้น

“มีการท่องเที่ยวที่ดี ลูกหลานจะได้อยู่บ้าน เมื่อก่อนลุงเก็บเมี่ยงเป็นหลัก รับจ้างเก็บเมี่ยงมาก่อน ตอนนี่เก็บเมี่ยงบ้าง แต่เริ่มไปไม่ไหว สวนกาแฟอยู่สูง ห่างไปสองสามกิโลเมตร เมี่ยงทำบ้าง แต่แค่ทำไว้กินเอง ขายให้แขกบ้างนิดหน่อย แต่สวนกาแฟอยู่ไกล ไปไม่ไหวแล้ว” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 63 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

2.) กรณีศึกษาที่ 2 บ้านพักโฮมพอร์เรส (ก2)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: เริ่มทำโฮมสเตย์ก่อนในปี พ.ศ. 2547 ทำบ้านพักรายวันภายหลังประมาณ พ.ศ. 2550

เจ้าของ: ธุรกิจของครอบครัวเนื่องจากครอบครัวขยาย รุ่นพ่อแม่ทำโฮมสเตย์ และรุ่นลูก ทำบ้านพักรายวัน

จากการลงพื้นที่สำรวจ กรณีศึกษายังทำทั้งโฮมสเตย์และบ้านพักรายวัน โฮมสเตย์ทำโดยรุ่นพ่อแม่ บ้านพักรายวันเป็นของลูกสาว เป็นการสร้างใหม่ในพื้นที่ดินดั้งเดิมในระยะเดินถึง เป็นบ้านพักจำนวน 5 หลัง ได้แก่ บ้านพักขนาดใหญ่ 1 หลัง บ้านพักขนาดกลาง 1 หลัง และบ้านพักขนาดเล็ก 3 หลัง

2.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการสัมภาษณ์พบว่า เป็นการสร้างบ้านพักรายวันไว้ให้กับลูกสาว ลูกสาวและลูกเขามาช่วยกันสร้าง ทางครอบครัวพิจารณาว่าเป็นการหารายได้อีกทางหนึ่ง และพบว่า บางครั้งมีการใช้พื้นที่ร่วมกันกับโฮมสเตย์ในบางกรณี เช่น หากโฮมสเตย์เต็ม หรือจำนวนคนมาพักมากเกินไป จะมีการแบ่งมานอนบ้านพักรายวัน เป็นต้น

ทั้งนี้ จำนวนบ้านพักรายวันยังเชื่อมโยงกับข้อกำหนดของกฎหมาย เป็นการจำกัดจำนวนบ้านพักรายวันไม่ให้เกินจำนวน 4 ห้อง หากมีจำนวนมากกว่า 4 ห้อง จะมีการเก็บภาษีอีกอัตราหนึ่ง ปัจจุบันการทำบ้านพักรายวันจะอยู่ที่ ปีละ 1,800 บาทต่อหลังต่อปี ขณะที่บ้านพักโฮมพอร์เรสหลังใหญ่ใช้สำหรับเป็นบ้านพักของลูกสาวเวลากลับมาจากในเมือง จึงไม่ได้จดทะเบียนเป็นบ้านพักเพื่อเสียภาษี จะเปิดเป็นบ้านพักรายวันสำหรับนักท่องเที่ยวแบบกลุ่มใหญ่จำนวน 10-15 คน แบบไม่เป็นทางการเป็นครั้งคราวเท่านั้น สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...บ้านพักรายวันทำประมาณ พ.ศ. 2550 ของลูกสาว เคยเอาแขกไปนอน ให้เป็นโฮมสเตย์ รายได้ก็แบ่งกันพ่อแม่และลูก ไม่มีอาหารแบบโฮมสเตย์ แต่ถ้าแขกไปบ้านพักจะเอาอาหารด้วย ป้าก็ทำให้ รายได้ก็เป็นของป้าไป ส่วนนี้โฮมสเตย์เป็นของป้า บ้านพักก็ช่วยดูแลให้ลูก บ้านพักได้เยอะกว่ามี 5 หลัง แต่ภาษีเยอะ เก็บเป็นห้องห้องละ 1,800 แต่บ้านใหญ่ของเจ้าของไม่นับ ถือว่าเป็นของลูกสาว ต่อปีก็จ่ายเยอะนะ สิ้หลัง (1,800x4) ประมาณ 7,200 บาท อันหลังใหญ่ถือที่บ้านลูกสาว” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

จากการศึกษา ยังพบว่า ยังมีความเชื่อในเรื่องการจัดการพื้นที่ การผัดผี่และการตากผ้าหน้าระเบียงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านยังมีความเชื่อดั้งเดิมปะปนอยู่ เช่น การตากเครื่องนุ่งห่มตามระเบียงของนักท่องเที่ยวที่มาพักถือเป็นสิ่งที่ไม่ดี การนอนชายและหญิงเป็นสิ่งที่เคยผิดประเพณี เป็นต้น จากคำสัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

“...แต่ป่าก็ไม่ได้ชอบ บางทีผู้หญิงผู้ชาย บางคนเถียงกันในบ้านก็มีนะ เสียงดัง เตียวเข้า เตียวออก เราก็นอนไม่ได้ บางวัน ป่ารีเหนียว ป่ารีก็ไม่รับ เป็นสมัยก่อนนี่ถือว่าผัดผี่นะ และถ้าช่วงไหนวันพระใหญ่ ป่าก็อาจจะไม่รับ อยากรมีเวลาไปวัดบ้าง

...อย่างตากผ้า ป่าถือนะ อย่านตากของข้างในริมระเบียง มันไม่ดี ผู้ใหญ่แถวนี้ก็ยังถือกันอยู่”
(ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

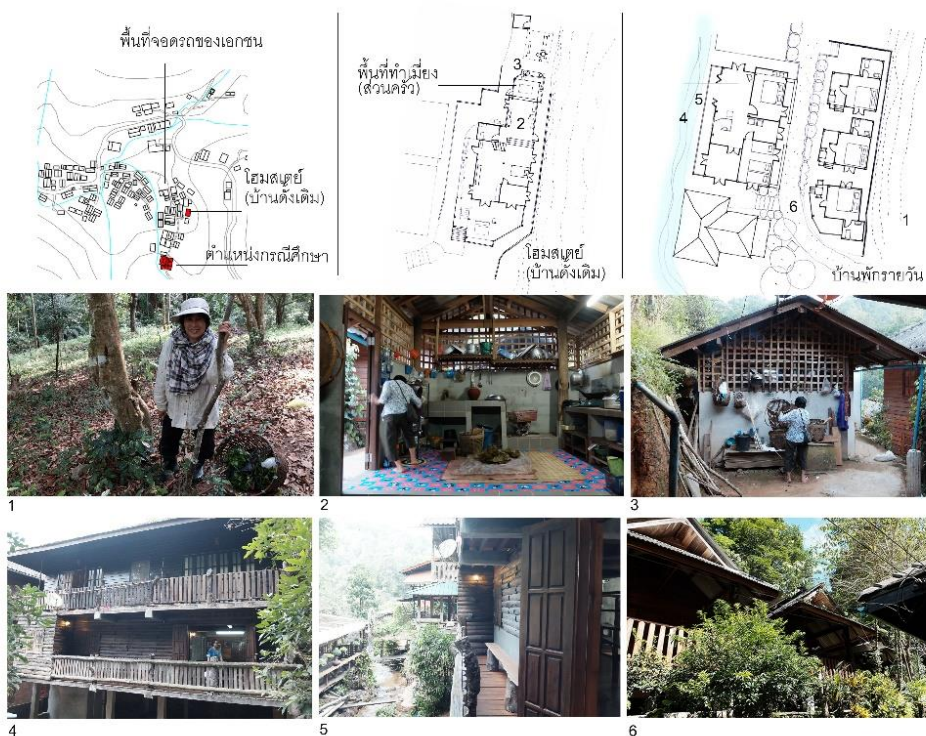
กรณีศึกษา นี้ยังมีความสัมพันธ์กับการบริการที่พักในลักษณะของที่พักระยะยาว (long stay) ให้แก่พนักงานของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ ในการเช่าแบบเป็นรายเดือน โดยเกิดจากการที่ผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์จ้างคนภายนอกเข้ามาทำงาน ทำให้เกิดการเช่าบ้านพักขึ้น

“..บ้านพักรายวันหลังเลิกหลังในสุด มีคนของชิปไลน์กิบบอนมาเช่า มาเช่าเป็นรายเดือน ป่าว่ากิบบอนก็ดีนะ สร้างรายได้ให้ชาวบ้าน” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

2.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

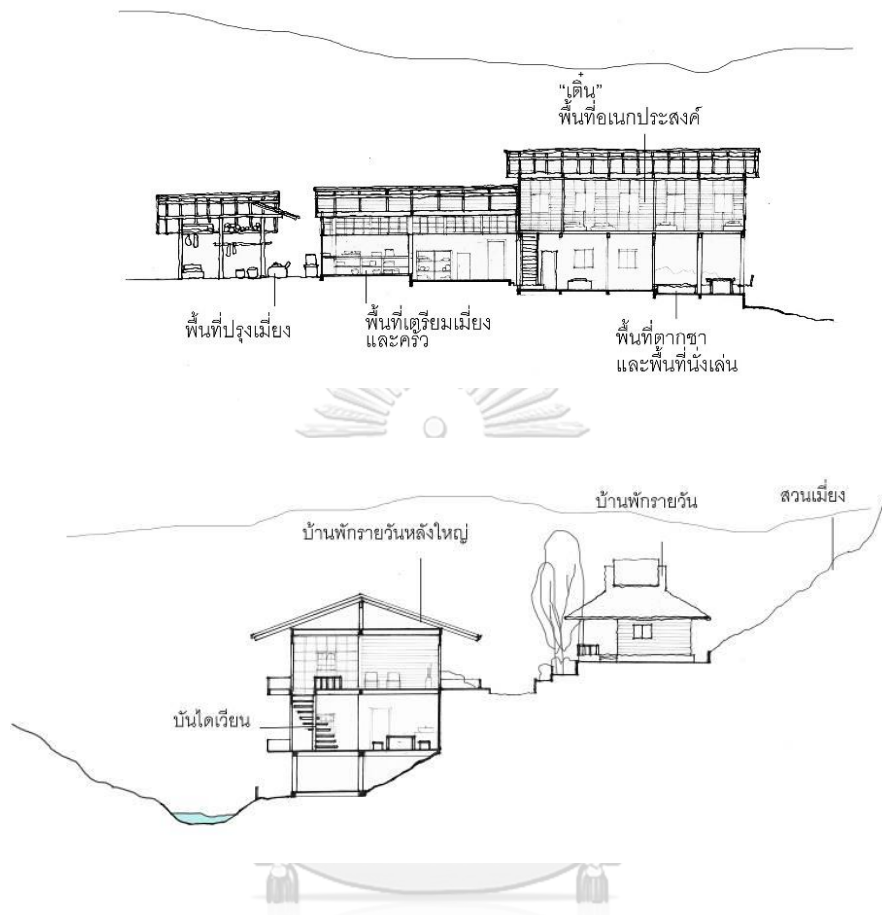
ลักษณะทางกายภาพ เป็นการสร้างบ้านพักใหม่ในสวนเมียงดั้งเดิมในระยะที่ไม่ไกลจากโฮมสเตย์เดิม เนื่องจากพ่อแม่ยังต้องมาดูแลให้ ครอบครัวลูกสาวยังทำธุรกิจในเมืองเชียงใหม่ ทำให้ขึ้นมาเป็นครั้งคราว การดูแลกิจการส่วนใหญ่จึงยังเป็นของพ่อแม่ที่ทำโฮมสเตย์เป็นหลัก ลูกสาวเคยชวนคนรุ่นพ่อแม่ไปอยู่ในเมือง แต่ด้วยความผูกพันทั้งในเรื่องพื้นที่และเพื่อนบ้าน ทำให้กรณีศึกษาดังกล่าวเลือกที่จะอยู่ที่หมู่บ้านต่อ ลักษณะอาคารจะเน้นความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยการเอาไม้เทียมมาแปะที่ภายนอก และเป็นไม้จริงบางส่วนผสมผสานกันไป ภายในมีองค์ประกอบใหม่ ๆ เช่น บันไดเวียน พื้นที่สังสรรค์รับประทานอาหารขนาดใหญ่ เป็นต้น ทั้งนี้ มีการพึ่งพาพื้นที่โฮมสเตย์เป็นบางกรณี เช่น เป็นพื้นที่รับประทานอาหาร และเป็นพื้นที่สาธิตการทำเมียง เป็นต้น (ดูภาพที่ 5-3)

“.....ใช้ที่ของลุงบุญ น้องชายป่าเอง เดิมเป็นสวนเมี่ยงใกล้บ้าน จริงมีสองสามสวน แต่ไกล อันนี้ใกล้สุด ก็สร้างบ้าน ลูกเขยมาช่วยกันทำ ก็ออกแบบกันเอง ก็ทำให้เป็นไม้ๆ จะได้กลมกลืนกับ บ้านเก่าๆ เดิม ก็ค่อยขึ้นมาเยี่ยม ก็จะมานอนหลังใหญ่นี้ละ ก็เคยชวนป่าไปอยู่ในเมือง แต่ชอบอยู่ที่นี้ เหมือนเราโตมากับที่นี่” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 5-3: ลักษณะการวางผังบ้านพักรายวันและการใช้พื้นที่บางส่วนของโฮมสเตย์
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

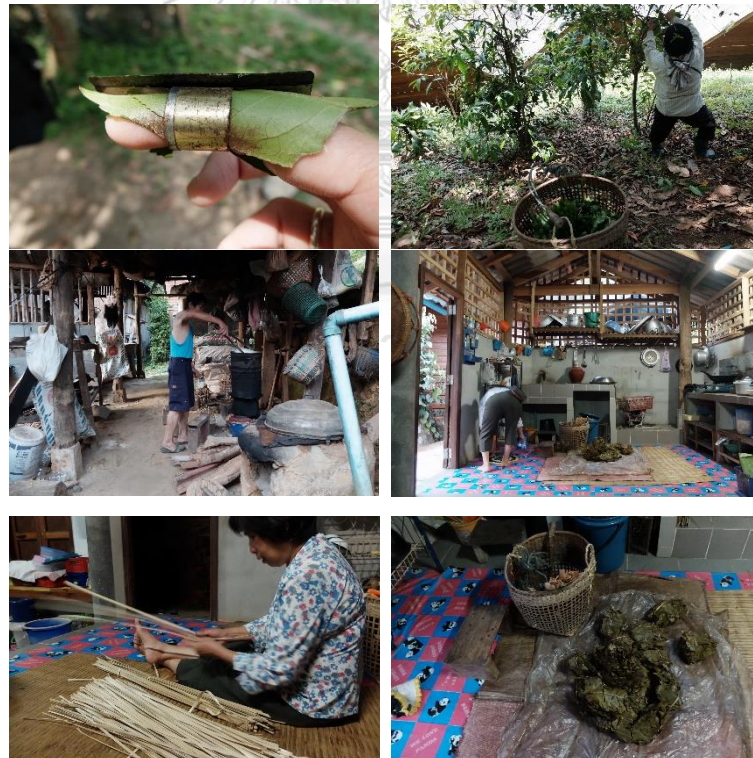
เมื่อพิจารณาผ่านรูปตัดของอาคารระหว่างโฮมสเตย์และบ้านพักรายวัน จะเห็นได้ว่าพื้นที่ บ้านโฮมสเตย์จะปรับเปลี่ยนไปตามความชันของสภาพของภูมิศาสตร์ และมีพื้นที่กึ่งทึบกึ่งโปร่งไว้ สำหรับการระบายความร้อนจากการทำเมี่ยง มีพื้นที่ทำครัวและทำเมี่ยงชัดเจน ขณะที่บ้านพักรายวัน เริ่มเห็นเทคนิคและวิธีการใหม่ๆ ในการที่จะสร้างพื้นที่ เช่น การสร้างอาคารในลักษณะ 3 ชั้น เพื่อที่จะสร้างพื้นที่ติดริมน้ำ การยื่นระเบียงหันหน้า เป็นต้น (ดูภาพที่ 5-4)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ภาพที่ 5-4: ลักษณะการวางตัวของโฮมสเตย์และบ้านพักรายวัน
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม มีการใช้พื้นที่สวนที่ไกลออกไปสำหรับการพานักท่องเที่ยวไปทำการสาธิต ทั้งสวนใกล้บ้านพัก และสวนที่ไกลออกไป และมีการสาธิตการทำเมี่ยงในพื้นที่ครัวของบ้านโฮมสเตย์ โดยเป็นการสาธิตให้นักท่องเที่ยวที่มาพักบ้านพักรายวัน ตั้งแต่กระบวนการเก็บใบไม้ การใช้ปอกสวมนิ้วเพื่อการเก็บใบเมี่ยง ตลอดจนกระบวนการนึ่งเมี่ยง มัดเมี่ยงจากตอกไม้ไผ่และบรรจุเพื่อหมัก

(ดูภาพที่ 5-5)

ภาพที่ 5-5: การสาธิตกระบวนการทำเมี่ยง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ความหมาย การเปลี่ยนแปลงความหมายจากบ้านไปโฮมสเตย์ในรุ่นพ่อแม่ และการเปลี่ยนแปลงจากโฮมสเตย์ไปสู่อำเภอพักรายวัน กรณีศึกษาพิจารณาว่าการทำท่องเที่ยวทำให้มีรายได้มากขึ้นและนำความสะดวกสบายมาให้มากกว่าการทำเกษตรกรรม สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“จริงๆ ตอนนี้อยู่ในเมือง ว่างก็จะขึ้นมาเยี่ยมพ่อแม่ มาดูบ้านพัก ทำธุรกิจหอพักในเมือง อีกที่ การท่องเที่ยวดีนะ ทำให้สบาย สมัยป่ามาที่นี่ ตั้งแต่ไม่มีไฟใช้ ไม่มีถนนลำบากมาก จะลงไปในเมืองเดินเป็นวัน เดี่ยวนี้ดีขึ้นเยอะ เมื่อก่อนอยู่ได้ด้วยเมีย มีใบเมียเหมือนมีเงิน แต่สมัยนี้ไม่ค่อยมีคนกินแล้ว” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

3.) กรณีศึกษาที่ 3 บ้านพักเหือนรินน้ำ (ก3)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: เริ่มทำโฮมสเตย์ในปี พ.ศ. 2547 เริ่มทำบ้านพักรายวันประมาณ พ.ศ. 2559 โดยพบว่านอกจากบ้านพักเหือนรินน้ำ ยังมีบ้านพักพินดาที่เป็นการดูแลร่วมกันภายในครอบครัว และออกจากโฮมสเตย์ ประมาณปี พ.ศ. 2559 เนื่องจากกฎของชุมชน

เจ้าของ: ธุรกิจของครอบครัวเนื่องจากครอบครัวขยาย ลูกสาวสองคนทำร่วมกัน และมีการสร้างบ้านพักเพิ่มอีกหนึ่งหลังให้หลานสาว

เหือนรินน้ำเป็นบ้านพักรายวันที่เป็นกรณีศึกษาหลัก จากการลงพื้นที่พบว่า มีบ้านพักพินดาอีกหนึ่งหลังที่เป็นของกรณีศึกษา พื้นที่ในกรณีศึกษาจึงทำให้เห็นบ้านของคน 3 รุ่นที่อยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน ได้แก่ 1) บ้านดั้งเดิม สำหรับอยู่อาศัย เดิมเป็นบ้านโฮมสเตย์ ของรุ่นพ่อแม่ 2) เหือนรินน้ำ บ้านพักรายวันของลูกสาว 3) บ้านพักพินดา บ้านพักรายวันของหลาน เดิมที่ดินเป็นผืนเดียวกันก่อนจะมีถนนตัดผ่าน

3.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

เป็นการปรับตัวที่เกิดจากการขยายตัวของครอบครัวและกลไกขององค์กรชุมชนในการควบคุมปริมาณการเพิ่มของบ้านพักรายวันในเรื่องของกลไกทางสังคมหรือการแต่งงาน

บ้านพักเหือนรินน้ำเป็นบ้านของลูกสาวผู้ถูกสัมภาษณ์สร้างเพื่อหารายได้ ช่วยกันทำภายในครอบครัว และสร้างให้หลานอีก 1 หลังอยู่ในกลุ่มบ้านบริเวณใกล้เคียงกัน โดยเป็นธุรกิจครอบครัวที่ช่วยกันดูแล ผู้ถูกสัมภาษณ์ คือ คนในรุ่นพ่อแม่ทำโฮมสเตย์มาก่อน แต่เมื่อเริ่มรับจ้างทั่วไป จึงไม่

สามารถทำโฮมสเตย์ได้ เนื่องจากมาตรฐานโฮมสเตย์ต้องมีอาหาร 3 มื้อ ทำให้ไม่มีเวลา คนในรุ่นถัดไป จึงเลือกทำบ้านพักรายวัน เนื่องจากความสะดวกสบายในการจัดการ นอกจากนี้ ยังพบว่า เป็นผลมาจากระบบดั้งเดิมของชุมชน คือ การแต่งงาน ซึ่งองค์กรชุมชนให้เลือกทำเพียงอย่างเดียวหาก คนในรุ่นต่อไปยังไม่แต่งงานเพื่อกันความเหลื่อมล้ำในการประกอบธุรกิจภายในหมู่บ้าน จากคำสัมภาษณ์ของคนในรุ่นพ่อแม่ มีคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“...ลูกป่าทำ ลูกสาวสองคน พี่อี๊ดกับพี่แอ๊ด 2 คนทำบ้านพักเฮือนริมน้ำ และบ้านพินดาของลูกสาวของแก ของหลาน แต่หลานแกยังไม่แต่งงาน ยังเรียนอยู่ ก็เลยออกจากโฮมสเตย์ แต่อย่างแม่เคยทำโฮมสเตย์ พอทำหลายอย่างทำไม่ไหว ดูแลแขกไม่ทั่วถึง ทำข้าวสามมื้อ ทำคนเดียวไม่ไหว ก็เลยมาเปลี่ยนไปทำบ้านพักรายวันกัน ตอนนี่ก็มีสองหลังของลูกคือเฮือนริมน้ำ กับ บ้านพักรายวันของหลานคือบ้านพินดา” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 65 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ขณะเดียวกัน ได้มีการสัมภาษณ์คนในรุ่นลูก ที่แสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกันกับคนในรุ่นพ่อแม่ ดังนี้

“...แม่พี่ทำโฮมสเตย์มาก่อน พี่มาทำบ้านพักรายวัน ก็มีของพี่และลูกพี่ ลูกพี่ยังไม่ได้แต่งงาน เวลาไปประชุมหมู่บ้าน ก็จะถามกันว่าเอาอย่างไร ส่วนกลางก็ให้เลือกว่าให้ทำได้แค่อย่างเดียว ถ้าลูกยังไม่แต่งงาน พี่ก็ลองออกมาจากโฮมสเตย์ ก็ลองมาทำบ้านพักรายวัน ก็สะดวกกว่า ดีไม่ดีก็เปลี่ยนกลับไปได้นะ” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 39 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

นอกจากนี้ ยังพบกลไกในการเปลี่ยนผ่านที่มากกว่ากฎของหมู่บ้าน โดยพบในลักษณะของความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนา หรือ “ซิด” โดยชาวบ้านไม่นิยมต่อเติมบ้านด้วยความเชื่อว่าจะเกิดสิ่งที่ไม่ดี สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“.....บ้านในแม่กำปองบ้านแบบต่อเติมไม่ค่อยมี ถ้ามีก็ระเบียงน้อยๆ เนี่ยพอได้ ถ้าเป็นบ้านไม่ได้ ...“สืบงานฮานเฮือน” จะตัดจะต่อออกนี้ไม่ได้เลย คือ ต่อชานกับตัดเรือน ต่อเติมคล้ายๆ สืบบ้านออกไปไม่ดี ทำใหม่ได้ ไม่ให้ต่อออกมาจากบ้านเก่า ชาวบ้านเชื่อว่ามัน “ซิด” ไม่ดี ทำแล้วจะโชคร้าย” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 65 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

3.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ เป็นการใช้พื้นที่สวนครัวและสวนเมี่ยงมาสร้างบ้านใหม่ในพื้นที่ละแวกบ้านดั้งเดิมในระยะที่เดินถึง ทำให้เห็นการวางตัวอาคารของครอบครัวในคน 3 รุ่น มีความพยายามสร้างบรรยากาศด้วยต้นไม้และลำน้ำ และสร้างความเป็นส่วนตัวให้แก่บ้านพักรายวัน เริ่มมีการกำหนดพื้นที่เป็นทางเข้าบ้านพักรายวัน โดยการสร้างประตูเป็นทางเข้าเล็กๆ มีการออกแบบสภาพแวดล้อมที่มากกว่าตัวบ้านพักรายวัน มีการสร้างสะพาน การสร้างพื้นที่นั่งเล่น สภาพตัวบ้านมีลักษณะที่ใหญ่ขึ้นจากบ้านพอาศัยดั้งเดิม เนื่องจากจำนวนห้องพักที่มากขึ้น มีลักษณะเป็นห้องติดๆ กัน จำนวน 4 ห้อง (ดูภาพที่ 5-6)

ภาพที่ 5-6: ลักษณะการขยายตัวของอาคาร ไปตามคน 3 รุ่น

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม กรณีศึกษาในกลุ่มนี้ปรับเปลี่ยนมาสู่กิจกรรมเชิงการท่องเที่ยว มีการทำบ้านพักรายวันเป็นกิจกรรมหลัก มีการเข้าร่วมกลุ่มทำหมอนใบชาขององค์กรชุมชน และรับจ้างทั่วไป

ความหมาย การสร้างบ้านพักเพื่อการท่องเที่ยวและทำงานรับจ้างทั่วไป การทำเกษตรกรรม มีแนวโน้มที่จะลดลง ปัจจุบันไม่ได้ทำเมียงแล้ว มีการไปเก็บเมล็ดกาแฟบ้างเป็นครั้งคราว

“ไม่ได้ไปแล้ว ทำเมียงทำกาแฟ ละอ่อนก็ทำบ้านพักรายวัน แม่ก็รับจ้างทั่วไป รายได้ก็มีหลายๆ ทาง พี่แอ๊ดก็เย็บผ้า บ้านรายวันหมู่บ้านก็ไม่ได้ทำให้เรานะ ดีคนละแบบ บ้านพัก ไม่ต้องทำอาหารให้ ก็สบายไปอย่าง ทำสวนแม่ไม่ได้เก็บแล้วนะ มีแฟนลูกสาวเก็บกาแฟอยู่ ถ้าช่วงไหนราคาไม่ดี ก็ไม่ได้ขึ้นไปสวนนะ” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 65 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

จากที่ได้กล่าวมาทั้ง 3 กรณีศึกษาของบ้านพักรายวัน ทำให้เห็นลักษณะร่วมกันของข้อมูลพื้นฐาน คือ แม้ว่าส่วนใหญ่เจ้าของจะเป็นของคนในกลุ่มรุ่นลูกหลาน แต่ยังคงอาศัยคนในรุ่นพ่อแม่ในการช่วยเหลือ ในขณะที่ลักษณะการปรับตัวส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างสรรคที่ปรับจากฐานทรัพยากรดั้งเดิม คือ การทำโฮมสเตย์ และจะเห็นได้ชัดในกรณีศึกษาที่ 3 ที่มีการปรับเปลี่ยนทั้งภายใต้ระบบสังคมการแต่งงานและความเชื่อเดิม

ในกระบวนการปรับตัวในเรื่องของทุนที่ใช้และผลที่ได้ การเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพมีความคล้ายคลึงกัน คือ การสร้างบ้านพักรายวันใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม โดยจะไม่ไกลไปจากบ้านพ่อแม่และแม่ ยังคงความใกล้ชิดไว้ ในด้านกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมใหม่ คือ การทำบ้านพักรายวัน มีการนำวิถีชีวิตดั้งเดิมในการทำเมียง มาปรับใช้ในลักษณะของกิจกรรมสาธิตเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ส่วนในประเด็นด้านการให้คุณค่าและความหมาย การเปลี่ยนแปลงของบ้านพักรายวัน ทำให้เห็นถึงลำดับของการเปลี่ยนแปลงความหมายจากคนแต่ละรุ่น โดยพบว่าคนในรุ่นพ่อแม่จะมีการปรับบ้านเพื่อทำโฮมสเตย์ ในขณะที่คนในรุ่นถัดมาเลือกที่จะทำบ้านพักรายวันมากกว่าทำโฮมสเตย์ ด้วยบริบททั้งตัวคนรุ่นใหม่เองและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 5-1)

ตารางที่ 5-1: การวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาบ้านพักรายวัน

ประเด็นการศึกษา	กรณีศึกษาบ้านพักรายวัน		
	กรณีศึกษาที่ 1	กรณีศึกษาที่ 2	กรณีศึกษาที่ 3
ลักษณะข้อมูลพื้นฐาน	ธุรกิจของครอบครัว (การขยายตัวของ ครอบครัว)	ธุรกิจของครอบครัว (การขยายตัวของ ครอบครัว)	ธุรกิจของครอบครัว (การขยายตัวของ ครอบครัว)
ลักษณะการใช้ทุนใน การปรับตัว	การสร้างสรรค์ปรับจาก ฐานทรัพยากรเดิม	การสร้างสรรค์ปรับจาก ฐานทรัพยากรเดิม	การสร้างสรรค์ปรับ จากฐานทรัพยากร เดิมผ่านระบบชุมชน ดั้งเดิมและความเชื่อ ดั้งเดิม
การเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบของ สถานที่ทางวัฒนธรรม	- การสร้างใหม่ในบริเวณ พื้นที่ดินดั้งเดิม - กิจกรรมใหม่ - การเกิดการเปลี่ยนแปลง ความหมายระหว่าง บ้าน โฮมสเตย์ และ บ้านพักรายวัน	- การสร้างใหม่ในบริเวณ พื้นที่ดินดั้งเดิม - กิจกรรมใหม่และมีการใช้ กิจกรรมดั้งเดิมเพื่อการ สาธิตเชิงการท่องเที่ยว - การเกิดการเปลี่ยนแปลง ความหมายระหว่าง บ้าน โฮมสเตย์ และ บ้านพักรายวัน	- การสร้างใหม่ใน บริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม - กิจกรรมใหม่ - การเกิดการ เปลี่ยนแปลง ความหมายใหม่สู่การ ทำบ้านพักรายวัน เลิก ทำโฮมสเตย์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.1.2 ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม

ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงกรณีศึกษาในกลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม โดยเลือก 3 กรณีศึกษา ในเบื้องต้นพบว่า กิจกรรมในกลุ่มนี้ค่อนข้างมีความหลากหลายทั้งการใช้พื้นที่ และกิจกรรม

1.) กรณีศึกษาที่ 1 ร้านกาแฟหลงเขา (ช1)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: เปิดร้านในระหว่างการลงสำรวจพื้นที่วิจัยในปี พ.ศ. 2561

เจ้าของ: คนในรุ่นถัดไปกลับบ้านมาประกอบธุรกิจ

ร้านกาแฟหลงเขา เป็นธุรกิจของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่กลับมาบ้าน เพิ่งสร้างและเปิดในช่วงการเก็บข้อมูลในปีที่ทำการวิจัย พ.ศ. 2561 เดิมครอบครัวทำบ้านพักโฮมสเตย์ ในช่วงพ.ศ. 2558 มีการทดลองทำโฮมสเตย์ตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2543 แต่มีความไม่พร้อมจึงไม่ได้สมัครเข้ากลุ่มอย่างเป็นทางการ เมื่อลูกกลับมาบ้านจึงเริ่มสนใจมาทำการท่องเที่ยวเพื่อหารายได้เพิ่ม

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการสัมภาษณ์ครอบครัวเจ้าของกิจการ พบว่า ลูกสาวอายุ 33 ปี กลับมาอยู่บ้านและได้ทดลองทำกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก่อนจะมาเปิดร้านเป็นระยะเวลา 2-3 ปี เคยไปทำงานร้านเฮือนกาแฟ ของอดีตพ่อหลวงก่อน และได้ทดลองเปิดร้านบริเวณวัด เป็นเพียงชั่วคราว แต่เพิ่งรี้อไปและสร้างร้านของตนเองใหม่ ในบริเวณบ้านเดิม จากคำสัมภาษณ์ดังนี้

“ร้านลูกสาว ก็อยากให้ลูกสาวกลับบ้าน ลูกสาวเคยทำร้านปังกำปอง ชายตรงวัด แปลงที่วัด แล้วก็เอาเงินบำรุงวัด ปังปัง ปังกำปอง รื้อไปแล้ว หามหัว ผมก็รื้อ เสาตรงนี้ สร้างร้านให้ลูกสาว ตรงหน้าบ้าน ย้ายมาเปิดในบ้านตัวเอง นั่นมันที่สาธารณะ เลยเล็กที่เรามีทำที่เราดีกว่า ก่อนหน้านั้นลูกสาวก็ไปทำงานกับร้านพ่อหลวง ร้านเฮือนกาแฟตรงข้ามบ้าน” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ เป็นการสร้างใหม่ในพื้นที่ใกล้เคียงบ้านหลังเดิมบริเวณพื้นที่สวนครัวเดิม เนื่องจากมีทำเลเดิมที่ติดถนนและเข้าถึงง่าย ลักษณะเป็นรูปทรงที่ดูทันสมัยขึ้น ใช้ไม้เทียมเป็นวัสดุหลักเพื่อสร้างความกลมกลืนไปกับสภาพพื้นที่ หันหน้าตัวอาคารไปทางถนนเพื่อเปิดรับมุมมองจากถนน และยังทำให้เปิดการเปิดมุมมองของร้านสู่มุมมองทางด้านพิพิธภัณฑ์คนป่าเมียงและภาพวิวัฒนาการ

บริเวณชั้นสอง มีการใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างร้านกาแฟ และโฮมสเตย์ โดยเป็นห้องนอนของคนภายในครอบครัว เนื่องจากบ้านดั้งเดิมที่ใช้สำหรับอยู่อาศัยเปิดเป็นโฮมสเตย์ ทำให้เวลาที่แขกมาพัก สร้างความไม่สบายใจแก่คนภายในครอบครัว (ดูภาพที่ 5-7)

“ตอนลูกจะสร้างร้านกาแฟ ผมเลยขอสร้างห้องนอนไว้ข้างบน ตอนแรกเวลาผมแขกปกติจะไปนอนบ้านน้องสาวอีกหลัง พอลูกจะสร้างเลยขอสร้างห้องนอนไว้ด้านบน ห้องน้ำไว้ด้านล่าง ข้างล่างที่ร้านกาแฟเลยมีห้องน้ำ 2 ห้อง เดี่ยวคนมาขอเป็นบ้านพัก ปกติเพราะคนสมัยก่อนก็ไม่นิยมสร้างห้องน้ำด้านบน บ้านโฮมสเตย์ผมก็ห้องน้ำด้านล่าง เป็นบ้านดั้งเดิมเลยสัก 40 กว่าปีก่อน ตอนแรกชุมชนจะเอาบ้านไปทำพิพิธภัณฑ์ แต่ผมกับแฟนว่าไม่สะดวก” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

ภาพที่ 5-7: การใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างร้านกาแฟและโฮมสเตย์

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

กิจกรรม กิจกรรมใหม่ที่เกี่ยวข้องกับงานบริการ ขายชา กาแฟและขนมปัง แต่ยังเป็นการรับซื้อชาจากที่อื่น จากโรงงานในตัวเมืองเชียงใหม่ (ดูภาพที่ 5-8) แต่ผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีแนวโน้มที่จะกลับมาทำสวนและต่อยอด โดยรอความพร้อมในอนาคต จากคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“.....ตอนนี้ไม่ได้ทำสวนกันแล้วค่ะ พ่อกับแม่ขึ้นดอยไม่ไหวแล้ว สวนอยู่ไกลค่ะ ให้ทำคนเดียวคงไม่ไหว แต่ยังไม่ได้ขายสวนนะค่ะ นี่วางแผนไว้ว่าถ้าแฟนกลับมาก็จะพัฒนาต่ออยู่ค่ะ ตอนนี้พัฒนาทำชา แต่ไม่ใช่ชาจากสวน เป็นชามาจากโรงงานในตัวเมือง บอกทางโรงงานว่าต้องการรสชาติ สีและกลิ่นแบบไหน เขาก็ทำออกมาให้ค่ะ” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 33 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

ภาพที่ 5-8: พื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่

ที่มา: <https://www.facebook.com/HlongKaoCoffee/>

ความหมาย ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปสู่การทำกรท่องเที่ยว โดยพบว่ามีการทำการเกษตรกรรมลดลงทั้งเมืองและกาแฟ ลูกทำร้านกาแฟเป็นหลัก ส่วนพ่อแม่ก็มีมาช่วยลูกบ้าง ประกอบกับการทำอาชีพรับจ้างทั่วไป กรณีศึกษามีความเห็นที่ดีต่อการทำกรท่องเที่ยว รวมไปถึงกฎของหมู่บ้านที่ห้ามคนภายนอกเข้ามา

“เก็บเพ็งหยุดมาได้ไม่กี่ปี พ่อแม่แก่ตัวไปไม่ไหว มีลูกก็สงสารลูก ไม่อยากให้ลูกลำบาก ลูกเรียนจบแล้วไม่ขึ้นดอยหรอก การท่องเที่ยวดีนะ ยิ่งหลังมีกฎนี้ยิ่งดี ดีที่สุดเลย ไม่งั้นคนนอกเข้ามาแย่งทำกินหมด” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

2.) กรณีศึกษาที่ 2 ร้านไส้อั่วบ้านนึม (ข2)

ตำแหน่ง: ปางขอน

ปีที่มีการปรับตัว: เริ่มขาย ปี พ.ศ. 2557 และมีการปรับขยายร้านใน ปี พ.ศ. 2558-2559

เจ้าของ: คนในรุ่นถัดไปกลับบ้านมาประกอบธุรกิจ

ร้านไส้อั่วบ้านนึม เดิมเป็นร้านอาหารพื้นเมืองแต่ด้วยการสร้างความแตกต่างของกิจกรรมเลยมาปรับเปลี่ยนเป็นร้านอาหารพื้นที่ในช่วง พ.ศ. 2557 เดิมเป็นแค่เพิงหน้าบ้าน มาปรับทำร้านในพื้นที่บ้านชั้นล่างประมาณ พ.ศ. 2558-2559 เมื่อลูกค้ามีจำนวนเยอะขึ้น

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการสัมภาษณ์ พบว่า เป็นร้านที่ลูกสาว 2 คนกลับมาช่วยกันทำ และพยายามหาข้อแตกต่างจากร้านค้าทั่วไปเพื่อหาความอยู่รอด พี่สาวคนโตทำงานในเมืองมาก่อน แต่ค่าใช้จ่ายการอยู่ในเมืองและการอยู่ในหมู่บ้าน มีรายได้ที่ใกล้เคียงกันจึงเลือกที่จะกลับบ้าน และน้องสาวคนเล็กเมื่อเรียนจบก็กลับมาทำกิจการที่บ้าน

“ไม่ทำบ้านพัก ไม่ทำโฮมสเตย์ เคยทำสองปี เวลาไม่ได้กิน ลักปี พ.ศ. 2558 - 2559 ช่วงคนเยอะ เคยทำงานในเมืองอยู่ ค่าขายดีกว่า น้องสาวจบมาก็มาค้าขายอยู่บ้าน ไม่ได้ไปสมัครงานเลย มาขายของด้วยกัน การค้า คนละอย่างกับโฮมสเตย์ อาจจะมีลงทุนตอนแรกๆ นะ ค่าขายจะลงทุนเรื่อย ต้องมีการปรับเปลี่ยน โฮมสเตย์มาเรื่อยๆ ค่าขายรายได้มาตลอดมากกว่า ...ไส้อั่วเป็นสูตรของตัวเอง เมื่อก่อนทดลองทำกินกันเอง ก่อนไม่ให้มันมัน จะใช้เนื้อแบบไหน” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 39 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ กระบวนการปรับเปลี่ยนพบว่า เป็นการใช้อาคารเก่าของบ้านพ่อและแม่ ซึ่งเป็นตำแหน่งกลางหมู่บ้านบริเวณปางขอน โดยการปรับเปลี่ยนบ้านเก่า เดิมเป็นแค่เพิงหน้าบ้าน แล้วค่อยๆ ปรับพื้นที่ด้านล่างให้เป็นพื้นที่ร้านอาหาร และด้านหลังเชื่อมไปกับมุมมองของแม่น้ำด้านหลัง (ดูภาพที่ 5-9)

“.....ตอนแรกมีแค่เพิงด้านหน้า มาปรับด้านล่างตอนหลังเป็นร้านอาหาร บ้านมีอยู่แล้วไม่ได้
 ปรับมาก เปลี่ยนผนังให้โปร่งขึ้น ไม่กั้นห้อง แต่เอาที่กั้นออก เมื่อก่อนเป็นห้องนอน ย้ายไปนอนชั้นบน
 กั้นหมด แล้วก็ต่อเติมห้องน้ำ บ้านพี่ไปนอนอีกหลังข้างใน” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ
 39 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

ภาพที่ 5-9: การปรับและต่อเติมบ้านเก่าเพื่อเป็นร้านอาหาร

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม การทำไส้อ้วหรืออาหารเหนื่อ ถือเป็นกิจกรรมใหม่ในพื้นที่ แม้ว่าจะเป็นอาหารล้านนา แต่ไม่ได้เป็นสิ่งที่ชุมชนรับประทานในชีวิตประจำวัน การปรับเปลี่ยนกิจกรรมจึงเป็นการเอาวิถีชีวิตธรรมดาตามาตีความและสร้างคุณค่าใหม่เพื่อการท่องเที่ยว

ความหมาย กรณีศึกษามีการให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป โดยมองว่าการทำการท่องเที่ยวรายได้ดีกว่าและสะดวกสบายกว่า ปัจจุบันเลิกทำทั้งการเก็บเหมียงและกาแพ แต่อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า การทำการท่องเที่ยวส่งผลถึงการใช้น้ำที่มากเกินไป ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงระยะเวลาที่มีการใช้น้ำในปริมาณมาก

“...เลิกเก็บเหมียงเลิกเก็บกาแพแล้ว ตั้งแต่มาค้าขายก็ไม่ได้ทำเลย รวมๆ หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงแบบอย่างเก็บเหมียงไปสวน มามัดมาเนึงอีก กว่าจะได้นอนก็สี่ห้าทุ่ม เช้าก็ตอนออกไปเก็บอีก คนคงเก็บน้อยลง เปลี่ยนไปเป็นชากันมากกว่า ชาแก่ก็ไปทำหมอน

..มีปัญหาหน้าไม้ไหลบ้าง แต่คิดว่าเป็นเฉพาะปางขอนปางโดน โชนร้านค้า พอใช้น้ำกันเยอะ บางทีน้ำไม่พอ ยังเป็นน้ำประปาภูเขา โชนปางในเป็นห้องน้ำมากกว่า เพราะบ้านพักเยอะ แต่ก็ใช้น้ำเยอะแค่ช่วงเช้าเย็น” (ผู้ประกอบการภายใน เทศหญิง อายุ 39 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

3.) กรณีศึกษาที่ 3 ร้านกาแพฮ่อมดอย (ข3)

ตำแหน่ง: นอกกลุ่มการตั้งถิ่นฐานเดิม เลียบปางในออกไปทางพื้นที่ต้นน้ำ

ปีที่มีการปรับตัว: ทำร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ปี พ.ศ. 2558-2559

เจ้าของ: คนในรุ่นถัดไปกลับบ้านมาประกอบธุรกิจ

ร้านกาแพฮ่อมดอยเป็นร้านที่เกิดในสวนเหมียง ไม่ได้อยู่ในบริบทของหมู่บ้าน หลบไปจากถนนใหญ่ เพื่อสร้างบรรยากาศและความร่มรื่นให้แก่ร้านกาแพ ใช้บรรยากาศของสวนเหมียงเป็นจุดขายของร้าน

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการสัมภาษณ์ พบว่ากรณีศึกษาเลือกที่จะกลับบ้านเนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพของพ่อ และมองว่าหมู่บ้านก็มีช่องทางที่จะทำมาหากินต่อได้ เริ่มมองหาทุนที่ตนเองมี โดยร่วมทำกับน้องสาวเพื่อหากิจการที่จะสามารถทำได้ ก็เลือกการทำร้านกาแพ โดยกล่าวถึงเดิมเป็นสวนเหมียงที่คุณ

พ่อ และตนเองก็มีความผูกพันกับพื้นที่นี้ โดยกรณีศึกษาไปเรียนรู้การทำกาแพเพิ่มเติมจากภายนอกหมู่บ้าน

“ของพ่อก็คือ มีโครงการ อยากกลับมา คือ เราก็อยากกลับมาอยู่บ้าน ก็พอคิดว่าจะกลับบ้าน พ่อป่วยด้วย เราก็ดูว่าเราจะทำอะไรได้บ้าง พ่อเรามีสวนเมี่ยง บรรยากาศดี คิดว่าทำกาแพก็น่าจะพอได้ เดียวนี้นักท่องเที่ยวก็หลากหลายขึ้น สมัยก่อนมักเป็นคนต่างชาติ เข้ามาศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรม มาอนโฮมสเตย์เป็นเดือนๆ ไม่ก็พวกนักเรียนนักศึกษาเข้ามาทำงาน พี่ก็เลยอยากกลับมาเป็นหลักให้ที่บ้าน แต่พ่อพี่เสียก่อนกะทันหัน วางแผนอะไรยาวก็ไม่ได้ เราก็ลองมองว่า เรามีสวน คนมาพักผ่อนคงอยากได้อะไรที่เป็นธรรมชาติ แต่ที่บ้านพี่ที่อาศัยอยู่ตอนนี้ติดถนน ที่ของสวนเราน่าจะโอเค สมัยก่อนเด็กๆ พี่ก็เคยเก็บเมี่ยง มีน้ำไหลผ่าน แต่เป็นมุมที่พักผ่อนได้ ช่างนอกวุ่นวายแค่นั้น ช่างในจะสงบกว่า อุณหภูมิต่ำกว่า ก็จะเย็นๆ สบายๆ แล้วแม่อีกยังไม่อยากให้โฮมสเตย์หายไป แม่พี่ทำโฮมสเตย์ ถ้าออกๆกันไป แล้วใครจะทำโฮมสเตย์ เราก็เลยชะลอไปก่อน พี่ก็ไปเรียนรู้การทำกาแพ และคั่วกาแพจากในเมืองเชียงใหม่ พอตรูู้จักกัน” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 38 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

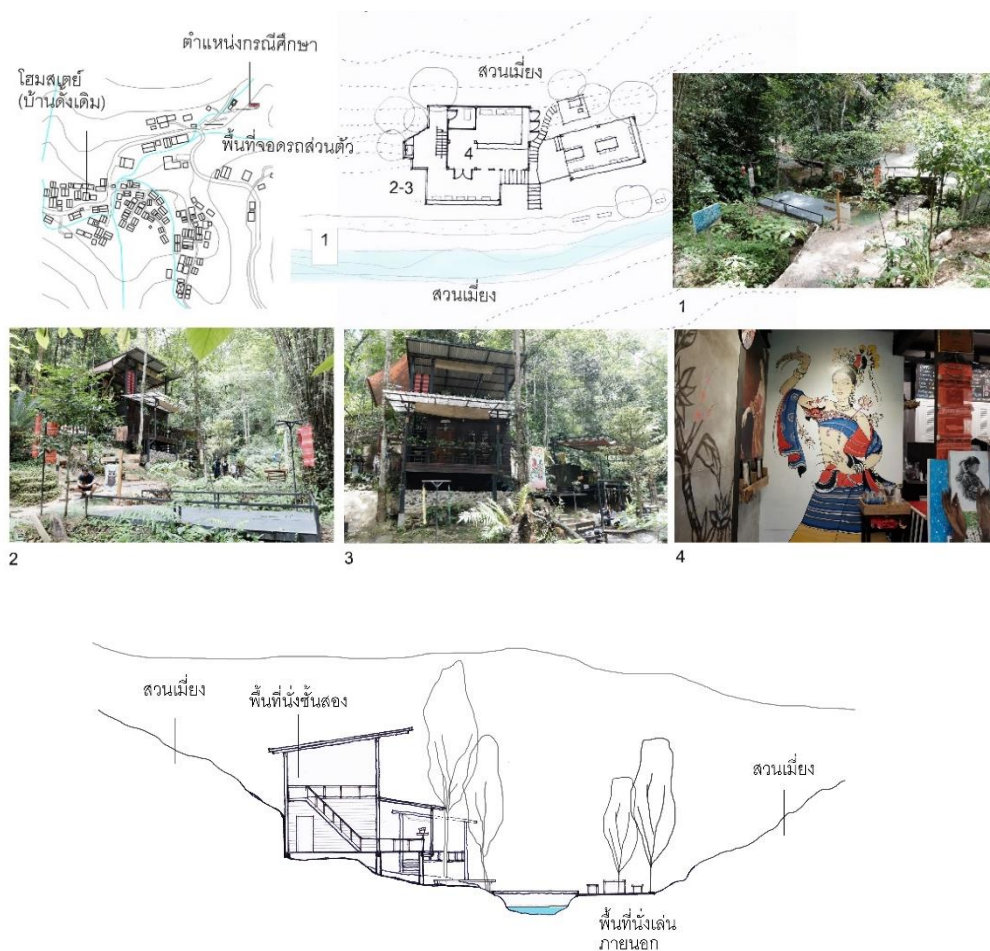
1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ

การเปลี่ยนแปลงกายภาพในกรณีศึกษานี้ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งเชิงการวางผังและรูปแบบของสภาพแวดล้อม เนื่องจากการใช้พื้นที่นอกกลุ่มบ้านเดิมดั้งเดิม ถัดเข้าไปจากถนนใหญ่เพื่อสร้างบรรยากาศจากสวนและลำน้ำไหลผ่าน มีการใช้รูปทรงที่ทันสมัยขึ้น เริ่มมีการออกแบบสภาพแวดล้อมและพื้นที่นั่งเล่นในสวน รวมไปถึงการใช้วัสดุอย่างเหล็ก โดยมองว่าตอบโจทย์ด้านความทนทานต่อสภาพแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่สวนติดลำน้ำ หากใช้ไม้จะมีปัญหาด้านความชื้นและปลวก (ดูภาพที่ 5-10) สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษา ดังนี้

“.....อย่างของพี่เป็นโครงเหล็ก ของพี่ที่มันขึ้น บ้านแถบด้านในที่ข้างๆ สองหลังที่เป็นไม้ ช่วงฝน ช่วงหนาว แถบด้านในนี้จะขึ้น ที่นี้จะปลวกเยอะ เราก็ตัดปัญหาไปเลย ไม้จริงก็ใช้แค่บางจุด กว่า

เราจะรู้ว่ามีปลวก กว่าที่จะเห็นบ้านก็หมดไปแล้ว บ้านหลังด้านใน คานไม้นี้ไม่หมดแล้ว รื้อที่หมดเงิน เป็นแสน ..พีก็เลือกใช้โครงเหล็ก ก็น่าจะรับน้ำหนักได้ดีเพื่ออนาคตเราอยากปรับทำอย่างอื่น โครงสร้างนี้ก็น่าจะรองรับได้” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 38 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

ภาพที่ 5-10: ลักษณะการสร้างร้านกาแฟใหม่ในพื้นที่ดินใหม่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่จากการเรียนรู้ใหม่ กรณีศึกษาไม่ได้กลับมาเก็บเมียงและเก็บกาแฟ แม้ว่าในอดีตจะเคยเก็บเมียงและกาแฟมาก่อน ปัจจุบันเป็นการซื้อวัตถุดิบจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

ความหมาย กรณีศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น กรณีศึกษาพิจารณาว่า การกลับมาทำธุรกิจที่บ้านเป็นอีกทางเลือกที่ดีกว่าการทำงานในเมือง เพราะนอกจากประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ยังทำให้ได้กลับมามีเวลาสำหรับครอบครัวและเป็นการต่อยอดทุนที่ตนเองมี

“... ถ้าเรามีเวลาเราก็เก็บกาแฟ แต่บางทีเสียเวลา พี่ก็กลัวคุณภาพไม่ได้ บางทีพี่ก็ไปซื้อจากที่ชาวบ้านไปเก็บ เงินก็กระจายกันในหมู่บ้าน ซึ่งพี่ก็ว่าดีนะ ...มันเหมือนเป็นพื้นฐานทั่วไปนะ ใครก็อยากกลับบ้าน อย่างสมัยเรา มันหาเงินได้ง่ายกว่าสมัยก่อนนะ ถ้าเทียบไปทำงานเป็นรายเดือนกลับมาทำเองของเราอาจจะได้เยอะกว่า พี่ชอบชีวิตแบบนี้” (ผู้ประกอบการภายใน เทศหลวง อายุ 38 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

จากการศึกษาของทั้ง 3 กรณีศึกษา พบว่า ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ไม่ทำงานในเมืองและกลับบ้านมาทำธุรกิจ โดยลักษณะการปรับตัวส่วนใหญ่มักเป็นการเอาวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ โดยอาจจะเรียนรู้มาจากแหล่งที่แตกต่างกัน กรณีศึกษาที่ 1 เรียนรู้จากผู้ประกอบการภายในที่ปรับตัวมาก่อน กรณีศึกษาที่ 2 เรียนรู้ขวนขวาย ทดลองด้วยตนเอง กรณีศึกษาที่ 3 เป็นการเรียนรู้ด้านการทำกาแฟจากพื้นที่ภายนอกชุมชน

ส่วนกระบวนการปรับตัว กรณีศึกษาในกลุ่มนี้มีการปรับลักษณะทางกายภาพที่หลากหลาย ทั้งการสร้างใหม่ในพื้นที่ดินดั้งเดิม การปรับเปลี่ยนบ้านเก่าและต่อเติมบางส่วน รวมไปถึงการสร้างใหม่ในพื้นที่ใหม่นอกกลุ่มบ้านดั้งเดิม ส่วนกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่จากการเปิดรับความรู้และทักษะใหม่ รวมไปถึงการให้คุณค่าและความหมายเพื่อการท่องเที่ยว (ดูตารางที่ 5-2)

ตารางที่ 5-2: การวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาร้านค้า ร้านอาหารจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม

ประเด็นการศึกษา	กรณีศึกษาร้านค้า ร้านอาหารจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม		
	กรณีศึกษาที่ 1	กรณีศึกษาที่ 2	กรณีศึกษาที่ 3
ลักษณะข้อมูลพื้นฐาน	คนในรุ่นถัดไปกลับบ้าน มาประกอบธุรกิจ	คนในรุ่นถัดไปกลับบ้าน มาประกอบธุรกิจ	คนในรุ่นถัดไปกลับบ้าน มาประกอบธุรกิจ
ลักษณะการใช้ทุนใน การปรับตัว	ความสามารถในการ สร้างสรรค์ใหม่ เรียนรู้ จากคนภายในที่ปรับตัว ก่อน	ความสามารถในการ สร้างสรรค์ใหม่ เรียนรู้ ด้วยตนเอง	ความสามารถในการ สร้างสรรค์ใหม่ เรียนรู้ จากภายนอกหมู่บ้าน
การเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบของ สถานที่ทาง วัฒนธรรม	- การสร้างใหม่ในบริเวณ พื้นที่ดินดั้งเดิม - กิจกรรมใหม่ - การเปลี่ยนแปลง ความหมายใหม่	- การต่อเติมบ้านเก่า - กิจกรรมใหม่ - การเปลี่ยนแปลง ความหมายใหม่	- การสร้างใหม่ในบริเวณ พื้นที่ดินใหม่ - กิจกรรมใหม่ - การเปลี่ยนแปลง ความหมายใหม่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.1.3 แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์

ในส่วนนี้เป็นการทำความเข้าใจแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ผ่าน 3 กรณีศึกษา เป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานเชิงกิจกรรมทั้งบ้านพักรายวัน ร้านค้า ร้านอาหารจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ที่เป็นพื้นที่เชิงบริการ รวมไปถึงการผลิตและจำหน่ายสินค้าที่เกิดจากท้องถิ่น โดยเฉพาะชาและกาแฟ ในเบื้องต้นพบว่า มีการนำทรัพยากรเชิงการเกษตรกรรมปรับใช้เข้ากับการท่องเที่ยวในลักษณะการทำตั้งแต่ปลูกกาแฟจนถึงการบริการด้านชาและกาแฟแบบครบวงจร (from seed to cup)

1.) กรณีศึกษาที่ 1 บ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแพ (ค1)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: เริ่มทำโฮมสเตย์มาก่อนในปี พ.ศ. 2542-2543 เดิมเป็นร้านค้าร้านอาหารร้านแรกในหมู่บ้านแม่กำปองที่รองรับกิจกรรมโฮมสเตย์ มาปรับเป็นบ้านพักรายวันและร้านกาแพ เมื่อ พ.ศ. 2558-2559

เจ้าของ: เป็นกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกโฮมสเตย์ และมีคนรุ่นถัดไปมาต่อยอดช่วยทำธุรกิจ

พื้นที่นี้เริ่มต้นจากการเริ่มทำโฮมสเตย์ในรุ่นบุกเบิก ในช่วงพ.ศ. 2542-3543 แล้วมีการปรับจากร้านค้าขนาดเล็กขายสำหรับกลุ่มโฮมสเตย์มาก่อนอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนในช่วง พ.ศ. 2559 - 2560 มีการขยายพื้นที่เกิดขึ้น มีการสร้างบ้านพักและร้านเฮือนกาแพที่เป็นสัดส่วนชัดเจน รวมถึงการสร้างที่พื้นที่จอดรถ และการปรับพื้นที่ทำเมียงเดิมเปลี่ยนเป็นพื้นที่ห้องประชุมขนาดเล็ก

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

การปรับตัวของพื้นที่ลักษณะนี้ เป็นการใช้องค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมผสมผสานไปกับองค์ความรู้ใหม่จากภายนอก การปรับตัวในกรณีศึกษานี้พบว่า เป็นการปรับตัวทั้งในรุ่นพ่อและรุ่นลูก โดยขณะที่คนในรุ่นพ่อแม่เอาองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมมาต่อยอดทำธุรกิจ คนในรุ่นต่อไปก็มีความพยายามสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ซึ่งในกรณีศึกษานี้ พบว่าในการทำธุรกิจด้านชาและกาแพเป็นคนรุ่นพ่อแม่และคนในรุ่นต่อไปช่วยกันต่อยอดองค์ความรู้ดังกล่าว

การปรับตัวในกรณีศึกษานี้ มีระยะเวลาเท่ากับการที่หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงทำการท่องเที่ยวประมาณ 18 ปี โดยร้านเฮือนกาแพเดิมเป็นร้านค้าแห่งแรกในแม่กำปอง เนื่องจากข้อกำหนดในการทำโฮมสเตย์ที่ต้องมี ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมาปรับเปลี่ยนเป็นร้านกาแพภายหลัง การสร้างพื้นที่ของบ้านพักรายวันและร้านกาแพ ดำเนินการโดยลูกสาว 2 คน ซึ่งมีการแบ่งสัดส่วนของพื้นที่และกิจกรรมกันอย่างชัดเจนในลักษณะของโซนพี่และโซนน้อง และพ่อแม่ยังคงทำโฮมสเตย์อยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกัน

ทั้งนี้ ในคนระหว่างรุ่นได้ร่วมกันต่อยอดและสร้างสรรค์สินค้าเชิงเกษตรกรรมทั้งชาและกาแพเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว และได้มีโรงคั่วกาแพไว้สำหรับแปรรูปกาแพจากสวนของตน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ดินนอกกลุ่มบ้านดั้งเดิมออกไป โดยผลผลิตสำหรับชาและกาแพมีไว้สำหรับบริการภายในร้านและนำมาจำหน่ายในลักษณะของของที่ระลึก

“การเริ่มมีพื้นที่ส่วนกลาง ผมคิดถึงเรื่องเอาไว้ต้อนรับแขกแบบกลุ่มเล็ก 20-30 คน เพิ่งมีได้ปีกว่า สองปี เดิมเป็นที่นั่งเมียง เตานั่ง กับที่นอนคนงานสมัยก่อน ตั้งแต่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ร้านและบ้านพักเพิ่งขยาย ลักปี พ.ศ. 2559-2560 บ้านพักเป็นของลูกสาว เป็นธุรกิจหลัก ทำบ้านพักและ

รีสอร์ท ส่วนลูกสาวอีกคนทำร้านเฮือนกาแฟ สมัยก่อนก็เป็นร้านอาหาร เพราะว่า หลังจากที่ทำโฮมสเตย์ขึ้นมาแล้ว ในมาตรฐานโฮมสเตย์ มันมีข้อกำหนดมาว่า ต้องมีร้านค้าร้านอาหาร ก็เป็นโซนที่กับโซนน้อง และบ้านด้านบนที่มีโรงคั่วกาแฟ ..ส่วนผมก็ทำกาแฟเป็นหลัก ผมอยู่กลุ่มกาแฟตั้งแต่แรกๆ ก็ไปเรียนรู้เวลามีหน่วยงานจัดสอน ก็เข้ามาเรื่อยๆ ตอนนั้นก็ทำกับลูกสาว” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของกรณีศึกษานี้ ส่วนใหญ่เป็นการสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม มีการปรับห้องทำเหมียงเป็นห้องประชุม รูปทรงและที่ว่างเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ยังคงมีความพยายามสร้างความกลมกลืนไปกับบริบทด้วยการเลือกใช้ไม้เทียมปะทะกับผนังปูน

รูปทรงที่เริ่มเปลี่ยนไป เช่น การมีหลังคาซ้อนชั้นที่เป็นรูปทรงที่ไม่ได้ปรากฏมาก่อน และเริ่มเป็นส่วนประดับตกแต่งตามชายคา การมีลานกว้างสำหรับรองรับการประชุมชนขนาดเล็ก พื้นที่จอดรถส่วนตัวที่สร้างด้วยโครงสร้างเหล็กสร้างยื่นคร่อมไปในบริเวณน้ำ เพื่อเป็นการขยายพื้นที่ในที่มีความจำกัด โดยเป็นการขยายพื้นที่ไปตามบริบทสภาพภูมิศาสตร์เดิม ทำให้ยังปรากฏหินก้อนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นทรัพยากรเดิม โดยกรณีศึกษามีความพยายามที่จะออกแบบให้เกิดความกลมกลืนต่อสภาพแวดล้อม (ดูภาพที่ 5-11)

จุพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5-11: ลักษณะการสร้างอาคารใหม่ที่กลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม กรณีศึกษานี้ ทำให้เห็นการต่อยอดของกิจกรรมดั้งเดิม คือ ไม่ใช่ลักษณะเกษตรกรรมดั้งเดิม แต่เป็นการผสมผสานกิจกรรมทางเกษตรกรรมกับการท่องเที่ยว ออกมาทั้งในรูปแบบของสินค้าและบริการ เป็นการเพิ่มมูลค่าเพื่อการท่องเที่ยว

ความหมาย ผู้ประกอบกิจการในกรณีศึกษานี้ มองว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนอยู่ได้ การมีธุรกิจที่นอกเหนือจากเครือข่ายของชุมชน ถือว่าเป็นผลสำเร็จของการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่ง เพราะฐานการจัดการของโฮมสเตย์มีฐานที่แน่นอนจากกลุ่มที่มาดูงานของโครงการต่างๆ และบริษัททัวร์ ซึ่งรายได้มักจะได้ตลอดปี แต่บ้านพักหรือธุรกิจอื่นอาจจะในช่วงที่นักท่องเที่ยวมาากน้อยในระดับที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็อยู่ในระดับที่ควบคุมได้

“การที่บ้านพักเกิดขึ้นเยอะ ก็มีบวกและลบ ผลบวก คือ มันแสดงถึงผลสำเร็จของการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีธุรกิจของตนเอง ส่วนผลลบ คือ ถ้าไม่มีการแข่งขัน แย่งตลาด ก็ไม่มีปัญหา อยู่ในกรอบเกณฑ์” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์ , พฤษภาคม 2561)

นอกจากนี้ ยังพบว่า กรณีศึกษามีการใช้ประโยชน์จากสภาพพื้นที่ตั้งทั้งในเชิงสินค้าที่เกิดจากท้องถิ่นและความเป็นสินค้าอินทรีย์ปลอดภัย จนมีการยกระดับไปถึงการสร้างแบรนด์ ซึ่งเป็นจุดขายของทั้งสินค้าและพื้นที่ ซึ่งกรณีศึกษานี้เป็นเจ้าของพื้นที่ศึกษาด้านกาแพที่ทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน โดยผู้ถูกสัมภาษณ์นั้นพิจารณาว่า นักท่องเที่ยวปัจจุบันมาเที่ยวในลักษณะของการถ่ายรูป การสร้างพื้นที่ศึกษาเชิงเกษตรกรรมจะเป็นการสร้างประสบการณ์ที่ดีต่อนักท่องเที่ยวและก่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

“กำลังปรับทำโรงคั่วกาแฟ ตรงนั้นเป็นบ้านลูกสาว จะทำเป็นพื้นที่เรียนรู้ นักท่องเที่ยวจะได้รู้ว่าแม่กำปองมีอะไรบ้าง นักท่องเที่ยวบางคนมาเที่ยวถ่ายรูปแล้วก็กลับ ตันชา ตันกาแฟ บางที่ยังไม่เคยเห็นเลย” (ผู้ประกอบกิจการภายใน เพศชาย อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

2.) กรณีศึกษาที่ 2 บ้านพักอิงตอยและร้านกาแฟ Y-Life (ค2)

ตำแหน่ง: นอกขอบเขตกลุ่มบ้านดั้งเดิม เลยออกจากปางโนไปทางพื้นที่ต้นน้ำ

ปีที่มีการปรับตัว: พ่อและแม่ทำโฮมสเตย์ในช่วง พ.ศ. 2542-2543 และเลิกทำโฮมสเตย์ในปี พ.ศ. 2558 และปรับเปลี่ยนมาทำบ้านพักและร้านอาหารร้านกาแฟ ใน พ.ศ. 2558

เจ้าของ: เป็นกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกโฮมสเตย์ และมีคนรุ่นถัดไปมาต่อยอดช่วยทำธุรกิจ

บ้านพักอิงตอยและร้านกาแฟ Y-Life เป็นร้านที่สร้างขึ้นใหม่ในพ.ศ. 2558 นอกจากนี้ยังมีรายได้ในช่วงแรกจากการขายที่ให้แก่บ้านพักสำราญชน และให้ร้านชมนกชมไม้เช่าที่ เวลาให้เช่า 10 ปี ซึ่งเป็นร้านในกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยว พ่อและแม่ทำโฮมสเตย์ในรุ่นบุกเบิก จึงค่อยปรับเปลี่ยนมาเป็นธุรกิจในรุ่นลูก

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

ลักษณะการปรับตัวในกรณีศึกษานี้ เป็นการใช้ความสร้างสรรค์ต่อยอดฐานทรัพยากรเดิม รวมไปถึงองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม กรณีศึกษานี้เป็นเจ้าของพื้นที่ที่ให้ร้านภายนอกเช่า อยู่ยาร้านชมนกชมไม้ เช่าพื้นที่ระยะเวลา 10 ปี ซึ่งตอนนี้เหลือระยะเวลาประมาณ 1 ปีกว่า ยังพบว่า อีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยน คือ การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้นำกระแสการท่องเที่ยวที่เข้ามาในช่วงแรก ในช่วง พ.ศ. 2550 ผู้ถูกสัมภาษณ์ กล่าวว่า ภรรยาเคยไปทำงานที่ร้านชมนกชมไม้ ทำให้ได้เรียนรู้วิธีการชงกาแฟ วิธีการคั่วกาแฟ และตนเองเป็นสลา เป็นคนไปสร้างบ้านสร้างบ้านพัก และร้านให้กับร้านกาแฟปลูกป่าเป็ง ร้านชมนกชมไม้ และบ้านพักสำราญชน ทำให้ตนได้เรียนรู้วิถีชีวิตของคนภายนอก และนำมาความรู้และทักษะที่ได้มาปรับใช้กับความรู้และทักษะที่ตนมี ยังได้กล่าวถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปว่า สมัยก่อนเก็บเม็ยงเป็นหลัก ตอนนี้หันมาทำกาแฟและชามากขึ้น แต่จะให้ไปเก็บจากสวนที่ไกลบ้านแบบคนรุ่นพ่อและแม่ก็เป็นไปได้ยาก ก็ต้องปรับตัวกันไปในแต่ละรุ่น โดยให้คำสัมภาษณ์ไว้ว่า

“ถ้ามองอีกทาง ถ้าไม่มีลุงปลูกป่าเป็ง ไม่มีชมนกชมไม้ ไม่มีสำราญชน ไม่มีชิปไลน์ แม่กำปองอาจไม่ได้เป็นแบบทุกวันนี้ ..อย่างปางกลางถ้าไม่มีลุงปลูกป่าเป็งก็อาจจะไม่เกิด เราอาจไม่ได้มีแม่กำปองแบบในวันนี้ ผมไม่ได้คิดมมเดียว อย่างผมไม่เคยกินกาแฟมาก่อนเลยนะ ลาเต้ อะไรแบบนี้ ก็เรียนรู้จากคนโน้นคนนี้ อย่างชมนกชมไม้ แฟนผมก็เคยไปทำงานที่นั่น ก็ค่อยๆ เรียนรู้มา” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

นอกจากนี้ กรณีศึกษานี้ทำให้เห็นว่า ชุมชนเริ่มกลับไปหาทรัพยากรตั้งต้นเชิงเกษตรกรรม ใน การเพิ่มมูลค่าและปรับเข้าสู่การท่องเที่ยว โดยพิจารณาว่าชาวบ้านเริ่มทำเหมือนกันหมด ไม่บ้านพัก รายวันก็ร้านกาแฟ การพัฒนาเชิงเกษตรกรรมผสมผสานไปกับการท่องเที่ยวเป็นจุดที่สร้างความ แตกต่างได้ และเป็นการสร้างทั้งมูลค่าและคุณค่าของพื้นที่

“ผมก็ไปอบรมหลายทีนะ มักบอกว่าเราควรจะต้องถอดแบบจากของที่มี กาแฟกะลา กิโลกรัม ละ 120 บาท แต่เราขายกาแฟคั่ววันนะ เราจะได้ กิโลกรัมละ 400-500 บาท ถ้าขายแบบเม็ดแดง กิโลกรัมละ 15 บาท แต่พอไปคั่ว ก็เพิ่มมูลค่า นี่มาขายเป็นแก้ว ก็ได้ละ แก้วละ 50-60 บาท ผมก็คิ ดนะว่าคนที่มาพักอาจให้เข้าไปชมสวนได้” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

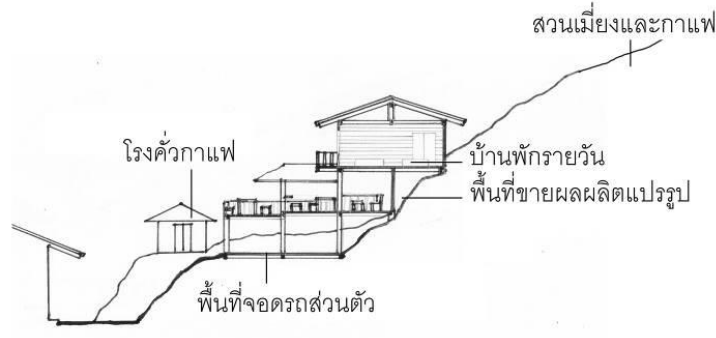
ลักษณะทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงกายภาพของกรณีศึกษา นี้ เป็นการสร้างบ้านพักและ ร้านค้าใหม่ในบริเวณที่ใหม่นอกพื้นที่กลุ่มบ้านดั้งเดิม โดยเลือกทำเลจากพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวสามารถ มองเห็น และมุมมองจากพื้นที่ออกไปเพื่อสร้างมุมมองที่ดี การตั้งถิ่นฐานไม่ได้อิงกับระบบนิเวศ ธรรมชาติเหมือนในอดีต แต่ตอบสนองความต้องการของท่องเที่ยวมากกว่า มีการปรับใช้ไปถึง คุณสมบัติของสภาพภูมิประเทศ การทำแบรนต์สินค้าจากพื้นที่ ทำให้เห็นความสามารถในการปรับทุน ที่มีไปอีกระดับหนึ่งที่สูงกว่าแค่ลักษณะทางกายภาพ (ดูภาพที่ 5-12)

จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่ามีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องชีวิต ที่เริ่มถูกตั้งคำถามจากคนในรุ่น ต่อไป แต่ยังคงปฏิบัติตามคนในรุ่นพ่อแม่ในส่วนที่ยอมรับได้ และมีการปรับจากความเชื่อบางส่วน โดยมีการกล่าวถึงการไม่ใช้ไม้เก่าในการสร้างบ้านจากความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี รวมไปถึงการไม่ ปรับปรุงบ้านดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ จากคำสัมภาษณ์ดังนี้

“แม่ผมเชื่อนะ ตอนแรกผมก็เอาไม้เก่ามาทำร้าน แม่ผมก็บอกว่าไม่ดีให้ใช้ไม้ใหม่ ผมก็บอก แม่ว่าร้านไม้ใช้บ้าน ผมว่าจริงๆ ปรับปรุงบ้านก็เป็นเรื่องที่ดีนะอย่างบ้านที่อยู่ตอนนี้มีแต่ห้องน้ำ ชั้นล่าง ผมจะทำชั้นสอง แม่ผมยังไม่ยอมให้ทำเลย แม่บอกว่าไว้แม่เป็นอะไรไปแล้วค่อยทำ” (ผู้ ประกอบกิจการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

Chulalongkorn University

ภาพที่ 5-12: ลักษณะการสร้างอาคารใหม่ในที่ดินใหม่และผลิตภัณฑ์จากสวน
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม กิจกรรมในกรณีศึกษา นี้ จึงเป็นกิจกรรมที่ต่อยอดจากฐานองค์ความรู้ดั้งเดิม ผสาน ผสานไปกับองค์ความรู้ใหม่ ขณะเดียวกันก็มีการสร้างพื้นที่ใหม่ๆ เกิดขึ้นทั้งบ้านพักรายวันและคาเฟ่

ความหมาย กรณีศึกษา นี้สามารถสร้างความหมายใหม่เพื่อการท่องเที่ยว แต่ใน ขณะเดียวกันก็ต่อยอดความหมายดั้งเดิมของชุมชน คำว่า “แม่กำปอง” ในเชิงสัญลักษณ์ของพื้นที่ที่ อิงไปกับสภาพภูมิศาสตร์และคุณภาพของพื้นที่ โดยนำมาเป็นจุดขายทางการตลาด ผู้ถูกสัมภาษณ์มี แนวคิดถึงการปรับเปลี่ยนตัวเองไปในแต่ละรุ่นเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ เพราะบริบทแวดล้อมในแต่ละยุค นั้นเปลี่ยนไป

“ชาวบ้านก็เริ่มทำเหมือนกันหมดละ ก็เริ่มจะไม่มีอะไรขาย บ้านพัก ร้านอาหาร เราก็คิดว่า จะทำอะไรดี อาจจะมีพาไปชมสวนซากาแฟ ทำกาแฟจากสวนก็แปลงมูลค่า แก้วละ 60 บาท หรือ ขายเมล็ดคั่วกาแฟ ก็หลายร้อย ดีกว่าไปขายเมล็ดกาแฟดิบผมว่าก็เปลี่ยนไปแต่ละรุ่น จะให้ผม เหมือนรุ่นพ่อเดินไปเก็บเมียงครึ่งวันก็ไม่ไหว ผมก็ทำยังทำสวน ก็เลือกสวนใกล้เข้ามาหน่อย แต่ก็เริ่ม รู้จักแปรรูปกาแฟ รุ่นลูกผมก็อาจจะเปลี่ยนไปอีก” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

กรณีศึกษา ได้มีการต่อยอดด้วยการกลับไปใช้ทรัพยากรดั้งเดิมที่สุด คือ ต้นเมียง โดยการใช้ใบ อ่อนในส่วนยอดเพื่อมาปรับเป็นการทำชา แทนการทำเมียงที่จะใช้ใบบริเวณกลางต้น เพื่อนำมาแปรรู ปและได้เป็นผลผลิตของพื้นที่ใหม่ในลักษณะของชา ทั้งชาเย็นและชาร้อน รวมไปถึงการทำคอมบูชา ชาหมัก และได้เริ่มมีการออกแบบผลิตภัณฑ์โดยเป็นการจ้างบริษัทออกแบบในการช่วยพัฒนาบรรจุ ภัณฑ์ ทำให้เห็นถึงการกลับไปสู่วิถีเก่าด้วยวิธีการใหม่ (ดูภาพที่ 5-13)

ภาพที่ 5-13: การแปรรูปทรัพยากรเดิมมาสู่การทำชา
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

3.) กรณีศึกษาที่ 3 บ้านพักชัชเต็งและร้านม่อนกัวฮัก (ค1)

ตำแหน่ง: นอกกลุ่มบ้านดั้งเดิม ไปทางป่าต้นน้ำ

ปีที่มีการปรับตัว: รุ่นพ่อแม่ทำโฮมสเตย์ในช่วงปี พ.ศ.2543 ปัจจุบันเลิกทำโฮมสเตย์ มีการเปลี่ยนแปลงมาทำบ้านพักและร้านอาหารในช่วง พ.ศ. 2560- ปัจจุบัน

เจ้าของ: เป็นกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกโฮมสเตย์ และมีคนรุ่นถัดไปมาต่อยอดช่วยทำธุรกิจ

กรณีศึกษานี้เป็นอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่อยู่ในโฮมสเตย์รุ่นบุกเบิก ปัจจุบันได้เลิกทำโฮมสเตย์แล้ว รุ่นลูกแต่งงานและเริ่มทำธุรกิจทั้งบ้านพักรายวันและร้านอาหาร โดยเลือกทำในสวนเมี่ยงของครอบครัว ซึ่งไกลออกมาจากกลุ่มบ้านปางเดิม

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว การปรับตัวในกลุ่มนี้ กรณีศึกษาเริ่มเอาสวนเมี่ยงมาสร้างบรรยากาศให้แตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น โดยเลือกสวนเมี่ยงที่ลึกขึ้นไปทางป่าต้นน้ำ กลายเป็นแหล่งปลายทางใหม่ในลักษณะ “สถานีสุดท้ายบ้านแม่กำปอง” โดยมีแนวคิดถึงการที่คนมาพักแล้วได้บรรยากาศของการไปเที่ยวสวนเมี่ยงและสวนกาแฟ และมีร้านอาหารในบริเวณพื้นที่เดียวกัน

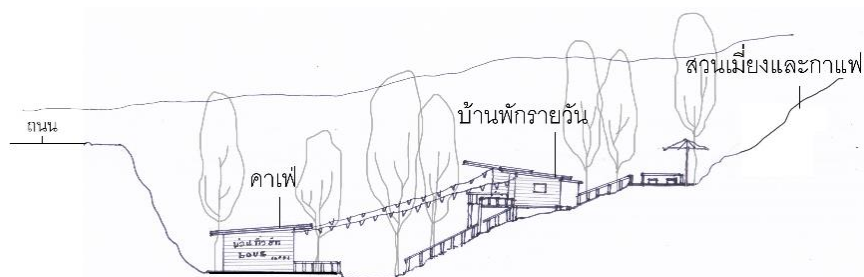
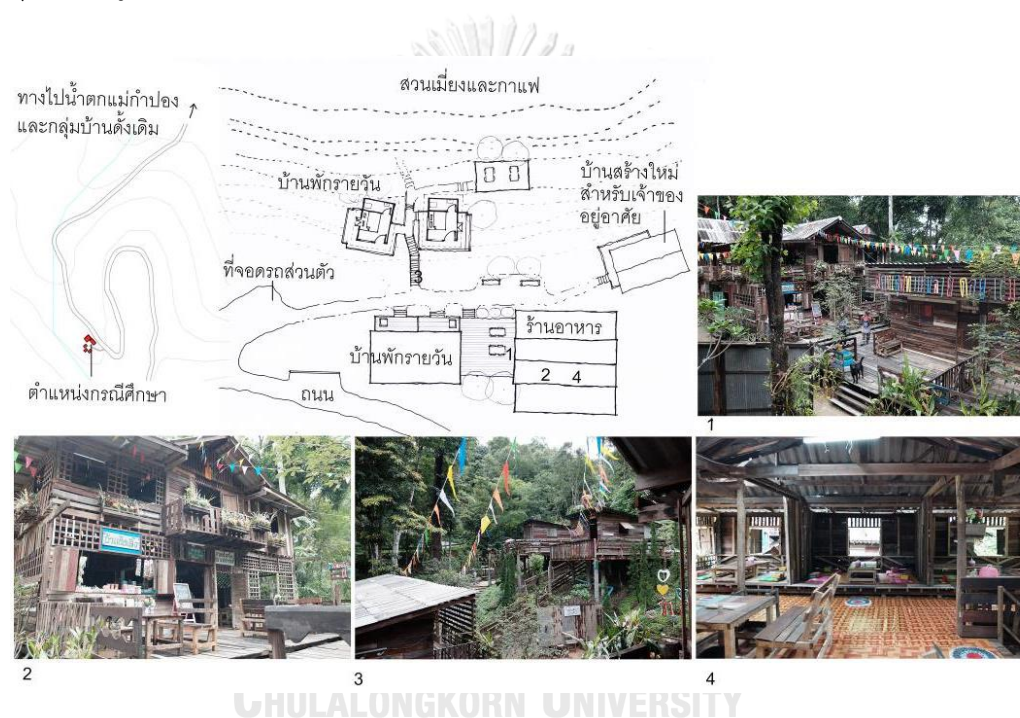
การปรับตัวนี้ประกอบไปด้วยเงื่อนไขของสภาพครอบครัว โดยคุณพ่อของกรณีศึกษาอายุมาก การทำโฮมสเตย์ในพื้นที่ปางใน ก่อให้เกิดเสียงรบกวน ทำให้เกิดผลเสียต่อการดำรงชีวิต ทำให้ครอบครัวตัดสินใจย้ายมาทำธุรกิจในสวนเมี่ยงด้านบน ซึ่งนอกจากตัดปัญหาเสียงรบกวนและความวุ่นวาย ยังก่อให้เกิดความแตกต่างของพื้นที่ในแง่การทำธุรกิจ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“เดิมอยู่ตรงบ้านปางใน พี่ไม่ใช่คนที่นี่ แต่แฟนที่เป็นคนที่นี่ พ่อแฟนทำโฮมสเตย์มาก่อน แต่เลิกทำละ เพิ่งย้ายขึ้นมาทำธุรกิจกันข้างบน เพราะสวนเมี่ยงของพ่อแฟนอยู่บนนี้ ข้างบนนี้สงบดีไม่ค่อยวุ่นวาย พ่อแฟนป่วย ตอนอยู่ข้างล่าง เสียงจะดังตอนกลางคืน เป็นบ้านไม้ ยังไงก็ได้ยิน ก็เลยขึ้นมาทำกันข้างบน ตอนนี้รับแขกได้ 4 ห้อง แยกมาจะได้สัมผัสสวนเมี่ยงด้วย” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 40 ปี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2560)

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

ลักษณะทางกายภาพ: การเปลี่ยนแปลงของกรณีศึกษานี้ เห็นชัดในประเด็นของการตั้งถิ่นฐานที่ไม่ได้อิงกลุ่มบ้านดั้งเดิม และทำให้เห็นการกระจายตัวของหมู่บ้านที่กระจายตัวออกไปบริเวณพื้นที่ต้นน้ำชัดเจน โดยการออกแบบเป็นการออกแบบกันเองภายในครอบครัว มีภาพจำจากสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเพลินวาน (ดูภาพที่ 5-14)

“ตอนนั้นเคยเห็นเพลินวาน เราก็จำๆ มาออกแบบปรับกันเอง แถวนี่ไกลออกมาก็ต้องหาจุดสะดุดตา” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศหญิง อายุ 40 ปี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2560)

ภาพที่ 5-14: ลักษณะการสร้างอาคารในพื้นที่ป่าต้นน้ำ

ที่มา: ผู้วิจัย, 2560

กิจกรรม กิจกรรมถือเป็นกิจกรรมใหม่อย่างบ้านพักรายวันและร้านอาหาร รวมไปถึงการก่อสร้างประสบการณ์ด้านกระบวนการคั่ว บด กลั่น กาแฟเอง เป็นการทำการท่องเที่ยวที่ต่อยอดจากฐานเกษตรกรรมเดิม ยังเน้นการทำแบบในครัวเรือน การคั่วเมล็ดกาแฟในกระทะ แต่เน้นการสร้างสรรค์ประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวมากกว่าการพัฒนาในเชิงคุณภาพของผลิตภัณฑ์

ความหมาย กรณีศึกษานี้เห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของการใช้พื้นที่ การสร้างพื้นที่ใหม่ที่ไกลออกจากมากลุ่มบ้านเดิม รวมไปถึงการใช้ทรัพยากรดั้งเดิมด้วยความหมายใหม่ สวนเมียงไม่ได้เป็นพื้นที่ทำกินในความหมายเดิม แต่สวนเมียงมีความหมายในเชิงการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว การสร้างบรรยากาศและประสบการณ์

“ทำการท่องเที่ยวก็ดี มีรายได้มากขึ้น แต่ก็อาจมีเรื่องรบกวนแบบเรื่องเสียงดัง คนเยอะ แต่ก็ต้องยอมรับ เพราะถือว่ามาเที่ยว ชาวบ้านก็ทำเมียงน้อยลง แต่มาอยู่ตรงนี้ก็ดี ก็สงบ นักท่องเที่ยวมานอน จะได้มาชมสวนเมียง” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 40 ปี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2560)

จากการศึกษากิจกรรมทั้ง 3 กรณีศึกษา จะเห็นว่าคุณสมบัติพื้นฐานของคนกลุ่มนี้กลับเป็นกลุ่มผู้บุกเบิกทำโฮมสเตย์ในช่วงระยะแรกที่หมู่บ้านเริ่มมีการปรับทำหมู่บ้านโฮมสเตย์ ทำให้เห็นว่ากลุ่มมีระยะเวลาที่ปรับตัวค่อนข้างนานเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น กรณีศึกษาที่ 2 ยังทำโฮมสเตย์อยู่ ขณะที่กรณีศึกษาที่ 1 และกรณีศึกษาที่ 3 นั้นได้ออกจากกลุ่มโฮมสเตย์แล้ว

ลักษณะการปรับตัวของกลุ่มนี้ เป็นลักษณะการปรับตัวที่ชุมชนใช้ความคิดสร้างสรรค์ ทักษะและความรู้ใหม่ๆ ผสมผสานไปกับองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม ทำให้เกิดการสร้างสรรค์พื้นที่ใหม่จากสิ่งที่มีอยู่ สิ่งบ่งชี้สภาพภูมิศาสตร์ (geographical indications: GI) ถูกนำมาต่อยอดจากการผลิตและจำหน่ายเป็นสินค้าของพื้นที่ ใน 3 กรณีศึกษา พบว่า ระดับการสร้างสรรค์และต่อยอดองค์ความรู้ไม่เท่ากัน กรณีศึกษาที่ 1 และ 2 จะค่อนข้างเห็นออกมาในเชิงของการทำแบรนด์ที่อิงกับพื้นที่ชัดเจนกว่า รวมไปถึงการปรากฏโรงคั่วกาแฟขนาดเล็ก ในขณะที่กรณีที่ 3 อยู่ในช่วงการเริ่มสร้างพื้นที่ ยังไม่ปรากฏการแปรรูปของผลผลิตที่ชัดเจน ยังเป็นการคั่วกาแฟด้วยกระทะในลักษณะการทำในครัวเรือน แต่เห็นการใช้ประโยชน์จากสวนเมียงในการสร้างบรรยากาศ

ในส่วนการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพ กรณีศึกษาที่ 1 และกรณีศึกษาที่ 3 ทำให้เห็นว่ากรณีศึกษามีลักษณะการใช้พื้นที่ที่กระจายตัวออกไปจากกลุ่มปางเดิมและขึ้นไปทางพื้นที่ป่าต้นน้ำ ขณะที่กรณีศึกษา 1 เป็นการสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม ส่งผลให้เกิดการขยายตัวออก

จากขอบเขตของปางเดิม ลักษณะเด่นของการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในกลุ่มนี้ คือ การต่อยอดจากฐานกิจกรรมดั้งเดิม ทำให้เห็นการใช้กิจกรรมเชิงเกษตรกรรมสามารถร่วมไปกับการท่องเที่ยว

ตารางที่ 5-3: การวิเคราะห์กรณีศึกษาแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์

ประเด็นที่ศึกษา	กรณีศึกษาแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์		
	กรณีศึกษาที่ 1	กรณีศึกษาที่ 2	กรณีศึกษาที่ 3
ลักษณะข้อมูลพื้นฐาน	ผู้บุกเบิกการทำงานท่องเที่ยว	ผู้บุกเบิกการทำงานท่องเที่ยว	ผู้บุกเบิกการทำงานท่องเที่ยว
ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว	ความสร้างสรรค์จากองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม (สร้างฐานการผลิตและการทำแบรนด์)	ความสร้างสรรค์จากองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม (สร้างฐานการผลิตและการทำแบรนด์)	ความสร้างสรรค์จากองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม
การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างใหม่ในพื้นที่บริเวณดินดั้งเดิม - การต่อยอดกิจกรรมดั้งเดิม - การต่อยอดจากความหมายดั้งเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ - การต่อยอดกิจกรรมดั้งเดิม - การต่อยอดจากความหมายดั้งเดิม 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ - การสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ - การเกิดความหมายใหม่ด้านการท่องเที่ยว

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.1.4 กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เป็นการจัดการในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (living museum) โดยเกิดจากการจ้างงานชาวบ้านของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ จำนวน 4 หลังคาเรือนในพื้นที่ปางใน ให้ทำกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป โดยที่ประเภทของกิจกรรมจากกิจกรรมขององค์กรชุมชน โดยพื้นที่ดังกล่าวจึงมีลักษณะทั้งการผลิต สาธิต และจำหน่ายงานหัตถกรรม โดยเน้นไปที่การสาธิตกระบวนการทำผลิตภัณฑ์ให้แก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ พื้นที่ทำหมอนใบชา พื้นที่ทำเหมียงและกาแป พื้นที่ทำงานจักสาน และพื้นที่ทำสมุนไพร ซึ่งอยู่ในตำแหน่งใกล้เคียงกัน ในส่วนต่อไปจะเป็นการศึกษา 4 กรณีศึกษาไปพร้อมกัน มีรายละเอียด ดังนี้

1.) กรณีศึกษาที่ 1 – กรณีศึกษาที่ 4: พื้นที่ทำหมอนใบชา พื้นที่ทำเหมียงและกาแป พื้นที่ทำงานจักสาน และพื้นที่ทำสมุนไพร (ง1 - ง4)

ตำแหน่ง: ปางใน

ปีที่มีการปรับตัว: ประมาณ พ.ศ. 2558

เจ้าของ: ชาวบ้านแม่กำปอง ทำงานร่วมกับผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ ผ่านการยินยอมจากองค์กรชุมชน

การจ้างชุมชนให้ทำกิจกรรมสาธิตในพื้นที่ปางใน เป็นหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ ในลักษณะของการชมหมู่บ้านหัตถกรรมและธรรมชาติ มีลักษณะเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่จะเดินผ่านกลุ่มหัตถกรรมในพื้นที่ปางใน สวนเหมียง และผ่านไปยังน้ำตกแม่กำปอง กลุ่มกิจกรรมนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางดังกล่าว ที่ดึงให้ชุมชนกลายมาเป็นผู้ประกอบกิจการหรือผู้จัดการพื้นที่เอง โดยไม่ได้เป็นการทำงานภายใต้องค์กรชุมชน เพียงแค่ได้รับการยินยอมให้สามารถดำเนินการได้ แต่เป็นการทำสัญญาจ้างงานระหว่างชาวบ้านแม่กำปองและผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์

1.1) ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

ลักษณะของกิจกรรมในกลุ่มนี้เกิดจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเป็นการจัดการที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย ทั้งจากตัวชุมชนที่ถูกจ้างจากผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์และการยินยอมขององค์กรชุมชน

ในเบื้องต้น การที่ผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์ต้องการใช้ฐานทรัพยากรของชุมชน ต้องทำการขออนุญาตจากองค์กรชุมชนก่อนว่าจะมีการทำโปรแกรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ป่าในดังกล่าว เมื่อได้รับการยินยอม จึงเป็นขั้นตอนของการตกลงในเรื่องค่าจ้างและการลงไปช่วยจัดการพื้นที่ในระดับการช่วยสร้างองค์ประกอบของพื้นที่ ในลักษณะของการช่วยหาของตกแต่งพื้นที่ เช่น รมเสื่อ และตระกร้าสาน เป็นต้น

นอกจากนี้ ในบางกรณีศึกษาของชุมชนที่ถูกจ้างงานนี้ ยังมีการทำธุรกิจอื่นๆ ควบคู่กันไป ซึ่งพิจารณาว่าการรับจ้างผู้ประกอบการซีปไลน์เป็นการหารายได้เสริมอีกทาง เช่น กรณีศึกษาพื้นที่ทำเหมืองและกาแพ มีธุรกิจบ้านพักรายวัน และยังทำสวนเหมืองและกาแพควบคู่กันไป กรณีศึกษาพื้นที่ทำหมอนใบชา ยังทำโฮมสเตย์ บ้านพักรายวันและร้านกาแพ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ชุมชนกลับมาทำเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปองในบริเวณที่ซ้อนทับกัน ทำให้มันเกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

“...ก็จัดพื้นที่ตามที่คุยกัน ตอนแรกตรงนี้จะโล่ง แล้วค่อยมาที่มีที่นั่งวางของ ตอนแรกที่ติดต่อมา จริงๆ ติดต่อมาทางพ่อหลวง ว่ามีประมาณสี่จุด จุดบ้านแม่ว้าย จุดสมุนไพร จุดเหมียง จุดหมอนใบชา ตอนแรกก็ประชุมหลายครั้ง อยู่ก็มาลงที่ 7,500 บาท ต่อหลัง แต่มีข้อแม้ว่าต้องเฝ้าให้ทุกวัน เจ็ดโมงถึงบ่ายสองหรือบ่ายสาม บางทีจะมีคนมาบอกว่า วันนี้อยู่ถึงสี่โมง ทำไหม ว่าแบบจะมีแขกมา ก็จะมาแจ้งล่วงหน้า ตอนแรกก็มีคนมาช่วยจัดพื้นที่ และจัดเองบ้าง ทางนั้นจริงๆ ก็ไม่ได้ซีเรียสมาก แค่ออให้มีคนอยู่ แต่หมอนใบชาตรงบ้านป่าจร อันนั้นเป็นกลุ่มของหมู่บ้าน” (ผู้ประกอบการภายใน (หมอนใบชา) อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

“ตอนนี้ก็ยังเก็บเหมียง เก็บกาแพอยู่ ยังไปสวน และก็มีทำบ้านพักรายวัน เพิ่งออกจากโฮมสเตย์มาทำบ้านพักรายวัน และก็มีทำอันนี้กับกิบบอน จริงๆ พี่ก็ทำอยู่แล้วก็ไม่ถือว่าเปลี่ยนแปลงอะไรนะ” (ผู้ประกอบการภายใน (เหมียงและกาแพ) อายุ 44 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

ทั้งนี้ เงื่อนไขราคาในการจ้างก็เทียบกับค่าแรงปกติวันละ 300 บาท แต่งานลักษณะนี้บางวันก็เลิกเร็ว จึงตกลงกันที่วันละ 250 บาทต่อวัน สอดคล้องไปกับคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษาที่ว่า

“.....ขอเวลาสักป้ายสองเนี่ย ก็ว่าจะจ้างครึ่งวัน แล้วเราก็อ่า แล้วอีกครึ่งวันเราจะไปไหน เราก็เลยต่อรองว่า แล้วครึ่งวันเราจะไหน เพราะครึ่งวัน เราจะไปเก็บเมียงก็ไม่ได้ เลยนึกคิดเป็นวันเลย เข้าถึงป้ายสอง เราก็คิดเป็นวันเลย เป็นวันของทางนั้นไปเลย ตอนนี่ถือเป็นรายได้หลักของแม่นะ เดี่ยวนี้ก็แค่อย่างเดียวนะเนี่ยละ แม่ถือว่่ากิบบอนก็ช่วยหมู่บ้านทางอ้อม ช่วยให้มึงงานทำ” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน (จักสาน) อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

กลุ่มคนในกิจกรรมเหล่านี้ มักอยู่ในกลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชน ทั้งกลุ่มหมอนใบชา กลุ่มเมียงกาแพ กลุ่มจักสาน อย่างไรก็ตาม พบว่า กรณีศึกษาบ้านทำสมุนไพรมุขกรณีศึกษาดังกล่าวไม่ได้อยู่ในกลุ่มกิจกรรมสมุนไพรมาก่อน ทำให้เจ้าของพื้นที่เองต้องเรียนรู้ใหม่และค่อยสร้างพื้นที่ใหม่ โดยมีผู้ประกอบการเครื่องเล่นซิปไลน์มาช่วยในการจัดการพื้นที่

“ก็จะมีอบเชย บอระเพ็ด น้ำผึ้ง และพวกพืชสมุนไพรในหมู่บ้าน ตอนแรกไม่ได้ทำสมุนไพรมาก่อน ทางนั้นเอามาให้เราทำ ช่วยเอาของมาวาง ผมก็จัดเองบ้าง ทำมาได้สัก 3-4 ปี อาจจะเห็นว่าผมก็ไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้ทำโฮมสเตย์ ไม่ได้ทำบ้านพัก อยู่คนเดียวทำไม่ไหว ตอนแรกผมเก็บแต่เมียงและกาแพ” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน (สมุนไพรมุข) อายุ 48 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1.2) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม

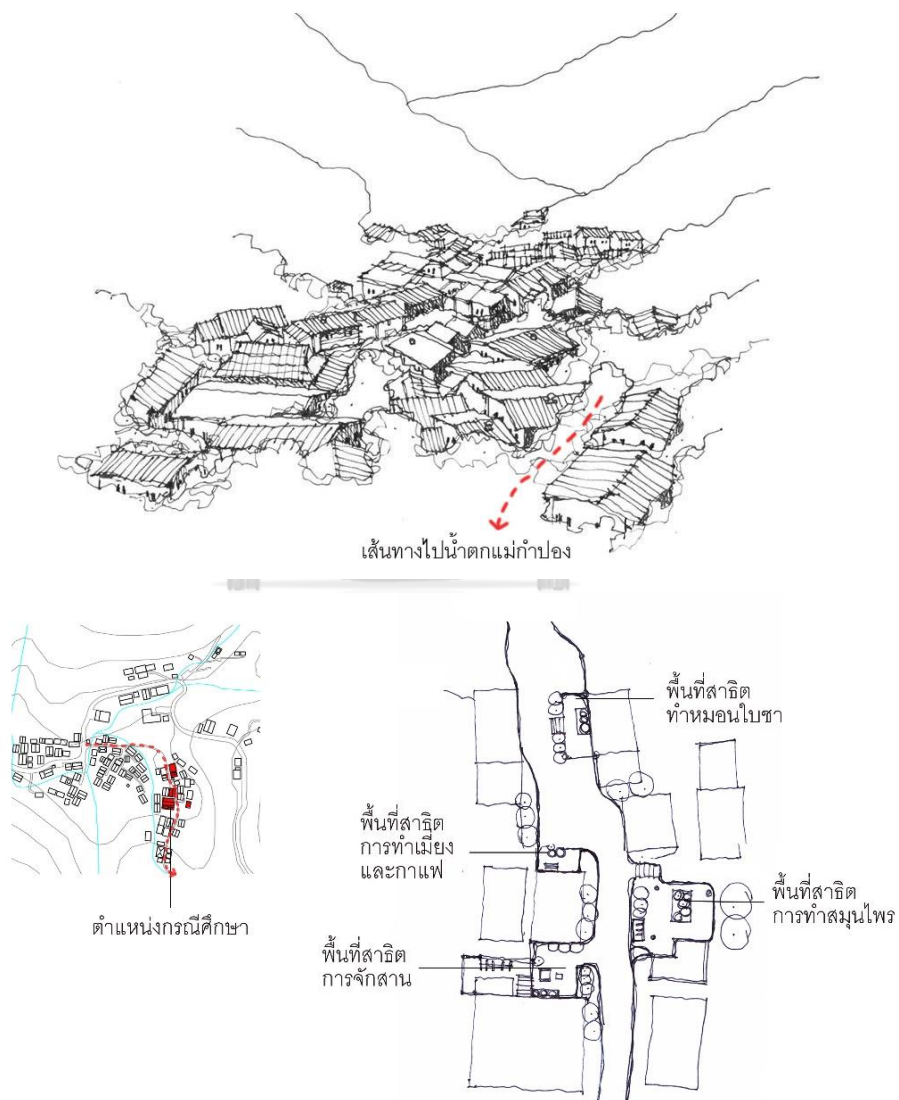
ลักษณะทางกายภาพ:

กิจกรรมนี้ใช้การซ้อนทับลงไปในพื้นที่กลุ่มบ้านดั้งเดิม เน้นการ “สร้างภาพและประสบการณ์” ของลักษณะปรากฏและกิจกรรมดั้งเดิมแก่นักท่องเที่ยว ใช้การตั้งถิ่นฐานเดิมหรือกลุ่มบ้านเก่า (ดูภาพที่ 5-15)

“...เคยเห็นเรานั่งทำเวลาว่าง ก็เลยจะมาจ้าง ชี้แนวทางนี้ลูกชายทำให้ ไหของเรา มีใช้ของเก่าบ้างมาวางไว้ อันไหนที่ว่่าเราไม่ได้ทำ ก็ไปซื้อมาบ้าง แต่เราก็จะทำได้ เพียงแต่มั่นใจเวลา ของตกแต่งก็

มีของเราบ้าง มีกิบบอนซื้อมาให้บ้าง” (ผู้ประกอบกิจการภายใน (จักสาน) อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

การเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพในกลุ่มนี้ มีการเปลี่ยนแปลงน้อยเมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพในกลุ่มนี้ คือ การรักษาความเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด และกลับไปสภาพดั้งเดิมมากที่สุด (ดูภาพที่ 5-16) ยังมีการใช้ข้าวของในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมาตกแต่งพื้นที่มาวางเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้เกิดความดั้งเดิมไว้ (ดูภาพที่ 5-17)

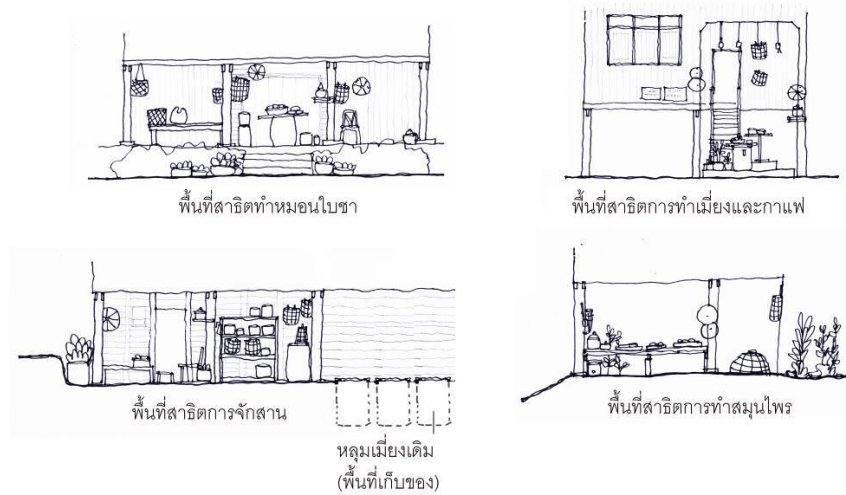

ภาพที่ 5-15: การสร้างความหมายใหม่ให้พื้นที่ปางใน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 5-16: การใช้ประโยชน์จากพื้นที่กลุ่มบ้านเดิม
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 5-17: การจัดองค์ประกอบของพื้นที่ผ่านสิ่งของในชีวิตประจำวัน
 ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

กิจกรรม กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมดั้งเดิมขององค์กรชุมชน ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์เอากิจกรรมมาตีความใหม่ และใช้ในรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเน้นการคงอยู่ของกิจกรรมเพื่อรักษาภาพดั้งเดิมของชุมชนไว้ ไม่ได้เป็นการรักษาไปที่ตัวกิจกรรมหรือการต่อยอดองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม

“แม่อยู่กลุ่มหมอนใบชาของหมู่บ้านอยู่แล้ว พอจ้างแม่ แม่เป็นคนทำสัญญา แต่แม่ให้ยายนั่งแทน ก็ไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นเรานั่ง ขอแค่ให้มีคนอยู่เวลาแขกมา” (ผู้ประกอบกิจการภายใน (หมอนใบชา) อายุ 49 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

ความหมาย การปรับสภาพแวดล้อมให้คงอยู่ในสภาพเดิมนี้ ทั้งลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม เพื่อรักษาความหมายดั้งเดิมของหมู่บ้าน แต่จากการสัมภาษณ์ พบว่า คุณค่าและความหมายของคนในพื้นที่นั้นได้เปลี่ยนไปแล้ว กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับฤดูกาล กลายเป็นกิจกรรมที่กลายเป็นตารางกิจกรรมขึ้นกับโปรแกรมทัวร์ของนักท่องเที่ยว เมื่อเกิดการเลิกจ้าง กิจกรรมเหล่านี้ก็อาจหายไป สอดคล้องไปกับคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษาที่ว่า

“ถ้างานไหนสลึงอยู่ได้ เราก็อยู่ได้ ถ้าทางนั้นเลิกจ้าง เราก็ต้องหางานใหม่ ก็ต้องกลับไปทำเมียงเหมือนเดิม ต้องขยับขยาย แต่เราก็มั่นใจไม่ได้ ก็ยังมีสวนเมียงสวนกาแพอยู่ ยังปลูกอยู่ แต่ไม่ได้ทำมากนักแล้ว จริงๆ ก็บอบบดินนะ ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้” (ผู้ประกอบกิจการภายใน (สมุนไพร) อายุ 48 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

“พนักงานก็เคยถามว่าถ้าไม่ได้จ้างจะมานั่งทำต่อไหม แม่ก็ว่า ถ้าเขาไม่ได้จ้าง แม่ก็คงไม่มานั่งนะ” (ผู้ประกอบกิจการภายในปี (จักสาน) เพศหญิง อายุ 61 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

จากการศึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์ตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 4 กรณีศึกษา พบว่า กลุ่มคนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่ในกลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชน และมีการเรียนรู้การจัดการใหม่ๆ จากผู้ประกอบการภายนอก ลักษณะการปรับตัวเกิดจากผลประโยชน์ร่วมกันหลายฝ่าย ในด้านการเปลี่ยนแปลงแปลงทางลักษณะทางกายภาพและกิจกรรม เป็นความพยายามไม่

เปลี่ยนแปลงพื้นที่และกลับไปให้เหมือนสภาพดั้งเดิมที่สุด แต่จากการศึกษาก็พบว่า กิจกรรมเหล่านี้ไม่สามารถคงความหมายดั้งเดิมไว้ได้ (ดูตาราง 5-4)

ตารางที่ 5-4: การวิเคราะห์กรณีศึกษากลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ประเด็นที่ศึกษา	กรณีศึกษากลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม			
	กรณีศึกษาที่ 1	กรณีศึกษาที่ 2	กรณีศึกษาที่ 3	กรณีศึกษาที่ 4
ลักษณะข้อมูลพื้นฐาน	กลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชนทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น	กลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชนทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น	กลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชนทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น	กลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชนทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น
ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว	ผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ	ผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ	ผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ	ผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ
การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม	- คงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิม - คงกิจกรรมดั้งเดิม - เปลี่ยนแปลงความหมาย	- คงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิม - คงกิจกรรมดั้งเดิม - เปลี่ยนแปลงความหมาย	- คงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิม - คงกิจกรรมดั้งเดิม - เปลี่ยนแปลงความหมาย	- คงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิม - คงกิจกรรมดั้งเดิม - เปลี่ยนแปลงความหมาย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.2 ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว

จากการศึกษา 4 กลุ่มพื้นที่ที่เกิดขึ้นใหม่ ผ่าน 13 กรณีศึกษา พบว่าชุมชนมีทัศนคติในการปรับตัวที่แตกต่างกัน บางกรณีศึกษาเกิดการปรับตัวหลายครั้ง โดยแต่ละครั้งส่งผลให้เกิดทุนใหม่และนำไปสู่การปรับตัวในครั้งถัดไป เช่น กลุ่มคนที่ทำโฮมสเตย์ เมื่อปรับตัวในครั้งแรก ชุมชนก็ได้รับความรู้ใหม่ๆ ในการจัดการพื้นที่ ซึ่งอาจนำไปสู่การปรับตัวทำบ้านพักรายวันต่อไป เป็นต้น ในขณะที่บางกรณีศึกษาอาจเป็นการปรับตัวครั้งแรก เช่น กรณีศึกษาในกลุ่มหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวบ้านท่าสมุนไพร์ เดิมกรณีศึกษาเก็บเมียงและกาแพ ไม่เคยทำโฮมสเตย์และร้านค้ามาก่อน ถือเป็นกรณีที่ชุมชนทดลองเปลี่ยนแปลงมาทำงานด้านการท่องเที่ยวเป็นครั้งแรก เป็นต้น

การศึกษากลุ่มพื้นที่ที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งจะปรากฏในส่วนต้นของแต่ละกรณีศึกษา ทำให้เห็นได้ว่า การปรับตัวเกิดขึ้นในคนหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่อยู่ภายในชุมชนซึ่งค่อยๆ ปรับตัวในลักษณะของครอบครัว ที่เกิดจากการขยายตัวของครอบครัว กลุ่มคนรุ่นใหม่กลับบ้านจากการไปทำงานในเมือง กลุ่มคนที่เป็นรุ่นบุกเบิกในโฮมสเตย์และเริ่มสร้างนวัตกรรมใหม่ในการจัดการพื้นที่ (innovator) และกลุ่มคนภายในที่ทำงานในลักษณะประสานผลประโยชน์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น (partnership) สามารถแบ่งลักษณะการปรับตัวที่เกิดขึ้น ได้ดังนี้ 1) การปรับตัวที่เกิดจากฐานทรัพยากรเดิม 2) การปรับตัวจากความริเริ่มสร้างสรรค์ 3) การปรับตัวที่เกิดจากต่อยอดผสมผสานจนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ 4) การปรับตัวจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยการปรับตัวแต่ละลักษณะมีรายละเอียด ดังนี้

5.2.1 การปรับตัวที่เกิดจากฐานทรัพยากรเดิม

ลักษณะการปรับตัวส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นมักเกิดจากการที่ชุมชนปรับตัวจากฐานทรัพยากรเดิมที่ชุมชนมี (resource-based adaptation) ซึ่งฐานของชุมชนแต่ละกรณีศึกษาก็แตกต่างกันออกไป การปรับตัวที่ชุมชนปรับจากทรัพยากรเดิมเห็นได้ชัดผ่านกรณีศึกษากลุ่มบ้านพักรายวัน ในขณะที่กลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ และกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาจต้องการทรัพยากรหรือองค์ความรู้ที่มากไปกว่าเดิม

การปรับตัวของการทำบ้านพักรายวัน เป็นการปรับตัวที่เกิดมาจากฐานการทำกลุ่มโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน การปรับตัวจึงเกิดจากลักษณะการขยายตัวของครอบครัว ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายใน ที่มีลักษณะขยายหรือการเปลี่ยนผ่านของคนรุ่นทำเมียงไปสู่กลุ่มคนในรุ่นถัดไปที่ไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบเดิม กับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป ต้องการที่พักที่มีความเป็นส่วนตัว การปรับตัวดังกล่าวเป็นการปรับตัวภายใต้กลไกของระบบดั้งเดิม คือ ระบบโครงสร้างสังคมและความเชื่อ จากกรณีศึกษาทำให้เห็นว่าธุรกิจบ้านพักรายวันยังคงมีลักษณะเป็นกิจการของ

ครอบครัว ที่พ่อแม่ยังคงช่วยลูกดูแล ฉะนั้น “ขีด” หรือข้อห้ามทางความเชื่อบางอย่างที่แสดงลักษณะที่คนในอดีตมีต่อสภาพแวดล้อมยังคงค่อนข้างจะเห็นชัดในกลุ่มกิจกรรมบ้านพักรายวัน เช่น กรณีศึกษาบ้านพักเอือนรินน้ำ จากคำสัมภาษณ์ยังปรากฏความเชื่อในเรื่องการปรับเปลี่ยนหรือต่อเติมบ้าน จะนำซึ่งความโชคร้ายมาให้ เป็นต้น

การปรับตัวจากฐานเดิมในลักษณะนี้ของบ้านพักรายวัน ทำให้เห็นทุนระหว่างกลุ่ม ระหว่างผู้ประกอบการบ้านพักรายวัน และกลุ่มทำโฮมสเตย์ขององค์กรชุมชน ถึงลักษณะการเรียนรู้ ทักษะจากสิ่งที่มีอยู่เดิมเอื้อให้เกิดการปรับตัว

ขณะที่กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาศัยฐานทรัพยากรของชุมชนเดิมในการปรับเช่นกัน แต่มีลักษณะของปัจจัยภายนอกเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากกว่าเกิดจากปัจจัยภายในอย่างการขยายตัวของครอบครัว เช่น การทำกิจกรรมสาธิตหมอนใบชาเป็นการต่อยอดจากกลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชน แต่เกิดจากผู้ประกอบการภายนอกเป็นผู้จ้างงานมากกว่าเกิดจากการต่อยอด สร้างสรรค์ของตัวเองชุมชนเอง เป็นต้น

5.2.2 การปรับตัวจากความริเริ่มสร้างสรรค์

การปรับตัวในลักษณะนี้ เห็นได้ชัดในกลุ่มบ้านพักรายวัน กลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ ในขณะที่กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไม่ได้ต้องการการสร้างสรรค์พื้นที่ใหม่ แต่เป็นการรักษาสภาพแวดล้อมกลับไปสู่ความดั้งเดิมมากที่สุด

การทำร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม เห็นความสามารถในการสร้างสรรค์ได้ชัดในกลุ่มนี้เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เคยมีในชุมชนมาก่อน เกิดจากผู้ประกอบการภายนอกเข้ามาสร้างกระแสการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่อย่างวัฒนธรรมคาเฟ่ การจิบกาแฟ รวมไปถึงพื้นที่พบปะ พูดคุยมากกว่าเป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตและธรรมชาติ รวมถึงการนำวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาเนื่องจากคนภายในชุมชนออกไปเรียนรู้จากภายนอก จากกรณีศึกษาเห็นได้ชัดถึงการทำธุรกิจประเภทนี้ มักเป็นการสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่ที่ไม่ทำงานในเมืองแล้วกลับบ้านโดยไปปรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามา รวมไปถึงการรับวัฒนธรรมใหม่จากคนภายในที่ปรับตัวไปก่อน โดยคนกลุ่มนี้มีความผูกพันกับพื้นที่ ทั้งยังมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่ มีการปรับตัวคล้ายคนนอกที่เข้ามาประกอบกิจการในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่ออกไปนอกหมู่บ้าน ทำให้ฐานองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมจะไม่มีเหมือนกลุ่มคนในรุ่นยุคบุกเบิกที่เติบโตในพื้นที่ เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ใหม่จากสิ่งที่มีอยู่เชิงกายภาพมากกว่า เช่น กรณีศึกษาร้านกาแฟหลงเขา เป็นการสร้างร้านกาแฟและชา ที่ยังใช้ผลผลิตจากโรงงานในตัวเมือง ไม่ได้เป็นทรัพยากรภายในชุมชน กรณีศึกษาร้านไส้อ้วบ้านิม ที่เน้นการขายอาหารล้านนาเพื่อสร้างความแตกต่างของกิจกรรมจากร้านอาหารทั่วไป กรณีศึกษาร้านกาแฟฮ่อม

คอย มีความพยายามในการใช้พื้นที่ในสวนเมี่ยงที่ไกลออกไปจากกลุ่มบ้านเดิม และติดน้ำให้พื้นที่ของตนมีความแตกต่างจากกรณีศึกษาอื่น โดยยังเป็นการซื้อผลผลิตกาแฟและชาทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตาม จากคำสัมภาษณ์กรณีศึกษา ก็ยังพบว่าประชากรที่ศึกษาในกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะปรับใช้ทรัพยากรเชิงเกษตรกรรมภายในชุมชนมากขึ้น ดังที่ปรากฏในคำสัมภาษณ์กรณีศึกษาร้านกาแฟหลงเขา ที่มีแนวโน้มจะพัฒนาสวนเมี่ยงต่อไปเมื่อมีความพร้อมมากขึ้น

ขณะที่การทำบ้านพักรายวัน มีการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เช่นกันในการออกแบบพื้นที่ ที่มากไปกว่าการทำโฮมสเตย์ เนื่องจากชุมชนต้องเริ่มจัดการพื้นที่และนักท่องเที่ยวที่มาพักเอง ไม่มีมาตรฐานของโฮมสเตย์มาก่อน ฉะนั้น การสร้างสรรค์พื้นที่ให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว การหาลักษณะเฉพาะและความแตกต่างของพื้นที่ เช่น กรณีศึกษาบ้านพักโฮมฟอว์เรส จะเห็นการออกแบบอาคารที่มีความหลากหลายในด้านขนาด ทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก เพื่อรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวหลายขนาด และยังเลือกพื้นที่ที่ติดริมน้ำ บ้านพักนับตั้งแต่วันที่เลือกสร้างในพื้นที่ขนาดเล็กถัดจากตัวบ้านเดิม แต่เลือกเปิดมุมมองสู่กลุ่มบ้านด้านล่างและสวนเมี่ยง เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นว่าการวางตัวของบ้านพักรายวันมีการออกแบบที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ในขณะที่บ้านพักโฮมสเตย์ส่วนใหญ่เป็นการวางตัวไปตามระบบนิเวศดั้งเดิม ตามระบบการไหลของน้ำจากเขาและสวนเมี่ยง

ส่วนแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ อาศัยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เช่นกัน โดยเห็นได้จากการออกแบบสภาพพื้นที่ เช่น บ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟ เริ่มมีการออกแบบพื้นที่ส่วนกลาง และเริ่มมีการออกแบบองค์ประกอบใหม่อย่างหลังคาซ้อนชั้น ช่องเปิดที่กว้างกว่าปกติเพื่อมุมมอง รวมไปถึงสภาพแวดล้อมพื้นที่นั่งเล่น เป็นต้น

ลักษณะการปรับตัวจากความคิดสร้างสรรค์ เห็นได้ว่ามีผลทั้งมาจากการริเริ่มพัฒนาธรรมจากภายนอก ผู้ประกอบกิจการภายนอก และผู้ประกอบกิจการภายในที่ปรับตัวมาก่อน ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีลักษณะเป็นทุนระหว่างกลุ่มที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ทักษะใหม่

5.2.3 การปรับตัวที่เกิดจากต่อยอดผสมผสานจนเกิดเป็นความรู้ใหม่

ลักษณะการปรับตัวในกลุ่มนี้ เห็นได้ชัดในแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ โดยสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ คือ การนำความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม มาริเริ่มสร้างสรรค์และจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว

การปรับตัวในกลุ่มนี้เกิดจากความสามารถในการส่งต่อองค์ความรู้ดั้งเดิมในรุ่นต่อรุ่น เห็นได้ชัดในกรณีศึกษาที่ 1 และ 2 คือ บ้านพักรายวันป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟและบ้านพักอิงคอยและร้านกาแฟ Y-Life ที่มีการปรับฐานการผลิตเชิงเกษตรกรรม ในลักษณะของการมีโรงคั่วกาแฟในครัวเรือน สำหรับผลิตและสร้างสรรค์วัตถุดิบภายในพื้นที่ เป็นสินค้าสร้างสรรค์ เป็นการใช้ทั้ง

ความคิดสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ โดยพบว่ากลุ่มนี้รับวัฒนธรรมจากภายนอกทั้งการเรียนรู้ด้านกาแฟ จากหน่วยงานภาครัฐ และทั้งกลุ่มคนภายนอกที่เข้ามาเป็นผู้นำเทรนในช่วงของการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน เช่น กรณีศึกษาบ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟ เป็นการเรียนรู้จากการจัดอบรมของภาครัฐ มีเข้ามาช่วยให้ความรู้ ในขณะที่กรณีศึกษาบ้านพักอิงดอยและร้านกาแฟ Y-Life เป็นการเรียนรู้จากผู้ประกอบกิจการภายนอกที่เข้ามาภายในชุมชน โดยเรียนรู้จากการเข้าไปเป็นพนักงานของที่ร้านและในลักษณะของการเป็นเพื่อนบ้านกัน เป็นต้น

สิ่งที่เหมือนกันของกรณีศึกษาทั้งสอง คือ ทั้งสองกรณีศึกษาต่างเป็นกลุ่มบุกเบิกตั้งแต่รุ่นทำโฮมสเตย์ ในพ.ศ. 2543 และมีการปรับตัวในการทำธุรกิจเป็นของตนเองเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ในช่วง พ.ศ. 2558-2559 แสดงให้เห็นถึงการใช้ระยะเวลาในการปรับตัวที่ยาวนานประมาณ 18 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านเริ่มทำการท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงของลักษณะการปรับตัวในกลุ่มนี้ จึงเห็นว่าเกิดตั้งแต่เริ่มทำโฮมสเตย์ เป็นทุนระหว่างชั้นจากภาครัฐ ที่ทำให้เกิดการปรับตัวครั้งแรก จากนั้นการเข้ามาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ประกอบการภายนอกก็ส่งผลในลักษณะของการเป็นทุนระหว่างกลุ่ม จนทำให้คนกลุ่มนี้ เกิดการปรับตัว ลองผิดลองถูก จนสามารถปรับตัวสู่การทำการท่องเที่ยวได้เอง โดยไม่ผ่านองค์กรชุมชน

5.2.4 การปรับตัวจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน

การปรับตัวในลักษณะการมีผลประโยชน์ร่วมกันปรากฏในทุกกลุ่ม กิจกรรมแต่ละกิจกรรมเอื้อต่อกันและกัน การเกิดขึ้นของร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มเป็นสิ่งที่เอื้อต่อกิจกรรมบ้านพัก การสร้างงานของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ก็ทำให้เกิดการพักแบบระยะยาวในกลุ่มบ้านพักรายวันของชาวบ้าน เช่น กรณีศึกษาบ้านพักโฮมฟอร์เรส พบว่า มีการเข้าบ้านพักในลักษณะรายเดือน เนื่องจากการจ้างงานคนภายนอกของพนักงานประจำเครื่องเล่นชิปไลน์ เป็นต้น

กลุ่มที่ค่อนข้างมีความชัดเจนว่าเกิดจากผลประโยชน์ร่วมกัน คือ กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเข้ามาใช้ประโยชน์เชิงธุรกิจในลักษณะของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ ทำให้ผู้ประกอบการภายนอกมีรายได้จากการท่องเที่ยวหมู่บ้าน และขณะเดียวกันชาวบ้านได้รายได้จากการจ้างงาน ซึ่งภายหลังไปซ้อนทับกับเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรมบ้านแม่กำปองที่องค์กรชุมชนร่วมทำกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ทำให้การจัดการในพื้นที่นี้มีความซับซ้อนมากขึ้น

การปรับตัวในกลุ่มนี้จึงมีลักษณะหลายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งทำให้เห็นทั้งทุนคนละระดับที่องค์กรชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาครัฐและสถาบันการศึกษา และทุนระหว่างกลุ่ม ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์

5.3 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพ กิจกรรม และความหมายของสถานที่

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของทุนที่ชุมชนใช้ผ่านการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของพื้นที่ ในเรื่องของทุนที่ใช้และผลที่ได้ จากที่ Nelson et al. (2007) ได้กล่าวถึงชุมชนต้องมีทุนหรือฐานทรัพยากรในการปรับตัว ซึ่งหมายถึง ทุนและความสามารถที่จะใช้ทุนนั้น และในทุกการปรับตัวจะได้ผลลัพธ์จากการปรับตัว (adapted outcomes) ซึ่งหมายถึง ทุนที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากการปรับตัว อย่างไรก็ตาม เมื่อมีสิ่งใหม่มากระทบ ชุมชนก็จะปรับตัวต่อไปอีกจากทุนที่มีจากการปรับตัวในครั้งก่อน

ในงานวิจัยนี้เป็นงานที่เน้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม ทุนในที่นี้ พิจารณา 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม และความหมายจากปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบทำให้เห็นว่าชุมชนมีการตอบสนองและปรับตัวออกมาในหลายลักษณะ ทั้งกลุ่มบ้านพักรายวัน กลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ และกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในส่วนนี้เป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยที่เข้ามาข้างต้น ว่าชุมชนมีการใช้ทุนอะไรในการปรับและผลที่ได้เป็นอย่างไร โดยจะพิจารณาไปที่ละองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

5.3.1 การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ

การศึกษาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ 3 ลักษณะ แบ่งตามระดับการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ 1) การต่อเติมและสร้างใหม่ในพื้นที่ดินบริเวณเดิม 2) การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ 3) การจัดฉากของพื้นที่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม มีรายละเอียด ดังนี้

1.) การต่อเติมและสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม

การเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ดินในกลุ่มนี้ พบตั้งแต่การปรับต่อเติมบ้านเก่า ไปจนถึงการสร้างใหม่ในพื้นที่ดินดั้งเดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินในลักษณะนี้ ส่งผลต่อความหนาแน่นของกลุ่มบ้านดั้งเดิม และการสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิมบริเวณขอบของแต่ละปาง ส่งผลต่อการขยายขอบเขตของปางออกไป

การเปลี่ยนแปลงระดับที่น้อย คือ การปรับเปลี่ยนบ้านเก่าและต่อเติมด้านหน้า พบในกรณีศึกษาร้านไส้อั่วบ้านนิม การเปลี่ยนแปลงระดับถัดมา คือ การสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิมซึ่ง

จะมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสร้างใหม่แทรกเข้าไปในบริเวณระหว่างกลุ่มบ้านดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้จำทำให้เกิดความหนาแน่นของกลุ่มบ้านมากขึ้น 2) การสร้างใหม่บริเวณขอบพื้นที่ของกลุ่มบ้านดั้งเดิม การสร้างใหม่ลักษณะนี้มีผลต่อการขยายขอบเขตของหมู่บ้านดั้งเดิมออกไป ซึ่งสามารถเกิดได้ทั้ง 2 ลักษณะ ขึ้นกับตำแหน่งของบ้านดั้งเดิมหรือสวนเมียงดั้งเดิมของชุมชนที่มีอยู่

การเปลี่ยนแปลงในระดับการสร้างใหม่นี้ พบมากในกลุ่มบ้านพักรายวันที่ยังพึ่งพาบ้านพ่อแม่ที่ทำโฮมสเตย์ ทำให้การเติบโตของบ้านพักรายวันยังอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม เช่น กรณีศึกษาบ้านพักนั้บตั้งค์กรณีศึกษาบ้านพักโฮมฟอร์เรส เป็นต้น ในกรณีของร้านกาแฟหลงเขา ยังพบการใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างกิจกรรม ทำให้การสร้างร้านกาแฟใหม่ยังอิงกับพื้นที่บ้านดั้งเดิม ที่มีการสร้างห้องนอนบนร้านกาแฟ และพบในกลุ่มแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ ในกรณีศึกษาของบ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟ ที่มีทั้งการปรับเปลี่ยนพื้นที่ปรุงเมียงดั้งเดิมเป็นห้องประชุมและการสร้างใหม่ในส่วนที่จอดรถ บ้านพักรายวันและร้านกาแฟ เป็นการขยายพื้นที่ของปางในออกไปจากขอบเขตของพื้นที่ดินดั้งเดิม

ความแตกต่างที่พบของวิธีการตั้งถิ่นฐาน คือ การเปลี่ยนแปลงกลุ่มนี้ ถึงจะเป็นการขยายสร้างใหม่ในพื้นที่ดินดั้งเดิม แต่เป็นวิธีคิดที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น การสร้างอาคารติดริมน้ำ การสร้างอาคารหันออกไปสู่มุมมองของสวนเมียงหรือหมู่บ้าน และการสร้างอาคารที่ติดกับถนนเพื่อการเข้าถึงที่สะดวก เป็นต้น การวางอาคารไม่ได้อิงไปกับระบบนิเวศดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง ทางน้ำไหล ตาน้ำ เหมือนเช่นในอดีต

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในกลุ่มนี้ พบลักษณะที่คล้ายกัน คือ การรักษาความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเดิม (contextualization) เมื่อพิจารณาถึงรูปทรงหรือที่ว่าง การสร้างใหม่และต่อเติมไม่ได้ปรากฏลักษณะบ้านดั้งเดิม หรือลักษณะพื้นที่ทำเมียงแบบในอดีต แต่ชุมชนมีความพยายามในการรักษาสภาพแวดล้อมให้เกิดความกลมกลืนกับบริบทเดิม เช่น การใช้ไม้เทียม เป็นต้น

2.) การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่

การเปลี่ยนแปลงในกลุ่มนี้พบมากในกลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม และแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ เนื่องจากไม่ได้มีการพึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่เดิมมากนัก จึงเป็นลักษณะของการขยายพื้นที่ที่พึ่งพาตัวเอง ไม่ได้อิงกับกิจกรรมอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ การขยายขอบเขตของหมู่บ้านออกไปอีกจากกลุ่มบ้านดั้งเดิม

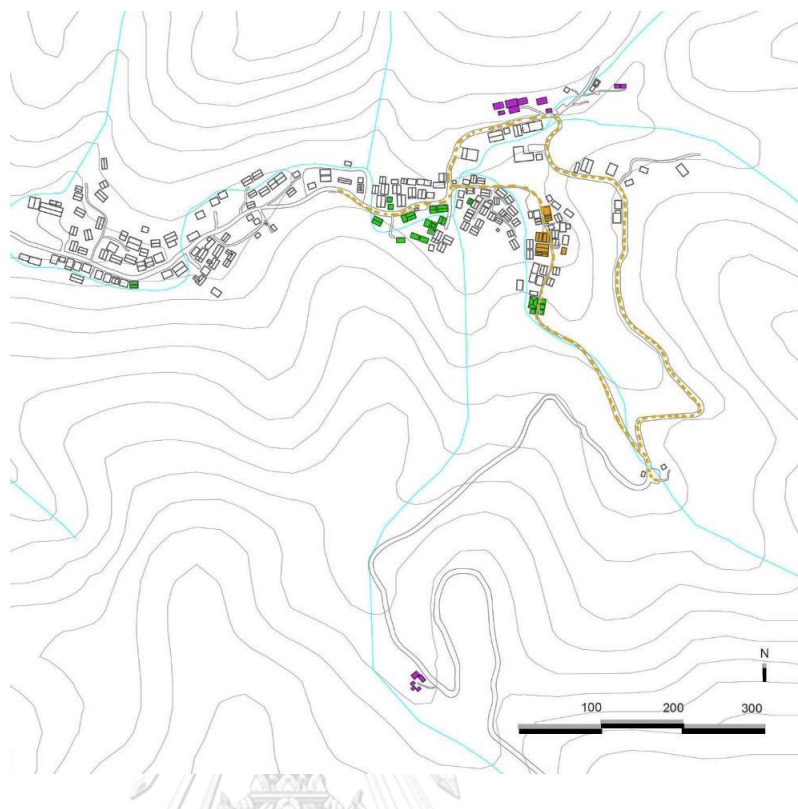
การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ พบใน 2 ลักษณะ คือ 1) การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ระยะที่ยังไม่ไกลมาก ยังไม่เลยขอบเขตของการท่องเที่ยวเดิม ยังอยู่ในระยะเส้นทางท่องเที่ยวของหมู่บ้านหรือไม่เกินน้ำตกแม่กำปอง เช่น บ้านพักอิงดอยและร้านกาแฟ Y-Life ถือเป็นการสร้างใหม่ในพื้นที่ไม่ใช่กลุ่มบ้านดั้งเดิม แต่ยังคงอยู่ในบริเวณเส้นทางท่องเที่ยวหรือขอบเขตการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน 2) การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่ที่ไกลออกไปจากน้ำตกแม่กำปอง ไปทางพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นขอบเขตใหม่ที่เกิดขึ้น เช่น บ้านพักซซึ้งและร้านฮ่อมกัวฮัก เป็นการสร้างใหม่ในพื้นที่สวนเมี่ยง ที่ไกลออกจากการขอบเขตของการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน รูปแบบและที่ว่างของสภาพอาคารก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ยังคงมีการควบคุมสภาพแวดล้อมให้กลมกลืน ด้วยการคุมสีและวัสดุให้อยู่ในโทนสีน้ำตาล

3.) การจัด “ฉาก” ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม

การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการจัดการในการมองเป็นภาพรวม คือ การมองทั้งการใช้ประโยชน์ของกลุ่มบ้านดั้งเดิมในพื้นที่บางใน เกิดจากวัตถุประสงค์ในการจัดการพื้นที่ของผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ที่มีการออกแบบและจัดการพื้นที่บางในเป็นหนึ่งในโปรแกรมท่องเที่ยว ในลักษณะของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยไม่ได้เป็นการปรับบ้านหลังใดหลังหนึ่ง แต่เป็นการจัดการในลักษณะกลุ่มหัตถกรรมขึ้นในเส้นทางดังกล่าว โดยเน้นภาพและประสบการณ์ในระดับสายตา ในระดับมุมมองที่นักท่องเที่ยวมองเห็น อย่างพื้นที่หน้าบ้านและพื้นที่ใต้ถุนบ้าน

การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของกิจกรรมนี้ คือ การไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพใดๆ ของพื้นที่ และปรับสภาพพื้นที่ให้กลับไปสภาพดั้งเดิม โดยการใช้ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมาตกแต่งพื้นที่ เช่น กรณีศึกษาพื้นที่จักสาน ที่นอกจากมีการจัดข้าวของเครื่องใช้จากการไปซื้ออุปกรณ์ต่างจากที่อื่น ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์ยังมีการเข้ามาช่วยตกแต่งพื้นที่ ในลักษณะของการเอาร่ม กระจก้า และเสื่อ มาช่วยตกแต่งพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้ไม่ปรากฏในกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ

จากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพทั้ง 3 ลักษณะ ทำให้เห็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ในรูปแบบที่ต่างออกไปจากในอดีต (ดูภาพที่ 5-18)

- การต่อเติมและสร้างใหม่ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม
- การสร้างใหม่ในพื้นที่ดินใหม่
- การจัด "จาก" ในบริเวณพื้นที่ดินดั้งเดิม

ภาพที่ 5-18: การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของกลุ่มกรณีศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

CHULALONGKORN UNIVERSITY

5.3.2 การเปลี่ยนแปลงกิจกรรม

จากการศึกษาทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงระดับของกิจกรรมมีความหลากหลาย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงของระดับกิจกรรมเป็นการเปรียบเทียบกับกิจกรรมดั้งเดิมของชุมชน กิจกรรมดั้งเดิมในที่นี้ หมายถึง กิจกรรมที่มีมาก่อนการท่องเที่ยว ได้แก่ การทำเกษตรกรรม การเก็บเมี่ยงและกาแฟ รวมไปถึงกิจกรรมหัตถกรรมในครัวเรือนที่ชุมชนมีมาก่อนการทำการท่องเที่ยว

จากการศึกษาพบการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรม แบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) กิจกรรมใหม่เพื่อการท่องเที่ยว 2) กิจกรรมใหม่ที่ต่อยอดจากฐานกิจกรรมดั้งเดิม 3) กิจกรรมดั้งเดิม มีรายละเอียดดังนี้

1.) กิจกรรมใหม่เพื่อการท่องเที่ยว

กิจกรรมในลักษณะนี้เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ กลุ่มบ้านพักรายวันและกลุ่มร้านค้าร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม เป็นกิจกรรมที่เน้นการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อการบริโภคทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างสถานที่เพื่อการมาพักผ่อน ไม่ได้เป็นกิจกรรมในลักษณะการมาเรียนรู้วิถีชีวิตแบบโฮมสเตย์ในอดีต เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่จากการสร้างสรรค์ของชุมชน จะเห็นได้ชัดในกลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม โดยเฉพาะวัฒนธรรมคาเฟ่ ที่ไม่ใช่วัฒนธรรมดั้งเดิมภายในพื้นที่ แต่เน้นการสร้างสถานที่เพื่อพบปะพูดคุยและดื่มกาแฟ (ดูภาพที่ 5-19)

ภาพที่ 5-19: ลักษณะกิจกรรมใหม่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

2.) กิจกรรมใหม่ที่ต่อยอดจากฐานกิจกรรมดั้งเดิม

พบในแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่มีการนำองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม มาปรับใช้ ต่อยอดและสร้างสรรค์ใหม่เข้ากับการทำการตลาด และเป็นจุดขายของพื้นที่ ชุมชนปรับเปลี่ยนตัวเองไปทำกิจกรรมในฐานะผู้ผลิต โดยเน้นไปที่สินค้าที่มาจากสภาพภูมิศาสตร์อย่างชาและกาแฟ ชุมชนมีการปรับตัวไปสู่การทำอุตสาหกรรมขนาดเล็กในครัวเรือน ในการแปรรูปผลผลิต และนำมาบริการแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนนำมาขายในลักษณะของสินค้าที่ระลึก อย่างไรก็ตาม กิจกรรมลักษณะนี้อาจไม่ใช่กิจกรรมดั้งเดิม แต่กิจกรรมในลักษณะของการต่อยอดสร้างสรรค์จากฐานกิจกรรมดั้งเดิมนี้ สามารถรักษาวิถีชีวิตระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้ ซึ่งกิจกรรมลักษณะนี้สามารถนำไปสู่การส่งต่อองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมระหว่างรุ่น ที่เปิดโอกาสให้คนรุ่นต่อไปได้สร้างสรรค์ต่อ (ดูภาพที่ 5-20)

ภาพที่ 5-20: การทำสินค้าที่เกิดจากทรัพยากรในท้องถิ่น
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

3.) กิจกรรมดั้งเดิม

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการใช้กิจกรรมดั้งเดิมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว เช่น ในกลุ่มบ้านพักรายวัน มีการสาธิตการทำเมี่ยง ตั้งแต่กระบวนการเก็บใบไม้ การนึ่ง การมัด ไปจนถึงการหมัก

ส่วนกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากวัตถุประสงค์ในการทำพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ ทำให้มีการจัดการพื้นที่โดยการออกแบบและจัดการด้วยกลุ่มหัตถกรรม โดยเน้นไปที่กิจกรรมในชีวิตประจำวันในอดีต ที่เน้นการสร้างภาพและประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาและเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้เน้นไปที่การต่อยอดสร้างสรรค์องค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมใหม่ กล่าวคือ กรณีการทำสมุนไพร ชุมชนไม่ได้เน้นไปที่การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรเพื่อนำไปต่อยอดสู่สินค้าทางวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น การทำเส้นทางสมุนไพรหรือการพัฒนาสินค้าที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรที่มาจากพื้นที่ แต่เน้นการทำกิจกรรมสมุนไพรเพื่อสร้างประสบการณ์ในพื้นที่แก่นักท่องเที่ยว (ดูภาพที่ 5-21)

นอกจากนี้ กิจกรรมดังกล่าวเน้นการผลิตและสาธิตในช่วงเช้าถึงเย็นตามตารางการท่องเที่ยว ซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงไปกับฤดูกาลอย่างกิจกรรมในอดีต เช่น การทำเมี่ยงในอดีต จะเกิดขึ้นในฤดูฝน ซึ่งเป็นฤดูที่ใบเมี่ยงนั้นเหมาะสมกับการเก็บเกี่ยว เป็นต้น

ภาพที่ 5-21: ลักษณะกิจกรรมที่คงสภาพดั้งเดิมไว้

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5.3.3 การเปลี่ยนแปลงความหมาย

จากการศึกษา จะเห็นได้ว่าการปรับตัวที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรม ในส่วนของการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นสถานที่นั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญที่บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของคุณค่าและความหมายที่ชุมชนให้แก่พื้นที่ แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ชุมชนให้กับสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ในบางกรณีศึกษา ความหมายที่เกิดขึ้น ไม่ได้สัมพันธ์ไปกับการคงอยู่ขององค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรม

การเปลี่ยนแปลงของความหมายแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความหมายเปลี่ยน: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมเปลี่ยน 2) ต่อยอดความหมายดั้งเดิม: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมเปลี่ยน 3) ความหมายดั้งเดิม: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม มีรายละเอียด ดังนี้

1) ความหมายเปลี่ยน: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมเปลี่ยน

จากการสัมภาษณ์ เห็นได้ว่าชุมชนมีการให้คุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้ให้คุณค่าแบบคนในรุ่นอดีต จะเห็นได้ชัดในกลุ่มบ้านพักรายวันและกลุ่มร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม คนกลุ่มนี้ให้คุณค่าจากบริบทในปัจจุบัน คือ จากฐานทรัพยากรที่ตนเองมี ทั้งทรัพยากร ความรู้และทักษะ รวมไปถึงการพิจารณาความต้องการของนักท่องเที่ยว ที่กลุ่มนักท่องเที่ยวมีความหลากหลายขึ้น นักท่องเที่ยวบางกลุ่มไม่ได้เข้ามาศึกษาวิถีชีวิตและธรรมชาติแบบในอดีต แต่เข้ามาเพื่อการท่องเที่ยว พักผ่อนเป็นหลัก จากตัวอย่างกรณีศึกษาร้านไส้อ้วบ้านิม ที่คนรุ่นใหม่กลับมาทำธุรกิจที่หมู่บ้าน มีการปรับเปลี่ยนและต่อเติมบ้านเก่าเพื่อทำเป็นร้านอาหาร จากคำสัมภาษณ์ที่ได้กล่าวไปมีการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมาย ดังนี้

“...เลิกเก็บเมี่ยงเลิกเก็บกาแฟแล้ว ตั้งแต่มาค้าขายก็ไม่ได้ทำเลย รวมๆ หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงแบบอย่างเก็บเมี่ยงไปสวน มามัดมานึงอีก กว่าจะได้นอนก็สี่ห้าทุ่ม เข้าก็ตอนออกไปเก็บอีก คนคงเก็บน้อยลง เปลี่ยนไปเป็นชากันมากกว่า” (ผู้ประกอบการภายใน เพศหญิง อายุ 39 ปี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2561)

คนกลุ่มนี้แสดงการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าออกมาทางลักษณะสภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่วิธีการใช้พื้นที่ การออกแบบรูปทรงและที่ว่าง ทำให้เห็นว่าคุณค่าและความหมายที่ชุมชนให้ต่อสภาพแวดล้อมนั้นเปลี่ยนแปลงไป

2) ต่อยอดความหมายดั้งเดิม: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมเปลี่ยน

การต่อยอดการให้คุณค่าความหมายเดิม คือ การยังคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม เห็นได้ชัดในแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ กรณีศึกษามีการต่อยอดไปสู่การทำผลิตภัณฑ์หรือแบรนด์ที่เชื่อมโยงกับความหมายดั้งเดิมของการเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม หรือการสร้างความหมายที่เชื่อมโยงไปกับสภาพภูมิศาสตร์ หรือเป็นสินค้าที่บ่งชี้สภาพภูมิศาสตร์ (geographical indication: GI) ซึ่งเน้นไปที่การสร้างคุณค่าและมูลค่าให้แก่พื้นที่

กรณีศึกษามีความคิดเห็นว่า “ความเป็นแม่กำปอง” ยังสามารถขายได้และต่อยอดได้ ไม่ได้จำเป็นต้องเป็นแม่กำปองอย่างในอดีต หรือไม่ได้หมายถึงทุกคนต้องกลับไปเก็บเมี่ยง วิธีคิดและการใช้พื้นที่ของคนแต่ละรุ่นสามารถแตกต่างกันออกไป สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของกรณิศึกษาบ้านพักอิงดอยและร้านกาแฟ Y-Life ที่ว่า

“ชาวบ้านก็เริ่มทำเหมือนกันหมดละ ก็เริ่มจะไม่มีอะไรขาย บ้านพัก ร้านกาแฟ เราก็คิดว่าจะทำอะไรดี อาจจะมีพาไปชมสวนชากาแฟ ทำกาแฟจากสวนก็แปลงมูลค่า แก้วละ 60 บาท หรือขายเมล็ดคั่วกาแฟ ก็หลายร้อย ดีกว่าไปขายเมล็ดกาแฟดิบผมว่าก็เปลี่ยนไปแต่ละรุ่น จะให้ผมเหมือนรุ่นพ่อเดินไปเก็บเมี่ยงครึ่งวันก็ไม่ไหว ผมก็ทำยังทำสวน ก็เลือกสวนใกล้เข้ามาหน่อย แต่ก็เริ่มรู้จักแปรรูปกาแฟ รุ่นลูกผมก็อาจจะเปลี่ยนไปอีก” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

3.) ความหมายดั้งเดิม: ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม

การศึกษาพบว่า ในกลุ่มที่มีการคงอยู่ของลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม กลับพบว่า การให้คุณค่าและความหมายดั้งเดิมนั้นไม่ได้ดำรงอยู่ ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงคุณค่าต่อสภาพแวดล้อมไปเพื่อการท่องเที่ยว เห็นได้ชัดในกลุ่มผลิตภัณฑ์หัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม ส่งผลต่อการรับรู้ของนักท่องเที่ยวในลักษณะของการรับรู้พื้นที่ แม่กำปอง ในความหมายของพื้นที่ดั้งเดิม ในลักษณะการประสบการณ์ในพื้นที่ของวิถีชีวิตดั้งเดิม แต่จากคำสัมภาษณ์กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรม พบว่า การให้คุณค่าและความหมายกลับเป็นไปในลักษณะของคุณค่าทางเศรษฐกิจ

“พนักงานก็เคยถามว่าถ้าไม่ได้จ้างจะมานั่งทำต่อไหม แม่ก็ว่า ถ้าเขาไม่ได้จ้าง แม่ก็คงไม่มานั่งนะ” (ผู้ประกอบการภายในปี (จักสาน) เพศหญิง อายุ 60 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

ความหมายดั้งเดิมที่ปรากฏผ่านการรับรู้ของนักท่องเที่ยว กับความหมายที่ชุมชนให้จึงไม่สอดคล้องกัน

5.4 สรุป: การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้และความเปราะบางของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาใน 5.2 และ 5.3 ทำให้เห็นความสามารถของชุมชนในการใช้ทุนและทุนที่ชุมชนใช้ในการปรับตัวผ่านองค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรม ในส่วนต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะพิจารณาใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2) การเปลี่ยนแปลงความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม 3) ความเสี่ยงและความเปราะบางต่อการคุณค่าทางวัฒนธรรม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.4.1 การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาในหัวข้อ 5.2 ลักษณะการใช้ทุนในการปรับตัว จะเห็นได้ว่าความสามารถในการใช้ทุนของชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากการสัมภาษณ์กรณีศึกษา พบว่านอกจากการจัดการระหว่างกลุ่มในลักษณะของกฎชุมชนและกฎที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคม ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ทักษะและความรู้ในการจัดการใหม่จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในลักษณะของเป็นทุนทางสังคมระหว่างกลุ่ม ทั้งจากผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์และผู้ประกอบการภายนอก รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ความรู้ทักษะดั้งเดิมจากคนรุ่นพ่อแม่จากองค์กรชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายที่ชุมชนให้ต่อสภาพแวดล้อม

กระบวนการเรียนรู้มีผลต่อการใช้ทุนของชุมชน ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของสถานที่ทางวัฒนธรรมในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งมีผลไปถึงระดับการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายต่อพื้นที่ การเรียนรู้แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การเปลี่ยนแปลงคุณค่าจากกระบวนการเรียนรู้จากคนภายใน จากการศึกษา พบว่า ในบางกรณีศึกษาชุมชนมีการส่งต่อองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมระหว่างรุ่น ในขณะที่เดียวกันพบว่ามี การส่งต่อความเชื่อดั้งเดิม หรือข้อห้ามจากล้านนา ถูกสั่งสอนและสั่งสมระหว่างรุ่น ถึงเรื่องข้อห้ามบางประการในใช้สภาพแวดล้อม โดยการบอกเล่าไม่ได้เป็นการเขียนไว้อย่างเป็นทางการ แสดงถึงการคงอยู่ของกลไกดั้งเดิมในการจัดการพื้นที่ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ได้กล่าวไป ดังนี้

“แม่ผมเชื่อนะ ตอนแรกผมก็เอาไม้เก๋มาทำร้าน แม่ผมก็บอกว่าไม่ดีให้ใช้ไม้ใหม่ ผมก็บอกแม่ว่าร้านไม้ใช้บ้าน ผมว่าจริงๆ ปรับปรุงบ้านก็เป็นเรื่องที่ดีนะอย่างบ้านที่อยู่ตอนนี้มีแต่ห้องน้ำชั้นล่าง ผมจะทำชั้นสอง แม่ผมยังไม่ยอมให้ทำเลย แม่บอกว่าไว้แม่เป็นอะไรไปแล้วค่อยทำ” (ผู้ประกอบการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

2) การเปลี่ยนแปลงคุณค่าจากกระบวนการเรียนรู้จากคนภายนอก จากการศึกษาพบว่าชุมชนแม่กำปองมีการเรียนรู้จากคนภายนอกที่เข้ามาภายในชุมชน ทั้งนี้ รวมถึงการที่คนภายในออกไปเรียนรู้และรับวิธีการใช้ทรัพยากรในรูปแบบใหม่จากภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งในงานวิจัยนี้พบว่าชุมชนมีการเรียนรู้ 2 ลักษณะที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่า

2.1) การควบคุมและจัดการการใช้ทรัพยากรให้อยู่ในสภาพดั้งเดิม วิธีการใช้ทรัพยากรในลักษณะนี้จะเห็นชัดในกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ที่เกิดจากการจ้างงานของผู้ประกอบการเครื่องเล่นชิปไลน์ แม้ว่าจะเป็นการจ้างงานที่อิงอยู่กับทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชน คือ บางกรณีศึกษาอยู่ในกลุ่มกิจกรรมดังกล่าวขององค์กรชุมชน แต่การจัดการในลักษณะที่ให้ชาวบ้านนั่งผลิตและสาธิตให้แก่นักท่องเที่ยว ไม่ได้เน้นไปที่การต่อยอดองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมของชุมชน การดำเนินไปของวิถีปฏิบัติดั้งเดิมจึงเป็นไปเพื่อการสาธิตและสร้างประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว

เมื่อพิจารณาไปที่องค์ประกอบของพื้นที่ จะพบว่า แม้ว่าลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมอยู่ในสภาพดั้งเดิม แต่ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงการให้ความหมายต่อพื้นที่นั้นไปเป็นการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ

“ถ้างานไหนสลึงอยู่ได้ เราก็อยู่ได้ ถ้าทางนั้นเลิกจ้าง เราก็ต้องหางานใหม่ ก็ต้องกลับไปทำเมียงเหมือนเดิม ต้องขยับขยาย แต่เราก็มั่นใจไม่ได้ ก็ยังมีสวนเมียงสวนกาแพอยู่ ยังปลูกอยู่ แต่ไม่ได้

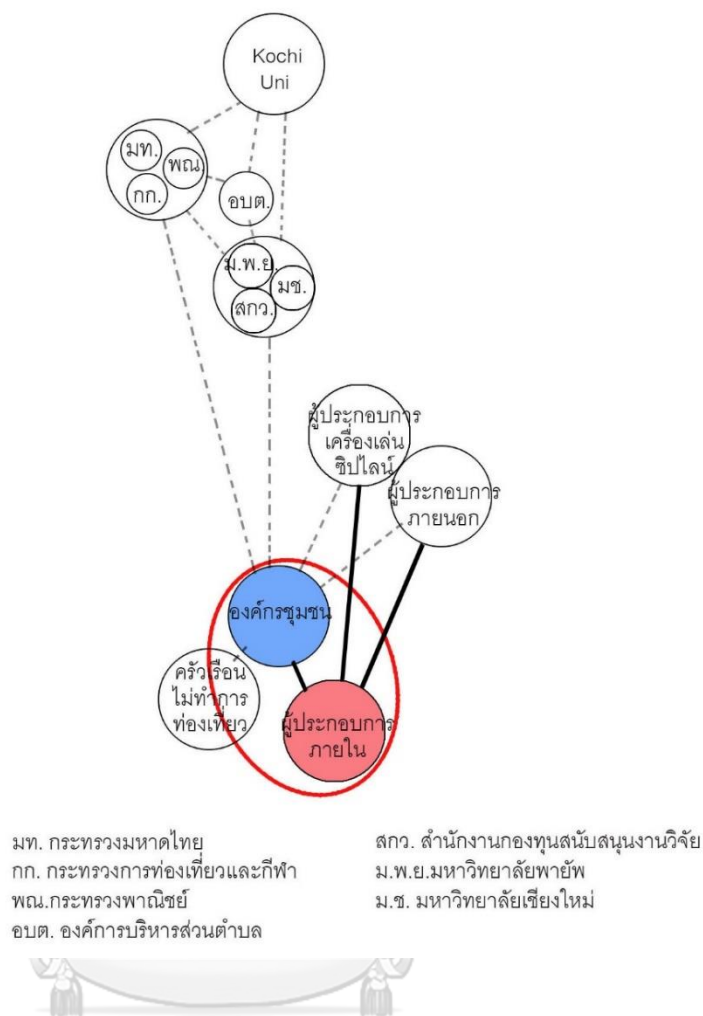
ทำมากนักรแล้ว จริงๆ กีบบอนคืนะ ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน (สมุนไพร) อายุ 48 ปี, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2561)

2.2) การสร้างสรรค์ ต่อยอด และเปลี่ยนแปลงทรัพยากร จากการศึกษากรณีศึกษา การดำเนินไปของวิปฏิบัติสามารถเกิดได้อีกลักษณะที่ต่างไปจากการควบคุมหรือจัดการทรัพยากรให้อยู่ในสภาพดั้งเดิม คือ การสร้างสรรค์ ต่อยอดองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมจนเกิดนวัตกรรมในการจัดการพื้นที่แบบใหม่ เห็นได้ชัดในกรณีศึกษาแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ การปรับตัวและจัดการในลักษณะนี้ต่างจากลักษณะแรกที่รักษาสภาพดั้งเดิมไว้ทั้งลักษณะทางกายภาพ และกิจกรรม การจัดการในลักษณะที่สร้างสรรค์และต่อยอดเป็นการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรที่มีอยู่ โดยชุมชนต้องมีการเรียนรู้วิถีคิด ความรู้และทักษะใหม่จากภายนอก ผสมผสานไปกับองค์ความรู้เดิมดั้งเดิมเพื่อที่จะสามารถสร้างความรู้ชุดใหม่

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของพื้นที่ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมและความหมาย ในส่วนองค์ประกอบของความหมายจะเป็นลักษณะการต่อยอดความหมายดั้งเดิม “ความเป็นแม่กำปอง” ยังรับรู้ได้ถึงการเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม แต่เป็นการรับรู้แบบใหม่ในเชิงเกษตรกรรมเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว ที่ยังสามารถคงวิถีชีวิตและส่งต่อองค์ความรู้ดั้งเดิมให้แก่คนรุ่นต่อไปได้

“ถ้ามองอีกทาง ถ้าไม่มีลุงปู่ย่าเฒ่า ไม่มีขมนกขมิ้น ไม่มีลำราญชน ไม่มีชิบไล่น แม่กำปองอาจไม่ได้เป็นแบบทุกวันนี้ ..อย่างปางกลางถ้าไม่มีลุงปู่ย่าเฒ่าก็จะอาจจะไม่เกิด เราอาจไม่ได้มีแม่กำปองแบบในวันนี้ ผมไม่ได้คิดมุ่มเดียว อย่างผมไม่เคยกินกาแฟมาก่อนเลยนะ ลาเต้ อะไรแบบนี้ ก็เรียนรู้จากคนโน้นคนนี้ อย่างขมนกขมิ้นไม้ แพนผมก็เคยไปทำงานที่นั่น ก็ค่อยๆ เรียนรู้มา” (ผู้ประกอบการกิจการภายใน เพศชาย อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2561)

การเปลี่ยนแปลงคุณค่าของชุมชนต่อสภาพแวดล้อมส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ และปรับตัวที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มคนภายในด้วยกันส่งผลต่อการเรียนรู้วิถีคิดและความเชื่อดั้งเดิมของคนในรุ่นพ่อแม่ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ในขณะที่กระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มคนภายนอกที่เข้ามาอยู่ภายในชุมชน โดยเฉพาะผู้ประกอบการชิบไล่นและผู้ประกอบการกิจการภายนอก ทำให้ชุมชนมีความรู้และทักษะใหม่ในการใช้ทรัพยากรที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าของชุมชน (ดูภาพที่ 5-22)

ภาพที่ 5-22: วิธีการใช้ทรัพยากรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่า

ที่มา: ผู้วิจัย

5.4.2 การเปลี่ยนแปลงความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษากรณีศึกษาและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ทางวัฒนธรรม พบว่า กรณีศึกษามีความพยายามในการรักษาความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมไว้ ไม่ได้เกิดจากกฎหรือข้อบังคับของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ชุมชนส่วนหนึ่งพิจารณาว่าเป็นการสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความแท้ที่เกิดจากความต้องการของนักท่องเที่ยว (demand-based authenticity) จะเห็นได้ผ่านกรณีศึกษาที่มีการสร้างสภาพแวดล้อมใหม่ ทั้งการสร้างบ้านพักรายวันใหม่ การสร้างร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม รวมไปถึงแหล่งให้บริการ ผลิตและ

จำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ ที่มีการสร้างสภาพแวดล้อมใหม่ด้วยไม้เทียมหรือการนำไม้เทียมแปะลงไป
ในวัสดุอื่น

ขณะเดียวกัน กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่กำลังมาอยู่บ้านมาทำธุรกิจต่อจากรุ่นพ่อแม่ ทำให้เห็นว่าการ
ให้คุณค่าและความหมายของกลุ่มนี้เปลี่ยนแปลงไปจากรุ่นพ่อแม่ รุ่นพ่อแม่มีความผูกพันกับพื้นที่ใน
ลักษณะของวัฒนธรรมเมืองและกาแฟ ในขณะที่คนรุ่นใหม่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมใน
ลักษณะของการเป็นแหล่งท่องเที่ยว การให้คุณค่าระหว่างคนแต่ละรุ่นกับสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่เป็
พลวัตและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกรณีศึกษาการร้านค้า ร้าน
จำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มของกลุ่มคนรุ่นใหม่ หากกลุ่มคนรุ่นใหม่ไม่ได้มีการตระหนักถึง
ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ก็อาจจะค่อยๆ สูญเสีย
ไประหว่างรุ่น

ขณะที่การปรับตัวจากฐานทรัพยากรดั้งเดิม จะเห็นได้ชัดใน 2 กิจกรรม ได้แก่ แหล่ง
ให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ และกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรม แต่ทั้งสองกิจกรรมนี้ ส่งผลต่อความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมิติที่แตกต่างกันออกไป
แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ดั้งเดิม เป็นการ
ผสมผสานความรู้ดั้งเดิมและกระบวนการสร้างสรรค์ใหม่ ทำให้เห็นคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไปของคุณรุ่น
ใหม่ (dynamic authenticity) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เห็นวิวัฒนาการของทรัพยากรทาง
วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อันเป็นคุณค่าแท้ อย่างไรก็ตาม การวิวัฒนาการขององค์ความรู้จะมาพร้อม
กับการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรม โดยพบว่าการใช้พื้นที่ในกลุ่มนี้ยังส่งผลใน
ลักษณะของการเพิ่มความหนาแน่นและการขยายตัวของหมู่บ้าน

ส่วนกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงความ
แท้ของพื้นที่ในลักษณะความแท้แบบมีการจัดการ (staged authenticity) คือ การจัดพื้นที่และ
กิจกรรมให้กลับไปสภาพดั้งเดิมเพื่อสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว การปรับตัวในลักษณะนี้
ชุมชนอาจจะไม่ได้ส่งต่อองค์ความรู้ดั้งเดิม นอกจากนี้ อาจก่อให้เกิดการสูญเสียความสามารถในการ
ปรับตัวและความสามารถในการสร้างสรรค์ที่จะต่อยอดองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มี

จากที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่าวิธีการใช้ทรัพยากรดั้งเดิมนั้นมีความสำคัญต่อการ
เปลี่ยนแปลงความแท้ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม การควบคุมหรือจัดการที่มากเกินไปในการที่
จะคงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิม อาจไม่สามารถทำความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
และสภาพแวดล้อมคงอยู่ได้ ขณะที่การปล่อยให้ชุมชนได้เกิดกระบวนการลองผิดลองถูก การ

ทดลอง และมีกระบวนการสร้างสรรค์กับทรัพยากรทางวัฒนธรรม อาจนำไปสู่วัตถุกรรมใหม่ในการใช้พื้นที่ที่สามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้

5.4.3 ความเสี่ยงและความเปราะบางต่อคุณค่าทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า แม้ว่าชุมชนแม่กำปองจะเป็นชุมชนที่มีความยืดหยุ่นและมีความสามารถในการปรับตัวไปตามสถานการณ์ต่างๆ และมีความสามารถในการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ชุมชนแม่กำปองยังมีความเสี่ยงที่จะทำให้สูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งจากปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน มี 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1.) ความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าด้านสภาพแวดล้อม

ความเสี่ยงที่อาจจะกระทบต่อคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านสภาพแวดล้อมมี 3 ประเด็นได้แก่ การขยายตัวของหมู่บ้านไปทางพื้นที่ต้นน้ำ ความหนาแน่นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดินดั้งเดิม และการหายไปของพื้นที่และองค์ประกอบทางวัฒนธรรม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก คือ การขยายตัวของหมู่บ้านไปทางพื้นที่ต้นน้ำ แสดงถึงโอกาสที่จะเกิดการทำตามในการใช้พื้นที่ในลักษณะเดียวกัน การสร้างบ้านพักและร้านอาหารในพื้นที่ต้นน้ำ อาจทำให้เกิดผลกระทบจากการทำลายระบบนิเวศ นำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างไม่ยั่งยืน

ประเด็นที่สอง คือ ความหนาแน่นของพื้นที่ในกลุ่มพื้นที่ดินดั้งเดิม โดยเป็นการผสมระหว่างพื้นที่ท่องเที่ยวและพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย การขาดการวางแผนการใช้พื้นที่ในแต่ละส่วน เนื่องด้วยข้อจำกัดทางสภาพภูมิศาสตร์ที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในระหว่างหุบเขา ทำให้การขยายออกโดยรอบของพื้นที่เป็นไปได้ยาก ทำให้การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ จึงเป็นการสร้างแทรกในพื้นที่ว่างเดิม ทำให้พื้นที่ในกลุ่มที่ดินเดิมมีความหนาแน่น ทำให้พื้นที่ว่างที่เคยเป็นพื้นที่เชิงสังคม นั่งเล่นระหว่างบ้านค่อยๆ ลดลง รวมถึงอาจเกิดมลภาวะทางเสียงรบกวนที่มากขึ้น

ประเด็นที่สาม คือ องค์ประกอบในพื้นที่ดั้งเดิมที่รองรับชีวิตประจำวันค่อยๆ สูญหายไป เช่น พื้นที่ห้องครัวบริเวณที่ยังปรากฏเตาปรุงเมียง หรือหลุมเมียง ยังไม่ได้รับการให้ความสำคัญ

2.) ความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าทางด้านวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความเสี่ยงต่อการสูญเสียทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ชุมชนไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าต่อทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้เท่ากับทรัพยากรที่จับต้องได้ ซึ่งทรัพยากรที่

จับต้องไม่ได้นี้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ วิธีปฏิบัติ หรือความเชื่อดั้งเดิม มีผลอย่างมากต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรที่จับต้องได้

การที่ผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์สร้างกลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แม้ว่าจะเป็นการสร้างจากกลุ่มกิจกรรมขององค์กรชุมชน การต่อยอดองค์ความรู้ดั้งเดิม ยังไม่ได้รับการให้ความสำคัญมากนัก ทำให้เห็นว่าชุมชนได้รับค่าจ้างเป็นแรงจูงใจในการที่จะรักษาความคงอยู่ของสภาพแวดล้อมดั้งเดิม

การทำพินิจภัณฑ์คนป่าเหมี้ยงและพื้นที่ศึกษาด้านกาแฟที่เป็นการจัดการในระดับชุมชนพื้นที่สาธารณะยังเป็นการจัดการเฉพาะกลุ่ม เมื่อศึกษาและสัมภาษณ์ในระดับแต่ละกรณีศึกษา ทำให้เห็นว่าจากกรณีศึกษาทั้งหมด 13 กรณี มีเพียง 2 กรณีศึกษา จากแหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ ได้แก่ บ้านพักป้อหลวงแม่หลวงและร้านเฮือนกาแฟ และบ้านพักอิงดอยและร้านกาแฟ Y-life ที่มีการต่อยอด สร้างสรรค์จากฐานองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม เป็นสองกรณีศึกษาที่ปรับตัวตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นทำโฮมสเตย์ ทำให้เห็นว่ากรณีศึกษาใช้ระยะเวลายาวนานประมาณ 18 ปี ในการปรับตัวและเรียนรู้ จนสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ในการจัดการพื้นที่

3.) ความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าทางด้านสังคม

ในประเด็นทางสังคม จะเห็นได้ว่าผู้นำชุมชนและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนควรมีความยืดหยุ่นและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

จากระยะเวลาที่ชุมชนเริ่มทำการท่องเที่ยวจนถึงปัจจุบัน ชุมชนและองค์กรชุมชนเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกเข้ามาร่วมจัดการพื้นที่ องค์กรชุมชนได้มีการสร้างกลไกในการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดการทำงานที่เป็นเครือข่าย จากคำสัมภาษณ์ในหลายกรณีศึกษาพบว่า ชุมชนมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก

อย่างไรก็ตาม ยังต้องมีสิ่งที่ชุมชนต้องคำนึงถึง คือ การเข้ามาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น ไม่ควรเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนเพื่อประโยชน์เชิงเศรษฐกิจเท่านั้น หากควรตระหนักถึงคุณค่าทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมและภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละที่มีความแตกต่างกัน ไม่ควรเป็นแค่การจัดการพื้นที่เพื่อสร้างประสบการณ์ทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ควรตระหนักไปถึงคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ชุมชนแม่กำปองเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความยืดหยุ่นและปรับตัวไปตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องจนนำไปสู่การจัดการทรัพยากร โดยชุมชนเป็นผู้จัดการพื้นที่ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ

การศึกษาในแต่ละบทจะมีการศึกษาในประเด็นที่แตกต่างกันออกไป ขณะเดียวกันมีความเชื่อมโยงระหว่างบท บทที่ 3 เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองกับความยืดหยุ่นของชุมชน ทำให้เห็นระดับความยืดหยุ่นที่แตกต่างกันออกไป โดยในช่วงก่อน พ.ศ.2519 ซึ่งเป็นช่วง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐานวัฒนธรรมเมือง” พบว่าชุมชนมีความยืดหยุ่นระดับกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ในขณะที่ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2542 เป็นช่วงของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค” ชุมชนแม่กำปองนั้นมีความยืดหยุ่นแบบปรับไปสู่สภาพที่ดีขึ้น และช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2543 ถึงปัจจุบัน นับเป็นช่วง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว” ที่ชุมชนมีความยืดหยุ่นระดับแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ เนื่องจากเป็นช่วงที่ชุมชนทำการท่องเที่ยว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเริ่มเข้ามาร่วมจัดการและใช้ทรัพยากร ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวและจัดการทรัพยากรระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

บทที่ 4 เป็นการศึกษาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้เห็นถึงการตีความในการใช้ทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม กลไกการจัดการที่องค์กรชุมชนสร้างขึ้นในการจัดการระหว่างกลุ่มเพื่อหาวิธีทำงานร่วมกัน ประกอบไปด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา 2) ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นชิปไลน์จากบริษัทต่างประเทศ 3) ผู้ประกอบกิจการภายนอก 4) ผู้ประกอบกิจการภายใน

บทที่ 5 เป็นการศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของชุมชนจนเกิดสถานที่ทางวัฒนธรรม การศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้ และความเปราะบางต่อการสูญเสียทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเป็นการศึกษาผ่านกรณีศึกษา “กลุ่มผู้ประกอบการภายใน” มี 4 กิจกรรมใหม่ ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในบทที่ 6 นี้ จะเป็นการสรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมไปถึงแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต และการนำผลสรุปจากงานวิจัยไปทำความเข้าใจพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.1 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน

วัตถุประสงค์ในการศึกษาในงานวิจัยนี้ คือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน การปรับตัวของชุมชนที่นำมาสู่การจัดการทรัพยากร และผลที่เกิดจากการปรับตัวของชุมชนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้ และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาแนวคิด “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ร่วมกับแนวคิด “ความยืดหยุ่นของชุมชน” ถูกนำมาศึกษาร่วมกันผ่านกรณีศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการพิจารณาคุณค่าของทรัพยากร ซึ่งเชื่อมโยงไปกับแนวคิด “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ที่เน้นการจัดการทรัพยากรที่เป็นการประเมินจากคุณค่าของทรัพยากร ขณะที่แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนทำให้เข้าใจการปรับตัวของชุมชนจากทุนที่มีในการตอบสนองต่อสิ่งที่มีผลกระทบ

การนำแนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชนมาช่วยพิจารณา ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากมุมมองของชุมชนที่ต้องปรับตัวจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ การที่ชุมชนเลือกใช้ฐานทรัพยากรที่ตนเองมีเพื่อจัดการกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่การจัดการทรัพยากรสามารถสรุปผลการวิจัยได้ 3 ประเด็นตามวัตถุประสงค์งานวิจัย ได้แก่

ประเด็นที่ 1 ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง

ประเด็นที่ 2 การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กลไกและทุนที่ชุมชนใช้เป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น

ประเด็นที่ 3 ผลที่เกิดขึ้นจากการความยืดหยุ่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้ และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ซึ่งสามารถสรุปได้ดังภาพที่ 6-1 มีรายละเอียด ดังนี้

1) ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้แนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง

จากภาพที่ 6-1 (1) ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้กรอบแนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน ชุมชนใช้ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) โดยเฉพาะการให้คุณค่าและความหมาย ความสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมมาเป็นทุนในการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบนี้สัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงระดับของความยืดหยุ่นของชุมชน ในระดับ “การแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่” กล่าวคือ การให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อมที่ต่างไปจากเดิม และการปรับตัวในระดับนี้นำไปสู่การจัดการทรัพยากรในลักษณะสถานที่ทางวัฒนธรรม (place of cultural significance) เป็นการที่ชุมชนนำทรัพยากรในอดีตมาปรับใช้เพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ทั้งนี้ชุมชนได้มีการปรับลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมตามการให้คุณค่าและความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อเทียบกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองที่สามารถแบ่งความยืดหยุ่นออกได้ 3 ระดับตามช่วงเวลาต่างๆ ได้แก่ 1) ช่วงก่อน พ.ศ.2519 เป็นช่วง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบนฐานวัฒนธรรมเมียง” พบว่าชุมชนมีความยืดหยุ่นระดับกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ 2) ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2542 เป็นช่วงของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากการพัฒนาสาธารณูปโภค” ชุมชนแม่กำปองนั้นมีความยืดหยุ่นแบบปรับไปสู่สภาพที่ดีขึ้น และ 3) ช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2543 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว” ที่ชุมชนมีความยืดหยุ่นระดับแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ ชุมชนได้เปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ซึ่งเป็น การเปลี่ยนแปลงความหมายต่อสภาพแวดล้อม

เมื่อพิจารณาในระดับสถานที่ทางวัฒนธรรมในระดับการใช้พื้นที่ของครัวเรือนเพื่อเป็นฐานในการปรับเปลี่ยนนั้น บ้านที่ถูกปรับเป็นโฮมสเตย์ในช่วง พ.ศ. 2543 นั้น ยังถือเป็นการความยืดหยุ่นในระดับการปรับตัวไปสู่สภาพที่ดีขึ้น สำหรับชุมชนนั้น โฮมสเตย์ยังคงความหมายของคำว่า “บ้าน” เป็นเพียงการปรับการใช้สอยของบ้านเพื่อรองรับกิจกรรมอื่น จนในช่วง พ.ศ. พ.ศ 2558 -2559 กระแสการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่กำปองเริ่มได้รับความนิยม อันเป็นผลมาจากกลุ่มคนภายนอกที่นำกระแสการท่องเที่ยวเข้ามาในลักษณะของร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ทำให้ลักษณะการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นการท่องเที่ยวศึกษาธรรมชาติและวิถีชีวิต ประกอบกับการขยายตัวของครอบครัว ส่งผลให้ชุมชนปรับตัวตาม ชุมชนใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการปรับตัว จนเกิดการแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ในลักษณะของ “ผู้ประกอบการ” ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อม จุดที่แสดงการเปลี่ยนแปลง คุณค่าและความหมาย คือการสร้างพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว มี 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) บ้านพักรายวัน 2) ร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่ม 3) แหล่งให้บริการ ผลิตภัณฑ์และจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ 4) กลุ่มผลิตงานหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

โดยสรุป ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการปรับตัว โดยมีการให้คุณค่าและความหมาย ความสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อม เป็นองค์ประกอบสำคัญในการปรับตัว โดยผลความยืดหยุ่นของชุมชน ทำให้เกิดการปรับตัวและจัดการทรัพยากรในลักษณะของสถานที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงคุณค่าและความสัมพันธ์ใหม่ที่ชุมชนมีต่อสภาพแวดล้อม

2) การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กลไกและทุนที่ชุมชนใช้เป็นฐานสร้างความยืดหยุ่น

จากภาพที่ 6-1 (2) จากแนวคิดความยืดหยุ่นของชุมชน กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะอยู่ร่วมกันในลักษณะของการเป็นทุนทางสังคม (social capital) ระหว่างกัน กล่าวก็คือ การแลกเปลี่ยนความรู้และทักษะใหม่ระหว่างกลุ่ม ในขณะที่การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะพิจารณาในเรื่องคุณค่าการทำงานร่วมกันในการจัดการทรัพยากร ซึ่งองค์กรชุมชนได้มีการปรับฐานทรัพยากรที่ชุมชนสั่งสมมาตั้งแต่อดีต ที่เรียกว่ากลไกทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural tools) เป็นเครื่องมือที่จัดการระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลางในการจัดการและเป็นตัวประสานการทำงานร่วมกันภาคส่วนอื่น

องค์กรชุมชนได้มีการนำฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมเดิมมาสร้าง “กลไกการทำงานระหว่างกลุ่ม” ดังภาพที่ 6-2 ได้แก่ องค์กรชุมชนทำงานร่วมกับภาครัฐและสถาบันการศึกษา ผู้ประกอบกิจการเครื่องเล่นซีปไลน์ และผู้ประกอบกิจการภายนอก และผู้ประกอบกิจการภายใน โดยการใช้กฎของชุมชน ซึ่งกฎของชุมชนนั้นเดิมเป็นข้อตกลงการใช้ทรัพยากรกันภายในชุมชน ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา สำหรับการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว องค์กรชุมชนได้มีการปรับกลไกดั้งเดิมที่ชุมชนใช้ร่วมกันกับกลุ่มคนภายนอก ทำให้เกิดกลไกใหม่ในการทำงานร่วมกัน

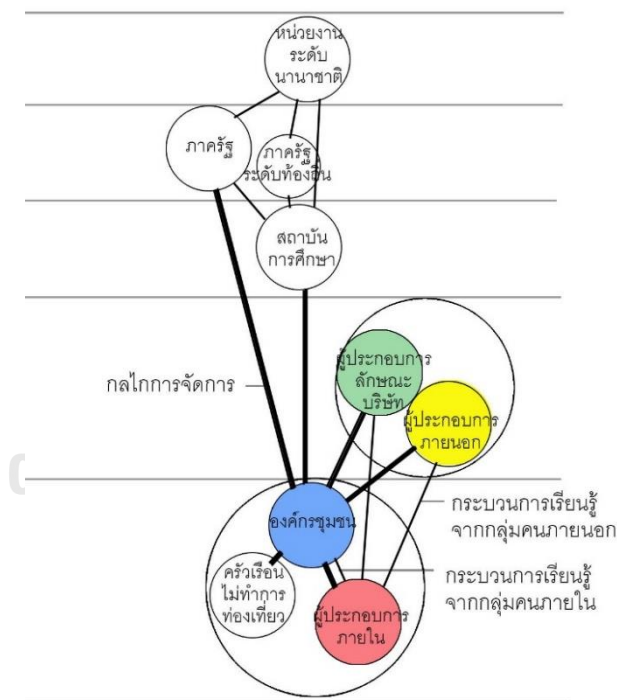
สำหรับกลไกระหว่างองค์กรชุมชนและผู้ประกอบกิจการภายใน “โครงสร้างทางสังคม” ในที่นี้คือ ประเพณีการแต่งงาน เป็นกลไกในการจัดการพื้นที่เพื่อที่ชุมชนจะคงโครงสร้างความแข็งแรงของชุมชนเอาไว้ในการทำงานร่วมกัน โดยมีการกำหนดเงื่อนไขในการทำโฮมสเตย์และบ้านพักรายวันของคนภายใน หากครอบครัวที่รุ่นลูกหลานยังไม่แต่งงาน ไม่สามารถทำโฮมสเตย์และบ้านพักรายวันได้พร้อมกัน ต้องเลือกทำเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ ประเพณีการแต่งงานยังเป็นกลไกที่นำคนนอกเข้ามาภายในชุมชน ทำให้สามารถคงโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมไว้ได้

ความเชื่อดั้งเดิม หรือ “ซิด” ข้อห้ามกระทำของคนในรุ่นก่อนยังส่งผลให้ต่อการคงอยู่ของสภาพแวดล้อม โดยเป็นกลไกที่ผ่านการบอกเล่าและส่งต่อในครัวเรือน ไม่ได้ถูกระบุเป็นกฎของชุมชน ขณะเดียวกันกลุ่มคนรุ่นใหม่ ก็มีการปรับการใช้สอยอาคารตามสมควรที่จะไม่ขัดกับความเชื่อดั้งเดิม

นอกจากนี้ องค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม หรือ องค์ความรู้ดั้งเดิมนั้นยังเป็นกลไกสำคัญที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนเรียนรู้มาจากคนรุ่นก่อน เป็นสิ่งที่ส่งต่อผ่านวิถีปฏิบัติที่คนรุ่นต่อรุ่นทำร่วมกันมา โดยพบว่าองค์ประกอบนี้มีผลต่อการจัดการพื้นที่และเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่ชุมชนในฐานะผู้ประกอบการนำไปเป็นฐานในการปรับตัวต่อไป

ทั้งนี้ ชุมชนมีการสร้างกลไกการจัดการใหม่ๆ ในบางกรณี เช่น การทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรชุมชนและภาครัฐและสถาบันการศึกษา มีการนำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้ามาเป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกัน เป็นต้น

โดยสรุป การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง มีการนำฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งกลไกดั้งเดิมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากอดีตที่รักษาเอาไว้และถูกนำมาปรับใช้ใหม่ ประกอบด้วย กฎชุมชน โครงสร้างสังคมผ่านประเพณีการแต่งงาน ความเชื่อและองค์ความรู้ดั้งเดิม

- ภาครัฐ
 - ภาคธุรกิจ
 - สถาบันการศึกษา
 - ผู้ประกอบกิจการลักษณะบริษัท
 - ผู้ประกอบกิจการภายนอก
 - องค์กรชุมชน
 - ผู้ประกอบกิจการภายใน
 - คิวเรือนไม่ทำการท่องเที่ยว
- กลไกการจัดการระหว่างองค์กรชุมชนและเครือข่าย
- กระบวนการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการระหว่างกลุ่ม

ภาพที่ 6-2: การแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ภายใต้กลไกทางสังคมวัฒนธรรม
ที่มา: ผู้วิจัย

3) ผลที่เกิดขึ้นจากการความยืดหยุ่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงคุณค่า ความแท้และความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากภาพที่ 6-1 (3) ในมุมมองความยืดหยุ่นของชุมชน การปรับตัวในลักษณะที่ชุมชนต่อยอดลองผิดลองถูกในเอาความรู้และทักษะใหม่ มาผสมผสานกับองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิม ผ่านการสร้างสรรค์ใหม่ (creativity) ทำให้เกิดนวัตกรรมในการจัดการพื้นที่ในลักษณะของแหล่งให้บริการผลิตและจำหน่ายสินค้าสร้างสรรค์ ผลจากการปรับตัวลักษณะนี้ ทำให้เกิดการส่งต่อขององค์ความรู้ดั้งเดิมที่สามารถเป็นทุนในการปรับตัวต่อไป เป็นกลุ่มกิจกรรมที่พิจารณาว่าวัฒนธรรมเมียงไม่ได้ตอบสนองการอยู่รอดในปัจจุบัน ชุมชนกลุ่มนี้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การจัดการทรัพยากร โดยหันกลับไปหาทรัพยากรทางธรรมชาติ นำความรู้และทักษะทางเกษตรกรรมมาผสมผสานกับการท่องเที่ยว แต่มีการปรับเปลี่ยนและต่อยอดให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ในปัจจุบันในลักษณะของ“ซาและกาแพ” ซึ่งส่งผลให้สถานที่ทางวัฒนธรรมนั้นเชื่อมโยงไปกับทรัพยากรในท้องถิ่น และสามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้

ในทางกลับกัน การควบคุมและจัดการทรัพยากร (control) ที่มากเกินไปในกลุ่มผลิตสินค้าหัตถกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรม การคงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิมไว้เพื่อสร้างประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยว ส่งผลต่อการสูญเสียความสามารถในการสร้างสรรค์และต่อยอดการใช้ทรัพยากรชุมชน และไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้

อย่างไรก็ตาม ชุมชนแม่กำปองที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสภาพแวดล้อมยังคงรักษาความกลมกลืนของสภาพบ้านเรือน ทำให้เกิดความแท้ที่เกิดจากความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความต้องการของชุมชนที่จะรักษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเช่นเดียวกัน โดยการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ทำให้เห็นว่าคุณค่าที่ชุมชนมีต่อสภาพแวดล้อมในแต่ละรุ่นต่างกัน ส่งผลให้เกิดความแท้ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (dynamic authenticity) ต่างจากการคงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมที่ไม่เปลี่ยนแปลงทรัพยากร กลับไม่สามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้ ชุมชนไม่ได้ปรับตัวจากฐานทรัพยากรในชีวิตประจำวัน แต่เป็นการปรับเพื่อคงภาพลักษณ์ในอดีต เพื่อตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความแท้ในลักษณะของการสร้างพื้นที่หรือ “ฉาก” ขึ้น (staged authenticity)

โดยสรุป การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่การจัดการอย่างประสิทธิภาพ ทำให้องค์ความรู้ดั้งเดิมเชิงเกษตรกรรมถูกส่งต่อระหว่างรุ่น ทั้งนี้ การเรียนรู้ความรู้และทักษะใหม่ ทำให้เกิดการนำฐานทรัพยากรเดิมมาต่อยอดและสร้างสรรค์จนเกิดนวัตกรรมในการจัดการพื้นที่ วัฒนธรรมนอกจากจะเป็นสิ่งที่รักษาจิตวิญญาณระหว่างชุมชนกับสภาพแวดล้อม ยังถือเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญยิ่งในการปรับตัวที่จะสร้างความยั่งยืนให้กับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural sustainability)

6.2 แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การสูญเสียคุณค่าและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

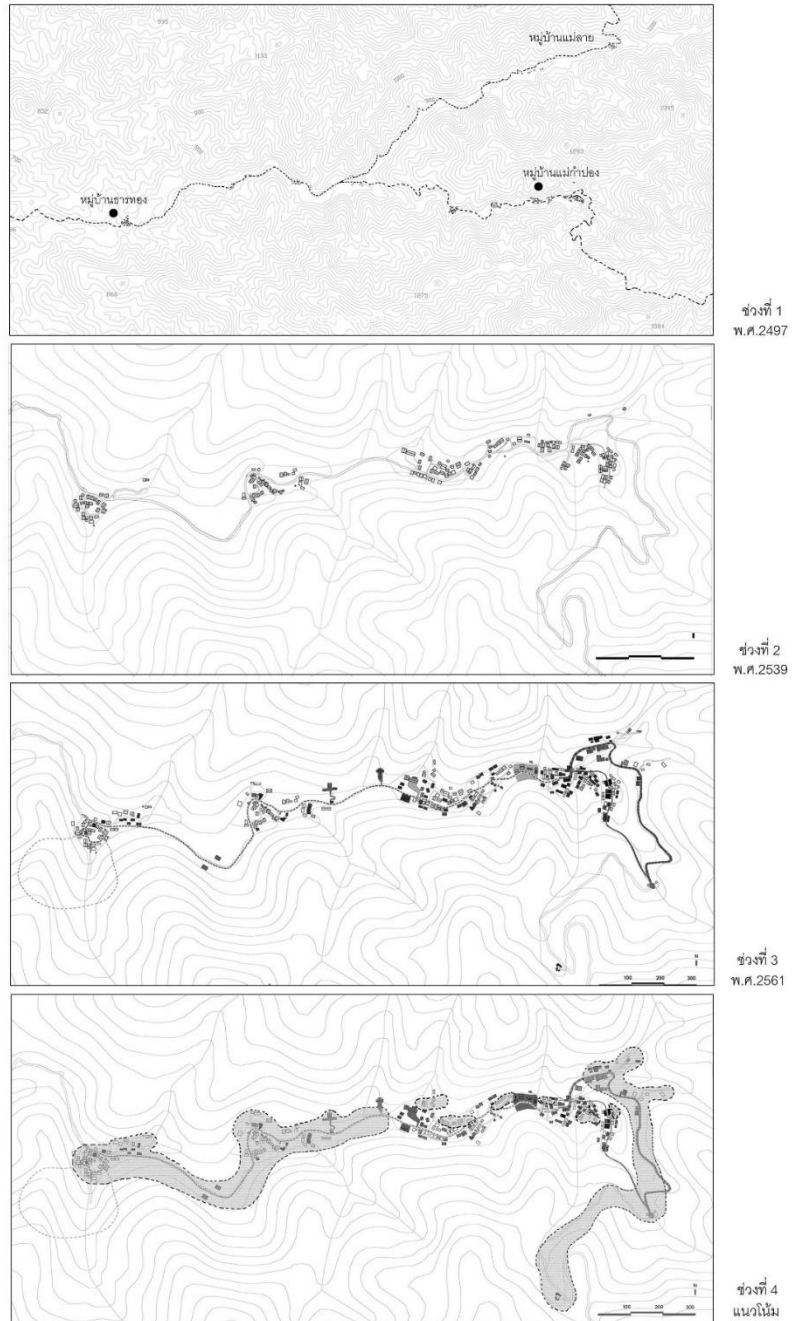
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลง 3 ลักษณะ ซึ่งในแต่ละข้อจะสัมพันธ์กับประเด็นข้างต้น ได้แก่ 1) การเพิ่มความหนาแน่นและการขยายตัวของหมู่บ้าน เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับประเด็นของความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากเกิดจากการใช้ฐานทรัพยากรของชุมชน 2) การเสียโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และทักษะใหม่จากกลุ่มคนภายนอก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากเป็นเรื่องของการจัดการและกระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3) การสูญเสียคุณค่าและความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นเรื่องผลที่เกิดจากความยืดหยุ่นของชุมชน ที่ชุมชนบางส่วนมีการปรับตัวที่ส่งผลต่อการสูญเสียคุณค่าและความแท้ มีรายละเอียดและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) การเพิ่มความหนาแน่นและการขยายตัวของหมู่บ้าน

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประเด็นแรก เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากร ชุมชนมีการปรับใช้ทรัพยากรในลักษณะการสร้างบ้านพักรายวัน ร้านค้า ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม จนทำให้มีพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยเดิมมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น และขยายตัวออกไปจากพื้นที่ของกลุ่มบ้านดั้งเดิม ดังภาพที่ 6-3

ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปอง พบว่าพื้นที่ที่รองรับการท่องเที่ยวในช่วงแรกที่ชุมชนเริ่มทำหมู่บ้านโฮมสเตย์ คือ พื้นที่ปางโน เนื่องจากมีตำแหน่งที่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว ทั้งวัดแม่กำปองและน้ำตกแม่กำปอง จากนั้นจึงได้เกิดการขยายตัวออกไป โดยเฉพาะในปีที่ผู้วิจัยลงสำรวจ (พ.ศ. 2561) พื้นที่รองรับการท่องเที่ยวมีความหนาแน่นตั้งแต่บริเวณศูนย์ชุมชนไปถึงพื้นที่กลุ่มบ้านปางโน การที่ชุมชนแม่กำปองนิยมต่อเติมและสร้างบ้านใหม่แทรกตัวและขยายตัวออกไปจากกลุ่มบ้านเดิม การเพิ่มขึ้นของจำนวนสถานที่ประกอบการในลักษณะนี้ สามารถทำให้เกิดความหนาแน่นในกลุ่มบ้านเดิมได้

สภาพพื้นที่เป็นหุบเขาทำให้การขยายตัวของพื้นที่มีข้อจำกัด ทำให้ชุมชนส่วนหนึ่งขยายตัวออกไปทางพื้นที่ต้นน้ำ การขยายตัวของสถานที่รองรับการท่องเที่ยวรุกเข้าไปในพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ป่าต้นน้ำ อันจะส่งผลเสียต่อความสมดุลของระบบนิเวศ ทั้งนี้ ในพื้นที่ปางนอกและปางกลาง แม้ว่าจำนวนของสถานประกอบการยังมีจำนวนไม่มากนัก แต่สามารถพยากรณ์แนวโน้มการขยายตัวได้ว่า หากพื้นที่ตรงบริเวณปางนอกและปางโดนเริ่มมีความหนาแน่นมากขึ้น การขยายตัวของหมู่บ้านยังสามารถขยายไปออกไปยังพื้นที่ปางนอกและปางกลาง นอกจากนี้ บ้านที่ไม่ได้ทำการท่องเที่ยวในกลุ่มบ้านเดิม อาจมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเพื่อการท่องเที่ยว ทำให้เกิดพื้นที่รองรับการท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 6-3: แสดงขอบเขตแนวโน้มการขยายตัวของหมู่บ้านแม่กำปอง
ที่มา: ผู้วิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: องค์กรชุมชนแม่กำปองมีความตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และได้มีข้อตกลงการใช้ทรัพยากร ทั้งนี้ ควรมีการเพิ่มเติมลงไปในรายละเอียดในระดับการใช้สอยมากหรือระดับอาคารบ้านเรือนมากขึ้น รวมถึงกระบวนการติดตามและประเมินผล

องค์กรชุมชนและชุมชนควรมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะในพื้นที่ต้นน้ำอย่างรอบคอบมากขึ้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่สำคัญ ควรมีการติดตามประเมินผลการใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่อง สำหรับข้อกำหนดการเว้นที่ดินจากแหล่งน้ำ หรือถนน เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในกฎชุมชน แต่อาจได้รับการปฏิบัติตามและไม่ปฏิบัติตาม องค์กรชุมชนควรมีความเข้มงวดเพิ่มมากขึ้นเพื่อความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม การวางแผนสภาพแวดล้อมควรมีการควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่อาจส่งผลกระทบต่ออยู่อาศัยของชุมชน

ในเรื่องขีดความสามารถการรองรับของพื้นที่ (carrying capacity) เพื่อการท่องเที่ยว องค์กรชุมชนแม่กำปองได้ทำงานวิจัยร่วมกับสกว. ในปี พ.ศ. 2557 ควรมีการนำมาประยุกต์ และมีการศึกษาอย่างต่อเนื่องเพิ่มเติม เพื่อให้ทันต่อการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่

2) การเสียโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และทักษะใหม่จากกลุ่มคนภายนอก

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่ 2 เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มภายในชุมชน การจำกัดคนภายนอกเข้ามาทำธุรกิจภายในชุมชน อาจส่งผลต่อการเสียโอกาสที่ชุมชนจะเรียนรู้ความรู้และทักษะใหม่จากกลุ่มคนที่มีวิถีคิดและวิถีการใช้ทรัพยากรที่ต่างกัน

การจำกัดคนภายนอกเข้ามาภายในพื้นที่ อาจส่งผลต่อการเกิดกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้และทักษะใหม่น้อยลง จากการศึกษาที่ได้กล่าวมา การที่ชุมชนแม่กำปองมีความสามารถในการปรับตัวนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการเรียนรู้จากคนภายนอกทั้งผู้ประกอบการ เครื่องเล่นชิปไลน์และผู้ประกอบการภายนอก การจำกัดกลุ่มคนใหม่ๆ อาจทำให้เกิดนวัตกรรมในการปรับเปลี่ยนฐานทรัพยากรที่มีเป็นไปได้ยากขึ้น เพราะชุมชนขาดความรู้และทักษะใหม่

การจำกัดคนภายนอกนั้นส่งผลทั้งในทางบวกและทางลบ การจำกัดคนภายนอกนำมาซึ่งผลดีในแง่ของการรักษาโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้ ทำให้ชุมชนยังอยู่ด้วยกันในลักษณะของเครือญาติ และทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากการรับวัฒนธรรมภายนอก

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: หากชุมชนมีการจำกัดคนภายนอกเข้ามาในชุมชน ชุมชนควรตระหนักถึงการสูญเสียโอกาสในการเรียนรู้ ขณะเดียวกันชุมชนควรสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ความรู้

และทักษะใหม่จากภายนอกด้วยตัวชุมชนเองจากแหล่งอื่น หากมีการเปิดรับกลุ่มคนภายนอกเข้ามา ควรมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร เพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างสมดุลและยั่งยืน

3.) การสูญเสียคุณค่าและความแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่ 3 เป็นเรื่องของผลที่เกิดจากการปรับตัว แม้ว่าชุมชนบางกลุ่มมีการต่อยอดและคงความแท้ของทรัพยากรที่จับต้องไว้ได้ ยังพบว่าการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในกลุ่มผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีลักษณะคล้ายพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต ที่เป็นพื้นที่จัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการเครื่องเล่นซีปไลน์และผู้ประกอบกิจการภายในชุมชน การปรับตัวในกลุ่มนี้คงองค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรมดั้งเดิมที่สร้างประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว (theme park) ขณะที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อม

นอกจากนี้ การที่ชุมชนมุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว สามารถนำไปสู่การสร้างบ้านพักรายวัน ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ทำให้พื้นที่ขาดลักษณะเฉพาะในลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นแหล่งผลิตทางเกษตรกรรมที่มีความเฉพาะเจาะจง การสูญเสียสิ่งที่แสดงคุณค่าดั้งเดิมของพื้นที่ (originality) ส่งผลให้ชุมชนขาดความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม การทำธุรกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวยังเป็นการลดความหลากหลายของกิจกรรม และยังทำให้ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวที่ลดลง เนื่องจากการพึ่งพาการเข้ามาของนักท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและองค์กรชุมชนควรส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ ควรสนับสนุนสิ่งชุมชนกำลังทำอยู่ นั่นคือ การพัฒนาต่อยอดไปที่ตัวกระบวนการของกิจกรรมมากกว่าภาพลักษณ์เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ให้เกิดการนำมาใช้ประโยชน์ อาจนำไปสู่การสร้างเส้นทางสมุนไพรในหมู่บ้านแม่กำปอง ซึ่งทำให้องค์ความรู้ดั้งเดิมสามารถดำรงอยู่ได้

สำหรับกลุ่มคนที่ทำงานในเมืองและกลุ่มเยาวชนที่กลับมาทำงานในบ้านเกิด เนื่องจากเป็นกลุ่มรอยต่อระหว่างวัฒนธรรมและจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงต่อไป กลุ่มคนเหล่านี้ที่ทำงานและเรียนต่อในเมืองเป็นระยะเวลาหนึ่ง การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงเกษตรกรรม

ดั้งเดิมและภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นการสร้างฐานให้คนกลุ่มนี้มีความสามารถในการปรับตัวต่อไป

ทั้งนี้ องค์กรประกอบที่แสดงถึงวิถีเมี่ยงในอดีต เช่น บ้านเก่า เต่าปรุงเมี่ยง และหลุมเก็บเมี่ยง เป็นต้น ที่มีองค์ประกอบของพื้นที่ที่ความแท้ที่ผ่านการใช้งานดังภาพที่ 6-4 ยังไม่ได้รับความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญ องค์กรชุมชนและชุมชนควรตระหนักถึงความสำคัญและดำเนินการอนุรักษ์ต่อไป

ภาพที่ 6-4: สภาพหลุมเก็บเมี่ยงและเต่าปรุงเมี่ยง

ที่มา: ผู้วิจัย

ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและองค์กรชุมชนควรมีการส่งเสริมสินค้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI) การส่งเสริมอาชีพที่มีกระบวนการผลิตสินค้าและบริการที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรท้องถิ่น ในลักษณะของการดึงพื้นที่เกษตรกรรมมาสร้างประโยชน์และเพิ่มมูลค่าให้กับพื้นที่ ซึ่งนอกจากจะทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดความเฉพาะของพื้นที่ ยังทำให้ชุมชนสามารถรักษาและต่อยอดทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทำให้องค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมได้ถูกต่อยอด และทำให้ชุมชนยังสามารถรักษาความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมไว้ได้

โดยสรุป แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดอยู่ในกระบวนการปรับตัวและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งในเรื่องของฐานทรัพยากร กระบวนการเรียนรู้ และผลที่ได้จากการปรับตัว ซึ่งสามารถสรุปแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่จะกระทบต่อการสูญเสียคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังภาพที่ 6-5 ดังนี้

ภาพที่ 6-5: สรุปแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ที่มา: ผู้วิจัย

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

การทำงานวิจัยครั้งนี้ มีข้อจำกัดในงานวิจัยบางประการ ทำให้มีข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต มีดังต่อไปนี้

1) การเก็บข้อมูลและทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองในเรื่ององค์ประกอบกายภาพและวัฒนธรรมในระยะต่อไป เนื่องจากหมู่บ้านแม่กำปองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบันทึกข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่เห็นพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ขณะลงสำรวจพื้นที่วิจัยพบว่าภายในช่วงปี พ.ศ. 2561 หมู่บ้านแม่กำปองมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้ข้อมูลจากงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลเฉพาะที่เก็บได้ภายในระยะเวลาดังกล่าว

2) การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยความยืดหยุ่นของชุมชนในลักษณะนี้เพิ่มเติม ทั้งในประเด็นทางวัฒนธรรมและศาสตร์อื่นที่มีความเกี่ยวข้อง เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความเฉพาะไปตามพื้นที่ การศึกษาในพื้นที่อื่นจะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจความหลากหลายของวัฒนธรรมที่จัดการพื้นที่แตกต่างกันไป ในขณะที่ความยืดหยุ่นในมิติอื่น ก็อาจส่งผลที่ทำให้เกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในมิติทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกถึงความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจะเข้าไปที่สาเหตุที่ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว หรือ

การที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงคุณค่าจากคนรุ่นก่อน และเข้าใจผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น งานวิจัยที่นำกรอบความยืดหยุ่นของชุมชนเข้าไปศึกษา จะทำให้เห็นว่าความแท้หรือคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่อยู่นิ่ง แต่เปลี่ยนไปตามคนในแต่ละรุ่น และมุมมองความยืดหยุ่นของชุมชน ทำให้การศึกษานั้นเห็นลักษณะการปรับตัวร่วมกันของคนทุกกลุ่ม ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม

3) การศึกษาในมิติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นเชิงลึกต่อไป จะทำให้เห็นภาพรวมในการปรับตัวร่วมกันที่ชัดเจนขึ้น การศึกษาในงานวิจัยนี้ ได้มีการศึกษาที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม แต่มีการศึกษาเชิงลึกเฉพาะลงไปในกลุ่มที่เป็นชุมชนแม่กำปองที่มีการปรับตัวเป็นผู้ประกอบกิจการ หากมีการศึกษาเพิ่มเติมในกลุ่มอื่น จะทำให้เห็นมุมมองของคนภายนอกมากขึ้น ที่จะนำไปสู่การหาแนวทางในการจัดการพื้นที่อย่างยั่งยืน

6.4 การนำผลสรุปจากงานวิจัยไปทำความเข้าใจพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

การศึกษาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองด้วยความยืดหยุ่นของชุมชน ทำให้ได้องค์ความรู้ในเรื่องลักษณะการจัดการที่ชุมชนใช้ในการที่จะรักษาฐานทรัพยากรเดิม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก ตลอดจนพยายามที่จะนำฐานทรัพยากรในท้องถิ่นมาปรับใช้ใหม่

ข้อสรุปจากการศึกษานี้สามารถชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของ “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบแม่กำปอง” ซึ่งเป็นการแปรเปลี่ยนของชุมชนไปสู่สภาพใหม่ ในขณะที่ยังใช้กลไกทางสังคมวัฒนธรรมมาช่วยในการจัดการพื้นที่ การแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพใหม่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแม่กำปองนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ชุมชนแม่กำปองปรับตัวและจัดการพื้นที่ไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้ว่าชุมชนแม่กำปองยังรักษาฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมไว้ได้ แม้ว่าชุมชนแม่กำปองจะเปลี่ยนการให้คุณค่าและความหมายต่อสภาพแวดล้อมไปก็ตาม อนึ่ง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมอื่นๆ เช่นกัน

ประเด็นสำคัญที่ทำให้เห็นว่าชุมชนแม่กำปองสามารถนำฐานทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการให้คุณค่าและความหมาย ความสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมมาใช้เป็นทุนในการปรับตัว คือการที่ชุมชนแม่กำปองตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากการก่อสร้างและการปรับใช้ที่ดินเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ตลอดจนการเข้ามาลงทุนจากคนภายนอกนี้เอง ทำให้ชุมชนสร้างข้อตกลงในการจัดการสภาพแวดล้อมร่วมกัน โดยควบคุมความกลมกลืนขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม สี และวัสดุที่ใช้ในการต่อเติมและก่อสร้างอาคารใหม่ นอกจากนี้ชุมชนยังพยายามนำองค์ความรู้เชิงเกษตรดั้งเดิมมาต่อยอดสร้างสรรค์ใหม่ จากความพยายามในการรักษา ปรับใช้ และต่อ

ยอดทุนทางวัฒนธรรม เพื่อการควบคุม ต่อรอง และชลอการเติบโตและการคุกคามจากทุนภายนอก มีความคล้ายคลึงกับความพยายามที่เกิดขึ้นกับชุมชนหลายแห่ง หนึ่งในตัวอย่างของชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ คือเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ที่มีการใช้ทรัพยากรภายในพื้นที่จนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมของพื้นที่ จนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มเข้ามาช่วยวางแผนการจัดการทรัพยากร

ประเด็นสำคัญถัดไปเป็นเรื่องของการจัดการทรัพยากรระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนแม่กำปองทำให้เห็นถึงความสามารถในการนำทุนทางทางสังคมเดิมมาปรับใช้ในการจัดการระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากการเห็นความเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่ของกลุ่มคนภายนอก การเข้ามาใช้พื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกายภาพพื้นที่และวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีการเลือกใช้ฐานทางสังคมวัฒนธรรมเดิมมาปรับใช้ สร้างเป็นกลไกข้อตกลงในการจัดการสภาพแวดล้อมร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ชุมชนแม่กำปองดึงกลุ่มคนภายนอกทุกภาคส่วนมาร่วมกันจัดการพื้นที่ (inclusive) เช่น การนำคนนอกเข้ามาร่วมทำงานวิจัยกับชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนแม่กำปองมีความสามารถเรียนรู้ความรู้และทักษะใหม่จากกลุ่มคนภายนอก จนสามารถนำมาปรับใช้และจัดการกับฐานทรัพยากรของตน การทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบได้ในชุมชนหลายแห่ง ซึ่งการจัดการพื้นที่ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ หนึ่งในพื้นที่ที่มีข้อตกลงการใช้ทรัพยากรที่ชัดเจน คือหมู่บ้านสิราควาว่าโกะ โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและภาครัฐ และเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ชุมชนมีกลไกและข้อตกลงการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ประเด็นสุดท้ายเป็นเรื่องของผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการสูญเสียคุณค่าและความแท้ของพื้นที่ ชุมชนแม่กำปองในส่วนของพื้นที่ปางในที่มีการคงลักษณะดั้งเดิมไว้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสูญเสียคุณค่าและความแท้ ในขณะที่บางพื้นที่ของชุมชนแม่กำปอง ชุมชนมีการนำฐานทรัพยากร องค์ความรู้เชิงเกษตรกรรมดั้งเดิมมาต่อยอด ปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ การยอมรับความเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การจัดการทรัพยากรกลับสามารถคงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมไว้ได้ การเปลี่ยนแปลงคุณค่าที่ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือสภาพแวดล้อมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาควัฒนธรรมที่อื่นเช่นกัน เมืองลี่เจียง ประเทศจีน เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่คงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมไว้ ในขณะที่กิจกรรมและความสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่นั้นเปลี่ยนแปลงไป

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่มีความเหมือนและความแตกต่างกัน จุดร่วมที่มีความคล้ายกัน เช่น ความพยายามในการรักษาฐานทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงของคนแต่ละรุ่น และการได้รับผลจากการพัฒนา เป็นต้น ทั้งนี้ อาจมีที่จุดที่แตกต่างกัน เช่น วัตถุประสงค์จัดการและกระบวนการจัดการทรัพยากร บางพื้นที่อาจมีการจัดการทรัพยากรที่มองในลักษณะคุณค่าของส่วนรวม ขณะที่บางพื้นที่อาจยอมรับการเปลี่ยนแปลงและมีการปรับใช้ทรัพยากรในลักษณะใหม่ ซึ่ง

แตกต่างกันออกไปตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ สำหรับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่แสดงถึง ความสามารถของชุมชนที่พยายามนำฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมมาปรับใช้และจัดการพื้นที่อันเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปรับตัวตั้งแต่เริ่มทำการท่องเที่ยวจนถึงปัจจุบันรวมเป็นระยะเวลา 18 ปี ทำให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากร ทำให้ชุมชนมีลักษณะการปรับตัวที่มีความเฉพาะที่นำมาสู่การปรับตัว ประกอบด้วย ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานโครงสร้างการจัดการที่มีความเหนียวแน่น และพื้นที่ดินที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ ทำให้การนำบทสรุปจากงานวิจัยนี้ไปปรับใช้จำเป็นต้องศึกษาพื้นฐานของชุมชนแต่ละแห่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ที่จะนำไปสู่การจัดการที่เหมาะสม

บรรณานุกรม

- Ackerman, D. (2014). *The human age: The world shaped by us*. Newyork: WW Norton & Company.
- Amir, A. F., Ghapar, A. A., Jamal, S. A., & Ahmad, K. N. (2015). Sustainable tourism development: A study on community resilience for rural tourism in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 168, 116-122.
- Ashworth, G. (2011). Preservation, conservation and heritage: Approaches to the past in the present through the built environment. *Asian anthropology*, 10(1), 1-18.
- Ashworth, G. J. (2003). Heritage, identity and places: For tourists and host communities. In S. Singh, D. J. Timothy, & R. K. Dowling (Eds.), *Tourism in destination communities* (pp. 79-97). Cambridge: CABI Publishing.
- Bello, L. D. (2017). Giving Indigenous People Land Rights is a No-Brainer for Fighting Climate Change. Retrieved from <https://earth.gizmodo.com/giving-indigenous-people-land-rights-is-a-no-brainer-fo-1819320641>
- Berkes, F. (1993). Traditional ecological knowledge in perspective *Traditional ecological knowledge: Concepts and cases* (Vol. 1): Canadian Museum of Nature/International Development Research Centre, Ottawa.
- Berkes, F., & Folke, C. (1992). A systems perspective on the interrelations between natural, human-made and cultural capital. *Ecological Economics*, 5(1), 1-8.
- Bloemers, J. (2010). *The cultural landscape & heritage paradox: protection and development of the Dutch archaeological-historical landscape and its European dimension* (Vol. 3): Amsterdam University Press.
- Chelleri, L., Waters, J. J., Olazabal, M., & Minucci, G. (2015). Resilience trade-offs: addressing multiple scales and temporal aspects of urban resilience. *Environment and Urbanization*, 27(1), 181-198.
- Chhabra, D., Healy, R., & Sills, E. (2003). Staged authenticity and heritage tourism. *Annals of tourism research*, 30(3), 702-719.
- Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G., Horlings, L., Battaglini, E., Birkeland, I., . . . Stylianou-Lambert, T. (2015). *Culture in, for and as sustainable development: Conclusions*

- from the COST Action IS1007 *Investigating Cultural Sustainability*. Finland: University of Jyväskylä.
- Engelhardt, R. A., & Rogers, P. R. (2009). Hoi An Protocols for best conservation practice in Asia: Professional guidelines for assuring and preserving the authenticity of heritage sites in the context of the cultures of Asia.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global environmental change*, 16(3), 253-267.
- Folke, C., Carpenter, S., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability. *Ecology and Society*, 15(4), 20.
- Found, W., & Berbes-Blazquez, M. (2012). The sugar-cane landscape of the Caribbean Islands: Resilience, adaptation and transformation of the plantation social—ecological system. In T. Plieninger & C. Bieling (Eds.), *Resilience and the Cultural Landscape: Understanding and Managing Change in Human-Shaped Environments* (pp. 164-184). Cambridge: Cambridge University Press.
- Frankenberger, T., Mueller, M., Spangler, T., & Alexander, S. (2013). Community resilience: Conceptual framework and measurement feed the future learning agenda. *Rockville, MD: Westat*, 1.
- George, E. W., Mair, H., & Reid, D. G. (2009). *Rural tourism development: Localism and cultural change*. Bristol: Channel View Publications.
- Graham, B., Ashworth, G., & Tunbridge, J. (2000). *A geography of heritage: Power, culture and economy*. London: Arnold.
- Harada, K. (2016). *The village in transition: Development and cultural, economic, and social changes in Mae Kampong village, Chiang Mai, Thailand*. Paper presented at the Proceedings of International Conference on Science, Technology, Humanities and Business Management.
- Harada, K. (2018). *The Village in Transition: Development and cultural, economic, and social changes in Mae Kampong village, Chiang Mai*. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- Holtorf, C. (2018). Embracing change: how cultural resilience is increased through cultural heritage. *World Archaeology*, 1-12. doi:10.1080/00438243.2018.1510340

- ICOMOS. (1994). The Nara document on authenticity. Retrieved from <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>
- ICOMOS. (1999). Charter on the Built Vernacular Heritage Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/vernacular_e.pdf
- ICOMOS. (2013). The Burra Charter (The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance). Retrieved from http://portal.iphan.gov.br/uploads/ckfinder/arquivos/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31_10_2013.pdf
- ICOMOS. (2017). icomos-ifla principles concerning rural landscapes as heritage. Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf
- Issarathumnoon, W. (2018). Management of Cultural Landscapes as the Means for Sustainability and Community Resilience Building. *NAJUA Architecture, Design and Built Environment*, 32, 4-27.
- Joycelyn, M. (2011). *Heritage, driver for development and the case of the rice terraces of the Philippine cordilleras*. Paper presented at the ICOMOS 17th General Assembly, Paris, France.
- Karlsson, S. E. (2005). The social and the cultural capital of a place and their influence on the production of tourism—a theoretical reflection based on an illustrative case study. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5(2), 102-115.
- Khaokhruamuang, A. (2014). Sustainability of Rural Land Use Based on an Integrated Tourism Model in Mae Kampong Village, Chiang Mai Province, Thailand. *Geographical review of Japan series B*, 86(2), 157-173.
- Kontogeorgopoulos, N., Churyen, A., & Duangsaeng, V. (2014). Success factors in community-based tourism in Thailand: The role of luck, external support, and local leadership. *Tourism Planning & Development*, 11(1), 106-124.
- Krasny, M. E., Lundholm, C., & Plummer, R. (2013). *Resilience in social-ecological systems: the role of learning and education*. Oxon: Routledge.
- Lew, A. A. (2017). Modeling the Resilience Adaptive Cycle Retrieved from http://www.tourismcommunities.com/uploads/2/8/8/4/28845077/lew_2017_adaptive_cycle.pdf

- Lewis, P. (1979). Axioms for reading the landscape. *The interpretation of ordinary landscapes*, 23, 167-187.
- Myga-Piatek, U. (2011). Cultural Landscape of the 21st Century: Geographical Consideration between Theory and Practice. *Croatian Geographical Bulletin*, 73(2), 129-140.
- Nelson, D. R., Adger, W. N., & Brown, K. (2007). Adaptation to Environmental Change: Contributions of a Resilience Framework. *Annual Review of Environment and Resources*, 32(1), 395-419. doi:10.1146/annurev.energy.32.051807.090348
- Oliver, P. (2007). *Built to meet needs: Cultural issues in vernacular architecture*. London: Routledge.
- Oranratmanee, R. (2011). Re-utilizing Space: Accommodating Tourists in Homestay Houses in Northern Thailand *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 8(1), 35-54.
- Özel, B., Dipasquale, L., & Mecca, S. (2014). Resilience and intangible heritage of vernacular architecture. *Vernacular Architecture: Towards a Sustainable Future*. Retrieved from https://www.academia.edu/8315522/Resilience_and_Intangible_Heritage_of_Vernacular_Architecture
- Panin, O. (2007). Conservation of the Built Vernacular Heritage. *NAJUA Architecture, Design and Built Environment*, 7(2007), 195-208.
- Plieninger, T., & Bieling, C. (2012). Connecting cultural landscapes to resilience. In T. Plieninger & C. Bieling (Eds.), *Resilience and the Cultural Landscape: Understanding and Managing Change in Human-Shaped Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rapoport, A. (1992). On Cultural Landscape. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 3(2), 33-47.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness* (Vol. 1). London: Pion.
- Riley, R. B. (1992). Attachment to the ordinary landscape. In S. M. Low & I. Altman (Eds.), *Place Attachment. Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research)* (pp. 13-35): Springer, Boston, MA.
- Rotarangi, S. J., & Stephenson, J. (2014). Resilience pivots: stability and identity in a social-

- ecological-cultural system. *Ecology and Society*, 19(1), 28.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape. Retrieved from http://geog.uoregon.edu/amarcus/geog620/readings/sauer_1925_morphology_of_landscape.pdf
- Sawatsuk, B., Darmawijaya, G. I., Ratchusanti, S., & Phaokrueng, A. (2018). Factors Determining the Sustainable Success of Community-Based Tourism: Evidence of Good Corporate Governance of Mae Kam Pong Homestay, Thailand. *International Journal of Business and Economic Affairs*, 3(1), 13-20.
- Shava, S., Krasny, M. E., Tidball, K. G., & Zazu, C. (2010). Agricultural knowledge in urban and resettled communities: Applications to social–ecological resilience and environmental education. *Environmental Education Research*, 16(5-6), 575-589.
- Stenou, K. (2002). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm. from UNESCO
- Taylor, K., & Lennon, J. (2011). Cultural landscapes: a bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies*, 17(6), 537-554.
- Taylor, K., & Lennon, J. (2012). *Managing cultural landscapes*. Oxon: Routledge.
- Throsby, D. (1999). Cultural capital. *Journal of cultural economics*, 23(1-2), 3-12.
- Throsby, D. (2001). Economics and culture. Retrieved from <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/00063072.pdf>
- UNESCO. (1993). World Commission on Culture and Development. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000095724>
- UNESCO. (1998). Our creative diversity: report of the World Commission on Culture and Development. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105586>
- UNESCO. (2003). Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132540>
- UNESCO. (2004). *IMPACT: the effects of tourism on culture and the environment in Asia and the Pacific; tourism and heritage site management, Luang Prabang, Lao PDR*. Bangkok: UNESCO Bangkok.
- UNESCO. (2008). *IMPACT: The Effects of Tourism on Culture and the Environment in Asia and the Pacific: Alleviating Poverty and Protecting*

- Cultural and Natural Heritage through Community-Based Eco-tourism in Luang Namtha, Lao PDR*. Bangkok: UNESCO Bangkok.
- UNESCO. (2009). *World Heritage cultural landscapes: a handbook for conservation and management*. France: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO, UNFPA, & UNDP. (2015). *Post-2015 Dialogues on Culture and Development*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232266>
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social–ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5.
- Walker, B., & Salt, D. (2012). *Resilience thinking: sustaining ecosystems and people in a changing world*. Washington: Island press.
- Wilson, G. (2012). *Community resilience and environmental transitions*. London: Routledge.
- Worthing, D., & Bond, S. (2008). *Managing built heritage: the role of cultural significance*. Malaysia: Vivar Printing Sdn Bhd.
- Yang, C. (2014). *Cultural Resilience in Asia: A Comparative Study of Heritage Conservation in Lijiang and Bagan* (Doctoral dissertation, College of Built Environments, University of Washington).
- กฤษณา ดันนกุล. (2556). ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปกรรม การวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อูษาคเนย์.
- คณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปอง. (2560). กฎระเบียบหมู่บ้านแม่กำปอง (ปรับแก้ตามมติที่ประชุม วันที่ 4 มิถุนายน 2560).
- จินตนา ออมรวงสิน. (2548). ทูทางสังคมกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 2(1), 103-134.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ชรินทร์พรณ อະສິຕິຣັຕ໌. (2553). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับวิถีชีวิตชุมชน กรณีศึกษา ตลาดน้ำอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปกรรม สาขาการศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ชาย โพธิ์สิตา. (2552). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ, . กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง.
- ฐิติ ฐิติจำเริญพร. (2553). การจัดการขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน: บ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ ระยะเวลา ที่ 1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ. อ้างอิงจาก http://203.131.219.242/cdm/ref/collection/trf_or_th/id/28416
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฐิติ. (2552). การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนนา สนวนศรี. (2554). *CBT มีมิติพื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวสร้าง การเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มา*

- เขียน *Best Practice* 5 กรณีศึกษาทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ: วนิดาการพิมพ์.
- พรหมินทร์ พวงมาลา. (2548). รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน บ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สกว.
- ภัทรา แจ้งใจเจริญ. (2558). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนโอหังมาจิ หมู่บ้านจिरาคาว่าโก จังหวัดกัญ ประเทศญี่ปุ่น. (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิตศึกษา สาขาญี่ปุ่นศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ระวีวรรณ โอบารัตน์มณี. (2560). พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนและกลุ่มกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจฉัย, 16(1), 1-16.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2550). ราชกิจจานุเบกษา. อ้างอิงจาก <http://www.mua.go.th/users/he-commission/doc/law/Constitution2550.pdf>
- วนิดา พึ่งสุนทร. (2549). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิง.
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. (2561). ย่านชุมชนเก่าในกรุงเทพฯ: นิยามและบทบาทในการจัดการมรดกวัฒนธรรม การถอดบทเรียนจากย่านบางลำพู - บ้านพานถม. กรุงเทพฯ: ปาป้า พรินต์ติ้ง เฮ้าส์.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2543). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ. Paper presented at the ความหลากหลายเรือนพื้นถิ่นไทย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). สร้างบ้านแปงเมือง กรุงเทพฯ: มติชน.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (ม.ป.ป.). รู้จักการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT). อ้างอิงจาก 25 ตุลาคม 2560 <https://cbtyouth.wordpress.com/cbt-youth/cbt/>
- สมศักดิ์ เตชะเอราวัณ. (2544). การจัดการธุรกิจบ้านพักแบบชุมชนมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยาสตรปริญญาโทบัณฑิต สาขาการจัดการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (2561). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้พลวัตของการเปลี่ยนแปลง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 - 2564.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2559). ชุมชนต้นแบบแห่งความดี จังหวัดพะเยา. อ้างอิงจาก <http://imgs.mcot.net/images/2017/09/1505835215091.pdf>
- สุदारรณ์ มีบัวและคณะ. (2560). การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้านคีรีวงจากการท่องเที่ยว. วารสารนาคนุตรปริทรรศน์, 9(1), 128-139.
- อิสริชัย บุรณะอรุณ. (2554). ความแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม หน้าจั่ว: วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 25(163), 1-29.

ภาคผนวก

แบบสอบถาม: คำถามเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปอง

ข้อมูลพื้นฐาน

สัมภาษณ์วันที่.....บ้านเลขที่.....ปาง.....

ชื่อ.....อายุ.....เพศ.....

อยู่แม่กำปองมา.....ปี ภูมิลำเนา.....อาชีพปัจจุบัน.....

ประเด็นที่ต้องการศึกษา

ส่วนที่ 1: ความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปองในภาพรวม

ท่านมีความคิดเห็นต่อความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร และสภาพสมัยก่อนในอดีตที่ยังเก็บเมืองเป็นอย่างไร

.....

ในช่วงที่หมู่บ้านแม่กำปองเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การทำกรท่องเที่ยว สภาพแวดล้อมในขณะนั้นและปัจจุบัน ท่านรู้สึกถึงความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร

.....

ส่วนที่ 2: การเข้าร่วมกลุ่มโฮมสเตย์และความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

จุดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้มาทำโฮมสเตย์ ท่านมีทัศนคติที่ทำให้เข้าร่วมและการปรับการใช้สอยบ้านอย่างไร และท่านเข้าร่วมในกลุ่มโฮมสเตย์เมื่อใด

.....

หลังเข้าร่วมกลุ่มโฮมสเตย์ ท่านมีสภาพความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีความพึงพอใจหรือไม่

.....

ส่วนที่ 3: ทัศนคติต่อการทำการท่องเที่ยว

ปัจจุบันท่านทำอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และสถานการณ์การทำธุรกิจการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านมีธุรกิจหรือกิจกรรมอะไรที่นอกเหนือจากกลุ่มโฮมสเตย์

.....

ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการมีกฎข้อบังคับสำหรับคนภายในและคนภายนอก

.....

ท่านเห็นด้วยหรือไม่เกี่ยวกับการทำการท่องเที่ยวของชุมชน

.....

แบบสอบถาม: คำถามเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปอง (สำหรับกลุ่มคนภายนอก)

ข้อมูลพื้นฐาน

สัมภาษณ์วันที่.....ชื่อสถานประกอบการ.....ปาง.....

ชื่อ.....อายุ.....เพศ.....อยู่แม่กำปองมา.....ปี

ประเด็นที่ต้องการศึกษา

เหตุผลที่เข้ามาภายในหมู่บ้านแม่กำปอง และเหตุผลที่ประกอบกิจการดังกล่าว

.....

ท่านมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดินของหมู่บ้านแม่กำปองอย่างไร

.....

สภาพหมู่บ้านแม่กำปองในช่วงที่เข้ามา และสภาพปัจจุบันแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

.....

ท่านมีการเรียนรู้การใช้ทรัพยากรจากชุมชนหรือไม่อย่างไร

.....

การเข้าร่วมทำงานกับชุมชน มีกิจกรรมและประเพณีของชุมชนอะไรบ้างที่ท่านเข้าร่วม

.....

ท่านเห็นด้วยหรือไม่ กับกฎระเบียบ ข้อตกลงการใช้ทรัพยากรของชุมชน

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

แบบสอบถาม

คำถามเกี่ยวกับการเปิดกิจการภายในชุมชนแม่กำปอง

ข้อมูลพื้นฐาน

สัมภาษณ์วันที่.....ชื่อสถานประกอบการ.....ปาง.....ชื่อ
อายุ.....เพศ.....อยู่แม่กำปองมา.....ปี

ประเด็นที่ต้องการศึกษา

ส่วนที่ 1: ทักษะต่อการทำการท่องเที่ยว

เหตุผลที่ท่านเลือกทำธุรกิจส่วนตัว และทำไมไม่ทำโฮมสเตย์ และเริ่มทำธุรกิจในปีใด

.....

ส่วนที่ 2: การใช้ทุนในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

ท่านมีการเรียนรู้อย่างไร จึงสามารถมาประกอบธุรกิจประเภทนี้ และมีความคิดเห็นต่อกิจกรรมอื่นๆ อย่างไร

.....

ท่านมีสิ่งใดที่เรียนรู้มาจากคนในรุ่นพ่อแม่ เช่น การทำเหมือง ความเชื่อ หรือวิถีปฏิบัติ เป็นต้น

.....

ในการประกอบกิจการ มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่อย่างไรบ้าง

.....

ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อการเข้ามาของคนภายนอกชุมชน ทั้งไฟลท์ ออฟ เดอะ กีบบอน และผู้ประกอบการรายย่อย มีผลต่อท่านหรือการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านแม่กำปองหรือไม่

.....

ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชน

.....

มีความคิดเห็นอย่างไรต่อการทำการท่องเที่ยวของชุมชน

.....

..

กฎระเบียบหมู่บ้าน

บ้านแม่กำปอง

หมู่ 3 ตำบลห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่

จัดทำร่าง โดยคณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปอง เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 14 พฤษภาคม 2560

ปรับแก้ตามมติที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน
เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 4 มิถุนายน 2560

นอกจากนี้ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญในบริเวณบ้าน ได้แก่ โครงการหลวงคืนศก ซึ่งตั้งอยู่บริเวณใกล้กับชุมชน โดยมีโครงการส่งเสริมอาชีพทางด้านเกษตรให้กับชาวบ้าน อาทิเช่น การส่งเสริมการปลูกกาแฟ การส่งเสริมการสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำให้ชุมชน ทำให้ชุมชนมีไฟฟ้าใช้ตลอดทั้งปีจากโรงไฟฟ้าพลังน้ำ

ดังนั้น จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ประกอบกับต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่มีความหลากหลายและแปรเปลี่ยนไป ประกอบกับเพื่อให้การดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนเป็นไปโดยปกติสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี และให้การบริหารจัดการของหมู่บ้านเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2560 จึงได้มีมติแต่งตั้งและรับรองคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้น เพื่อเป็นผู้แทนและผู้นำในการปฏิบัติหน้าที่และภารกิจต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากที่ประชุม อีกทั้งยังได้ร่วมกันกำหนดและรับรองกฎระเบียบของหมู่บ้าน โดยมีสาระสำคัญอยู่ทั้งหมด 7 หมวดดังนี้

1. หมวดที่ 1 ด้านการปกครอง ประกอบด้วยคณะทำงานทั้งหมด 7 ด้าน ดังนี้

1. คณะทำงานด้านอำนวยการ

1.1 นายประดิษฐ์ ถมมา	ผู้ใหญ่บ้านประธานกรรมการ
1.2 นายอนุภาด ลุมพล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
1.3 นายธีรเมศร์ ขจรพัฒนภิรมย์	ผู้ทรงคุณวุฒิประธานคณะกรรมการ
1.4 นายสุเทพ กิตติคุณ	เหรียญญิก
1.5 นางสาวพิศกุล กิ่งแก้ว	เลขานุการ

2. คณะทำงานด้านปกครอง

2.1 นายอนุภาด ลุมพล	ประธานคณะทำงาน
2.2 นายดวงจันทร์ ไทยตัน	
2.3 นายประภัทร พวงร้อยแก้ว	
2.4 นายณรงค์พล เรือนคำมูล	
2.5 นายสุพล สุนันดา	

3. คณะทำงานด้านแผนพัฒนาหมู่บ้าน

3.1 นายสุเทพ กิตติคุณ	ประธานคณะทำงาน
3.2 นายดวงจันทร์ ไทยตัน	
3.3 นายประดิษฐ์ ถมมา	
3.4 นายเทอดทัต ต๊ะอูด	
3.5 นายใบ พวงเรือนแก้ว	

4. คณะทำงานด้านส่งเสริมเศรษฐกิจ

4.1 นายจ่านงค์ อุ่นเรือน	ประธานคณะทำงาน
4.2 นางมาลี ไชยพล	
4.3 นางสาวจันทร์ภา หล้าเจริญ	
4.4 นางสาวโสพิศ พวงเรือนแก้ว	
4.5 นายสมจิต บุญเลิศ	

5. คณะทำงานด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และสาธารณสุข
- 5.1 นางดาเรศ ถมมา ประธานคณะทำงาน
 - 5.2 นางพัชรินทร์ อาจหาญ
 - 5.3 นายแก้ว พวงอินไธล
 - 5.4 นางสาวจิราพรรณ เสทชะยะ
 - 5.5 นางนิภาพร สุนันตา
6. คณะทำงานด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- 6.1 นายอนันต์ ไทยกรณ์ ประธานคณะทำงาน
 - 6.2 นายบุญเลื่อน พวงมาลา
 - 6.3 นายโบ พวงเรือนแก้ว
 - 6.4 นางดารินทร์ ธรรมวงศ์
 - 6.5 นายจำนงค์ อุ้นเรือน
7. คณะกรรมการสถาบันการจัดการเงินทุนชุมชน
- 7.1 นายประดิษฐ์ ถมมา ประธาน
 - 7.2 นายธีรเมศร์ ขจรพัฒนภิรมย์ รองประธาน
 - 7.3 นายประทีป นงค์ยา รองประธาน
 - 7.4 นางมาลี ไชยพล เทรัญญิก
 - 7.5 นางสาวพิกุล กิ่งแก้ว เทรัญญิก
 - 7.6 นางสาวจันทริกา หล้าเจริญ เทรัญญิก
 - 7.7 นางสาวจิราพรรณ เสทชะยะ เลขานุการ
 - 7.8 นายโยธิน พรอนตา เลขานุการ
 - 7.9 นายสุเทพ กิติคุณ ฝ่ายจัดการหนี้
 - 7.10 นายดวงจันทร์ ไทยตัน ฝ่ายจัดการหนี้
 - 7.11 นายสุรียา เตชะบุตร ฝ่ายจัดการหนี้
 - 7.12 นางนงลักษณ์ สมมุติ ฝ่ายกิจการประชาสัมพันธ์
 - 7.13 นางพัชรินทร์ อาจหาญ ฝ่ายกิจการประชาสัมพันธ์
 - 7.14 นางดารินทร์ ธรรมวงศ์ ฝ่ายกิจการประชาสัมพันธ์
 - 7.15 นายนฤพนาด ลุ่มพล ฝ่ายติดตามผล
 - 7.16 นายสุพล สุนันตา ฝ่ายติดตามผล
 - 7.17 นางสาวโสพิศ พวงเรือนแก้ว ฝ่ายติดตามผล
8. คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (มีวาระการทำงาน 2 ปี)
- 8.1 นายประดิษฐ์ ถมมา ประธาน (ผู้มีสิทธิ์ลงนามเบิกจ่าย)
 - 8.2 นายธีรเมศร์ ขจรพัฒนภิรมย์ รองประธาน (ผู้มีสิทธิ์ลงนามเบิกจ่าย)
 - 8.3 นายประทีป นงค์ยา รองประธาน (ผู้มีสิทธิ์ลงนามเบิกจ่าย)
 - 8.4 นายสุเทพ กิติคุณ
 - 8.5 นายดวงจันทร์ ไทยตัน
 - 8.6 นายนฤพนาด ลุ่มพล
 - 8.7 นางสาวพิกุล กิ่งแก้ว เลขานุการ

- 8.8 นางพัชรินทร์ อาจหาญ
- 8.9 นางสาวโสพิศ พวงเรือนแก้ว เหมัญญิก (ผู้มีสิทธิลงนามเบิกจ่าย)
- 8.10 นายสมจิต บุญเลิศ
- 8.11 นางชฎาพร ฒมา
- 8.12 นายสุพล สุนันตา
- 8.13 นางนงลักษณ์ สมมติ
- 8.14 นางสาวจันทริกา หล้าเจริญ
- 8.15 นางสมศรี ไทยกรณ์

โดยให้คณะกรรมการชุดที่ 1-7 ให้มีวาระการทำงานตามวาระการดำรงตำแหน่งของผู้ใหญ่บ้าน และเมื่อคณะกรรมการชุดที่ 1-7 ได้หมดวาระลง ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ปฏิบัติหน้าที่ รักษาการแทนผู้ใหญ่บ้าน จนกว่าจะมีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านคนต่อไป ส่วนคณะกรรมการชุดที่ 8 นั้น ให้มีวาระการทำงานคราวละ 2 ปี และเมื่อคณะกรรมการชุดที่ 8 ได้หมดวาระลง ให้ผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ปฏิบัติหน้าที่ รักษาการแทนประธานคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อสรรหาคณะทำงานชุดใหม่ มาปฏิบัติหน้าที่ต่อไป ซึ่งกรรมการทั้ง 8 ชุดนี้ อาจจะมีหมดวาระลงตามสาเหตุต่างๆ ได้ดังนี้

- 1) ตาย
- 2) ลาออก
- 3) ขาดการประชุมเกิน 2 ครั้ง โดยไม่มีสาเหตุ และไม่แจ้งการลาต่อประธานกรรมการหมู่บ้าน
- 4) มีการทุจริต และประพฤติมิชอบในการบริหารจัดการเงินกองทุนต่างๆ ของหมู่บ้าน และที่ประชุมมีมติให้ออกจากการเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน
- 5) ประสบอุบัติเหตุจนพิการ ทำให้สติปัญญาเสื่อม หรือไม่สามารถจำความได้ หรือไม่สามารถมาปฏิบัติงานได้ตามปกติ

การปฏิบัติงานของคณะกรรมการ มีข้อกำหนดดังนี้

1. คณะกรรมการหมู่บ้าน มีการประชุม อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง หรือ มีเหตุจำเป็นต้องการเรียกประชุมเป็นการเร่งด่วน
 2. หมู่บ้านมีการจัดประชุมใหญ่ อย่างน้อย 3 เดือนต่อครั้ง หรือ มีเหตุจำเป็นต้องการเรียกประชุมเป็นการเร่งด่วน
2. หมวดที่ 2 ด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ส่วนที่ 1 ด้านสังคม
- 1) ห้ามเสพและค้ายาเสพติดทุกชนิด หากผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษ คือ การตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชน เป็นระยะเวลา 1-5 ปี บทลงโทษนี้ให้บังคับใช้เฉพาะ ผู้เสพ ผู้ค้า เป็นรายบุคคล ไม่รวมถึงครอบครัว
 - 2) ห้ามลักทรัพย์ อกชิงวิ่งราว บังคับขู่เข็ญ เพื่อเอาทรัพย์สินของผู้อื่น หรือ กระทำการใดๆ ให้ทรัพย์สินของผู้อื่นได้รับความเสียหาย ทั้งนี้ผู้ก่อเหตุจะต้องชดเชยค่าเสียหายที่ตนเองได้ก่อขึ้น และมีโทษ คือ การตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชน เป็นระยะเวลา 1-5 ปี และทั้งนี้หากเป็นกรณีที่ร้ายแรงและไม่สามารถหาช้อยุติในชุมชนได้ ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะต้องแจ้งประสานไปยังเจ้าพนักงานตำรวจท้องที่ เพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

- 3) ห้ามทะเลาะวิวาท ขกต้อย ทำร้ายร่างกาย จนทำให้ได้รับบาดเจ็บ หากผู้ใดฝ่าฝืนมีบทโทษ คือ กรณีที่มีการก่อเหตุทะเลาะวิวาทจากทั้งสองฝ่าย ให้แต่ละฝ่ายจ่ายค่าปรับเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 บาทเป็นรายบุคคล และในกรณีที่มีการกระทำความผิดเพียงฝ่ายเดียว ให้ผู้กระทำความผิด จ่ายค่าปรับเข้ากองทุนหมู่บ้าน 1,000 บาท เป็นรายบุคคล ทั้งนี้ให้ผู้กระทำความผิด จะต้องชดใช้ค่าเสียหาย และค่ารักษาพยาบาลแก่คู่กรณีด้วย
- 4) ห้ามส่งเสียงรบกวน หรือ ใช้เครื่องเสียง หรือ ก่อให้เกิดเสียงดังรบกวน สร้างความรำคาญให้แก่เพื่อนบ้าน หรือ ชุมชน เพื่อความบันเทิง ในช่วงเวลายามวิกาล และต้องไม่เกินเวลา 21.00 น. กรณีที่มีผู้ฝ่าฝืนและกระทำความผิดตามระเบียบ ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน มีอำนาจในการดักเตือนและสั่งระงับกิจกรรมได้ทันที หากยังมีกรณีฝ่าฝืน จะมีบทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน ทั้งนี้มีข้อยกเว้นที่คณะกรรมการหมู่บ้านจะอนุญาตให้ใช้เครื่องเสียงได้ในกิจกรรมที่จำเป็น ดังนี้
 - งานเทศกาลประเพณีทางวัฒนธรรมหรือศาสนา งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน หรือ งานเฉลิมฉลอง แสดงความยินดีแก่สมาชิกในชุมชน อนุญาตให้ใช้เครื่องเสียงได้ แต่ไม่เกินเวลา 24.00 น.
 - วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ อนุญาตให้ใช้เครื่องเสียงได้ ตั้งแต่วันที่ 30 ธ.ค. - 3 ม.ค. ของทุกปี แต่ไม่เกินเวลา 24.00 น.
 - เทศกาลสงกรานต์ อนุญาตให้ใช้เครื่องเสียงได้ ตั้งแต่วันที่ 13-17 เม.ย. ของทุกปี แต่ไม่เกินเวลา 24.00 น.
 - ห้ามยิงปืนโดยไม่มีความจำเป็นในชุมชน หากมีการฝ่าฝืน ให้ผู้กระทำความผิดจะต้องจ่ายค่าปรับเข้ากองทุนหมู่บ้าน นิตละ 500 บาท
- 5) ห้ามเล่นการพนันทุกชนิดในชุมชน หากมีการฝ่าฝืน คณะกรรมการหมู่บ้านจะมีการว่ากล่าวตักเตือนเป็นเบื้องต้น และหากยังฝ่าฝืน ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะแจ้งประสานไปยังเจ้าพนักงานตำรวจท้องที่ เพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป
- 6) หากครวเรือนโตมีสัตว์เลี้ยง เจ้าของสัตว์เลี้ยง จะต้องดูแลมิให้สัตว์เลี้ยงไปสร้างความรำคาญหรือรบกวนให้แก่เพื่อนบ้านและชุมชน อีกทั้ง ห้ามนำสัตว์เลี้ยงลงมาอาบน้ำในลำน้ำ และหากสัตว์เลี้ยงมีการถ่ายมูลนอกพื้นที่บ้านของตนเอง ให้มีการเก็บกวาดมูลสัตว์ และนำมูลสัตว์ไปฝังกลบหรือกำจัดในพื้นที่ของตนเอง
- 7) ห้ามบุคคลภายนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่เป็นการถาวร หรือ มาเช่าบ้าน นำสัตว์เลี้ยง

ส่วนที่ 2 การมีส่วนร่วมในชุมชน

- 1) การเข้าร่วมการประชุมใหญ่ของหมู่บ้านนั้น สมาชิกของหมู่บ้าน จะต้องส่งผู้แทนของครัวเรือนเข้าร่วมการประชุมใหญ่ของหมู่บ้านทุกครั้ง หากไม่เข้าร่วมการประชุม จะต้องแจ้งการลาประชุมต่อคณะกรรมการหมู่บ้านทุกครั้ง และ ถ้าขาดการเข้าร่วมการประชุมใหญ่ โดยไม่มีการแจ้งลาถือว่ามีความผิด และจะมีบทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชนทุกข้อในระดับครัวเรือน เป็นระยะเวลา 1 รอบการประชุมใหญ่ นับตั้งแต่วันที่ขาดประชุม
- 2) เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านนั้น สมาชิกของหมู่บ้าน จะต้องส่งผู้แทนของครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านทุกกิจกรรมที่ทางคณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดทุกกิจกรรม ได้แก่ การทำแนวกันไฟ ฉางหญ้าริมถนน การล้างฝาย มือหมุนเวียน งานพัฒนาวัดวาอาราม หรือกิจกรรมอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนด หากขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม จะมีบทลงโทษตามที่ประชุมใหญ่พิจารณาเป็นครั้งๆ ไป เช่น การจ่ายค่าปรับ ทั้งนี้กรณีที่ไม่จ่ายค่าปรับ ทางคณะกรรมการจะ

พิจารณา ตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชน กรณีนอนรักษาตัวในโรงพยาบาล จำนวน 5 วัน ต่อกิจกรรม หากในปีปฏิทินนั้น ไม่มีวันพอที่จะหัก ให้ทำการหักวันเพิ่มในปีปฏิทินถัดไป

- 3) บุคคลภายนอกชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยหรือเข้ามาประกอบธุรกิจในชุมชน โดยมีการใช้ทรัพย์สินหรือกรรมสิทธิ์ในชุมชน จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมในการพัฒนาต่างๆ ที่ทางชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านกำหนด หากขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม จะมีบทลงโทษตามที่ประชุมใหญ่พิจารณาเป็นครั้งๆ ไป เช่น การจ่ายค่าปรับ ทั้งนี้กรณีที่ไม่จ่ายค่าปรับ ทางคณะกรรมการจะพิจารณาตัดสิทธิ์การใช้ทรัพย์สินของหมู่บ้าน
- 4) สมาชิกของหมู่บ้าน จะต้องเคารพกฎกติกา ระเบียบของหมู่บ้านทุกข้อ ถ้าบุคคลใดฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตาม จะมีบทลงโทษ ตามที่ประชุมใหญ่พิจารณาเป็นครั้งๆ ไป โดยจะถูกพิจารณาตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชนทุกข้อ และ คณะกรรมการหมู่บ้านจะมอบสิทธิ์สวัสดิการต่างๆ คืนให้ ก็ต่อเมื่อสมาชิกผู้นั้น มีพฤติกรรมหรือมีการประพฤติตนที่แสดงออกถึงการเคารพกฎกติกาและกฎระเบียบของหมู่บ้านทุกข้อ และจะต้องมีการบันทึกข้อความแสดงถึงความตั้งใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่จะเคารพกฎกติกาของหมู่บ้าน โดยมีการลงลายมือชื่อต่อหน้าคณะกรรมการหมู่บ้านไว้เป็นหลักฐาน
- 5) การจ่ายค่าปรับ จะต้องชำระค่าปรับภายใน 7 วันนับจากวันที่จัดกิจกรรม ทั้งนี้ ค่าปรับให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดไว้
- 6) ให้ที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน เป็นผู้ลงมติในรายละเอียดการตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชนต่างๆ และให้การลงมตินี้เป็นที่สิ้นสุด

3. หมวดที่ 3 ด้านการบริหารจัดการที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง

ส่วนที่ 1 การบริหารจัดการที่ดินสาธารณะ

- 1) ห้ามบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ถือครองที่ดิน หรือ สร้างสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำเขตพื้นที่สาธารณะ เช่น ถนน ลำน้ำ ที่ดินว่างเปล่า ฯลฯ โดยนำไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตน หากมีการฝ่าฝืน จะมีบทลงโทษตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาเป็นครั้งๆ ไป เช่น การสั่งรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ หรือสิ่งอื่นใดออกไปจากพื้นที่สาธารณะดังกล่าว ทั้งนี้กรณีที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาตัดสิทธิ์สวัสดิการชุมชนทุกข้อ จนกว่าจะมีการปรับปรุงให้เป็นไปตามคำแนะนำหรือคำสั่งของคณะกรรมการหมู่บ้าน

ส่วนที่ 2 การบริหารจัดการที่ดิน

- 1) การทำธุรกรรมในที่ดินและสิ่งปลูกสร้างใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงชื่อผู้ถือครองในกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือ การเช่าที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ ให้ถือแนวปฏิบัติตามข้อตกลงของที่ประชุมใหญ่หมู่บ้าน เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2559 เป็นหลัก โดยมีรายละเอียดดังนี้
 - การเปลี่ยนแปลงชื่อผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ให้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดต่างๆ ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านได้ชี้แจงข้อมูลกฎระเบียบของหมู่บ้านให้ผู้ถือครองกรรมสิทธิ์รายใหม่ได้ทราบ ทั้งนี้ ผู้ถือครองที่ดินรายใหม่จะต้องทำสัญญาบันทึกข้อตกลงเงื่อนไขการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย และเงื่อนไขการห้ามประกอบธุรกิจในชุมชน กับคณะกรรมการหมู่บ้านอีกฉบับ โดยให้มีคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ร่วมเป็นพยานในการเปลี่ยนแปลงการถือครองในกรรมสิทธิ์ที่ดิน
 - ห้ามมิให้บุคคลภายนอกชุมชน เช่าที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ หรือ มีการถือครองที่ดินหลังวันที่ 1 เมษายน 2559 เพื่อประกอบธุรกิจใดๆ ก็ตาม เช่น ธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่ม, ที่

พักแรม, จำหน่ายสินค้า, เพาะเลี้ยงสัตว์ รวมถึงการประกอบธุรกิจทุกประเภท ฯลฯ ทั้งนี้ หากต้องการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ เพื่อการอยู่อาศัย ให้ดำเนินการทำ สัญญา ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น ทั้งนี้ ผู้เช่าและผู้ให้เช่าจะต้องทำสัญญาบันทึกข้อตกลง เงื่อนไขการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและการห้ามประกอบธุรกิจในชุมชนกับคณะกรรมการ หมู่บ้านอีกฉบับ โดยให้มีคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ร่วมเป็นพยานในการ เปลี่ยนแปลงการถือครองในกรรมสิทธิ์ที่ดิน

- สมาชิกในหมู่บ้าน ที่เปิดบริการให้เช่าที่พักหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ หรือพื้นที่ใดๆ ทั้งแบบ รายวันหรือรายเดือน จะต้องแจ้งให้ผู้เช่าทราบถึงเงื่อนไขและกฎระเบียบของชุมชน รวมถึง เงื่อนไขข้อห้ามการประกอบธุรกิจในชุมชนด้วย

2) ห้ามปิดกั้นทางเดินสาธารณะ หรือ ทางเดินที่เคยใช้เดินสัญจรผ่านบนที่ดินในสวนของสมาชิกใน หมู่บ้าน

ส่วนที่ 3 การบริหารจัดการสิ่งปลูกสร้าง

1) กรณีผู้ก่อสร้างบ้านเพื่ออยู่อาศัย หรือ การก่อสร้างเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเป็นบุคคลในพื้นที่ที่เคยอยู่ อาศัยมาแต่กำเนิดนั้น จะสามารถสร้างสิ่งปลูกสร้างเพื่อการอยู่อาศัยได้ แต่ให้อยู่ในดุลยพินิจของ คณะกรรมการหมู่บ้านตามความเหมาะสมต่อไป

2) กรณีผู้ก่อสร้างบ้านเพื่ออยู่อาศัย เป็นบุคคลภายนอกชุมชนที่มีได้อาศัยมาแต่กำเนิด จะสามารถสร้าง สิ่งปลูกสร้างเพื่อการอยู่อาศัยได้ แต่ไม่สามารถก่อสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว หรือ เพื่อประกอบธุรกิจอื่นใดได้ หากมีการฝ่าฝืน จะมีบทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของ หมู่บ้าน

3) ห้ามก่อสร้างบ้านเรือน หรือ สิ่งปลูกสร้างใดๆ ติดลำน้ำ โดยต้องให้ฐานเสาบ้าน หรือ ผนังบ้าน ห่าง จากขอบตลิ่งน้ำ ไม่น้อยกว่า 2 เมตร หากเป็นแนวระเบียบบ้าน ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ หมู่บ้านตามความเหมาะสมต่อไป

4) ห้ามก่อสร้างบ้านเรือน หรือ สิ่งปลูกสร้างใดๆ ติดถนน โดยต้องให้ฐานเสาบ้าน หรือ ผนังบ้าน ห่างจาก แนวเส้นขอบถนน ไม่น้อยกว่า 2 เมตร

5) ห้ามก่อสร้างบ้านเรือน หรือ สิ่งปลูกสร้างใดๆ ที่มีความสูงเกิน 10 เมตร

6) ห้ามต่อเติม คัดแปลง ขยายขนาดที่พักอาศัย หรือ สิ่งปลูกสร้างใดๆ หากต้องการดำเนินการปรับปรุงที่ อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้านตามความเหมาะสมต่อไป

7) การก่อสร้างหรือการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างใดๆ ต้องเลือกใช้วัสดุที่มาจากธรรมชาติ หรือ ใช้วัสดุไม้ เทียม ที่มีลวดลายเหมือนไม้จริงเป็นหลัก และต้องออกแบบสิ่งปลูกสร้างให้มีความกลมกลืนกับ รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเดิม อีกทั้งยังต้องใช้สีทาบ้านที่มีกลุ่มหรือโทนสีที่กลมกลืนกับธรรมชาติ หากมีการฝ่าฝืน จะต้องรื้อสิ่งปลูกสร้างหรืออุปกรณ์ต่างๆ ออกทั้งหมด หากยังคงฝ่าฝืน จะมี บทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน

ส่วนที่ 4 ด้านการใช้เครื่องจักรกลหนัก

1) ห้ามใช้เครื่องจักรกลหนักเข้ามาบุกเบิกที่ดิน หรือ การก่อสร้างถนน หรือ เพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างอื่นใด ในพื้นที่ดินส่วนตัว ที่จะส่งผลกระทบต่อสร้างความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากมีการฝ่าฝืน จะมีการตัดเดือนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่หากยังคงฝ่าฝืนต่อ จะมีบทลงโทษ คือ ตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน ยกเว้นการใช้เครื่องจักรกลหนักในพื้นที่ของวัด หรือใน พื้นที่สาธารณะ และในกรณีที่เกิดเหตุแผ่นดินถล่ม หรือ ดินไม่ใหญ่ไถ่นล้ม

4. หมวดที่ 4 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 1 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

- 1) ผู้ใช้น้ำในระดับครัวเรือน สามารถซื้อสิทธิ์การใช้น้ำแรกใช้ได้ 1 สิทธิ์ ต่อ 1 จุดประปา และต้องจ่ายค่าบำรุงรักษาระบบประปาหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน โดยค่าบำรุงรักษารายเดือนเพื่อการดูแลระบบประปา ให้เป็นไปตามมติที่ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งนี้ หากมีการเปลี่ยนแปลงชื่อผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ให้สิทธิ์การใช้น้ำเดิมเป็นอันยกเลิกไป ให้เจ้าของบ้านรายใหม่ซื้อสิทธิ์การใช้น้ำใหม่
- 2) การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค จะต้องใช้น้ำจากระบบประปาภูเขาจากส่วนกลางเท่านั้น ห้ามใช้เครื่องสูบน้ำ หรือ ใช้อุปกรณ์ผันน้ำอื่นใด ทำการผันน้ำจากลำห้วยเข้าไปใช้ในครัวเรือนโดยเด็ดขาด หากมีการฝ่าฝืน จะมีการตัดเดือนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่หากยังคงฝ่าฝืน จะมีบทลงโทษ คือ ตัดสิทธิ์การใช้น้ำของหมู่บ้าน
- 3) ท่อน้ำที่ใช้ต่อน้ำจากท่อประปาสายหลักเข้าไปใช้ในครัวเรือน ให้มีขนาดของท่อประปาไม่เกิน 6 นิ้ว
- 4) ห้ามใช้เครื่องสูบน้ำ หรือ ใช้อุปกรณ์ผันน้ำอื่นใด เพื่อผันน้ำโดยตรงจากท่อประปาหลักเข้าไปใช้ในครัวเรือนโดยเด็ดขาด ทั้งนี้หากต้องการติดตั้งเครื่องสูบน้ำ หรือ ใช้อุปกรณ์ผันน้ำอื่นใด เพื่อนำน้ำไปใช้ในบ้นบ้าน จะต้องผ่านถึงพนักงานก่อน และถึงพนักงานจะต้องมีระบบลูกลอยตัดการจ่ายน้ำด้วย
- 5) ห้ามก่อสร้างฝายกั้นน้ำ หรือ ติดตั้งอุปกรณ์ใดๆ ขวางทางน้ำ หากมีการฝ่าฝืน จะต้องรื้อสิ่งปลูกสร้างหรืออุปกรณ์ต่างๆ ออกทั้งหมด หากยังคงฝ่าฝืนต่อ จะมีบทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์การใช้น้ำของหมู่บ้าน
- 6) ผู้ดูแลระบบน้ำประปาภูเขาในหมู่บ้าน มีหน้าที่ดังนี้
 - ดูแลและทำความสะอาดฝายเก็บน้ำอย่างสม่ำเสมอ
 - ดูแลและทำความสะอาดถังเก็บน้ำอย่างสม่ำเสมอ
 - ดูแลท่อส่งน้ำหลักทั้งระบบ และอำนวยความสะดวกผู้ใช้น้ำในการเชื่อมต่อระบบน้ำจากระบบประปาหลักไปยังประปาในระดับครัวเรือน
 - หากเกิดความเสียหายของระบบประปาในครัวเรือน ซึ่งเป็นระบบที่ต่อจากระบบประปาหลัก ให้เจ้าของบ้านเป็นผู้รับผิดชอบในการซ่อมแซมความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมด
 - ผู้ใช้น้ำในระดับครัวเรือน จะต้องติดตั้งวาล์วน้ำที่ต้นทางน้ำก่อนเข้าบ้านทุกจุด

ส่วนที่ 2 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรหิน

- 1) ห้ามเก็บก้อนหินที่อยู่ในพื้นที่ลำห้วย หรือ ในพื้นที่สาธารณะ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน หากสมาชิกในหมู่บ้านต้องการนำหินไปใช้ ให้ขออนุญาตใช้ทรัพยากรกับคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนการนำไปใช้ทุกครั้ง หากมีการฝ่าฝืน จะมีการตัดเดือนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่หากเป็นบุคคลภายนอก ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 5,000 บาท และต้องนำหินดังกล่าวกลับไปวางในพื้นที่เดิม

ส่วนที่ 3 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และสวนป่า

- 1) ไม่อนุญาตให้บุกรุกพื้นที่ทำกินเกินขอบเขตครอบครองของตนเองตามกฎหมาย หรือตามสิทธิ์ที่มีอยู่เดิม
- 2) ห้ามลักลอบตัดไม้ เช่น การตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้าน ฯลฯ
- 3) ห้ามผู้ใดทำการตัดไม้ที่ทำกินของตัวเอง แม้ว่าที่ดินแปลงนั้นจะมีเอกสารสิทธิ์หรือโฉนดก็ตาม และห้ามนำเครื่องจักรกลหนักมาใช้ในการตัดหรือแปรรูปไม้โดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนกฎระเบียบของหมู่บ้านทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะตัดสิทธิ์การใช้น้ำของหมู่บ้าน

- 4) หากมีความจำเป็นจะต้องตัดไม้ยืนต้น ไม้ที่จะทำการตัดนั้น ต้องมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกิน 70 ซม. โดยวัดเส้นผ่านศูนย์กลางจากโคนต้นสูงขึ้นมาไม่เกิน 1 เมตร ซึ่งไม้ที่ตัดจะต้องมาจากไม้ในพื้นที่ทำกินของตนเอง และต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบทุกครั้ง หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 1,000 - 10,000 บาท , หากเป็นไม้ซุด ให้การปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้านความสูงเมตรละ 5,000 บาท , หากเป็นไม้แปรรูป ให้การปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน เป็นมูลค่าสองเท่าของราคาขาย
- 5) หากมีการจำหน่ายไม้ หรือ จำหน่ายไม้แปรรูป ให้กับนายทุน ทั้งที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือ นอกหมู่บ้าน จะมีบทลงโทษ คือ ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะแจ้งไปยังเจ้าพนักงานป่าไม้ ต่อไป
- 6) ไม่เหยียบย่ำทำลายพืชพันธุ์ไม้ทุกชนิด หรือตัดต้นไม้ทำลายป่า ยกเว้นต้นไม้ พรรณไม้ที่ปลูกทดแทนขึ้นได้ในเวลาอันรวดเร็ว เช่น ไม้ไผ่ ต้นกล้วย ต้นหวาย หรือ กิ่งแขนงไม้ต่างๆ เพื่อนำมาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย แต่ต้องไม่กระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม และต้องอยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้าน
- 7) หากมีการลักลอบเผาป่า จะด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม จะมีบทลงโทษ คือ การปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 10,000 บาท ทั้งนี้ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้าน
- 8) หากมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีอันตรายร้ายแรง ได้แก่ ยาฆ่าหญ้า จะมีบทลงโทษ คือ ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน ตารางเมตรละ 500 บาท

ส่วนที่ 4 การหาของป่าและการล่าสัตว์

- 1) ห้ามบุคคลภายนอกลักลอบล่าสัตว์ป่า หาของป่า หรือ หากล้วยไม้ ในเขตพื้นที่หมู่บ้าน หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 5,000 บาท และต้องยึดของกลางทั้งหมด ยกเว้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยจะต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบทุกครั้ง
- 2) ห้ามสมาชิกในหมู่บ้าน ชักชวนบุคคลภายนอก เข้าลักลอบล่าสัตว์ป่า หาของป่า หรือ หากล้วยไม้ ในเขตพื้นที่หมู่บ้าน หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 1,000 - 10,000 บาท และต้องยึดของกลางทั้งหมด ยกเว้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยจะต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบทุกครั้ง

ส่วนที่ 5 ด้านการจัดการขยะและสิ่งปฏิกูล

- 1) ให้ทำการคัดแยกขยะในระดับครัวเรือน และจัดเก็บขยะในจุดรวบรวมขยะที่ชุมชนจัดไว้ เพื่อให้ชุมชนนำขยะไปกำจัดอย่างเหมาะสมต่อไป
- 2) ห้ามเผาขยะที่จะสร้างกลิ่นเหม็น เช่น ยางรถยนต์ ผ้าอ้อมเด็กแพมเพอร์ส หรือ สิ่งที่ทำให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อน หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 1,000 บาท
- 3) ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยริมทางสัญจรโดยเด็ดขาด หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 1,000 บาท
- 4) ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูล เช่น น้ำเสียจากครัวเรือน, สิ่งของเน่าเหม็น, ซากสัตว์, มูลสัตว์, น้ำมันเครื่องใช้แล้ว ฯลฯ ลงในลำน้ำโดยเด็ดขาด หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 1,000 บาท

5. หมวดที่ 5 ด้านการบริหารจัดการกองทุนและสวัสดิการชุมชน

ส่วนที่ 1 ด้านการจัดการทุกกองทุนในหมู่บ้าน

- 1) กองทุนของหมู่บ้านในทุกกองทุน ให้มีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลกองทุนโดยตำแหน่ง
- 2) การกู้เงินกองทุนของหมู่บ้านในกองทุนใดๆ ก็ตาม ถ้าหากวงเงินกู้นั้นครบสัญญาไปแล้ว แต่ผู้กู้ยังคงมีการชำระเงินกู้ไม่ครบถ้วน เมื่อผู้กู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะหักเงินผลประโยชน์

จากกองทุนพัฒนาปลวกของผู้ตายนั้นนำมาชำระหนี้ที่ค้างชำระ แต่ถ้าหากนำเงินจากกองทุนพัฒนาปลวกมาชำระยังไม่ครบ ให้ผู้ค้าประกันร่วมรับผิดชอบในการชำระหนี้เป็นลำดับต่อไป หรือให้อยู่ในดุลพินิจของคณะกรรมการหมู่บ้าน

- 3) การกู้เงินจากกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้านนั้น ให้มีขั้นตอนการกู้ยืม ดังนี้
 - ให้ผู้กู้ยื่นคำขอพิจารณาเงินกู้ต่อคณะกรรมการกองทุนต่างๆ
 - เมื่อถึงวันที่จะต้องมารับฟังผลการพิจารณาการให้เงินกองทุน ให้ผู้กู้กับผู้ค้าประกันมาร่วมรับฟังผลการพิจารณาจากคณะกรรมการกองทุน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสรับฟัง พูดคุย ในเงื่อนไขระเบียบต่างๆ และยังเป็น การสร้างความเข้าใจในระบบการกู้ยืมเงินกองทุนอีกด้วย
 - หากผู้กู้และผู้ค้าประกันยอมรับในเงื่อนไข ก็ให้ดำเนินการทำสัญญากู้ยืมเงินกองทุนในวันที่รับฟังผลการพิจารณาได้
 - ทั้งนี้ หากผู้กู้ไม่สามารถชำระเงินกู้ได้ตามกำหนดสัญญา ทางคณะกรรมการกองทุนจะได้นำดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป เช่น การส่งเรื่องให้ทางหน่วยงานความตามาดำเนินการทางกฎหมายต่อไป
- 4) การชำระเงินกู้ในทุกกองทุน ให้เป็นไปตามรายละเอียดของแต่ละกองทุน

ส่วนที่ 2 ด้านการจัดสวัสดิการชุมชน

- 1) กำหนดให้มีการจ่ายเงินสวัสดิการชุมชน แก่สมาชิกในชุมชน ดังต่อไปนี้
 - กรณีการเกิด จ่ายเงินรับขวัญสมาชิกใหม่ในชุมชน 2,000 บาท
 - กรณีนอนรักษาตัวในโรงพยาบาล จ่ายเงินทดแทนการขาดรายได้ คินละ 150 บาท ไม่เกิน 15 คินต่อคนต่อปี
 - กรณีเสียชีวิต จ่าย 2,000 บาท
 - กรณีสำเร็จการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้ ชั้น ม.6 หรือ ปวช. 1,000 บาท , ปวส. 1,500 บาท , ปริญญาตรี 2,000 บาท , ปริญญาโท 5,000 บาท และปริญญาเอก 10,000 บาท
 - ทั้งนี้การรับสิทธิประโยชน์ข้างต้น ผู้รับผลประโยชน์จะต้องมีชื่อในทะเบียนบ้านของหมู่บ้าน และพำนักอยู่ในพื้นที่ไม่น้อยกว่า 180 วัน
- 2) การบริหารจัดการกองทุนพัฒนาปลวกของหมู่บ้าน มีรายละเอียดดังนี้
 - การเก็บค่าสมาชิก หมายถึง การเก็บค่าสมาชิกแบบรายครอบครัวเดียว (พ่อ แม่ ลูก) และหากรุ่นลูกมีครอบครัวใหม่ ให้แยกเป็นการเก็บค่าสมาชิกเพิ่มจากครอบครัวใหม่นั้น
 - หากสมาชิกมีครอบครัวแบบพหุ (มีหลายภรรยา) ใน 1 สิทธิ จะสามารถเลือกจ่ายให้กับครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเท่านั้น
 - บุตรของสมาชิกที่จะขอรับสิทธิประโยชน์ ต้องเป็นบุตรสายตรงเท่านั้น
 - หากสมาชิกไม่มีการจ่ายเงินสมาชิกตามระยะเวลาที่กำหนด หลังจากมีการเรียกเก็บสมาชิกเกินกว่า 10 วัน จะทำให้ความเป็นสมาชิกภาพสิ้นสุดทันที และหากต้องการคืนความเป็นสมาชิกภาพ จะต้องชำระค่าธรรมเนียมสมาชิก 500 บาท ในศพรายต่อไปโดยทันที
 - ผู้รับผลประโยชน์ คือ สมาชิกในครัวเรือน ที่จะต้องขึ้นทะเบียนเป็นผู้รับผลประโยชน์ และต้องพำนักอยู่ในพื้นที่ไม่น้อยกว่า 180 วัน

- 3) การจัดสรรผลประโยชน์จากรายได้กลุ่มโฮมสเตย์ ให้มีการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายไปยังกองทุนต่างๆ ในสัดส่วนดังนี้
- ค่าบริหารจัดการ การตลาดและประชาสัมพันธ์ 25%
 - กองทุนสหกรณ์ไฟฟ้า 30%
 - กองทุนกลางพัฒนาหมู่บ้าน 20%
 - กองทุนสวัสดิการชุมชน 15%
 - กองทุนดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน 10%
- 4) การจัดสรรผลประโยชน์จากรายได้กลุ่มบ้านพัก ให้ดำเนินการจัดสรรเงินค่าบำรุงจากนักท่องเที่ยว 50 บาทต่อคนต่อคืน ตามสัดส่วนดังนี้
- ค่าบริหารจัดการ สำหรับคณะทำงานที่จัดเก็บเงินบำรุง 20%
 - กองทุนสหกรณ์ไฟฟ้า 10%
 - กองทุนกลางพัฒนาหมู่บ้าน 20%
 - กองทุนสวัสดิการชุมชน 20%
 - กองทุนดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน 15%
 - กองทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 15%
6. หมวดที่ 6 ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว
- 1) ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาประกอบธุรกิจทุกประเภทโดยเด็ดขาด ยกเว้น การประกอบธุรกิจด้านการเกษตรและการทำสวนแบบพอเพียงเท่านั้น เนื่องจากหมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้านสงวนสิทธิในการมอบสิทธิในการจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้กับสมาชิกดั้งเดิมของชุมชนเท่านั้น หากผู้ใดฝ่าฝืนมีบทลงโทษ คือ การตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน
 - 2) ห้ามบุคคลภายในหมู่บ้าน ร่วมคิดหรือร่วมทำธุรกิจกับบุคคลภายนอก หรือมีส่วนรู้เห็นเป็นใจกับบุคคลภายนอก โดยการกระทำการใดๆ ในทางที่ผิดกฎระเบียบของหมู่บ้าน หรือ เป็นการเอาเปรียบเปรียบสมาชิกในหมู่บ้าน หากมีการฝ่าฝืน จะมีการดักเตือนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่หากยังคงฝ่าฝืน จะมีบทลงโทษ คือ ตัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน หรือ ตัดสิทธิสวัสดิการของหมู่บ้านทุกข้อ หรือ ตามมติที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน เป็นรายกรณีไป
 - 3) ห้ามนักท่องเที่ยว หรือ เจ้าของบ้าน เล่นการพนันในบ้านพักโฮมสเตย์, บ้านพักแบบส่วนตัว, บ้านพักแบบเช่ารายวันหรือรายเดือน หรือ ในเขตหมู่บ้าน หากมีการฝ่าฝืน จะมีการดักเตือนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่หากยังคงฝ่าฝืน ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะดำเนินการแจ้งเจ้าพนักงานตำรวจ เพื่อดำเนินคดีต่อไป
 - 4) ห้ามสมาชิกในชุมชน หรือ เจ้าของบ้านโฮมสเตย์ หรือ บ้านพักแบบเช่ารายวันหรือรายเดือน ฉกฉวยหรือลักทรัพย์ของมีค่าจากนักท่องเที่ยว หากนักท่องเที่ยวสูญทรัพย์สินไว้หากมีผู้ใดพบเห็นของมีค่าของนักท่องเที่ยวให้รีบแจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ ผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้บริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อติดต่อประสานงานส่งคืนยังเจ้าของทรัพย์สินต่อไป หากมีการฝ่าฝืน และมีหลักฐานพยานที่ชัดเจนเจ้าของบ้านนั้นต้องรับผิดชอบตามแต่ความประสงค์ของผู้เสียหาย

- 5) ห้ามนักท่องเที่ยวนำทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ต้นไม้สมุนไพร, ต้นไม้, ไม้แปรรูป, หิน หรือ ทรัพยากรทางธรรมชาติอื่นใดภายในหมู่บ้าน ออกจากหมู่บ้านโดยเด็ดขาด หากมีการฝ่าฝืน ให้มีการปรับเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน 500 - 2,000 บาท
 - 6) ห้ามบุคคลภายนอกชุมชนนำชื่อของหมู่บ้านแม่กำปอง ไปใช้เพื่อการประชาสัมพันธ์ หรือ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ใดๆ ทั้งนี้เพราะอาจจะสร้างความเข้าใจผิดให้กับนักท่องเที่ยวและบ้านแม่กำปองได้ รวมถึงเป็นการส่งเสริมและรักษาภาพลักษณ์ที่ดีของหมู่บ้านต่อไป
 - 7) ให้ผู้ประกอบการบ้านพักโฮมสเตย์และบ้านพักส่วนบุคคลที่ให้บริการที่พักแรมกับนักท่องเที่ยว ต้องติดป้ายคู่มือแนะนำการปฏิบัติตนสำหรับนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ของบ้านที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน
 - 8) ผู้ประกอบการในชุมชน ต้องจ่ายเงินบำรุงเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน เป็นรายเดือน ก่อนวันที่ 15 ของเดือนถัดไป ตามรายละเอียดดังนี้
 - ผู้ประกอบการบ้านพักส่วนบุคคลที่ให้บริการที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยว ต้องจ่ายเงินบำรุงเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ตามจำนวนผู้เข้าพัก รายละเอียด 50 บาทต่อครั้ง
 - ผู้ประกอบการบ้านพักส่วนบุคคลที่ให้บริการที่พักแบบให้เช่ารายเดือน ต้องจ่ายเงินบำรุงเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ตามจำนวนห้องพัก ห้องละ 200 บาทต่อเดือน
 - ผู้ประกอบการร้านค้า ต้องจ่ายเงินบำรุงเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ร้านละ 300 - 1,000 บาทต่อเดือน ทั้งนี้อัตราการจัดเก็บเงินค่าบำรุงหมู่บ้าน ให้ขึ้นอยู่กับผลการพิจารณาของคณะกรรมการหมู่บ้าน
7. หมวดที่ 7 ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- 1) มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง และบอกเล่าวิถีชีวิตให้กับนักท่องเที่ยว
 - 2) มีการจัดกิจกรรมเพื่อสืบสานประเพณีและวัฒนธรรม ในช่วงเทศกาลทางศาสนาสำคัญ เช่น โครงการสืบชะตาป่าไม้ สายน้ำ บวชป่า, เลี้ยงผีปู่ย่า, พิธีทำบุญและถวายทานเมี่ยงและกาแฟ, พิธีถวายทานข้าวใหม่
 - 3) มีการรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชนแต่งกายในชุดพื้นเมืองทุกวันเสาร์และอาทิตย์

มาตรการรักษาความปลอดภัยสำหรับชุมชนและนักท่องเที่ยว

1. ห้ามสมาชิกในหมู่บ้านหรือบุคคลภายนอก พกพาอาวุธทุกชนิดเข้ามาในหมู่บ้าน
2. ให้ขับขียานพาหนะในหมู่บ้าน ด้วยความเร็วไม่เกิน 35 กิโลเมตรต่อชั่วโมง และต้องปฏิบัติตามสัญลักษณ์จราจรอย่างเคร่งครัด

คู่มือแนะนำการปฏิบัติตนสำหรับนักท่องเที่ยว

1. การเข้ามาพักค้างแรมโดยการกางเต็นท์ เช่าบ้านพัก หรือพักอาศัยแบบโฮมสเตย์ จะต้องมาติดต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนก่อนทุกครั้ง
2. ให้ทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูล ในพื้นที่ที่จัดไว้ ห้ามทิ้งขยะในบริเวณพื้นที่สาธารณะ ถ้าห้วย หากฝ่าฝืน จะมีความผิดตามกฎหมาย
3. ไม่ยิงปืนหรือทำเสียงดังเป็นการรบกวนนักท่องเที่ยว หรือ สัตว์ป่า
4. ห้ามเสพและค้ายาเสพติดทุกชนิด
5. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด
6. ห้ามก่อกองไฟโดยเด็ดขาด
7. ห้ามส่งเสียงรบกวน หรือ ใช้เครื่องเสียง หรือ ก่อให้เกิดเสียงดังรบกวน สร้างความรำคาญให้แก่เพื่อนบ้าน หรือ ชุมชน เพื่อความบันเทิง ในช่วงเวลายามวิกาล และต้องไม่เกินเวลา 21.00 น.
8. ไม่อนุญาตให้คิดเขียนทำสัญลักษณ์อื่นใดที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
9. ไม่กระทำการอันใดที่ผิดจารีตประเพณีอันดีงามของไทย
10. ห้ามนักท่องเที่ยวนำทรัพยากรธรรมชาติ หรือทรัพยากรอื่นใดของชุมชน ออกจากพื้นที่ก่อนได้รับอนุญาต
11. กิจกรรมการเดินป่าจะต้องมีมัคคุเทศก์หรือผู้นำทางของหมู่บ้านเข้าร่วมทุกครั้ง โดยนักท่องเที่ยว 5 คนจะต้องมีมัคคุเทศก์ควบคุมดูแลอย่างน้อย 1 คน และให้ใช้เส้นทางเดินป่าตามที่หมู่บ้านกำหนดไว้
12. เมื่อนักท่องเที่ยวจะเดินทางกลับออกจากหมู่บ้านกรุณาตรวจสอบของมีค่าก่อนออกจากที่พักทุกครั้ง

บันทึกข้อตกลง การก่อสร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัย

สัญญาบันทึกข้อตกลงการก่อสร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัย เป็นสัญญาที่จัดทำขึ้นระหว่าง ผู้ก่อสร้างบ้าน
 ข้าพเจ้า (นาย /นาง/นางสาว) อาศัยอยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ 3
 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ โดยมี (นาย /นาง/นางสาว) กับ
 คณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ที่ 3 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่อน จ.เชียงใหม่ โดยมี (นาย /นาง/นางสาว)
 ประธานกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ลงนามในสัญญานี้ร่วมกับคณะกรรมการ
 หมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดในสัญญาบันทึกข้อตกลงการก่อสร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัยในพื้นที่ หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแก้ว อ.
 แม่อน จ.เชียงใหม่ ดังนี้

ข้าพเจ้า ผู้ก่อสร้างบ้าน และผู้อยู่อาศัย ขอสร้างบ้านหนึ่งหลัง โดยมีบ้านตามรูปแบบที่คณะกรรมการ
 หมู่บ้านและที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้านได้กำหนดไว้ในกฎของหมู่บ้าน ในหมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่อง การบริหาร
 จัดการที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง โดยจะสร้างบ้านขนาด ชั้น และมีห้องต่างๆ จำนวนดังนี้ คือ มีห้องนอน
 จำนวน ห้อง , ห้องน้ำ จำนวน ห้อง, ห้องครัว จำนวน ห้อง และมีพื้นที่ใช้สอย
 ของของบ้านรวมทั้งสิ้น ตารางเมตร และข้าพเจ้าได้แนบแบบของบ้านที่จะใช้ดำเนินการก่อสร้าง
 แนบท้ายสัญญานี้ด้วย ซึ่งถ้าหากข้าพเจ้าได้สร้างบ้านหลังดังกล่าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจะขออยู่เพียง
 เพื่ออาศัยเท่านั้น ข้าพเจ้าจะไม่มีการดำเนินการขยายต่อเติม และจะไม่ทำการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างอื่นใด
 นอกเหนือจากรายละเอียดข้างต้นตามที่ได้กล่าวมา อีกทั้งจะไม่ทำธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการการ
 ท่องเที่ยวใดๆ ทั้งสิ้น ถ้าหากข้าพเจ้าได้ทำผิดสัญญาไปจากที่บันทึกไว้นี้ ไม่ว่ากรณีใดก็ตาม ข้าพเจ้ายินยอมให้
 คณะกรรมการหมู่บ้านตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรน้ำของข้าพเจ้า โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น และข้าพเจ้าขอลง
 ลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อความตามสัญญาข้างต้น

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

ผู้ก่อสร้างบ้าน

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

ผู้ใหญ่บ้าน

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 1

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 2

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 3

(นาย /นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 4

บันทึกข้อตกลง การขอเช่าบ้านเพื่อการอยู่อาศัย

สัญญาบันทึกข้อตกลงการสร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัย เป็นสัญญาที่จัดทำขึ้นระหว่าง ผู้ขอเช่าบ้าน
 ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว) อาศัยอยู่บ้านเลขที่ หมู่ที่ 3
 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ โดยมี (นาย/นาง/นางสาว) กับ
 คณะกรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ โดยมี (นาย/นาง/นางสาว)
 ประธานกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ลงนามในสัญญานี้ร่วมกับคณะกรรมการ
 หมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดในสัญญานี้บันทึกข้อตกลงการเช่าบ้านเพื่อการอยู่อาศัยในพื้นที่ หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแก้ว อ.
 แม่ออน จ.เชียงใหม่ ดังนี้

ข้าพเจ้า ผู้ขอเช่าบ้าน และผู้อยู่อาศัย ขอเช่าบ้านหนึ่งหลัง โดยมีบ้านตามรูปแบบที่คณะกรรมการ
 หมู่บ้านและที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้านได้กำหนดไว้ในกฎของหมู่บ้าน ในหมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่อง การบริหาร
 จัดการที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง โดยจะเช่าบ้านขนาด ชั้น และมีห้องต่างๆ จำนวนดังนี้ คือ มีห้องนอน
 จำนวน ห้อง , ห้องน้ำ จำนวน ห้อง, ห้องครัว จำนวน ห้อง และมีพื้นที่ใช้สอย
 ของของบ้านรวมทั้งสิ้น ตารางเมตร ซึ่งถ้าหากข้าพเจ้าได้เช่าอาศัยในบ้านหลังดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้า
 จะขออยู่เพียงเพื่ออาศัยเท่านั้น ข้าพเจ้าจะไม่มีการดำเนินการขยายต่อเติม และจะไม่ทำการก่อสร้างสิ่งปลูก
 สร้างอื่นใดนอกเหนือจากรายละเอียดข้างต้นตามที่ได้กล่าวมา อีกทั้งจะไม่ทำธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการ
 การท่องเที่ยวใดๆ ทั้งสิ้น ถ้าหากข้าพเจ้าได้ทำผิดสัญญาไปจากที่บันทึกไว้นี้ ไม่ว่าจะผิดก็ตาม ข้าพเจ้ายินยอม
 ให้คณะกรรมการหมู่บ้านตัดสินสิทธิในการใช้ทรัพยากรน้ำของข้าพเจ้า โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น และข้าพเจ้าขอ
 ลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อความตามสัญญาข้างต้น

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

ผู้ขอสร้างบ้าน

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

ผู้ใหญ่บ้าน

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 1

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 2

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 3

(นาย/นาง/นางสาว) (.....)

พยาน คนที่ 4

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ธีรเนตร เทียนถาวร
วัน เดือน ปี เกิด	12 พฤศจิกายน 2528
สถานที่เกิด	สิงห์บุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	30/7 สุขุมวิท 4 (นานาใต้) แขวงคลองเตย เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10110

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY